

קונטרס

עוף פטם

ובו יתבררו ויתלבנו בהרחבה

שלושת בעיות הכשרות החמורות

הקיימות בעופות הנאכלים כיום בקהילות ישראל

הבעיה הראשונה - מצד המסורת

השלחן ערוך (יו"ד פב ס"ב) פסק שאין לאכול עוף, אלא אם יש לנו עליו מסורת מאבותינו שהוא עוף טהור. ואילו העוף הנאכל בזמנינו, הוא נרכש מגויי הארצות, אשר הוציאוהו מתערובת כמה מיני עופות, בהרכבות שנעשו במשך כמה עשרות שנים, וכיום לא ניתן לברר מי הם כל גזעי התרנגולים שמהם נולד עוף זה, וממילא לא שייך לומר שיש לנו עליו מסורת מאבותינו.

הבעיה השנייה - מצד הדריסה

ישנם עדויות ראייה, וכן צילומי וידאו, כי העופות הללו מנקרים ואוכלים מבשר תרנגול אחר בעודו חי, ולדעת רבינו תם ורוב הראשונים זו היא דריסה, ועוף דורס אסור מן התורה.

הבעיה השלישית - מצד סימן הטומאה שיש בביצים

ישנם עדויות של חכמי הדור, שהביאו לפניהם את ביצי העוף הנאכל [חשוב לציין, שביצי התרנגול הנאכל כיום, הנקרא תרנגול פטם, נמצאים רק במדגרות, ואילו הביצים הנמכרים בחנויות הם של תרנגול מסוג אחר, הנקרא תרנגול לגהורן], וראו כי בין הביצים ישנם כאלו אשר נראה לעין כי הם עגולים משני צידיהם באופן שווה בלא הפרש. וכתב השלחן ערוך (יו"ד פו ס"א) שביצה ששני ראשיה כדין או חדין, בידוע שהיא ביצת עוף טמא.

תמוז תשפ"ג

בגודל חומרת עוון אכילת עופות טמאים

כתב הזוהר פרשת שמיני (דף מא:)

תא חזי כל מאן דאכיל מאינון מאכלי דאסירי, אתדבק בסטרא אחרא, וגעיל נפשיה וגרמיה, ורוח מסאב שרייא עליה, ואחזי גרמיה דלית ליה חולקא באלהא עלאה, ולא אתי מסטריה, ולא אתדבק ביה, ואי יפוק הכי מהאי עלמא, אחידן ביה כל אינון דאחידן בסטר דמסאבא, ומסאבין ליה, ודיינן ליה כבר נש דאיהו געלא דמריה, געלא בהאי עלמא, וגעלא בעלמא דאתי, ועל דא כתיב ונטמתם בס בלא א', דלא אשתכח אסוותא לגעוליה, ולא נפיק ממסאבותיה לעלמין, ווי לון, ווי לנפשיה, דלא יתדבקון בצרורא דחיי לעלמין, דהא אסתאבו, ווי לגרמייהו, עליהו כתיב כי תולעתם לא תמות וגו' והיו דראון לכל בשר, מאי דראון, סרחונא.

וזה תרגומו

בא וראה, כל מי שאוכל מאלו המאכלות שאסורות, נדבק בסטרא אחרא, ומתעב נפשו ועצמו, ורוח טומאה שורה עליו, ומראה עצמו שאין לו חלק באלוה העליון, ולא בא מצדו, ולא נדבק בו, ואם יצא כך מהעולם הזה, אוחזים בו כל אלו שאוחזים בצד הטומאה, ומטמאים אותו, ודנים אותו כבן אדם שהוא תועבה לאדוניו, תועבה בעולם הזה, ותועבה בעולם הבא, ועל זה כתוב ונטמתם בס בלא א', שאין בנמצא רפואה לתועבתו, ואינו יוצא מטומאתו לעולמים, אוי להם, אוי לנפשם, שלא ידבקו בצרור החיים לעולמים, שהרי נטמאו, אוי לעצמם, עליהם כתוב כי תולעתם לא תמות וגו' והיו דראון לכל בשר, מהו דראון, סרחון.

להערות והארות, וכן להשיג את הקונטרס

ניתן לפנות אל המחבר:

יוסף חיים כהן

052-7613439

90yos90@gmail.com

לשאלת רבים

היאך יתכן שקיימות בעיות כשרות חמורות בעופות הנאכלים על ידי כלל ישראל

וגדולי וחכמי הדור אינם מתריעים על הדבר

לאחר פניה לכמה רבנים, מהרבנים הראשיים לישראל ועד למורי הוראות בקהילות ישראל, וכן לרבנים העומדים בראש מערכות הכשרות על העופות, התמונה העולה לנגד עיני היא, כי מלבד אותם הרבנים אשר גילו דעתם בענין העופות (ובקונטרס זה הבאתי דבריהם, ונשאתי ונתתי בדבריהם), רוב ככל חכמי הדור, לא זו בלבד שלא ירדו לברר את החלק ההלכתי של סוגיה זו, אלא אפילו את החלק המעשי, כיצד היא המציאות כיום בענין העופות, אינם מכירים. כך לדוגמא יש מהם הסבורים שהעופות גדלים רק בלולים בארץ, ואינם יודעים שבעלי המקורות [אשר משווקים ללולים] רוכשים את העופות מחברות של גוים בחו"ל. וכן יש מהם הסבורים שהביצים הנמכרים בחנויות הם הביצים של אותם העופות הנאכלים, וממילא הם סבורים שהעופות הנאכלים ביציהם כד וחד, כפי שרואים בביצים הנמכרים בחנויות (ראה בקונטרס אות לד). וכל מי שיפעל וישתדל להגדיל את המודעות בענין זה, יתברך מן השמים.

מפתח העניינים

מנוסח כתקציר של תוכן הדברים

בעיית הכשרות הראשונה - מצד המסורת

- א) השלחן ערוך פסק שאין לאכול עוף, אלא אם כן יש לנו מסורת מאבותינו שהוא עוף טהור.....
- ב) גם בתרגולים ישנם מיני תרגולים טמאים, ולכן צריך מסורת על כל מין תרגול.....
- ג) התרגול הנאכל כיום, הנקרא פטם, נולד מהכלאת כמה מיני תרגולים, וקודם שנבוא לברר דינו, נברר כמה פרטי דינים השייכים אליו.....
- ד) שני מיני עופות הדומים זה לזה, ויש ביניהם הבדל מועט, צריך מסורת לכל אחד מהם, ואי אפשר להתיר האחד על פי מסורת השני.....
- ה) אפרוחים שנולדו מהכלאת זכר שיש לו מסורת, עם נקבה שאין לה מסורת, אסורים.....
- ו) אף שנקבה זו נתעברה מזכר טהור, אין מהעיובור ראייה שהנקבה טהורה.....
- ז) אפרוחים שנולדו מהכלאת זכר שאין לו מסורת, עם נקבה שיש לה מסורת, נראה שהם מותרים, שהיוצא מן הטהור טהור.....
- ח) לדברי גוי אין נאמנות לסמוך עליהם להתיר עוף באכילה. אמנם נוכל לסמוך על דבריו להחמיר, כאשר הדבר נמצא בבעלותו, אבל לאחר שיצא מרשותו אינו נאמן אפילו להחמיר, אלא אם כן גוי זה הוא אדם הנאמן על הישראל.....
- ט) התרגול מלאי, וכן התרגול אסיל, אף שיש להם שלשה סימני טהרה, כיון שאין להם מסורת טהרה מאבותינו, אסורים באכילה,
- ועוד שיש להם סימן טומאה בביציהם, ועוד שהודם כפות.....
- י) התרגול קוצ'ין, יש אומרים שהוא דומה לתרגול קובריצר שהיה נאכל בארץ ישראל במסורת, ויש אומרים שאינו דומה לו. וגם אפשר שהיו כמה מינים של הקוצ'ין שחלקם דומים לקובריצר וחלקם לא. ויש מי שאומר שהקוצ'ין יש לו מסורת בהודו, אלא שיש לפקפק בזה. ובקוצ'ין שבומינינו יש לחוש יותר, שנראה שהורכב במינים אחרים.....
- יא) התרגול בראמה, יש אומרים שיש לו מסורת בארץ הקדש, ובהודו, ויש אומרים שהתרגולים שנאכלו בארץ הקודש אינם דומים לו, ובהודו אדרבה יש עליו מסורת לאיסור. ולכך אין היתר לאוכלו.....
- יב) התרגול פלימות רוק, המפוספס, היה נאכל בקהילות ישראל, אלא שיש לפקפק במסורת זו, ואין בידינו דבר ברור להתירו.....
- יג) התרגול פלימות רוק לבן, הוצג לראשונה על ידי גוים, כנראה מהכלאת פלימות רוק מפוספס עם תרגולים אחרים, ואין לנו סמך להתירו....
- יד) התרגול קורניש, לא מוצאנו עליו מסורת כפי הדין, וגם יש בו סימן טומאה בביצים, וגם הודו כפות, ולכן הוא אסור באכילה.....
- טו) העוף פטם קיים מסיבות שנת תשכ"ה, והוא מיוצר בידי גויי הארצות בחו"ל, מהכלאה של קורניש ורוק ועוד מינים אחרים, ומאחר והכלאות אלו נעשו על ידי גוים שאין להם נאמנות ממילא אין בידינו ברור אלו מינים הוכלאו, ועוד שהגויים עצמם אינם יודעים כל מה שהוכלא בעוף זה במשך עשרות שנים בידי כמה וכמה חברות, וממילא לא שייך לומר שיש לנו עליו מסורת טהרה.....
- טז) כך כתבו כמה חכמים, שאין לנו ידיעה וברור אלו מיני עופות הוכלאו בעוף פטם.....
- יז) בשנת תשע"ט היה ביקור של רבנים במפעל חברת קוב למטרת הכשר, אמנם מלבד זה שלא נתברר שם מהו מקור העופות מתחילה, גם מה ששמעו מדברי הגוים אודות מה שעשו בשנים האחרונות, הרי הם דברי גוי שאין להם נאמנות מן הדין.....
- יח) בנוסף בארץ הקודש, מגדלי העופות מבצעים הכלאות כרצונם, בלא לתת את הדעת על דיני התורה, ובלא כל פיקוח על מעשיהם.....
- יט) אין לומר שמה שאכלו ישראל עוף זה חמישים שנה יחשב כמסורת, שאנו צריכים מסורת מזמן שהיו בקיאין בעופות הטמאים.....
- כ) אף שכלל ישראל אכלו מעוף זה, ומתוכם צדיקי הדור, אין מזה ראייה שהעופות מותרים, אלא יש לדון בהם על פי דין השלחן ערוך.....
- כא) אף שלדעת רמב"י עוף שיש לו שלשה סימני טהרה הוא ודאי טהור, דעת רוב הראשונים ומכללם שני עמודי ההוראה שלא כדבריו, וממילא עיקר הדין שלא כדבריו. ועוד שכיון שנהגו כדברי רש"י וסייעתו נתפס הדבר כנדר. ועוד שדברי רמב"י אינם שייכים אלא בעוף מקורי ולא בעוף שבא מהכלאה.....
- כב) אין להקל בלא מסורת בטענה שהעוף גדל אצלנו לאלפים ורבבות כמה שנים ולא ראינוהו דורס.....
- כג) אין להקל על ידי ספק ספיקא שמא האמת כרמב"י, ושמא טהור ושמא אין מתעברים זה מזה.....

כד) כיון שעוף הפטם אין לו מסורת, העיקר להלכה שהוא אסור באכילה נ

בעיית הכשרות השניה - מחמת הדריסה

- כה) ישנם עדויות ראייה, וצילומי וידאו, שעופות הפטם אוכלים מבשר חברים בעודם חיים נו
- כו) לשיטת רבינו תם ורוב הראשונים עוף האוכל מחיים, הרי הוא עוף דורס ואסור מהתורה, והסכמת הפוסקים לתפוס כדבריו לחומרא נו
- כז) גם לשיטת שאר הראשונים, אפשר שעוף האוכל מחיים נחשב לעוף דורס נו
- כח) אפילו עוף שהיתה לו מסורת טהרה, אם ראינו שהוא דורס, אוסרים אותו נח
- כט) אפילו אם ראינו עוף אחד דורס פעם אחת, אוסרים מחמתו את כל שאר רבבות העופות ממין זה נח
- ל) לדעת רבינו תם באכילה מחיים לבדה, הוא נחשב לעוף דורס, אף אם מתחילה לא הכה הטרף בצפרניו ס
- לא) אף שדרך התרנגולים לאכול גם בשר, מכל מקום תרנגול שאוכל מבשר עוף בעודו חי, הוא נחשב לעוף דורס סג
- לב) אין להקל בדבר בטענה שהתרנגול שאוכלים מבשרו הוא פצוע, אלא כל זמן שעודו חי הדבר נחשב לדריסה סג
- לג) אין להקל בדבר בטענה שהתרנגולים רעבים מאד, לפי שעוף טהור לעולם אינו דורס, אפילו כשהוא רעב מאד סד

בעיית הכשרות השלישית - מחמת סימן טומאה בביצים

- לד) הביצים הנמכרים בחנויות אינם של התרנגול פטם, וביצי הפטם אינם חשופים למראה עיני כלל הציבור סה
- לה) בביצי הפטם מצויים ביצים שהם כד וכד, שאין נראה לעין שום הבדל בין שני צידי הביצה סה
- לו) מבואר בתלמוד שביצה כד וכד ודאי באה מעוף טמא סו
- לז) מבואר ברמב"ם ובשלחן ערוך שביצה כד וכד, בידוע שהיא באה מעוף טמא, ולפי זה ביצי הפטם מעידים שהוא עוף טמא סו
- לח) דעת הר"ן שיתכן שיהיו ביצים כד וכד מעוף טהור סז
- לט) יישוב דברי הר"ן עם לשון התלמוד סז
- מ) גם מדברי היראים נראה כדברי הר"ן סח
- מא) אמנם דברי הר"ן והיראים שנויים במחלוקת, אך לכאורה לפי דבריהם אין ראייה שעוף הפטם טמא סח
- מב) אלא שאף לדברי הר"ן והיראים כשאין לנו ברור שהעוף טהור, כמו בעוף הפטם, הביצים כד וכד מוכיחים שהוא טמא סח
- מג) ועוד שהרשב"א והרמב"ם א והרמב"ם א וכמה ראשונים חולקים על דברי הר"ן והיראים, והשלחן ערוך פסק כדברי הרמב"ם סט
- מד) דעת ההלכות קטנות להקל אם מצינו במדידה הבדל כחוט השערה בין הצדדים. ובפטם נמצא במדידה הפרש כחוט השערה עב
- מה) לדעת הגר"ש קלוגר צריך דוקא הפרש הניכר לעין, וזה אינו קיים בביצי הפטם עב
- מו) מדברי השלחן ערוך נראה יותר כדברי הגר"ש קלוגר עב
- מז) גם ההלכות קטנות אפשר שלא היקל אלא בעופות של ישראל, ואילו עופות הפטם נרכשים מן הגוים עד
- מח) הלכך נראה שביצי הפטם מוכיחים שהוא עוף טמא, ואפילו אם היה הדבר עומד בספק, הלא הוא ספק דאורייתא שדינו להחמיר עה
- סוף דבר - סיכום דין העוף פטם עו
- מכתבי הרבנים - בענין העוף פטם עז - עט

לידיעת המעיין

בכל מקום שיובאו דברי אחד מהראשונים, או שאר מחברי הספרים, ניתן גרש בודד בתחילת דבריו, וגרש בודד בסוף דבריו, כדוגמת זה^ה, כדי שידע המעיין היכן מתחילים והיכן מסתיימים דברי אותו המחבר.

בעיית הכשרות הראשונה מצד המסורת

השלחן ערוך פסק שאין לאכול עוף אלא אם כן יש לו מסורת טהרה

א) כתב השלחן ערוך ביורה דעה (פב ס"א) "סימני עוף טהור לא נתפרש מן התורה, אלא מנה מינים טמאים בלבד, ושאר מיני העוף מותרים, והמינים האסורים עשרים וארבעה האמורים בתורה". וכתב עוד (בסעיף ב) "כל מי שהוא בקי באותם מינים ובשמותיהם, הרי זה אוכל כל עוף שאינו מהם ואינו צריך בדיקה. ועוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור. מי שאינו מכירם ואינו יודע שמותיהם, בודק בסימנים וכו', יש שלשה סימני טהרה, אצבע יתירה, זפק, וקרקבנו נקלף ביד, לאפוקי אם אינו נקלף אלא בסכין וכו'. ואף על פי שיש לו שלשה סימנים אלו, אין לאכול, לפי שאנו חוששים שמא הוא דורס, אלא אם כן יש להם מסורת שמסרו להם אבותיהם שהוא טהור". נמצא מבואר מדברי השלחן ערוך שאין לנו היתר לאכול עוף, אלא אם כן יש לנו עליו מסורת מאבותינו שהוא טהור.

גם בתרגומים ישנם מיני תרגומים טמאים, ולכן צריך מסורת על כל מין תרגול

ב) ותחילה יש לבאר ענין זה, שאף שהתרגול הוא עוף טהור הנאכל במסורת, כמו שאמרו בפסיקתא (ויקרא יא טז) "עוף טהור נאכל במסורת דור אחר דור, כגון האווז, ואווז בר, ותרגולות", מכל מקום ישנם כמה וכמה מיני תרגולים, ומתוכם ישנם כמה מיני תרגולים שהם טמאים, שהרי במסכת חולין (סו:) אמר רב פפא תרגולא דאגמא אסירא וכו', דרש מרימר תרגולתא דאגמא אסירא חזיוה דדרסה ואכלה. ולדעת רוב הראשונים^(א) תרגולא דאגמא ותרגולתא דאגמא הם שני מינים נפרדים. הרי לפנינו שני מיני תרגולים טמאים. ועוד אמרו בנדה (ג:) שתרגול ברא הוא עוף טמא. נמצא שאין כל התרגולים טהורים, אלא יש לנו לברר בכל מין של תרגול אם יש לו מסורת טהרה. וכן כתבו בשו"ת הרי"ם (י"ד ס"ס ח) ובשו"ת לבושי מרדכי (קמא, י"ד מד, ד"ה ימים) ובשו"ת חבצלת השרון (תניינא סי' כו, ד"ה והנה) ובשו"ת אבני חן (ח"ב עמ' רכה)^(ב).

הערות והבהרות

וזו היא כרבלתו, הרי מפורש בדברי רש"י פעמיים שיש לו כרבלת, וגם הוסיף שהיא כפולה וכפותה, ורש"י ביאר דבר זה יותר בהרחבה בחולין (גו.) "שכרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם", ואילו העוף הנקרא בלשונינו דוכיפת אין לו כלל כרבלת (ראה תמונה), אלא רק נוצות, וגם אין שם עובי הכרבלת, וכל שכן שאינה נראית כפולה אל הראש וקשורה שם. ומה שכתב הרב שכרבלתו של הדוכיפת נפתחת ונסגרת, הנה מלבד שאין זו כרבלת, בנוסף הרי לא כתב

העוף הנקרא כיום דוכיפת

רש"י שהיא נפתחת ונסגרת, אלא כתב שהיא קשורה, וכלשון התלמוד "כפות", וקרב הדבר לומר שכונת רש"י לכרבלת תרגול המלאי ותרגול הקורניש ומיניהם, שהיא עבה ברוחב, וכמו שכתב רש"י שכרבלתו עבה, וגם היא כאילו מקופלת אל הראש וקשורה, שכאילו מחמת כריכת חוטי הקשירה נעשו בה כמה וכמה בליטות ובקעים, כמו שיובא להלן (אות ט). **ומה** שהביא בפירושו השני שהוא אויריהו, ותירגם הוא כי אויריהו הוא שכי היער, אף בתרגום זה יש לפקפק הרבה, שהרי אמרו בתלמוד (חולין גו.) שהדוכיפת הודו כפות, ואילו שכי יערות (Dendragapus) וגם שכי העירות (Tetrastes bonasia) אין להם שמץ של כרבלת או דבר אחר ממעל ראשם, לא עומד בהוד ולא כפות. **ומה** שהביא בפירושו השלישי מדברי רש"י בחולין, שהוא נקרא פואון שלבייא, ותירגם שהוא טווס בר, הנה בומנינו אין עוף שנקרא בשם טווס בר, וממילא לא נתברר לנו לאיזה עוף נתכוון רש"י (ומה שהוסיף הרב שאינו דומה לתרגול, נראה שכוונתו לטווס הרגיל, אך יש לדיקק בזה שהוסיף רש"י חיבת "שלבייא"). וגם לא נוכל לפרש שכונת רש"י למיני הטווס, שהרי רש"י בחולין שם (גו.) ביאר "שכרבלתו עבה, ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם", ואילו הטווסים אין להם כלל כרבלת, אלא נוצות, וגם אינן עבות אלא דקות מאד, דקה מן הדקה, וגם אינן כפולות ואינן קשורות, אלא

א) כן דעת התוספות (חולין סב) והרא"ש (בתוספותיו חולין סב) והריטב"א (נדה ג) והמרדכי (חולין תרגם) והראב"ן (חולין י"ד רסח) וראב"ה (תשובות סי' אלף צד) והאגור (סי' אלף רכז):

ב) אמנם בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' קכב) כתב, "דבר ברור הוא שתרגול ברא אינו מין תרגול כלל, שהרי מפורש בגיטין (סח:) שתרגול ברא הוא הדוכיפת, ומצינו שלשה דעות בראשונים מהו דוכיפת. הראשון. לדעת רב סעדיה גאון (בתרגומו לתורה ובפירושו) הוא הַדְּדָה, שהוא המין הנקרא בלשון המדוברת בימינו בשם דוכיפת, וכן דעת רש"י בפירושו על התורה (ויקרא יא טז) שהוא המין הנקרא הירופא בלע"ז, שאף הוא המין הנקרא בימינו דוכיפת לפי ספר אוצר לעזר רש"י. פירושו זה מתאים לתיאור הגמרא (חולין גו.) שהודו כפות, שהרי כידוע כרבלתו נפתחת ונסגרת. ובדאי אינו שייך למין תרגול. השני. המהר"ל (סי' צה) הביא מסורת אשכנז שהדוכיפת היא אויריהו [ובגרמנית נקרא בשם זה ממש אף בימינו], והוא המין הנקרא בימינו שכווי היער. וכן כתב הרד"ק בשם רב שרירא גאון (ספר השרשים, ערך "דכף") שהוא מונטיניה [שתרגומו הו], ולפי מתרגם הלע"ז שם היינו עוף ההרים שהוא אויריהו, ואינו דומה לעוף התרגול. השלישי. בפירושו של רש"י בחולין (גו.) כתב שהוא עוף גדול כתרגול ונקרא פואון שלבייא, שתרגומו ללשון הקודש טווס בר, לפי ספר אוצר לעזר רש"י, שאינו דומה לתרגול.

והנה מה שהביא בפירושו ראשון שרב סעדיה גאון פירש שהוא הַדְּדָה, ופירש הרב שהוא העוף הנקרא אצלינו דוכיפת, הנה העוף הנקרא אצלינו דוכיפת שמו בערבית הוא הַדְּדָה, וכיון שיש שניו בין השמות אין ראיה שהוא אותו העוף, ואשכנח כמה שמות דומים של מיני בעלי חיים שונים לגמרי, כגון אֵיל (כבש בן י"ג חודש ומעלה (רש"י פסחים מז) וכבש הוא בהמה) וְאֵיל (קרתוניו מפוצלת והוא חיה. רמב"ם מאכ"פ פ"א ה"א), וכן צב וצבי. ומאידך ממה שאמרו בתלמוד (גיטין סח:) שדוכיפת הוא תרגול ברא, מבואר שהוא ממיני התרגול. גם מה שכתב הרב דרש"י בפירושו על התורה פירש שהדוכיפת הוא הירופא בלע"ז, והביא מספר אוצר לעזר רש"י שהוא הנקרא בלשונינו דוכיפת. יש לפקפק הרבה בתרגום זה, שהרי כך הוא לשון רש"י שם (ויקרא יא טז) 'תרגול הבר וכרבלתו כפולה ובלע"ז הירופא', ולמה נקרא שמו דוכיפת, שהודו כפות,

✠ התרגול הנאכל כיום, הנקרא פטם, מורכב מכמה מיני תרגולים, וקודם שנברר דינו, יש לנו לברר כמה פרטי דינים השייכים אליו

ג) והנה התרגול הנאכל כיום על ידי כל קהילות ישראל, בארץ ובחוצה לארץ, נקרא בשם תרגול פטם, אשר כשמו כן הוא, מפוטם בריבוי בשר, ובשרו רך, ומרבה בהטלת ביצים, וגדל מהר ומגיע למשקל שחיטה בתוך כחודש ימים, ומיעטו בו כל החלקים שאינם נאכלים, דהיינו שנוצותיו מועטות ועצמותיו קטנות ורגליו קצרות ועוד. ודבר זה התבצע במאה השנים האחרונות על ידי חברות רבות שהחלו לזווג זיווגים בין מיני עופות שונים כדי ליצור וולדות משופרים. כגון שיש בנמצא עוף שמרובה בבשר אבל רגליו ארוכות, ויש גם כן עוף שרגליו קצרות אבל אינו מפוטם בבשר, ומכליאים אותם ואוספים רק הוולדות שהם גם מפוטמים בבשר וגם רגליהם קצרות, ומזווגים אותם, ושוב אוספים מוולדותיהם רק את אלו שיש בהם שתי המעלות, עד שבתהליך זה הנקרא סלקציה, מעמידים גזע עוף חדש שיש בו שתי המעלות. וכן על זה הדרך יכולים להוסיף בהכלאות כמה וכמה מעלות טובות לעוף, וכמו שיתבאר כל זה להלן (החל מאות טו). **ומאחר** שהעוף פטם מורכב מכמה עופות אחרים, נבוא תחילה לברר דין כמה מיני עופות אשר יש להם שייכות לפטם, וכן נברר דין וולדות שבאו מהכלאות עוף שיש לו מסורת עם עוף שאין לו מסורת, וכן נברר דין נאמנות הגוי, ועוד כמה פרטי דינים, ואחר כך נדון בפטם עצמו.

✠ שני מיני עופות הדומים זה לזה, ויש ביניהם הבדל מועט, אם נוכל להחיר אחד מהם על סמך מסורת השני

ד) ותחילה נבוא להתבונן בדין עוף שיש לו מסורת טהרה, ובא לפנינו עוף אחר הדומה לו במראיתו מלבד שינוי מועט ביניהם, האם נאמר שהם מין אחד, ונתיר את העוף השני על פי מסורת הראשון, או שמא כיון שיש ביניהם שינוי מועט, יתכן שהם

הערות והרהבות

הדומה לתרגול שאין לו אצבע יתירה וקליפת קורקבן קשה ואין לו זפק. **עוד** הביא שם ראיא מהא 'דהרשב"א (ת"ה ב"ג ש"א) צידד שהוא מין נשר או מין עורב, וכן צידדו התוספות (חולין סב) שהוא מין עורב או מין פרס ועזניה שהיה דומה להם במראה, ולא נתקשו כלל שאם הוא תרגול על כרחך אינו נשר או עורב, ואינו דומה להם'. אך הנה מה שהביא דהרשב"א צידד שהיא מין עורב או נשר, היינו מצד הסימנים, דלפי מה שצידד שם שלא היה לה כלל סימן טהרה, כתב דהויא כעין נשר שאין לו סימן טהרה, ועל מה שצידד שם שהיה לה שני סימני טהרה, כתב דהויא מין עורב שיש לו שני סימני טהרה, אבל אין מזה ראיא שאינה דומה במראה לתרגול, ואדרבה מדקרו לה תרגולתא דאגמא, ולא נשרא דאגמא או עורבא דאגמא, משמע שהיא דומה לתרגול. וכן כתב המהר"ם שיק (י"ד ס"ס צח) 'דלפי הנראה מהשם שלה דמיא לתרגולתא'. ומה שהביא מהתוספות, הנה התוספות דחו פירוש זה. ומה שכתב דלא נתקשו שאם הוא תרגול על כרחך אינו נשר או עורב, הלא את קשיא, דאפשר שהיא תרגול שיש לו קצת דמיון במראהו גם לעורב או לנשר, כמו התרגול הנשרית שבזמנינו שהיא תרגולת ויש לה קצת דמיון לנשר הקרח. **עוד** כתב שם 'שמפורש בגמרא (קט) שטעמה של תרגולתא דאגמא כטעמו של לשון דג, מה שלכאורה לא נמצא כן בשום תרגול'. אך לא נתבאר לי דבריו, וכי אכל מכל התרגולים הקיימים בעולם. ועוד דבגמרא שם דיברו לענין לשון של דג הנקרא כוורא, וכי נתברר לנו איהו דג הוא, כדי שנדע מה טעם לשונו. **ומה** שכתב עוד שם 'דלא מצינו בדברי חכמי הטבע סוג תרגול שרגיל להמצא באגם', כבר אמרו (ובחיים קב) אין לא ראינו ראיא. גם מה שכתב עוד 'דמפורש בגמרא דתרגולתא דאגמא אין קורקבנו נקלף אלא בסכין, מה שלא נמצא כן בשום תרגול', לא נתבאר לי, וכי בדק וקילף הקורקבן של כל מיני התרגולים הקיימים בעולם [ומה שהוסיף שאינו מצוי אלא בדורסים, הלא מבואר בשלחן ערוך (ס"ו) דאין אנו יודעים לברר מי הוא מן הדורסים, ולהכי סמכין דוקא אמסורת]. **ומכל** מקום אף לדבריו עדיין תרגולא דאגמא הוא תרגול טמא, ונמצא שישנם מיני תרגולים טמאים. **ועוד** שכמה אחרונים תפסו שאף תרגולתא דאגמא ותרגול ברא הם ממיני התרגול, וכמו שהובא למעלה. **וכן** מתבאר מדברי כל האחרונים שדנו בענין תרגולי הקוצ'ין והבראמא ושאר התרגולים, והובאו דבריהם בהרחבה להלן, אלמא נקטי דאין כל התרגולים טהורים, אלא צריך ביור טהרה בכל מין של תרגול:

עומדות תמיד בהוד והדר. וכבר הזכרתי לעיל שנראה שנתכוון רש"י לכתוב ולתרגולים מלאי וקורניש ומיניהם. **ומה** שכתב עוד בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' ק) 'שאיין ראיא ממה שנקרא בשם תרגול, לומר שבאמת הוא שייך למין תרגול, אלא שכן היה המנהג מימי קדם לכנות מינים שהם שונים ממש בשם אחד בתוספת שם לזואי'. והביא שם כמה דוגמאות כגון מכלב ים, ומכלב הכופרי. הנה לעניות דעתי אף דבשמות חיות הים והיבשה אנו מוצאים לפעמים שינויים גדולים, מכל מקום בשמות החיות וחיות הבר אין חילוק גדול כל כך, כמו אווז אווז הבר, וכן שור ושור הבר, וחמור וחמור הבר, ונראה דכמו כן הוא בתרגול ותרגול הבר. ומה שהביא שם 'דשור הבר לדעת רבי יוסי (כלאים פ"ח מ"ז) אינו שור, ואינו בהמה אלא חיה הנקרא תאו'. הנה אדרבה לדעת רבנן דהלכתא כוותיהו איפכא הוי, כמו שכתב הרמב"ם (מאכלא פ"א ה"ח) 'דשור הבר והמריא הן ממיני השור'. ואף לרבי יוסי, עדיין יש ביניהם דמיון למראה עינים, ולכן נקרא שור הבר, ולא נקרא סוס הבר או כלב הבר. וממילא אף בתרגולים יוכלו להיות מינים שהם דומים למראה עינינו לתרגול, והן הם תרגול הבר. וכן נראה ממה שכתב השלחן ערוך בהלכות כלאים (י"ד רצו ס"ז השני) 'מין שיש בו מדברי וישובי, כגון שור הבר עם השור, והמרק עם הסוס, מותרים זה עם זה. אבל האווז עם אווז הבר, כלאים זה בזה, מפני שהואווז ביציו מבפנים ואווז הבר ביציו מוחץ, מכלל שהם שני מינים'. הא קמן דכיל כללא, דבכל בעלי החיים, מלבד אווז ואווז הבר, הבר הוא ממין הישובי, ואם כן אף תרגול הבר הוא ממין תרגול היישוב. ומדברים הללו יש תשובה גם לשאר הדוגמאות שהביא שם. ודוק (ומה שכתב עוד בעמוד קכ"ז דאם מין תרגול אחד טמא נאסר כל מיני התרגולים, הנה מבואר בתלמוד (חולין סב) שיש טעמיות לבנה מין טמא ומין טהור, וכן מבואר שם (חולין סג) שיש בשיטתן מין טמא ומין טהור, והוא הדין לתרגול).

עוד כתב בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' קכח) 'דתרגולתא דאגמא אינה ממין תרגול, ויש להביא כמה ראיות שאינם דומים לתרגול ואינם ממינו. האחד, שהרי מפורש בתוספות (חולין סב) שאין לה סימני טהרה'. אך אם התוספות פירשו כן, הלא רבינו תם בספר הישר (החידושים, ס"ח) פירש שהיה לה רק סימן אחד של טומאה מתוך שלשה סימני טהרה שבגוף. וכן מבואר בראב"ן (חולין רסח) דקרבן נקלף לחוד ליכא בה. והרשב"א (ת"ה ב"ג ש"א, סד) כתב דאפשר שלא היה לה שום סימן טהרה, או שהיה לה אחד, או שהיו לה שתיים. נמצא שאין בדינו דבר מבורר. ועוד דאף לפירוש התוספות שאין לה כלל סימני טהרה, לא נתבאר לי ראייתו, וכי לא יתכן שימצא בעולם עוף

שני מינים נפרדים, וכיון שאין לנו מסורת על המין השני אסור לאוכלו. והנה זה לשון הבית יוסף (י"ד פב ד"ה מסקינן) "מסקינן בגמרא (חולין סב.) דסנונית לבנה, אי ירוקא כריסה אסירא, ואי חיוורא כריסה שריא". הרי לפנינו שני עופות ממין אחד הנקרא סנונית, וגם שניהם מאותו זן הנקרא סנונית לבנה, אלא שיש ביניהם הבדל בצבע הכרס, והירוק טמא והלבן טהור. ובשו"ת מהרי"ק (סי קנח) כתב "סנונית הדרה בבית אסורה, ואם כריסה לבן מותרת. וכתב הרשב"א, במקומות הללו לא ראינו מי שנהג בהם היתר אף בכרס לבן. ונראה שנהגו כן מפני שהאסורה והמותרת נראין מין אחד ויבאו העולם לטעות". הרי שהדמיון רב כל כך ביניהם, עד שיבואו לטעות בין זו לזו, ואף על פי כן זו טהורה וזו טמאה⁽¹⁾. עוד כתב הבית יוסף (פב בענין ס"ה) בשם הרשב"א, "היו נאכלין במקצת מקומות (כלומר, מין עופות שבחלק מהמקומות החזיקים כטהורים), ובמקצת מקומות אין נאכלין, יראה לי שסומכין על אותן מקומות שפשט בהם היתרן, שאלמלא שקבלו כן מאבות ראשונים הבקאים בהם לא היו נוהגין בהם היתר. ואפשר דלאותן שנהגו בהם איסור, אוסרין, שאני אומר מותרין הם, אלא שנהגו בהם איסור מפני עופות טמאים הדומים לאלו הנמצאים באותן המקומות". הרי מבואר מדברי הרשב"א שעוף זה מותר הוא, אלא שנהגו בו איסור כדי שלא יבואו לטעות ולאכול עוף טמא הדומה לו. נמצא לפנינו שני מיני עופות, האחד טהור והשני טמא, והדמיון ביניהם רב כל כך עד כדי שיוכלו לטעות שהטמא הוא הטהור (ובענין זה כתבו התוספות בחולין סג. ד"ה הא). ולפי זה בשני עופות דומים הבאים לפנינו, כל שיש ביניהם איזה חילוק, לא נוכל להתיר אחד על פי מסורת השני, דאף שהם דומים אפשר שזה טהור וזה טמא. ואמרו במסכת חולין (סג.) שקיטנא אריכי שקי וסומקי, שריא, גוצי וסומקי, אסירי. אריכי שקי וירוקי אסירי. ופירש רש"י "שקיטנא, שם העוף ויש בהן שני מינים אותם ששוקיהן ארוכין וגופו אדום שרי". הרי מבואר שהעוף שקיטנא יש בו שני מינים שצבע שניהם סמוק, דהיינו אדום, אלא שהאחד שוקיו ארוכים והוא טהור, והשני שוקיו קצרים והוא טמא. וכן מתבאר שם דאפילו אותו ששוקיו ארוכים, דוקא אם צבעו אדום הוא טהור, אבל אם צבעו ירוק הוא טמא. נמצא שבשינוי אחד של צבע, או אורך השוקיים, נהפך מטהור לטמא. ולפי זה כל שיש איזה שינוי בין שני עופות לא נוכל להתיר אחד במסורת חבירו, שהרי אפשר שזה טהור וזה טמא. עוד אמרו בחולין (גכ.) נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי. ואמרינן התם דדוקא רבו צייד, אבל רבו חכם מי ידע להו. ופירש רש"י "מי ידע בהו, כלום מכירן שלא יהא אחד דומה לזה והוא טמא". הרי מבואר שיכולים להיות שני מינים דומים, אחד טמא ואחד טהור, והם דומים כל כך עד שהחכם שאינו בקי בכל מיני העופות יטעה ביניהם ויסבור שהטמא הוא ממין הטהור⁽²⁾. וכן כתב בשו"ת מהרי"ל (סי צח) "דבשינוי מועט מתהפך הענין⁽³⁾". וכן כתב הנודע ביהודה (תניינא, י"ד כט) "שבועופות הוא דבר מצוי שכמה מינים שוים זה לזה בתואר ובקומה, וצריך טביעת עין להכיר בין זה לזה, להבדיל בין טמא לטהור, ואין כל אדם יכול לבחון כי אם הצייד". וממילא כל שיש שינוי מועט בין שני המינים אין לטהר אחד על פי מסורת השני⁽⁴⁾.

הערות והרחבות

ממש להחשיבו כבן מינו. ולעניות דעתי אין ראיה מדברי רש"י לסמוך על מה שראה העוף פעם אחת, דשפיר דמי למימר דמתחילה הכי עוף זה יפה בדמותו ובצלמו, רק לא ידע בו אם טהור אם לאו, ופעם אחת ראה אדם כשר שאכלו, ואם כן מה שסומך על זכרונו מאותה ראיה, אינו לענין הכרת צורת העוף, אלא לענין הידיעה שהוא עוף טהור. והדבר מדויק בלשון רש"י שכתב "זכור הוא באדם כשר שאכלו, אלמא מה שנסמך על הזכרון הוא לענין זה שאדם כשר אכל העוף הזה, ולא לענין להכיר צורת עוף זה. ויש ראיה לפרש דברי רש"י כמו שכתבתי, שאם נפרש דברי רש"י כאן דאין צריך שידמה ממש לעוף הטהור, ימצאו דברי רש"י סותרים, שהרי מדברי רש"י שהבאתי למעלה מבואר דבעינן שידע בבירור שהוא עוף זה ממש, ולכן לא סומכים על רבו החכם שמא יטעה בין העוף הטהור לבין עוף אחר הדומה לו והוא טמא. ושלחתי לבעל הקונטרס הערה זו, והשיב "לאכורה דחיתיו נכונה מאד".

(ה) ומה שכתב בזה בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' סה הע' זו) יש להשיב על דבריו (נדבעשער חולין 1.) יש דרכי היתר נאכלות עזרא, ותרם שלא מהמקור, ונתן ענינו, אבל בעוף טמא אין צד היתר, ובמה

שייך לומר דבשינוי מעט מתהפך אם לא בדמיון הצורה, ואם נבוא לפרש דחיש שסמך אמאן דלאו בר סמכא הוא, אינו מתיישב יפה בלשון "דבשינוי מועט מתהפך הענין", ובשאר לשון מהרי"ל שם. (ודוק):

(ו) והנה בבבא קמא (נה.) אמר שמואל אוזו ואוזו הבר כלאים זה בזה, מתקין לה רבא בר רב חנן, מאי טעמא, אלימא משום דהאי אריק קועיה (כלומר חרטום ארוך) והאי

(ג) ובקונטרס כל עוף למינהו (עמ' מד) כתב "שבזוהאי היו בסנונית שינויים רבים נוספים, וראיה עצומה לדבר דאם לא כן הרי לדעת רבי אליעזר היו צריכים לאסור אף הסנונית בעלת הכרס הלבן, שהרי מפורש בגמרא [חולין סה:] בדעת רבי אליעזר דבגמרא לטמא בלבד אפילו בלי שינוי עמו הרי זה אסור". ומה שציין לדף ס"ה עמוד ב', כל העמוד שם עוסק בדיני חגבים, ולא נזכרו שם דברי רבי אליעזר, ונראה שטעות סופר הוא וכונתו לדף ס"ה עמוד א', וכך הלשון בגמרא שם "אחרים אומרים שכן עם טמאים טמא עם טהורים טהור, כמאן כרבי אליעזר דתניא רבי אליעזר אומר לא לחנם הלך דוריר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו, אפילו תימא רבנן שכן ונדמה קאמרינן". נמצא דלרבנן בשוכן עם טמאים וגם נדמה להם, הוא טמא, ולרבי אליעזר בשוכן עם טמאים אפילו אינו נדמה להם, הוא טמא, אבל ליכא מאן דאמר דבגמרא לטמאים לבד הוא טמא, וממילא דבריו אינם עומדים. (וגם מהמהרי"ק מבואר שלא כדבריו):

(ד) ובקונטרס כל עוף למינהו (עמ' טז) כתב "איתא בגמרא עוף טהור נאכל במסורת, ופירש רש"י, אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, או שמסר לו רבו או צייד חכם שהוא טהור. עד כאן. ומבואר בדבריו שאפילו על פי זכרון בלבד שראה פעם אחת אדם כשר שאכל עוף מסוים הרי זה מותר. ולאכורה צריך עיון איך אפשר לסמוך על זכרונו בלבד, דבכנהי גוונא קשה לדקדק כל הצורך בפרטי התבנית והמראה לבחון אם יש שינויים בין המין שנאכל לבין המין שבא לפניו, אלא על כרחך דלא בעינן שיתדמה

דִּין אַפְרוּחִים שְׁנוּלְדוּ מֵהֶלְכֵּת זֶכֶר שִׁישׁ לֹו מִסּוּרֶת, עִם נִקְבָּה שֶׁאֵין לָהּ מִסּוּרֶת

ה) ועתה נדון בענין עוף שיש לו מסורת טהרה, שהכליאוהו עם עוף שיש לו שלשה סימני טהרה אבל אין לו מסורת, ונולדו מהם וולדות, אם הם מותרים. והנה אם העוף שיש לו מסורת הוא הזכר, ואילו הנקבה אין לה מסורת, נראה שהוולדות הרי הם כעוף שאין לו מסורת ואסורים, שהרי אנו מסתפקים בתרגולת זו שאין לה מסורת שמא היא דורסת, ונקבת עוף דורס אם נתעברה מעוף טהור, נראה דוולדותיה טמאין אפילו אם יהא הוולד דומה לאביו, שהרי כל היוצא מן הטמא טמא, וכמו

הערות והרחבות

זוטר קועיה, אלא מעתה גמלא פרסא וגמלא טייעא, דהאי אלים (כלומר עבה) קועיה והאי קטין קועיה, הכי נמי דהוו כלאים זה בזה, אלא אמר אבוי וכו'. ובש"ת אורי וישעי (קמא, סי' יא) דן בענין תרגולי גרעצקי, שהם גדולים בקומתם יותר משאר תרגולים, והביא דברי התלמוד הללו, וכתב על זה, 'ואם כן בנדון העופות הללו, נאמר דמאי דכילל לנו הש"ס דארוך וזוטר חד מינא וכו', בנדון דידן גם כן הדין נותן דכללא דארוך וזוטר חד מינא עומדת לנו למגן, דעיינו רואות דחד מינא הוא והשינוי הוא מיעוט, ואין צריך למסורה כלל'. וכעין זה כתבו בערוגות הבושם (קונטרס התשובות סי' טו) ובשערי ציון (שטרנפלד, סי' טא ענף ב) ובדברי מלכיא (ח"ד סי' נז), אך יש להעיר על דבריהם מדברי התלמוד שהבאתי למעלה שאמרו גבי שקיטנא דבשינוי של אורך השוקיים מתהפך מטהור לטמא, ואף דגבי כלאים קאמר תלמודא דלא הוי שינוי לענין כלאים, אפשר לחלק בין כלאים לענין טהרת עופות. **אמנם** בצמח צדק (הקדמון, סי' טז) כתב 'דפשיטא דמין טמא ומין טהור הוו כלאים זה בזה', ולפי זה לפום ריהטא איכא למימר דכיון דבשינוי אורך השוקיים מתהפך מטמא לטהור, ודאי דהוי שינוי נמי לענין כלאים. אמנם החתם סופר (ח"ב י"ד ע"ד) כתב להשיב על דברי הצמח צדק, 'דבעוף אפשר שטמא וטהור יהיו מין אחד לענין הרבעה, כדחזינו בתרגולא ותרנגולתא דאגמא לפירוש קמא דהתוספות בנדה (ג) אף שהם מין אחד סברו מתחילה שהזכר טמא והנקבה טהורה'. ולכאורה יש סיוע לדבריו ממה שכתב השלחן ערוך בהלכות כלאים (יו"ד רצ"ו סי' ה) שני 'מין שיש בו מדברי וישובי, כגון שור הבר עם השור, והרמך עם הסוס, מותרים זה עם זה. אבל האווז עם אווז הבר, כלאים זה בזה, מפני שהאווז ביציו מבפנים ואווז הבר ביציו מבחוץ, מכלל שהם שני מינים'. ולפי דבריו תרגולא ותרנגולא הבר מין אחד הם לענין כלאים, אף שהתרנגולא הרגיל טהור ואילו תרגולא הבר טמא הוא (נדה ג: ורש"י וירקא יא טו). ועוד צריך תלמוד. ומכל מקום כיון דלענין טהרת עופות גופא, מבואר בתלמוד שבשינוי ארוך וקצר מתהפך מטהור לטמא, וכן מבואר מדברי הראשונים שהבאתי למעלה דלענין טהרת עופות גופא בשינוי מועט מתהפך מטהור לטמא, כן הוא העיקר לענין טהרת עופות, שעל ידי שינוי מועט תו לא מהניא ליה מסורת דחבריה. **עוד** כתב באורי וישעי שם, 'עיי' בכנה"ג בנידון שינוי הכרבל, דהעלה גם כן דכל משום שינוי מיעוט אין לחוש כלל'. אך לא מצאתי דבר זה בכנסת הגדולה, אדרבה מצאתי (בהג"י אות ל) שהביא דברי מהר"ל שהבאתי למעלה 'דבשינוי מועט מתהפך הענין'. **ובדברי** מלכיא (ח"ד סי' נז) כתב 'דמשקיטנא אין ראיא, כי גובה השוקיים הוא עיקר בנין הגוף. והא דסנונית, נראה דכרס שאני שעובר על כל הגוף ושם מונחים אברים הפנימים שחיי העוף תלויים בהם'. ולעניות דעתי קשה לומר דשוקיים שאני, וכרס שאני, אלא טפי מסתברא למימר דבכל שינוי יוכל להתהפך לטמא. ובפרט שמבואר מדברי הרשב"א ורש"י ומהר"ל שהבאתי למעלה שיש טמאים הדומים לטהורים עד שיבוא לטעות ביניהם, ומהא משמע דבכל שינוי יש לחוש. ועוד שעיקר סברתו אינה מבוארת, דמה ענין זה שבכרס יש איברים שהחיים תלויים בהם, לומר מהו דדוקא שינוי צבע הכרס מוכיח שהוא מין אחר. (ומש"כ שם דנציא היינו כל הגוף אינו במשמע לא מלשון התלמוד ולא מלשון רש"י). **גם** בדברי יחזקאל (והלברטום, תשובות סי' כא) כתב, 'זה הכלל, כל עוד שאינו שווה לעופות שאנו אוכלין, הגם שדומין להם בתמותו והשינוי מעט, אין אנו רשאים לאוכלין'. וכתב עוד (בראש ספר אילה שלוחה) 'בדבר הבר אווזות גדולות שבאו מחדש וכו', אם ירצה להחיר בטעם שאין זה שינוי מה שהם גדולים הרבה מאותם שאנו אוכלין עד עתה, גם זה טעות, כי גמרא מפורשת בפרק אלו טריפות, דהרבה

עופות יש שדומין לטהורים, רק שהם בשינוי קטן, וטמאין הם, כמו דאיתא בדף ס"ג אמר רב יהודא אריכי שוקא שריא גיצי אסורי. יעוין ברש"י שם דיבור המתחיל אלא אינהו מי ידע בהו, שכתב וזה לשונו, כלום מכירין שלא יהא אחד דומה לזה והוא טמא. עד כאן לשונו. הרי דיש טמא שדומה לטהור. על כן צריך שיהיה בלי שום שינוי, שיהיה פשוט לכל שזה הוא העוף הנאכל' (ואף הדרכי תשובה סי' ק"ב שכתב להקל בשינוי גדול כל הגוף, מבואר מדבריו דאם השינוי באבר אחד, מודה הוא דבעי מסורת חדשה כהיא דאריכי שוקי). **גם** בבית שלמה (דרימר יו"ד קמא, ד"ה ומבואר) כתב 'דכל שיש שינוי מועט אי אפשר להחיר רק על פי מסורת ממין זה ממש'. **גם** במכתב סופר (יו"ד סי' ג) מתחילה צידד דשינוי מועט לא בעי מסורת, והזכיר גם הגמרא דבבא קמא הנ"ל, ואחר כך (בסי' ד) כתב 'באמת לעניות דעתי קשה להחיר בלי מסורת ברורה, דהיינו על פי בקי ורגיל ומכיר זה המין ובשמו, וקשה לסמוך על טביעת עין דמיון צורתם לצורת אותן שראה במקומו, כי בקל יש לטעות, יעיין בתשובת מהר"ל סימן ק'. **גם** בספר כמו השחר (אות ט, ע"פ ס' כ) כתב בזה הלשון, 'כתב מהר"י כהן, אפשר מה שכתב רש"י שאין לאכול עוף אלא במסורת, מייירי במשונה הרבה מאותן שאנו אוכלין, אבל המשונה קצת אין לחוש. אלו דבריו. והשבת, בחולין דף ס"ב (ע"א) סנונית לבנה חירא כרסה שרי, ירוקה כרסה אסור. ושם (ס"ב) מרדו זגיד ואכל שרי סגיד ואכל אסור. ובדף ס"ג שקיטני אריכי שקי וסומקי שרי, גוצי וסומקי או אריכי וירוקי אסור. ושם תנו רבנן עורב זה עורב אוכמא, כל עורב להביא עורב העמק, דהיינו עורב לבנה, עיין שם. מבואר שבמעט שינוי במראה, או בגודל וקוטן, תלי הטומאה והטהרה. ובשר"ת צמח צדק סימן כ"ט בקונטרס אחרון מבנו ז"ל, כתב דאפשר להיות שני עופות והמה מין אחד וזה טהור וזה טמא. ובחולין (ס"ב) בשקנאי ובטנאי דקאמר הא באתרא דשכיח פרס ועזניה, הא באתרא דלא שכיח. פירש רש"י, בשכיח פרס ועזניה דדמי חיישין שמא ממינם הוא. ובלב אריה ביאר כוונת רש"י שהן דומין ולא לגמרי, אבל אין חלוקין רק בשינוי מועט, ומי ישער זה. הרי דבשינוי מועט זה טמא וזה טהור, לכך ודאי בעי מסורת על עוף זה דייקא'. **גם** באגרות משה (יו"ד ח"א סי' יד) כתב 'צריך דוקא שהמעידים יראו ויכירו בטביעות עין שעוף זה הוא שאוכלין אותו במדינה ההיא, והיו אנשים מדקדים שלא יאמרו בדדמי וכו', ובפרט שיש הרבה עופות הדומים לעוף זה, שצריך לזה דקדוק גדול, שאין לסמוך על סתם אנשים, ולא נחשב זה מסורת'. **ועיין** עוד בדברי הרב יוסף טאוב (קוני פולמוס עופות הפטם, אות ה) שהביא ראיא משכחי היער דבשינוי מועט מתהפך לטמא. **והנה** בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' מט) כתב 'שאין להשיג אפילו בשינויים גדולים, שהשמות של בעלי חיים המוזכרים בתורה אינם שמות של מינים פרטיים, אלא שמות הכוללים כמה וכמה סוגים תחתיהם, שיש בהם שינויים גדולים. וענין זה מפורש ברמב"ם (מאכ"א פ"א ה"ח) שכתב, אין לך בכל בהמה וחיה שבעולם שמוטר באכילה, חוץ מעשרת המינים המנויין בתורה וכו', הן ומיניהן, כגון שור הבר והמריא, וכל העשרה מינין ומיניהן מעלי גרה ומפריסי פרסה. עד כאן. הרי שמניי הבהמה הטהורים כוללים מינים רבים נוספים שיש ביניהם שינויים גדולים'. והרב האריך שם בביאור דבר זה. **אמנם** דברי אמת הם, שמין אחד יכול לכלול בתוכו כמה מינים ואפילו יהיו ביניהם שינויים גדולים, אלא דמאדאיך אשכחן נמי שיש עופות הדומים זה לזה במראיתם מלבד שינוי אחד שיש ביניהם, וזה טהור וזה טמא, וממילא כאשר בא לפנינו עוף שיש בו שינוי מעט, לא נוכל לדעת אם עוף זה הוא ממין הטהור רק שיש ביניהם שינוי, או שהוא מין טמא, וממילא לא נוכל להחיר על פי מסורת העוף השני:

שפסק השלחן ערוך בסימן ע"ט (ס"ב) לענין בהמה וחיה 'דטמאה שילדה כמין טהורה, אף על פי שיש לה כל סימני טהורה אסורה', והטעם מבואר בבית יוסף שם, משום דהיוצא מן הטמא טמא^(א). **מיהו** לכאורה יש לפקפק בזה, דהנה בנדה (ג:) אמר רב פפא תרנגול דאגמא אסור, תרנגולתא דאגמא שריא^(ב). וכתבו התוספות שם 'תרנגולתא דאגמא, הזכר אסור לפי שאין לו סימני טהרה. ולא שרי מטעם כל היוצא מן הטהור טהור, שהרי האם לא ילדה האפרוח אלא ביצים הטילה והאפרוח מעפרא קא גדיל' (כלומר אחר שהסריחה הביצה ונעשית כעפר בעלמא, אז גדל האפרוח. עיין תמורה לא). ונאסר ממילא על ידי סימני טומאה. ונקבה נמי אין לאוסרה למאן דאסר זה וזה גורם, דהא אפרוח לא יצא אלא מן הביצה, ומעפרא קגדיל כדפרישית. ומיהו נראה עיקר ששני מינים הן והמין שקורין תרנגולתא דאגמא שרי הזכר והנקבה, דיש להן סימני טהרה, והמין שקורין תרנגול דאגמא אסור הזכר והנקבה, דאין נראה שמין אחד חלוק הזכר מהנקבה^(ג). והנה לפי הפירוש הראשון שכתבו דבעופות לא אמרינן היוצא מן הטהור טהור והיוצא מן הטמא טמא, כיון שגידול האפרוח נעשה אחר שנעשית הביצה כעפר בעלמא, לפי זה בנדון דידן אין לטמא האפרוח מצד שנולד מאמו הטמאה, שהרי נתגדל מעפר בעלמא ויש לדון בו לפי סימניו, והיכא דדמי לאביו יהא טהור. **אלא** שהתוספות שם כתבו שהעיקר כפירוש שני. ואף שהיה מקום לפקפק ולומר שהפירוש השני אינו חולק על זה שהאפרוח מתגדל מהעפר ולא חשיב יוצא מן הטמא, מכל מקום אין הדבר כן, שהרי כתבו התוספות במסכת חולין (סג:) 'תרנגולתא דאגמא שריא תרנגולא דאגמא אסירא, אין לפרש שהנקבה מותרת והזכר אסור, דכל היוצא מן הטהור טהור, אלא שני מינים הם הקרואים כך, ובין בזה ובין בזה הזכר והנקבה שוין', הרי מבואר מדבריהם דלפירוש שני אמרינן היוצא מן הטמא טמא והיוצא מן הטהור טהור אף לענין אפרוחים^(ד), וגם מבואר מדבריהם שם דנקטי עיקר כפירוש שני. וכן מבואר מדבריהם

הערות והרחבות

מפורש בדבריו דהקושיא היא למה הזכר אסור, ואין הקושיא על המשנה למה כתבה כלל זה בסתם. ומה שהוקשה לבית אברהם מסוגיא דתמורה, הנה בההיא דתמורה (לא) מיייר באפרוח ביצת טריפה, ומדברי הרמב"ם שיובאו למעלה בהמשך הדברים, מבואר שיש חילוק בזה בין עוף שאסור מחמת טריפות, לבין עוף שאסור מחמת סימני טמא. **והנה** בשו"ת צלוחתא דאברהם (סי' י, דף כב.) כתב 'דאף שכתבו תוספות חולין דאם הנקבה מותרת אף שהזכר אסור אמרינן ביה כל היוצא מן הטהור טהור, מכל מקום לא אמרינן ביה כל הנולד מן הטמא טמא באם הזכר טהור, דכי גביל עפרא בעלמא הוא'. **אך** קשה להעמיד דבריו, חדא דבסברא אין חילוק בין יוצא מהטמא ליוצא מהטהור, דאי אמרת דכיון דמעפרא קא גדיל אינו מיוחס לאמו, אם כן ביה טהורה ובין שהיא טמאה אינו מיוחס לה, ואי אמרת דאף דגדיל מעפרא הוא מיוחס לאמו, גם כן בכל גוונא הוא מיוחס [ואין לומר דלעולם הוא מיוחס אלא דאפילו הכי כשמיחוס לטמאה, מהני ליה הא דהוי עפרא למשרייה, ככל איסור שנפגם עד שנפסל מאכילה (ויר"ד ק"ס ס"ב)]. זה אינו, שהרי התוספות בנדה כתבו 'הזכר אסור לפי שאין לו סימני טהרה, ולא שרי מטעם כל היוצא מן הטהור טהור, שהרי האם לא ילדה האפרוח אלא ביצים הטילה והאפרוח מעפרא קא גדיל', ואם איתא דלעולם הוא מתייחס לאמו אלא דאם נפגם נעשה היתר, אם כן הזכר יהא מותר על ידי הייחוס לאמו, אלא ודאי דטעמא דמעפרא קא גדיל גורם שאינו מתייחס לאמו]. ועוד שהרי כל ראיית התוספות שלא לפרש שהם מין אחד והזכר טמא והנקבה טהורה, הוא דוקא מצד זה שהיוצא מן הטהור טהור, ואילו נאמר דלדעת התוספות כיון דאפרוח מעפרא קא גדיל לא אמרינן ביה היוצא מן הטמא טמא, אם כן נפלה ראייתם, שהרי כמו שאנו יכולים לומר דכיון דמעפרא קא גדיל לא שייך ביה היוצא מן הטמא טמא, כמו כן אנו יכולים לומר דכיון דמעפרא קא גדיל לא שייך ביה נמי היוצא מן הטהור טהור, ואם כן איזה הכרח יש לתוספות לדחות פירוש רש"י (נדה ג' ד"ה תרנגולתא) שמפרש דהם מין אחד. **ועוד** שמלשון הרמב"ם שיובאו למעלה בהמשך הדברים נראה דבמין עוף טמא לא אמרינן דמעפרא קא גדיל. וגם מלשון תוספות הרא"ש שיובאו למעלה בהמשך הדברים, שהזכיר דוקא ראש המשנה דהיוצא מן הטמא טמא, משמע דאמרינן נמי היוצא מן הטמא טמא גבי עופות, דאם לא כן היה לו לדקדק בלשונו יותר ולהזכיר דוקא הסיפא דהיוצא מן הטהור. (ולענין דברי הרמב"ם שבהיא הצלוחתא דאברהם שם, ראה בהערות י:)

(ז) ואין לומר דהכא כיון שיצא גם מזרע האב לא חשיב יוצא מן הטמא, שהרי נתבאר בסימן פ"א (ובעין ס"א) דאף מאן דשרי מי רגלי חיה טמאה, היינו מטעמא דמיה עול מיה נפוק והאי דעכריה הבליה דבישרא הוא, וממילא הכא דעייל זרע ונפיק אפרוח, ודאי דלכולי עלמא חשיב יוצא מן הטמא. ועוד נתבאר בסימן פ"א (ובעין ס"ט) דליכא למישרי דבש אלא מטעמא דמכניסות אותו לגופן ואין ממצות אותו מגופן, או משום דרחמנא שרייה, וממילא הכא דמכניסות זרע ונפיק אפרוח, ודאי דמתמצה מגופן וחשיב יוצא מן הטמא:

(ח) מימרא זו נאמרה מקודם דחוויה לתרנגולתא דאגמא דדרסא, ועדיין התירוה:

(ט) אמנם הנה בשו"ת בית אברהם (והקו, קו"י משפט שלום ח"ת ז'), כתב, 'ואף התוספות בחולין על כרחך דלא פליגי עליהו דהתוספות בנדה בהך סברא, חדא דהא תלמוד ערוך הוא בתמורה (לא). לענין אפרוח שנולד מביצה של תרנגולת טריפה) אפרוח אימת קא גדיל לכו מסרה, לכו מסרה עפרא בעלמא הוא וכו', הרי דעל כרחך התוספות דחולין נמי סבירא להו כדברי התוספות דנדה, דאין ענין לאסור או להתיר האפרוח משום אמו מטעמא דכל היוצא וכו', ולא הקשו התוספות בחולין על הפירוש הראשון אלא מהא דתנן כל היוצא מן הטהור טהור, ואי סלקא דעתך דתרנגולא דאגמא הזכר אסור, קשה היכא כייל במתניתין האי כללא דכל היוצא מן הטהור טהור, והרי תרנגולא דאגמא דיוצא מן הטהור ואפילו הכי טמא משום סימני טומאה שבעצמו, אלא על כרחך ליתא, דאין תרנגולא דאגמא ותרנגולתא דאגמא מין אחד, ובמין תרנגולא דאגמא גם הנקבה טמאה'. **ותחילה** אומר כי מה שהביך חכם אחד מדברי הבית אברהם דבאפרוחים אמרינן דוקא היוצא מן הטהור טהור, ולא אמרינן היוצא מן הטמא טמא, אינו מתיישב, שהרי בפירוש כתב הבית אברהם 'דאין ענין לאסור או להתיר האפרוח משום אמו מטעמא דכל היוצא', הרי שבין לצד האיסור ובין לצד ההיתר קאמר דלא מהני אמו. אלא כוונת דברי הבית אברהם, דבאפרוחים אין סיבה לא לטהר ולא לטמא מדיון כל היוצא, אלא דאם איתא שיש בנמצא עוף טמא שאמו טהורה, לא היתה המשנה אומרת בסתם דכל היוצא מן הטהור טהור. **אך** מפשט לשון התוספות שכתבו 'אין לפרש שהנקבה מותרת והזכר אסור דכל היוצא מן הטהור טהור', משמע שבאו לומר שיש לנו להתיר הזכר מצד שיצא מן הטהור, וכן מפורש בלשון המרדכי (חולין תרמב) שכתב 'למה הזכר אסור והנקבה מותרת, והא אמרינן כל היוצא מן הטהור טהור', הרי

בעבודה זרה (יז) דנקטי כפירוש שני¹. **וכן** דעת עמוד ההוראה הרא"ש, שכתב בתוספותיו (חולין סב): "תרנגולתא דאגמא שריא תרנגול דאגמא אסיר. אין לפרש שהזכר אסור והנקבה מותרת דכל היוצא מן הטמא טמא, אלא שני מינין הם הקרויין כן, ובין בזה ובין בזה הזכר והנקבה שוין". **וכן** נראה קצת שהיא דעת עמוד ההוראה הרמב"ם, דהנה אף דביצת טריפה אסורה, מכל מקום אפרוח שנולד מביצת טריפה מותר, כמו שכתב הבית יוסף בסימן פ"ו (בענין ס"ז) וזה לשונו, "אסיקנא בתמורה (לא). דאפרוח ביצת טריפה מותר, משום דכמה דלא מסרח לא גביל, ובעידנא דגביל עפרא בעלמא הוא". והרמב"ם (מאכ"א פ"ג ה"יא) פסק דין זה בלשון הו', "אפרוח שנולד מביצת טריפה מותר, שאין מינו טמא". ופירש הרב המגיד שם "מה שכתב רבינו שאין מינו טמא, להוציא אפרוח של ביצת עוף טמא שישב עליו עוף טהור (כלומר אפילו עוף טהור דגר על הביצה, וגרם גדילת האפרוח), שאסור ודאי ולוקין עליו, ואין אומרים בו לאימת מסרח לכי גביל, דכיון דמינו טמא אסור". הרי שאין הטעם דמעפרא קא גביל מועיל אלא לביצת טריפה ממין טהור, אבל במין טמא לא אמרינן דמעפרא קא גביל ושרי, אלא כיון דמינו טמא, הרי הוא טמא. ולפי זה בנדון דידן שאמו אסורה מחמת שהיא ממין טמא, לא שרינן הולד מטעמא דמעפרא קא גביל, אלא הוא אסור כדין היוצא מן הטמא². **וכן** מבואר מדברי הרשב"א (משמרת הבית ב"ב ש"ד, נו) שכתב "ואפילו בביצת עוף טמא אני אומר כן, דמסתברא שאינו לוקה עליה דבר תורה בשריקמה ואכלה משום שרץ העוף, אלא שהיא אסורה משום שכל היוצא מן הטמא טמא", הרי שאפילו אחר שנעשית הביצה כעפר ונתרקם האפרוח אמרינן ביה היוצא מן הטמא טמא. **וכן** דעת המרדכי (חולין תרמב) דאף באפרוחים אמרינן היוצא מן הטהור טהור, אף דמעפרא קא גדלי [משמע דהוא הדין דאמרינן בהו היוצא מן הטמא טמא]. **וכן** דעת האגור (סי' אלף רכו). **וכן** נראה קצת מדברי הריטב"א (נדה נ:) והראב"י³ (תשובות סי' אלף צד). אבל מדברי רש"י (נדה נ: ד"ה תרנגולתא) נראה שתופס כפירוש קמא דהתוספות בנדה, **וכן** פירש האגודה (נדה פ"ו כז) בדעת רש"י⁴. **וכיון** שנראה מדברי עמוד ההוראה הרא"ש לאסור אפרוח מנקבה טמאה, וכמה רבוותא קיימי בשיטתיה, וגם דברי עמוד ההוראה הרמב"ם מטיין לזה, כן הוא העיקר להלכה שיש לאסור הוולדות⁵ אפילו הם דומין לאב. ומינה לנקבה שהיא מעוף שאין עליו מסורת, דכיון דמספקינן בה שמא היא דורסת וטמאה, אף הוולדות עומדים בספק זה ואסורים⁶. **ועוד** נראה

הערות והרחבות

שריא, מדכתיב (פירוש), גבי ביצין ושילוח (הקו) תקח לך, לעצמן ולא לכלבין. ובהלכות גדולות כתוב דביצה טהורה מנא לן דשריא, מדגלי רחמנא גבי טמאה דאמר חזקיה וכו', שמע מינה דביצה טהורה מותרת, ואינה אסורה משום אבר מן החי. ואם תאמר למה לן כל הני טעמי, אם ביצה טהורה אסורה אם כן עוף היוצא ממנה היאך הוא מותר, הרי כל היוצא מן הטמא טמא, זה אינו מספיק שהרי אמרו אפרוח של טרפה מותר מאי טעמא כמה דלא מסרח לא גביל, וכי גביל עפרא בעלמא הוא. גם ה"ר (חולין כב: מדפי ה"ר) כתב גבי ביצה טהורה, "וכי תימא ולמה לי קרא למשרייה, כיון דאפרוח שלו טהור על כרחיך היא נמי טהורה, דאי לא, הא קיימא לן כל היוצא מן הטמא טמא. יש לומר דאפילו ביצה טמאה אפרוח מותר, דאפילו אפרוח של ביצה טרפה שרינן משום דלכי מסריח הוא דקא גביל, כלומר שאחר שהביצה מסרחת האפרוח מתגביל ונוצר, ובעידנא דקא גביל עפרא בעלמא הוא. ולכאורה נראה מדבריהם דגבי אפרוח לא אמרינן היוצא מן הטמא טמא. **אלא** שכבר נתבאר בדברי הרמב"ם והרב המגיד, שיש חילוק בין מין טמא למין טהור, וכיון דה"ר והרמב"ם מיירו גבי מין טהור, ומשום אבר מן החי אתו עלה, אין מזה ראיה למין טמא, וכמו שרמז לזה בשו"ת אבני נזר (חיד"ס רמז סי' עה) בהגה מן המחבר. **וכן** כתב בקונטרס צפור טהורה (עמ' עא). **ובלשון** קצרה אומר, כי מזה יש תשובה למה שרצה לומר בשו"ת תשובות והנהגות (חיד"ס רמז) "שדעת הראב"ד (בהשגות מאכ"א פ"ג ה"יא) כפירוש קמא דהתוספות בנדה, דהלא הראב"ד לענין עוף ממין טהור מיירי. ועוד שהראב"ד רק הוזכר הטעם המבואר בגמרא, שהוא דבר מוסכם לכולי עלמא, ואין ממנו ראיה:

יג) **וכן** כתב בשו"ת אבן ישראל (חיד"ס ס"ט נו) "שאם הנקבה היא עוף טמא, בודאי כל הנולדים להם עופות טמאים". וענין זה כתב החזון איש (י"ד י"א אות יא):
יד) והנה איתא בתמורה (ל:) כל האסורים לגבי מזבח (פירוש כגון בהמה שנרבעה לאדם) ולדותיהן מותרים, ורבי אליעזר אוסר. וקאמר התם רבא, מחלוקת כשרבעו ולבסוף עיברו, דרבי אליעזר סבר זה וזה גורם אסור (פירוש רש"י, הוכר שבא על בתמה זו, והיא

י) **וכן** כתב החזון איש (י"ד סי' יז, יב) "דעיקר דברי התוספות בנדה, לא קיימא, כדמסקו בתירוצי בתרא, **וכן** כתבו בפשיטות חולין (סב: ד"ה תרנגולתא):

יא) **וכן** כתב במרכבת המשנה (מאכ"א פ"ג ה"יא) לבאר כוונת הרמב"ם "דבמינו טמא נאמר דהוא ליה יוצא מן הטמא". **וכן** כתב בחלקו של יוסף (מאכ"א פ"ג ה"יא) לבאר כוונת הרמב"ם, "דהרמב"ם סובר שאף בעופות יש יחוס הלידה, ולפי זה אף דמעפרא קא גביל, אבל סוף סוף יחוס הלידה יש". **וכן** כתבו בשו"ת אבני נזר (י"ד סי' עה, בהגה מן המחבר), ובאמרי בינה (אורידאק, ח"א, טריפות יא). **וכן** מוכח מדברי הבית מאיר (י"ד סי' פו) דטעמא משום דיוצא מן הטמא, שפירש "דהרב המגיד הוסיף שישב עליו עוף טהור, לתת סיבה להמקרה שנולד אפרוח טהור מביצה טמא". הרי שהוא מפרש דברי הרב המגיד באפרוח טהור, ובאפרוח טהור ודאי שאין סיבה לאסורו אלא מצד הייחוס. ואם כי פירושו מיוחד בדברי הרמב"ם, דאין נראה ממשש דברי הרמב"ם דמיירי באפרוח טהור, מכל מקום מבואר מדברי הבית מאיר שמפרש דברי הרמב"ם והרב המגיד מטעמא דהיוצא מן הטמא טמא. **אמנם** אין הדבר מוכרע בדעת הרמב"ם, דאפשר לפרש כוונתו שמין זה שיצא האפרוח בדמותו ובצלמו, הוא מין טמא, ומחמת מין האפרוח גופא אסרינן ליה, וכמו שכתבו התוספות בנדה בפירוש ראשון, **וכן** פירש בדעת הרמב"ם בשו"ת להורות נתן (חיד"ס נה, א), ממנו הוסיף שם דמדברי המגיד משנה נראה שמפרש הטעם משום דיוצא מן הטמא, וקצת נראה כן בשו"ת יגל יעקב (חיד"ס ית, ד"ה אבל), אך מלשון הרמב"ם שכתב שאין מינו טמא, ולא כתב שאינו ממין טמא, נראה יותר כפירוש ראשון, ודוק, וכבר נתבאר שכן תפסו רוב המפרשים בדעת הרמב"ם. **ולפיו** ריהטא נראה מסוף דברי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם (מאכ"א פ"ג ה"יא) כפירוש שני, אך ממה שכתב בראש לשונו "דך דינא דיוצא מן הטמא טמא מחדש לן תרתי וכולי, מבואר דהכל הוא מצד היוצא מן הטמא. ואכמ"ל:

יב) ולכאורה היה נראה לדקדק מדברי הרמב"ם וה"ר דסבירא להו כפירוש קמא דהתוספות בנדה, דהנה כתב הרמב"ם (חולין ס"ד:) "היכא גלי רחמנא דביצה טהורה

דאף לפירוש קמא דהתוספות בנדה, גם כן אין היתר לוולדות, שהרי לדבריהם כיון דמעפרא קא גדיל בדקינן לדידיה אם יש לו סימני טהרה, ולפי הוראת השלחן ערוך (פב ס"ב) דאפילו יש לו שלשה סימני טהרה בגופו אין לו היתר עד שיבדק גם סימן הדריסה^(ט), ומבואר מדבריו שם דהאינא לא בקיאין לברורי סימן הדריסה [ולחכי לא שרינן אלא במסורת], אם כן לא נוכל לבדוק הוולדות ולהתירם.

הערות והרהבות

למיסר מהאי טעמא. ולפי דבריו נמצא דללישנא בתרא דרבינא דסבירא ליה הא דכיון דאגידא בגופה כגופה דמאי, אילו היתה טריפה יכולה להתעבר, אפילו בשיחלאל בתרא דאיכא זה וזה גורם, אפילו הכי היתה אסורה. ובפולגתא דרב אחא ורבינא, נקטינן הלכתא כרבינא, כמבואר בפסחים (עד:). וממילא תרגולת טריפה אפילו אם היתה יכולה להתעבר, ביצתה אסורה אף למאי דקיימא לן זה וזה גורם מותר. (ובשו"ת בית שלמה סי' קמד, הוכיח כן גם מהש"ס דתמורה לא). וכן מבואר מלשון רבינו יהונתן (חולין סד:) שכתב 'כיון דביצת טמאה אסורה הואיל ובאה מכח אסורא הם (אולי צ"ל איסור האם), הכי נמי ביצת טריפה, בין דשיחלאל קמא משום דהיא וולדה נטרפה, בין דשיחלאל בתרא לדברי האומר יולדת, משום דאתי מכח איסור'. ומהשנא אף דחזינן בתמורה ובבכורות דלענין בהמה חשיב זה וזה גורם אף כשהאמא אסורה (אמנם לא לענין אפילו כמבואר בסוגיא), מכל מקום לענין ביצת כיון דמתחילה מעורה בגידים בגוף האמא, חשיבא כגופה, ואם האמא אסורה, אפילו למאן דשרי זה וזה גורם, הרי היא אסורה. [ואף דלענין האפרוח היוצא מהביצה אכתי שייכא סברת התוספות דנדה בפירוש ראשון דמעפרא קא גדיל, כבר נתבאר למעלה דהעיקר לומר אף לענין אפרוח דהויא מן הטמא טמא]. וכן כתב בשו"ת מהר"ם שיק (י"ד סי' ק) וזה לשונו 'אם האמא מן הספקיות, והזכר מן הכשרות, נראה דהביצה והנוולדים מהם אסורים, ואין לומר וכו' והוי זה וזה גורם וקיימא לן דשרי, זה אינו, דדוקא בוולד שייך זה וזה גורם, אבל בביצה כיון דמגופיה קא רבי, כיון דהאם טריפה או טמאה מסיק בתמורה דף ל"א דגם הביצה טריפה, ונהי דבביצת טריפה מסיק שם דלבתר דגביל הוי עפרא בעלמא, אבל בטמאה מכל מקום כיון דהביצה טמא האפרוח הנוצר משם מצד עצמו טמא, כמו שכתב הרב המגיד בפרק ג' ממאכלות אסורות, והכא נמי לא שניא, ואם כן אסורים הנוולדים'. וכן כתבו בשו"ת בית יצחק (שולחן, י"ד ק, ה) ובשו"ת לבושי מרדכי (י"ד, תניא, סי' לו) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ה לא, טז). **אמנם** הנה כתב הראב"ן (חולין רסג) 'ביצת של ודאי טריפה, ושל ספק טריפה, שניהם אסורין, משום דליכא אלא חד גורם, דדילמא ספגא מארעא ולא קיבלה מתרגול. וולד בהמה טריפה מותר, שקיבלתו מזכר, והוי זה וזה גורם ומותר. ואי איכא תרגול בבית או בשכונות, נראה לי דלא ספגא מארעא כדאמרין בראש מסכת יום טוב (בבבא ז, א) אף ביצת מותרת דאיכא זה וזה גורם'. ולשון הראב"ן הועתק בספר האסופות (סי' נח). הנה מבואר מלשוננו דאף לענין ביצת שרינן מטעמא דזה וזה גורם ודלא כהר"ן ורבינו יהונתן. אלא שמבואר מדבריו דעוף טריפה טוען ביצת מזכר, וכן בהמת טריפה מתעברת, ולפי זה אפשר לומר דכיון דסבירא ליה כרב אחא בר יעקב דטריפה טוענת ומתעברת, הלכך נקט ללישנא קמא דזולא בשיטת רב אחא בר יעקב, אבל לדידן דלא סבירא לן כרב אחא בר יעקב ונקיטין כלישנא בתרא, הלא בלישנא בתרא חזית לן אממר דכיון דאגידא בגופה לא שרינן מטעמא דזה וזה גורם (ואף שארבי"א בהלכות טריפות על דרך השייך, בעמוד ת"ק, נראה דסבירא ליה דטריפה אינה מתעברת, אין מזה ראייה, כמו שכתב המוציא לאור במבוא אות ח, "שבהלכות על דרך השייך נקט במקומות שלא כבספרא", וממילא אדרבה אפשר דלבסוף הדר ביה ומודה להר"ן. גם ספר האסופות אף שבסימן ק"ד כתב דטריפה אינה יולדת, אין מזה ראייה, דהלא ספר האסופות כשמו כן הוא, וכמו שכתב המוציא לאור בשער הספר כי הוא כולל ליקוטים מספרי קדמונים ושמועות מן הראשונים, ואם כן כל שמעיה היא לדעת החכם אשר כתבה). וגם בהגהת רבינו פרץ (הובאה באיסור והיתר לרבינו ירוחם סי' טז) והגהת שערי דורא (סי' עג) שכתבו כעין דברי הראב"ן, מבואר מדבריהם דטריפה טוענת, וממילא אין מדבריהם ראייה לדידן:

(טז) וכן כתב הצ"ח (חולין נט) בדעת התוספות בנדה 'דהנולד מן הטמא שהוא יתיר על ידי סימניו, בעי דוקא ארבעה סימני טהרה, כלומר גם סימן הדריסה:

גרמו לולד שיבא, והרי גרמוהו איסור והיתר, דאביו מותר ואמו אסורה, ורבנן סברי זה וזה גורם מותר. ופסק הרמב"ם (איסורי מזבח פ"ג ה"ג, וע"ש בכ"מ בה"י ב) כדברי חכמים 'שאם נעבדה בה עבירה, ואחר כך נתעברה, הרי ולדה כשר למזבח'. ומוכח מהא דשריותא דזה וזה גורם מהניא אף כשהנקבה אסורה. **גם** בבכורות (י) איתא גבי בהמות טהורות וטמאות, אך את זה לא תאכלו וכו' אבל אתה אוכל הבא בסימן אחד (כלומר שאמו טהורה, ודמותו כבהמה טמאה ואינו מפריש פרס, אבל הוא דומה במקצת לאמו הטהורה), ואי זה, זה טמא הנוולד מן הטהור (כלומר שאמו טהורה) ועבורו מן הטהור (כלומר שנתעברה אמו מזכר טהור), יכול אפילו עבורו מן הטמא, תלמוד לומר שה כשבים ושה עזים, עד שיהא אביו כבש ואמו כבשה, דברי רבי יהושע. רבי אליעזר אומר לא בא הכתוב להתיר את המותר, אלא להוסיף על המותר, ואיזה זה טמא הנוולד מן הטהור ועבורו מן הטמא. למימרא דרבי אליעזר סבר זה וזה גורם מותר, ורבי יהושע סבר זה וזה גורם אסור, והא איפכא שמעינן להו, ולד טריפה (פירוש ר"י, ואביו תמים, הרי זה וזה גורם), רבי אליעזר אומר לא יקרב לגבי מזבח, ורבי יהושע אומר יקרב לגבי מזבח. בעלמא סבר רבי אליעזר זה וזה גורם אסור, ושאני הכא דאם כן נכתוב קרא שה כשבים ועזים, שה ושה למה לי, שמע מינה שה מכל מקום. ורבי יהושע אומר לך בעלמא זה וזה גורם מותר, והכא אם כן לכתוב קרא שור כשב ועז, כשבים ועזים למה לי, שמע מינה עד שיהא אביו כבש ואמו כבשה. **ומדאמרו** גבי ולד שאמו טריפה דחשיב זה וזה גורם, ומשום הכי לרבי יהושע מותר, אף שאמו טריפה היא, משמע דולד שאביו טהור ואמו טמאה שרי לפום מאי דקיימא לן (י"ד קמב סי"א) דזה וזה גורם מותר. ומזה כתב בשו"ת אבני נזר (ע"ה, אות ה' וחי) ללמוד לענין עופות 'דכל המורכבין מותרין, אפילו אמותיהם מאותם שאין להם מסורת, ואבותיהם משלנו, דהוה ליה זה וזה גורם ושרי'. (מיהו כיון דנתנו בבכורות ה') 'בהמה טמאה שילדה כמין בהמה טהורה אסור באכילה שיהוצא מן הטמא טמא, ולפיכך היא טעמא משמע דאפילו האב טהור, אכתי יוצא מהטמא הוא (עיין הערה ז), שמה יש חילוק דדוקא בשאינו מין טמא, כגון כטריפה, שרינן זה וזה גורם, [והא דבעי קרא דכשבים לאסור באמו טהורה ואביו טמא, ולא אסר ליה משום יוצא, היינו משום דהתם אמו טהורה], אבל כשאמו טמאה לעולם אמרינן יוצא מן הטמא טמא [וגם ברמב"ם הר"ל מחלק בין מין טמא לשאר, דבטמא אמרינן יוצא מן וכו']. ועוד צ"ח". **אך** הנה איתא בחולין (נז: ונח:) אמר אמימר הני בעי דטרפה, שיחלאל קמא אסירא (פירוש ר"י, אותן שהיו במעיה בשעה שנטרפה, כולן אסורות, דעובר ירך אמו ועמה נטרפו), מכאן ואילך הוה ליה זה וזה גורם ומותר (שהיא והזכר גורמין להם שיבאו, ודבר שאיסור והיתר גרמו לו שיגדל מותר), אלא הא דתנן ולד טריפה רבי אליעזר אומר לא יקרב לגבי מזבח, ורבי יהושע אומר יקרב, במאי קא מיפליג, בשנטרפה ולבסוף עיברה, רבי אליעזר סבר זה וזה גורם אסור, ורבי יהושע סבר זה וזה גורם מותר. ומודים בביתא טריפה שאסורה, בדספגא מארעא (היא מעצמה מתחממת בארץ ויולדת), דחד גורם הוא. רב אחא סבר לה כרב אחא בר יעקב (ואמר דטריפה יכולה להתעבר וללדת) ומתני לה לדאמימר כדאמרן. רבינא לא סבר לה כדרב אחא בר יעקב, ומתני לה לדאמימר בהאי לישנא, אמר אמימר הני בעי דספק טריפה, דשיחלאל קמא משהינן להו, אי הדרה וטענה (אם נתעברה וטענה ביצת חדשות, מוכח שאינה טריפה) שריין, ואי לא אסירן. אלא הא דתנן ולד טריפה רבי אליעזר אומר לא יקרב לגבי מזבח, רבי יהושע אומר יקרב, במאי קא מיפליג, כשעיברה ולבסוף נטרפה, רבי אליעזר סבר עובר ירך אמו הוא, ורבי יהושע סבר עובר לאו ירך אמו הוא. ומודים ודאי בביתא טריפה שאסורה בשיחלאל קמא, מאי טעמא גופה היא. ופירוש ר"י 'דכיון דאגידא ביה, דמעורה בגידין, כגופה דמאי'. **וכתב** שם הר"ן בחידושי (חולין נח) בביאור לישנא קמא דרב אחא 'דלאמימר לא סבירא ליה הא דכיון דאגידא בגופא כגופה דמאי, דאם איתא דסבירא ליה דגופא דמאי, אפילו בשיחלאל בתרא הוה ליה

נקבה שאין לה מסורת, שנתעברה מזכר טהור, אם יש מזה ראייה להתיירה

(ו) אלא שיש לעיין בנדון זה מצד אחר, דכיון שלא ידוע לנו שהנקבה היא טמאה, אלא שאין לה מסורת טהרה, השתא דחזינו שנתעברה מזכר טהור, נוכל להביא מזה ראייה שהיא טהורה, שהרי בבכורות (י) אמר רבי יהושע בן לוי לעולם אין מתעברת לא טמאה מן הטהור ולא טהורה מן הטמא ולא גסה מן הדקה ולא דקה מן הגסה ולא בהמה מן חיה ולא חיה מן בהמה. ומהשתא כיון דהנקבה נתעברה מן הזכר שהוא טהור, על כרחך טהורה היא, ויהיו הוולדות מותרין, ואף האמא וכל בני מינה יהיו מותרים אחר שנתברר לנו שהיא טהורה. **אלא** דמדברי רש"י והרא"ש (הובאו בב"י פב בענין ס"ב) ומרן (פב ס"ב) שכתבו שאין עוף נאכל אלא במסורת, ולא פתחו לנו פתח להתיר עוף על ידי שנתעבר מן הטהור, נראה דלא סמכין אהאי טעמא לשריי עופות^(ז). וגם מדברי חכמים שהזכירו ארבעה סימני טהרה, ועוד נתנו דרכים לברר האיסור על ידי חלוקת אצבעות וקליטה מן האויר (עי' פב ס"ב), והרז"ה הוסיף ללמדנו סימן כף הרגל והחרטום (עי' פב ס"ג), ולא נזכר בדברי אחד מהם, או בדברי אחד משאר הגאונים והראשונים לברר הדבר על ידי עיבור, מזה נראה דאין לסמוך על דבר זה להתיר העוף. וכן הוכיח בשו"ת בית שלמה (דרימר, יו"ד קמד). וכן כתב בשו"ת יהודה יעלה (ח"א יו"ד צב) "שאין העיבור והלידה ראייה לטהרה". וכן כתב בשו"ת לבושי מרדכי (קמא יו"ד מד) "דאין להתיר על ידי העיבור, אלא במסורה". **ובאמת** שבסוגיא בבכורות שם מיירי לענין בהמה וחיה, ואפשר דדווקא בהנהו קאמר ולא בעוף^(ח), וגם מלשוננו של רבי יהושע בן לוי נראה דמיירי דוקא לענין בהמה וחיה, דאילו הוה מיירי בכל מיני בעלי חיים בין בבהמות וחיות ובין בעופות ובדגים ובחגבים, לא היה לו לומר בסיפא בסתמא ולא גסה מן הדקה, אלא היה לו לפרש ולא בהמה וחיה גסה מן הדקה, אלא משמע דמרישא נמי מיירי דוקא לענין בהמה וחיה, ולהכי מצי

הערות והרחבות

(ז) וכעין זה כתב בשו"ת האלף לך שלמה (חיד"ד קמא) וזה לשונו, 'מה שמביאין המתירין ראייה ממה שמתעברין מעופות שלנו וכו', וגם זולת כל זה אני אומר דלדידן דקיימא לן דאין אוכלין רק במסורת, לא מהני שום סימן אם אין לנו מסורת. **וכן** כתב בשו"ת גורן דוד (ח"ב סי' יא) וזה לשונו, 'המעייין בטור ובבית יוסף וכן בהגהות מיימוני, יראה דכולם העתיקו לשונו של רש"י דאין לסמוך ולאכול כל עוף אלא במסורת שמסור לנו אבותינו, וכן הוא לשונו של מחבר ורמ"א ודרכי משה, ואין שום אחד מכל מחברים אחרי השלחן ערוך, גם לפניהם, אשר ישערו היתר זה, שאם עוף שאין עליו מסורת מתחבר ומוליד מעוף הנאכל במסורת, שיהיה מותר גם זה שאין עליו מסורה, אלא על כרחך דכל רבני הדורות שלפנינו סבירא להו כהנזכר לעיל דבעוף לא נאמר כלל דרבי יהושע בן לוי. **ובענין** זה כתב בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד צח) על מי שרצה להתיר עוף מטעם דשוכן עם הטהורים ונדמה להם, והמהר"ם שיק השיב על דבריו דאין לסמוך על זה להתיר, ואחר כך כתב 'וכן מוכח מטור ושלחן ערוך שלא הביאו כלל זה, ואם כן גם על זה אין לסמוך, ואין לנו אלא מסורת'. ומדבריו יש ללמוד גם לענין העיבור. **גם** בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' מה) כתב 'בודאי אין נאכל שום עוף בלא מסורה, וכאשר לדינא פסק כן הרא"ש וכמה ראשונים כמבואר בטור, וכן אנו נוהגים מעולם, והעושה נגד זה אוכל ממש עוף טמא. ומה שרצה לומר דהרמ"א ז"ל (פכ ס"ג, שלא התייר אלא במסורת) מודה בשכן ונדמה, תמוה לי היכן מצא חילוק זה בפוסקים לצרף היתר דשכן ונדמה, לא ימצא זה לא בראשונים ולא באחרונים, ולכן יטול מה שחידש, ובלא מסורה לא נאכל שום עוף'. ומדבריו יש ללמוד גם לענין טענת העיבור. וכעין זה כתב הוא עצמו בתשובה אחרת (יו"ד ח"ב סי' מח) וזה לשונו, 'והנה הדר גאונים כתב להתיר מחמת טמא אינו מתעבר מטהור וכו', סוף דבר אין בידינו לחלוק על הרשב"א והרא"ש והטור ורבינו ירוחם ואיסור והיתר והאגור ורמ"א ז"ל, שאין לאכול בשום טענה רק במסורת'. **ומזה** יש להשיב גם על מה שכתב בקונטרס צפור טהורה (עמ' 10 ונו) 'דאף דבעופות שפיר מתעבר טהור מטמא, היינו בעיבור לשעה, אבל לדורות הוא דבר בטל, ואם מעמידים ממנו דורות שמע מינה מינו הוא, ושניהם טהורים'. והביא לדבריו ראייה מדברי הרמב"ן. אך כיון שכתבו רש"י והרא"ש ומרן שאין עוף נאכל אלא במסורת, לא נוכל לעבור על דבריהם ולהתיר עוף שמעמיד דורות מעוף טהור, אלא רק במסורת. **ומזה** שהביא מדברי הרמב"ן, כך הוא לשונו

(ויקרא יט יט), 'והטעם בכלאים (כלומר הטעם שאסרה התורה כלאים) כי השם ברא וכו'. והמינים בבעלי חיים לא יולידו מין בשאינו מינו, וגם הקרובים בטבע שילדו מהם, כגון הפרדים, יכרת זרעם כי הם לא יולידו. והנה מצד שני הדברים האלה, פעולת ההרכבה במינים דבר נמאס ובטל. וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו אין פרים צומח אחרי כן'. וכן כתבו הכלב"ס (פ"ב צא) והארחות חיים (הל' כלאים אות ד). **אך** על כרחיך לומר דכוונת הרמב"ן שעל דרך הכלל יכרת זרעם, אבל במקום שהיו קרובים יותר בטבעם גם וולדות הכלאים יכלו להוליד, שהרי אמרו בחולין (עט) תיש הבא על הצביה וילדה בת, ובת ילדה בן. וכן כתב הרמב"ם (שחיטה פ"ב ה"ח אות וט). וכן כתב השלחן ערוך (יו"ד טו ס"ח) וזה לשונו 'עז שבא על הצביה, אסור לשחוט אותה ואת בנה, ואם שחט אינו לוקה. היתה בת הצביה הזאת נקבה, וילדה בן, ושחט את הנקבה בת הצביה ואת בנה, לוקה'. ואם כן שפיר דמי למימר דבהכלאת תרגול כשר עם תרגולתא דאגמא או תרגול ברא, יהיו מהם ולדות שיכולים להוליד. וכן אנו רואים שתרגול המלאי אשר יש בו סימני טומאה כמו שיתבאר להלן (אות ט), וכן התרגול קורניש אשר יש בו סימני טומאה כמו שיתבאר להלן (אות יד), מולידים משאר התרגולים וולדות פוריים. ועיין עוד בשו"ת יהודה יעלה (יו"ד צב). **גם** בהוראה ברורה (ביהל' הארון, פכ ס"ג, ד"ה ובשרית) כתב בזה הלשון, 'אלא שהרמב"ן הוסיף שגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו אין פריים צומח אחרי כן, ובזה עינינו הרואות כמה מיני אילנות המפורשים לאיסור (בפ"ק דכלאים) שהם מין בשאינו מינו, כגון האגסים והחבושים שלנו, והשזיפים והשקדים שלנו, אשר במשתלות מרכיבים אותם לצרכי מסחר מין בשאינו מינו למאות ולאלפים, והם עושים פירות ופירי פירות. וכן היא הוית האתרוגים המורכבים בלימונים כידוע. וגם בבעלי חיים מצינו צאצאים פוריים ממיזוג המינים, כגון תולדת עז ויעל (וקוראים לו ינו, ע"י שרית אבני חן ח"ב סי' צט), אף שזו בהמה וזה חיה, וכן פורסם על צאצאים פוריים מתולדת אריה ונמר (עיין בנהל' בא נד). ואם כן גם לענין העופות לא נוכל לסמוך על פריין הצאצאים להוכיח שמין אחד הם וטהורים'. **ובללא** הכי כבר נתבאר לעיל דבשום טעם לא נוכל להתיר עוף נגד דין השלחן ערוך שהורה דאין להתיר אלא במסורת:

(י) גם בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' עד) כתב 'שיש לפקפק דלמא לא אמר רבי יהושע בן לוי אלא בבהמה, אבל בעוף שפיר מתעבר טהורה מטמא':

אמר בסיפא סתמא ולא גסה מן הדקה^(ט). **וכן** מבואר מדברי התוספות שם (בכורות ז. ד"ה חוץ) שכתבו 'הא דלא קאמר חוץ מן הדולפנין שפרים ורבים מבני אדם, לא קשה מידי, דלא איירי רבי יהושע בן לוי אלא בבהמה וחיה, ולא בבני אדם, והנהו בני ימא נינהו'. הרי פירשו התוספות דלא מיירי רבי יהושע אלא בבהמה וחיה^(ט), ואם כן בעוף לא מיירי^(ז). **גם** בשו"ת בית

הערות והרהבות

(י) ואם נבוא לפרש דאף גבי עופות קאמר בסיפא דאין מתעברת גסה מן הדקה (עי' רשב"א חולין נג), אינו מתיישב, דהא נקט גסה ודקה בלשון נקבה, ואילו הוה מיירי נמי בעופות ושאר, למה תפס לשון נקבה, הלא גבי עוף שייך לשון זכר, עוף גס. ואף היכא דמיירי בכמה מינים, שחלקם זכרים וחלקם נקבות, ראוי שיתפוס לשון זכר, כדתנן (חולין לג) השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשרים ונאכלים בידים מסואבות, הרי תפס לשון זכר ולא אמר "כשרות ונאכלות בידים מסואבות", וכן מקרא מלא כתוב (ויקרא יז ט) אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו, ולא אמר "ושפך את דמה", ואם כן אילו הוה מיירי רבי ישמעאל נמי בעוף היה לו לתפוס לשון זכר, אלא משמע דבסיפא דוקא לענין בהמה וחיה, דבתרומיהו שייך לשון נקבה, בהמה דקה וחיה דקה (עי' ע"ז טז). **אמנם** באבני נזר (י"ד עה) כתב להוכיח דאף בעופות אין טמא וטהור מתעברים זה מזה, וזה לשון 'לשון רבי יהושע בן לוי, לעולם אינה מתעברת לא טמאה מן הטהור ולא טהורה מן הטמא ולא גסה מן הדקה ולא דקה מן הגסה. ויש להתבונן למה בחילוק בין טמא וטהור קרא האם בלשון נקיבה טמאה, והאב בלשון זכר טמא, כמשפט, ואילו בחילוק דק וגס קרא שניהם בלשון נקיבה דקה גסה, והיה לו לומר גם כן אין דקה מתעברת מן הגס ולא גסה מן הדק. ונראה דהנה כלל בהמה אף הזכר נקרא בלשון נקיבה, ולהפך כלל עוף אף הנקיבה בלשון זכר, ומקרא מלא הוא מן הבהמה אשר לא "טהורה" היא שנים איש ואשתו, ובעוף, כל עוף "טהור" תאכלו וכו'. ולפי האמור מיושב שאי אפשר לרבי יהושע בן לוי למנקט, רק בלשון טמאה מטהור וכו'. שאם היה מדבר בלשון טמאה מטהורה, היה קאי על בהמה לבד, דעוף הא נקרא הכל בלשון זכר. וכן אם היה מדבר בלשון טמא מטהור, היה קאי על עוף לבד, דבהמה הא הכל בלשון נקיבה. על כן נקט טמאה מטהור, ופירושו נקיבה טמאה מזכר טהור, בין בהמה בין עוף. אך כשנאמר לגסה ודקה, דבעוף באמת מתעבר דקה מגסה כדאיתא בזבחים וכו', על כן לא קאמר גסה מדק, דאם כן היה גם עוף בכלל, ובאמת עוף אינו בכלל זה כנזכר לעיל, על כן קאמר בלשון גסה ודקה הכל בלשון נקיבה, ואין בכלל רק בהמה שנקרא הכל בלשון נקיבה. והנה מזה ראייה ברורה שגם בעוף אין טהור מתעבר מטמא, דאם לא כן למה שינה רבי יהושע בן לוי ושנה טמאה מטהור, ונתן בזה מכשול לטעות לומר שגם עוף בכלל, שלשון זה הא פרושו נקיבה טמאה מזכר טהור ויכול לכלול בזה עוף, ואם היה שונה טמאה מטהורה בודאי לא היה נכלל בזה עוף, אלא ודאי באמת גם בעוף אינו מתעבר טהור מטמא'. **ועם** היות דבריו מעלים חן, מכל מקום לפי דבריו שמפרש דברישא מיירי בין בבהמה ובין בעוף, ואילו בסיפא מיירי דוקא בבהמה, היה לו לרבי יהושע בן לוי לפרש הדבר בהדיא ולומר ולא בהמה גסה מן הדקה, שקשה לומר שסמך רבי יהושע בן לוי על דקדוק הלשון שהזכיר האבני נזר, שהוא עמוק עמוק מי ימצאנו, ויותר מתיישב לומר דברישא נמי מיירי דוקא בבהמה וחיה, ולא בעוף, ולהכי סתים ותני בסיפא ולא גסה מן הדקה. ומה שהוקשה לאבני נזר שנתן מכשול לטעות שגם עוף בכלל, אפשר לומר דכיון דבסוגיא העוסקת בענין חיה ועוף קאמר לה, סמך אהא דממילא משמע דבהנהו מיירי. ועוד שכבר נתקשה באבני נזר שם (אות יט) מדברי הרא"ש (בכורות פ"א ה) שכתב אמר רבי יהושע בן לוי לעולם אינה מתעברת לא טהורה מן הטמאה ולא טמאה מן הטהורה, ויישב האבני נזר 'הדמעתיק לא דק בלישניה נקט דומיא דדקה וגסה'. אך יש להעיר על דבריו שגם רש"י (ביק ע"ח) והרמב"ן במלחמות (חולין כז) והר"ד בפסקיו (בכורות ז.) ומהר"ם חלאווה בתשובה (סי' סו) כתבו כלשון הרא"ש, וקשה לומר דכל מעתיקי ספריהם שיבשו הלשון. ועוד שישוד דברי האבני נזר בנייים על דקדוק קל, ואין בזה

כח רב והכרח גמור:

(יט) וכן כתב בערוגות הבושם (קוני התשובות טז, קעב). יש לומר דבעוף מתעברים זה מזה, וכן נראה מדברי התוספות שכתבו דלא מיירי רבי יהושע בן לוי אלא בבהמה וחיה, ולא בבני אדם, והנהו בני ימא נינהו. אם כן יש לומר דגם מעוף לא קמיירי. וכעין זה כתב בהוראה ברורה (פכ"ט ג, ביה"ל הארוך). גם בשו"ת יד הלוי (ח"א י"ד לה) כתב 'דהא דאין טהור מתעבר מטמא, יש לומר דלא קאי רק אבהמה וחיה, אבל לא אעוף, תדע שהלא לפי מה שכתבו שם תוספות גם אצל דולפנין לא קאי'. **אמנם** יש מקום לבעל דין לומר דאיכא למידק איפכא מסוף דברי התוספות, שכתבו 'אבל לא בבני אדם', ואפשר דלא אתו לאפוקי אלא בני אדם, ולא עוף. וכן כתב בשו"ת אורי וישעי (קמא, סי' יא) וזה לשון 'ומדברי התוספות אין הוכחה למעט עופות, ואולי כוונתם רק למעט בני אדם'. גם בשו"ת חסד לאברהם (תאומים, תניינא, י"ד כב) כתב 'שהתוספות לא הוציאו מכלל רק בני אדם שפרים ורבים הדולפנין מהם וגם שהם בני ימא ואינן ביבשה, אבל עוף לא מצינו דניפוק מהאי כללא'. אך אפילו לפי דבריהם לא נתברר לן אי דיוקא דרישא דוקא, או דיוקא דסיפא דוקא, וממילא לא נוכל לסמוך על זה להחרי עופות. **ועוד** דכשנתבונן בלשון התוספות נמצא דדיוקא דרישא דוקא הוא, שהרי כתבו 'דלא איירי רבי יהושע בן לוי אלא בבהמה וחיה, ולא בבני אדם, והנהו בני ימא נינהו', ויש לנו לדקדק בלשונם, שלא כתבו 'ולא בבני אדם ולא בבני ימא', אלא כתבו 'ולא בבני אדם, והנהו בני ימא נינהו', הרי דבריהם מחולקים לשני חלקים, שמתחילה פירשו במאי איירי רבי יהושע, ועל זה כתבו דאיירי דוקא בבהמה וחיה ולא בבני אדם, ואחרי שפירשו במאי איירי רבי יהושע, באו לדבר בענין הדולפנין, וכתבו 'והנהו בני ימא נינהו', כלומר וכבר נתבאר בחלק הראשון דלא מיירי רבי יהושע בבני ימא. והשתא אי נימא דדיוקא דסיפא דוקא, דלא אתו לאפוקי אלא בני אדם, לא יובן מה שכתבו 'והנהו בני ימא נינהו', דהא לא אפקינו אלא בני אדם, אבל בבני ימא שפיר מיירי, והיו צריכים לומר תחילה דלא מיירי בבני אדם ולא בבני ימא, ואחר כך לומר דהנהו בני ימא נינהו, אלא ודאי שכונת התוספות דדיוקא דרישא דוקא, דדוקא בבהמה וחיה מיירי, ולא בשום דבר אחר, ולהכי שפיר מצו למירא לבתר הכי 'והנהו בני ימא נינהו', כלומר ולא בהמה וחיה:

(כ) ומתחילה הייתי סבור להביא עוד ראייה מדברי התוספות בנדה (ג) דלא מיירי רבי יהושע בן לוי בעופות, שהרי פירשו שם בפירוש ראשון דתרגולא ותרנגולא דאגמא שניהם ממין אחד, והזכר טמא והנקבה טהורה, ואילו היו כסורים דרבי יהושע בן לוי מיירי אף בעופות, הלא היו יכולים לפרש כן, הלא אין טהורה מתעברת מטמא, אלא ודאי דמשמע להו דרבי יהושע בן לוי לא מיירי בעופות. ואף לפי מה שכתבו התוספות שם שנראה עיקר כפירוש שני, הרי פירשו טעמם דאין נראה שמין אחד חלוק הזכר מהנקבה וכו', ולא חששו להא דאין טהורה מתעברת מן הטמא, אלמא לא איתמר לענין עופות. **דו"ק** לזה הוכיח בנחל אשכול (על ספר האשכול ח"ג הל' סימני בהמה, סי' כד אות י, ישינה) מדברי התוספות, וזה לשון 'כתבו תוספות תרגולא דאגמא וכו', ונקבה נמי אין לאוסרה למאן דאמר זה זה גורם [פירוש דזכר שלה טמא ועל ידו מתעברת], דהא אפרוח יצא מן הביצה ומעפרא קא גדל. עד כאן לשונם. והשתא אם אין עוף טהור מתעבר מן הטמא, מאי זה זה גורם איכא הכא, דעל כרחיך תרגולא וטהורה אינה מתעברת מתרגולא הטמא, על כרחיך סבירא להו הא דאמרינן בבכורות אין מתעברת טהורה מן הטמא ולא הטמאה מן הטהור, בבהמות וחיות קמיירי ולא בעופות'. **וכן** מוכח לכאורה מדברי רש"י גבי תרגולא דאגמא (נדה ג) שמפרש שהזכר טמא והנקבה טהורה, אלמא בעופות טהור מתעבר מטמא. וכן מוכח לכאורה מדברי הרא"ש בתוספותיו (חולין כב) והמרדכי (חולין תרמב) והריטב"א (נדה ג) והאגור (סי'

יצחק (שמלקס, י"ד קו) כתב "יש ראייה מגמרא דעופות טמאים מתעברין מטהורים, מדל'א מקשה בחולין (סד) בשמונה ספיקות (כלומר שמונה עופות שיש בהם ספק אם הם טהורים או טמאים), ולבדוק אי מתעברין מטהורין, כדמקשה וליבדוק בביצים, וביחוד לפי מה שכתבתי לקמן דקושיית הגמרא על שבעה ספיקות ולא על תרנגולת דאגמא, אם כן יקשה ולבדוק אי מעברה מטהורין, דבודאי אפשר לידע זאת, ואם תעובר הנקבה מטהורה ודאי גם היא טהורה, ועל כרחך אי אפשר בבדיקה, דעוף טהור מיעברא מטמא". **אלא** דהנה הרמב"ם (מאכ"א פ"א ה"ג) כתב "ואין מין טמא מתעבר ממין טהור כלל". ומפשט לשונו נראה דבכל בעלי חיים מייירא^(א). אלא שהרמב"ם שם כתב דבר זה בין דיני בהמות וחיות, מקודם שהחל לעסוק בדיני העופות (בהלכה יד

הערות והרחבות

בן לוי למימר בסתם לענין עופות דלעולם אין טהורה מתעברת מטמא, שהרי יש מין אחד שבראו הבורא באופן הזה שתעבר טהורה מטמא, והיה לו לומר "לעולם אין טהורה מתעברת מטמא חוץ מתרנגולת דאגמא", וכדאמר בסיפא דמימריה "ולא חיה מן בהמה חוץ מרבי אליעזר ומחלוקתו", ומדסתים ברישא וקאמר דלעולם אין טהורה מתעברת מטמא, מבואר דבשום אופן לא ימצא דכבר הוה, וממילא צריך לומר דלענין עוף לא מיייר. **אלא** שבשו"ת בית יצחק (י"ד סי' ק, א) כתב לדחות הראיה מתרנגולת דאגמא, וזה לשונו, "ולאחר העיון אין מזה ראייה, דלפי המבואר בבבא קמא ע"ח ובבבב"ז ז' אף דאיהה מתעברת טהורה מטמאה, מכל מקום לרבי שמעון דקלוט במעי פרה אסורה, אחר כך מתעברת פרה מן הקלוט, הוא הדין בתרנגולת דאגמא שאף הזכר נולד מהטהורה, שוב התרנגולת מתעברה ממנו, ואין מזה ראייה לתרנגולים שנולדו מטמא שיוכלו להתעבר בתערובות ממינים טהורים". וביאור דבריו דבבב"ז (ז) תניא בברייתא 'טמא הנוול מן הטהור ועבורו מן הטמא', כלומר גמל שנולד מפרה שנתעברה מגמל, ומקשה הש"ס עיבורו מן הטמא מי מעברא, והאמר רבי יהושע בן לוי לעולם אין מתעברת טהורה מן הטמא וכו'. ומשני דאיעבר מקלוט בן פרה ואלבאי דרבי שמעון קאמר. כלומר הא דתניא דעבורו מן הטמא, לא מגמל גמור הוא, אלא שנולד מפרה והיו פרוסותיו קלוטות (כלומר שאינו מפרים פרוסה) כגמל, והא דקרי ליה טמא היינו אליבא דרבי שמעון דסבירא ליה קלוט הנוול מן הפרה טמא. הרי מבואר מדברי הגמרא דאף דרבי יהושע אמר בסתמא ולא טהורה מן הטמא, ולא קאמר חוץ מקלוט בן פרה, מכל מקום מצינן למימר דלא מיייר אלא בטמא רגיל ולא בטמא שנולד מטהורה, וממילא אף תרנגול דאגמא שנולד מטהורה לא מיכלל בהא דרבי יהושע. וכן כתב בנשמת חיים (ברלין, י"ד סב) כעין דברי הבית יצחק. **אמנם** בשו"ת בית שלמה (דרימור, י"ד קמד) כתב מדנפשיה כסברת הבית יצחק, ואחר כך דחה בזה הלשון, 'מכל מקום אחתי תיקשה דכין דעל כרחך היה כן המין הזה מעולם, ואין התרנגולת דאגמא הראשונה נתעברה מתרנגול דאגמא הראשון, אלא ודאי דבעוף מתעברין טמא מטהור, אלא אם כן נדחק ונאמר כיון דשניהם על כל פנים הם מין אחד, שפיר מתעברת טהורה מטמא, ולא בשני מינין, אבל מנין לנו לחלק בכך'. ומה שכתב לחלק דבתרנגולת דאגמא שניהם ממין אחד, ורבי יהושע בן לוי לא מיייר אלא בשני מינים, הנה כי כן מדוקדק מלשון הרמב"ם שכתב "מין טמא", דאלמא דווקא במין גמור שהוא טמא מיייר, וכמו שיובא למעלה בהמשך הדברים. ומה שכתב הבית שלמה 'מנין לנו לחלק בכך', איכא למימר שפיר דילפינן לה מהא דפרה מיעברא מקלוט בן פרה, אלמא לא בכל טמא מיייר רבי יהושע בן לוי אלא דווקא במין טמא מיייר. ואף שיש מקום לומר דמפקינן דוקא קלוט בן פרה שאינו מין קבוע אלא אירע באקריא, אבל תרנגול דאגמא שהוא מין הקבוע בטומאתו מדור לדור, מיכלל במין טמא דרבי יהושע בן לוי, ולפי זה הדרא ראייה לדוכתא, אך מכל מקום אין הדבר מוכרח, דאפשר לומר דדוקא מין גמור שכולו טמא הזכרים והנקבות איהו מיכלל במין טמא דרבי יהושע בן לוי, וממילא ליכא גבן ראייה מוכחת. (ונוצי"ז כ' בהוראה בבורה ביה"ל הארץ, פס ס"ט: **כא**) וכן כתב בשו"ת אורי יושע (קסא, סי' יא) על לשון הרמב"ם, 'דמדלא מחלק בין בהמה וחיה לעוף, וביותר מדלא קאמר ואין טהור מתעבר וכו', ונקיט בלשונו הזהב תיבות מין טהור, משמע להדיא דכולל כל המינים ואף עוף בכלל זה:

אלף רכו) וראב"ה (תשובות סי' אלף דר) והאגודה (נדה ג) שהקשו על פירוש רש"י קושיות אחרות, ולא הקשה אף אחד מהם היאך תעבר טהורה מן הטמא, אלמא בעופות לא מיייר רבי יהושע בן לוי. **וכעין** זה כתב בשו"ת דברי חיים (י"ד ח"ב סי' מח) וזה לשונו 'והנה הדר גאון כתב להחרי מחמת שטמא אינו מתעבר מטהור, והביא ראייה מתוספות (נדנה) [דבכורות] שכתבו דמין אדם מעובר, משמע דמין עוף לא מעובר. והנה כבר הודעתה להדר גאון דלא כן כתבו התוספות (נדנה ג) גבי תרנגולת דאגמא דמעברת טהור מטמא, וכן הסכימו הרבה ראשונים לדבריהם מובא במדרכי [חולין פ"ג סימן תרמ"ב] ובים של שלמה חולין [פ"ג סימן קט"ז] וכן העלה בספר בית אברהם [בקונטרס משפט שלום], וכן נראה בהדיא שהתוספות (נדנה ג) במסקנא סבירא להו הך סברא דטמאים מולידים מטהורים, שהרי לא סתרו דבריהם ורק כתבו ועוד נראה כיון דלא היו מעופות הטמאים וכו' אין לאסור עד שיהיו בו כל הארבעה סימנים דמנשר ילפינן וכו', עד כאן לשונם, ולא כתבו בפשיטות דאין טהור מוליד מטמא, אלא ודאי דטהור מוליד מטמא ולא יחלקו עליהם במציאות וזה ברור' (ומה שהזכיר בתחילה מהתוספות בבכורות, כבר כתבתי לעיל (הערה יט) דאף מדברי התוספות הללו מתבאר דבעופות לא מיייר רבי יהושע בן לוי). **גם** בשו"ת בית שלמה (דרימור, י"ד קמד. וע"ש ר"ס קמו) הוכיח מדברי רש"י והתוספות בענין תרנגולת דאגמא, דבעופות מתעברין טהור מטמא. והביא שם צדדים להשיב על ראייה זו ודחאם, והוסיף שם שאין לצרף טענה זו דעיבור אפילו לספק ספיקא כדי להחרי עוף. **גם** בשו"ת יד הלוי (ח"א י"ד לה) כתב 'לפירוש רש"י בנדה גבי תרנגולת דאגמא, מוכח דעוף טהור מתעבר מטמא, וקשה לחלק בזה בין מין אחד משונה בעצמו לשני מינים נפרדים. והגם שהתוספות חולקים על פירוש רש"י לא מפני טעם זה פליגי'. **גם** המהר"ם שיק (י"ד צט) כתב, 'הא דתרנגולת שלנו מתעברת מתרנגולים החדשים, אין בזה סמך, שהרי כבר כתב בחתם סופר (י"ד עד) דאולי לא נאמר הכלל הזה בעופות, וכן הרמב"ם לא הביאו בעופות, וכן מוכח על פי דברי התוספות בחולין דף ס"ג ובנדה דף נ' לפירושם תרנגול דאגמא הזכר טמא והנקבה טהורה ומתעברה'. (ולענין מש"כ אח"כ ואי נמצא וכו', עיין במש"כ על"ן הגון דוד). **גם** בשו"ת אבן ישראל (ח"ה סי' נה) 'כתב להוכיח מרש"י (נדנה ג), ומדברי התוספות בדיעה קמייאת דסבירא להו כרש"י שם, דתרנגולת דאגמא הזכר היה טמא, והנקבה מזה המין היה טהור, הרי מבואר בדעתם דאפשר בעוף שיהיה בטבע הבריאה הזכר והנקבה חלוקים זה מזה בטומאה וטהרה, הרי מבואר להדיא לשיטתם דכלל דרבי יהושע בן לוי לא נאמר בעוף'. **אמנם** בשו"ת גורן דוד (ח"ב סי' יא) כתב 'דאיכא למימר דכלל דאין הטהור מתעבר מן הטמא נאמר גם על עוף, אלא דהיינו דוקא היכי שיש לו בר מינו, אף על גב דמתחמא גם משאנו מינו, מכל מקום אינו מוליד ממנו, כי כן יצר בורא הטבע יתברך שמו, אבל היכי שהבורא יתברך שמו נתן לו מין זכר טמא, וזיווג יחידיו מתחילת הטבע שהוא טהור עם טמא, כיון שמתחילת יצירתו נדווגו לו מתעבר ממנו, אבל מטמא אחר שלא נדווגו לו בטבע מתחילת יצירה לא יתעבר'. (ונוצי"ז כ' בהוראה בבורה פס ס"ג ביה"ל הארץ). [אמנם אף הרב עצמו מסיק שם דרבי יהושע בן לוי לא מיייר לענין עוף, ובעוף שפיר מתעבר טהור מטמא]. ולעניות דעתי יש להשיב על דבריו, דאף שיוכל לפרש הדבר מצד המציאות, שהבורא נע העיבור של טמא מטהור מלבד המין שיצרו באופן הזה שהזכר טמא והנקבה טהורה, מכל מקום אילו היה הדבר כן, לא הוה מצי רבי יהושע

ואילך, ואם כן אפשר דדוקא לענין בהמות וחיות דמיירי בהו כתב כן. וכן כתב בנחל אשכול (על האשכול ח"ג הל' סימני בהמה, ס" כד אות ג, השניה) "דמשמע קצת מהרמב"ם דהא דאין מתעברת טהורה מן הטמא וכו', בבהמות וחיות מיירי ולא בעופות, שכתב אין מין טהור מתעבר ממין הטמא, גבי בהמות וחיות". וכן כתב בשו"ת האלף לך שלמה (חיו"ד קמא) "מה שמביאין המתירין ראייה ממה שמתעברין מעופות שלנו, יפה דחה הגאון מהר"ד אב בית דין יארמוט (יד הלוי ח"א לה), מלשון הרמב"ם שכתב סימן זה אחר דיני בהמות טהורות וטמאים, ואחר כך כתב דיני עופות, ולמה לא כתב סימן זה אחר דיני עופות, מוכח דבעופות ליכא סימן זה". וכן כתב בשו"ת גורן דוד (ח"ב סי' יא) "דמדכתבו הרמב"ם בין סימני בהמה וחיה, לעוף, משמע דקאי דוקא אבהמה וחיה, ולא אעוף. וזה נראה דקדוק ברור ונכון, דמוכח מדברי הרמב"ם להיפך, דבעוף מוליד מין טהור ממין טמא". ומה שכתב הרמב"ם "מין טמא", נראה שדקדק לכתוב כן מפני מה שאמרו בבכורות שם (י:). דאף דאין טהורה מתעברת מטמא, מכל מקום אם היה טמא שנולד מטהורה, כגון פרה שילדה כמין גמל דלרבי שמעון טמא הוא, מכל מקום טהורה מתעברת ממנו. וכיון דאשכחן דטהורה מתעברת מטמא, לכך לא אבה הרמב"ם לומר אין טמא מתעבר מטהור, דהאיכא, אלא דקדק לומר אין מין טמא מתעבר ממין טהור, וגמל בן פרה אינו ממין טמא, שאינו גמל ממש רק שאירע שילדה הפרה כמין גמל. נמצא שכוונת הרמב"ם בלשון מין טמא למעט טמא שאינו ממין טמא, ולא לרבות עופות ושאר א". וכיון שמבואר מדברי התוספות דלענין עוף לא מיירי רבי יהושע בן לוי, וכן מוכח מדברי התלמוד, אין ראייה מן העיבור להתיר עוף באכילה. ועוד שכבר כתבו רש"י והרא"ש ומרן שאין היתר לעוף אלא במסורת, וממילא לא נוכל להתיר העופות על ידי העיבור. וכל זה הוא מצד דברי הפוסקים, אמנם מלבד זה מצאנו עוד פקפוק בדבר מצד המציאות, דהנה בשו"ת אבני חן (ח"ג מסורת כדת עמ' ט)

הערות והרהבות

כב) והנה כתב הכלבו (סי' קא) 'בהמה טהורה שילדה כמין בהמה טמאה ובדמותה, שאינה מפרסת פרסה ולא מעלת גרה, הרי זו מותרת באכילה והוא שילדה בפניו. ובהמה טמאה שילדה כמין בהמה טהורה, אף על פי שמפרסת פרסה ומעלת גרה, הרי זה אסור באכילה. שהגדל מן הטהור טהור ומן הטמא טמא. ודג טהור שנמצא במעי דג טמא טהור, ודג טמא הנמצא במעי דג טהור טמא, לפי שאין גדולו מן הטהור (וכלומר, אלא בלע אותה), בהמה טהורה שילדה או שנמצא בה בריה שיש לה שני גבין או שני שדראות אסורה באכילה וזו היא הנקראת בתורה שסועה, וכן בהמה שנמצא בה דמות עוף אפילו עוף טהור אסור באכילה. עיקר זאת הבבא שאין מין טהור מתעבר ממין טמא בירושלמי במסכת נדה ובכורות'. **ומשמע** דהא דכתב 'עיקר זאת הבבא שאין מין טהור מתעבר מטמא', בא לפרש הטעם דטהורה שילדה כמין טמאה, טהורה, משום דודאי לא נתעברה אלא מטהור. וממה שהזכיר תוך דבריו דבדגים לא שייך היתר זה כיון דאין גדולו מן הטהור, אלמא אי היה גדולו ממנו היה טהור, ומשמע דהיינו מהטעם שפירש דאין מין טהור מתעבר מטמא. ומה נראה דאפילו בדגים קאמר רבי יהושע בן לוי דאינו מתעבר, ולא דוקא בבהמות וחיות. אמנם אינו מוכרח, דאפשר דחדא מתרתי נקט גבי דגים, ודמעלי טפי נקט, דכלל לא נוצר ממנו, והוא הדין דהוה מצי למימר נמי דאסור משום דבדגים אף הטהור מתעבר מטמא. ובפרט דמבואר בבראשית רבה (פרשה י: ד) דבדגים הנקבה כלל אינה מתעברת מזכר, כמו שהביאו התוספות בבבא קמא (נה. ד"ה המרביע), אלא מטילה ביצים בקרקע והזכר מפרה אותן (ועיי' ערוך השלחן י"ד פנ' יב), וממילא לא שייך לפרש דרבי יהושע בן לוי מיירי אף בדגים. **נמצא** שאין בידינו דבר ברור בדעת הכלבו. ועוד דאפילו אם נתפוס שדעת הכל בו דאף בדגים אין מתעבר, וגם אם נתפוס דלדעת הכל בו עופות הרי הם כדגים, עדיין מאידך מוכח מדברי התוספות דרבי יהושע בן לוי לא מיירי בעופות, כמבואר למעלה, ואם כן אין לפנינו דבר ברור לסמוך עליו.

ועדיין יש לדקדק בדבר נוסף, שנראה קצת מדברי הכל בו דהא דקיימא לן היצא מן הטהור טהור, והיצא מן הטמא טמא, היינו מטעם דאין טהורה מתעברת מטמאה ולא טמאה מטהורה. וכן נראה מלשון התוספתא דבכורות (פ"א ה"ה) דתניא התם 'חכמים אומרים היצא מן הטמא טמא והיצא מן הטהור טהור, שאין בהמה טמאה יולדת מן הטהורה ולא טהורה יולדת מן הטמאה, ולא גסה מדקה ולא דקה

מגסה, ולא אדם מכולן ולא כולן מאדם'. ומשמע מהא דטעמא דהיצא מן הטמא טמא, משום דאין טמאה מתעברת מטהורה. ולפי זה כיון דמבואר מדברי התוספות ושאר הראשונים שהזכירי למעלה (אות ה), דשייך האי כללא דהיצא מן הטמא וכו', אף לענין עופות, משמע דבהנה נמי אין טמא מתעבר מטהור. **אך** מאידך איכא למידק בהא דלשון התוספתא הוא שאין "בהמה" טמאה יולדת מטהורה, ולאכאורה כי היכי דתני ברישא בסתמא שהיצא מן הטמא טמא, ולא הזכיר בהמה, היה לו להמשיך באותו לשון ולומר דאין טמאה יולדת מטהורה, ומפני מה הזכיר בהמה, ומה נראה דלא בכל בעלי חיים אמרין דאין טמאה מתעברת מטהורה, והא דקיימא לן בשאר בעלי חיים דהיצא מן הטמא וכו', מטעם אחר הוא (אפשר דבעוף הוא מטעם דאינא בגופה, כדלעיל הערה יד). **ועוד** שאין כל הבריות עומדות להלכה, ומאידך הבית יצחק הוכיח מדברי התלמוד דבעופות טמא וטהור מתעברים זה מזה, כמו שהבאתי למעלה, וכן מבואר מדברי התוספות נזכר למעלה.

ובשו"ת שערי ציון (שטרנפלד, סי' א ענף ב ה) כתב להוכיח דעוף טהור אינו מתעבר מטמא, 'שהרי אנו סומכין על המסורת שעוף זה אינו דורס, ואם עוף טהור מתעבר מטמא, דילמא מתעברה מעוף הדורס והולד יש לו טבע האב, או להיפוך, ואיך יועיל מסורת של זמן הקדום'. והאריך בראייתו בכמה אופנים. **אמנם** עיקר סברתו אין בה הכרח, שהרי טבע הבריה שילך כל מין דוקא אצל מינו, וכמו שאמרנו בחולין (סו:). לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו, ואמרו עוד שם שוכן עם טמאים טמא, נמצא שהטביע הבורא בעולמו שיהא כל מין הולך אצל מינו, וכל זה הוא בטבע שמוצא את מינו ושוכן אצלו, אבל כאשר יטול אדם שני מינים נפרדים ויתנם לבדם במקום אחד, כיון שלא מצא מין את מינו אפשר שיתעברו זה מזה, וממילא בסתמא לא חיישין לתערובת דכל דפריש מרובא פריש, אבל כשידוע לנו שהוכלא העוף עם מין שאין עליו מסורת יש לחוש שמא הוא טמא (ומה שכתב עוד שם דכל מסורת הוא בדרך הודאי ולא בדרך רוב, לא הבירא ראייה לזה, ואודברא אף במילי דאורייתא סמכין אהא דכל פריש מרובא פריש, כמבואר ביוה דעה סימן ק"י סעיף ג'. ומה שכתב שם בענף ה' אות ו', יש לחלק בין בדיקה מאיה מין הוא דחשיב למיעוטא מצויי התורה, ובין במין הוה עצמו דחשיב למיעוטא כיון שלא נצטוונו). **ומלבד** זה כבר נתבאר למעלה דרש"י והרא"ש והשלחן ערוך הורו שאין להתיר אלא על ידי מסורת, וממילא אין לנו היתר מכא העיבור:

כתב לענין העופות 'הגם שאמרו חז"ל שאין הטהור מתעבר מן הטמא, כבר כתב וכו' דאירי רק בבהמה, וכך היא גם המציאות בשטח'. כלומר דבמציאות עופות טהורים וטמאים מתעברים זה מזה^(כ).

דין אפרוחים שנולדו מהכלאת זכר שאין לו מסורת, עם נקבה שיש לה מסורת

(ז) ועתה נבוא לדון באופן שהנקבה היא מהעופות שיש להם מסורת טהרה, והזכר אין עליו מסורת, מה דין הוולדות. והנה כבר הבאתי לעיל (אות ה) שכתבו התוספות בחולין (סב) גבי תרנגולא ותרנגולתא דאגמא 'דאין לפרש שהנקבה מותרת והזכר אסור, דכל היוצא מן הטהור טהור', וכעין זה כתבו הרא"ש (בתוספותיו חולין סב:) והמרדכי (חולין תרמב) והאגור (סי' אלף רכו). אלמא אף שאביו טמא, כיון שיוצא מהנקבה שהיא טהורה, הרי הוא טהור. ולפי זה כל שכן בנדון דידן שאין האב טמא ודאי, אלא שאין לו מסורת, פשיטא דהוולדות טהורים. **אלא** שבשו"ת חתם סופר (חיד"ד סי' עד) כתב 'דבכהאי גוונא אנו נופלים בפלוגתא דחוששין לזרע אב, וזה זה גורם^(כז)'. **ולכאורה** מדברי התוספות וסייעתם נראה שהוא מותר גמור, ולא הזכירו שיש בדבר חשש משום זה זה גורם, או לחוש לזרע האב. אלא שהתוספות בנדה (נ) כתבו בפירוש ראשון גבי תרנגולתא דאגמא 'דהזכר אסור לפי שאין לו סימני טהרה, ולא שרי מטעם כל היוצא מן הטהור טהור, שהרי האם לא ילדה האפרוח, אלא ביצים הטילה, והאפרוח מעפרא קא גדיל ונאסר ממילא על ידי סימני טומאה. ונקבה נמי אין לאוסרה למאן דאסר זה זה גורם, דהא אפרוח לא יצא אלא מן הביצה, ומעפרא קגדיל'. אלמא אי לא הוה חשבינן לאפרוח דמעפרא קא גדיל, כפירוש שני שכתבו שם דחשיב יוצא מן הטהור, אכתי למאן דאסר זה זה גורם הוה אסרינן ליה. וזה כמו שכתב החתם סופר שאנו נופלים בפלוגתא דזה זה גורם. איברא דבהאי פלוגתא פסק מרן ביורה דעה סימן קמ"ב (סעיף יא) דזה זה גורם מותר, וממילא בנדון דידן לכאורה אין לחוש לזה^(כח). **ולענין** החשש לזרע האב, מבואר ביורה דעה סימן י"ג (ס"ד) וסימן רצ"ז (ס"ט) דקיימין בספיקא אי חוששין לזרע האב, ונקטינן בהאי ספיקא לחומרא. ולפי זה לכאורה יש לחוש בנדון דידן לזרע האב ולאסור הוולדות. אלא שיש להתבונן בלשון התוספות שהזכירו בדוקא למאן דאמר זה זה גורם אסור, ולא הזכירו למאן דאמר דחוששין לזרע האב, והטעם מתבאר מתוך דברי התוספות בחולין (נח), דבגמרא שם אמרו גבי תרנגולת טריפה שנתעברה מתרנגול שאינו טריפה, דהוה ליה זה זה גורם ומותר. וכתבו התוספות שם 'אף על גב דבסוף כתובות (קיא): פסקין כרבי יהודה דמספקא ליה אי חוששין לזרע האב או לא, היינו במילתא דשרי כל חד באפי נפשיה ולא שייך זה זה גורם, אבל הכא דחד אסור וחד שרי הוי ליה זה זה גורם'. וכן כתוב בתוספות הרא"ש שם (חולין נח). והדבר מתבאר יותר בתוספות בסנהדרין (פ): דהיכא דחד היתר וחד איסור, לכולי עלמא חוששין לזרע האב, ומשום הכי חשיב זה זה גורם, דאי לא הוה חיישין לזרע האב לא הוה חשיב דאיהו נמי גרים, וזה זה גורם מותר. וכן הוא בתוספות הרא"ש שם (סנהדרין פ): ^(כז). ולפי זה הכא דאסרינן לאב

הערות והרחבות

(כג) ועיין במכתב של הרב משה שאול קליין (כסליו תש"פ, נדפס בקוץ דעת תורה ופסק הלכה בענין תפסס), שהביא דברי המפרשים דבעופות לא מיירי רבי יהושע בן לוי, ואחר כך הוסיף וכתב 'אמנם בנדון דידן הוא חמור יותר, דעד כאן לא קאמר רבי יהושע בן לוי אלא כשבר עליה בדרך טבעי, אבל בהורעה מלאכותית נתברר על ידי מומחים שאפשר שיתעברו טמא מטהור וילדו אחר כך, ובפרט שנתברר שהעוף טמא הנקרא דוכיפת בתורה, הוא ממשפחת התרנגולים, וניסו לזווג עם תרנגול, ויצא מהם ביצים ודורות של עופות חדשים'. וכעין זה כתב הרב מנדל לובין (אור ישראל תשרי תש"פ, עמ' לו):

(כד) ובחתם סופר שם דיבר לענין בר אווזות שהזכר שהיה ביניהם הוא מבר אווזא הבר שהיו נוהגים מלאוכלו מפני שאין לו מסורת, וגידלו אפרוחים, ונתערבו באחרים הרבה, ואחר שכתב שאנו נופלים בפלוגתא דזה זה גורם, וחוששין לזרע האב, הוסיף וכתב 'מכל מקום נראה לי בודאי אי היו אפרוחים אלו דומים לזרע אב, בדמות אוז הבר, ונהי כשלא היה זכר זה לפנינו היו מותרים משום כל היוצא מטהור טהור, כפרה שילדה מין חמור, מכל מקום השתא שזה הזכר ביניהם יחוש לו, ונפלין בפלוגתא דזה זה גורם, אבל כיון שאין שום סימן באפרוחים הללו, ונדמים ממש למינם, רחוק הוא שיהיה מזה האב דוקא, וניתלי ברובא דעלמא שאביהם ממינם, ובשגם שנתערבו ותו ליכא איסור דאורייתא, דבעלי חיים דלא בטלי דרבנן בעלמא הוא, כאשר מבואר במקום אחר. ובשגם דאזו הבר גופיה הצמח צדק התיר, ונהי דלית

דמי למבטל איסור ואפשר דשרי (ומזה יש להעיר ע"ד האבן ישראל ח"ח סי' נ"ה ד"ה אלא):

(כז) ואף דהתוספות בסנהדרין שם, וכן הרא"ש בתוספותיו לסנהדרין שם, בפירוש קמא הלכו בדרך אחרת, מכל מקום מדבריהם בחולין שהבאתי למעלה, מבואר דנקטי עיקר כפירוש שני שהביאו בסנהדרין:

מספק שמא עוף טמא הוא, אין לנו לדון בדבר אלא מצד זה וזה גורם, וכבר נתבאר דזה וזה גורם מותר, וממילא אפשר שהולדות מותרים^(כ). וכן כתבו בשו"ת מהר"ם ש"ק^(כא) (חור"ד סי' ק) ובשו"ת יגל יעקב (חור"ד סי' יח).

✿ האם יש נאמנות לדברי גוי

ח) ועתה נבוא לברר דין נאמנות הגוי, כגון גוי שעוסק בגידול עופות, ובאחד הימים הציג מין עוף חדש שלא היה כאן מתחילה, ואומר שיצר עוף זה מהכלאה של עוף פלוני עם עוף אלמוני, האם סומכים על דבריו להקל או להחמיר. והנה לענין קולא, כגון שאומר שהכליא שני עופות שידועים לנו שיש עליהם מסורת, נראה ברור שאין לסמוך על דבריו להתיר העופות באכילה, דאפילו אם היה מסיח לפי תומרו^(כב), הלא מבואר בבית יוסף ביורה דעה סימן ס"ט (בענין ס"ט) דאין גוי נאמן במסיח לפי תומו אלא בעדות אשה בלבד, וכן מבואר בבית יוסף בסימן קל"ז (בענין ס"ו) וכן פסק השלחן ערוך שם (יו"ד קל"ז ס"ה)^(כג). ואם כן אי אפשר לסמוך על דברי הגוי להתיר העוף באכילה^(כד). וכעין זה אשכחן בסימן י"ד לענין גדי שאין ידוע שכלו לו חודשיו שאסור משום נפל עד יום שמיני, שכתב השלחן ערוך שם (יד ס"ג) שאין סומכין על גוי בגדיים קטנים הנקחים ממנו, ואומר שהם בני שמונה ימים^(כה). אמנם לענין חומרא, כגון שאומר שהכליא עוף שאין לו מסורת, או עוף טמא, נראה שיש אופנים שיש לו נאמנות בדבר, דהנה לענין אותו ואת בנו, כתב השלחן ערוך ביורה דעה סימן ט"ז (סי"א) גוי שמכר שתי בהמות, ואחר כך אמר מסיח לפי תומו שהן אותו ואת בנו, אינו נאמן במה שאמר לאחר שמכרם ויצאו מתחת ידו. ומיהו אי מהימן ליה אסור^(כז). הנה מבואר מסוף דברי השלחן ערוך שאם הגוי הזה נאמן עליו, יש לו נאמנות לחומרא לאסור שחיטת שתי הבהמות ביום אחד. ועוד יש לדקדק ברישא, לענין סתם גוי שאינו נאמן עליו, שכתב השלחן ערוך אינו נאמן במה שאמר לאחר שמכרם ויצאו מתחת ידו, דמהא משמע דכל זמן שהם בידו הוא נאמן לאסור, וכן מבואר ממקור דין זה בתשובת הרשב"א (ח"א סי' קיח) שכתב בהדיא דהיכא דמקחו בידו, נאמן לאסור את שלו שהוא תחת ידו, מגו דאי בעי לא מזבין ליה ניהלן, אי נמי קלי להו, אבל במידי דלאו דיליה לא נאמן^(כח). נמצא לפנינו דסתם גוי נאמן לענין חומרא לאסור את שלו, כאשר עדיין הדבר תחת ידו, אבל אחר שיצא מידו אינו נאמן לאסור. אבל גוי שהוא נאמן עליו, אפילו אחר שיצא מידו, יש לו נאמנות לאסור.

הערות והרהבות

דורס, ועוף דורס אסור מן התורה, ועוד דהכא לא זו בלבד שאנו חוששים שהכליא עוף שאין לו מסורת, אלא יש לחוש גם שמא הכליא עוף טמא כתרנגול ברא וכדומה, ובמילי דאורייתא לכולי עלמא לא מהימן גוי:

לא) ובשו"ת לחם שלמה (יו"ד ס"א, ג) כתב, קבלתי קונטרס מתלמיד חכם אחד שכותב שאין שום חשש בעופות שפלטו בהם הגדולים, כי מגדלין אותם על ידי צוקט, ומערבין מינים שונים ועל ידי זה נתהוו כזה וכזה, וכולן כשרים. ומביא צייגיסע תעודות על זה מאותן המגדלים הראסן צוקט חכמי הטבע. ולא נתפעלתי מכל אריכות דבריו מאומה, כי הוא תופס כל הדמיונות שלהם לאמת גמור, כאילו הוא בעצמו ראה אותן העופות שלוקחין לראסן צוקט שהם כולן עופות כשרות במסורה גמורה, ומי יעיד על זה, וידוע דכל מה שעושין ואומרים חכמי הטבע הוא רק על אומדן דעת, ויוכל להיות שאותן העופות שהם מחזיקים אותם לראסע אחת נראה שכונתו לזעזע (אחד) עם העופות שלנו, אינם כלל ראסע אחת, וזה טמא וזה טהור וכו', על כן חלילה לסמוך על אותן העוסקים בגידול עופות, ועל חכמי הטבע, בענין זה הנוגע לאיסור דאורייתא. גם בשו"ת חבצלת השרון (תניי"ס סי' כו) כתב לבעל אותו הקונטרס, אשר כתב שמקודם שאענין בקונטרסו, אקרא את ההעתיקה בשפת אשכנז מחכמי הטבע שכתבו בזה בעניני העופות, ונראה שכבוד תורתו עשה לו זה ליסוד מוסד, ועל פיהם עשה כטועים את כל חכמי הדור וכו', אנכי לא כן עמד, וכל גדול בדינו שאין אנו סומכים אף על הרופאים רק בסכנת נפשות, משום דספק נפשות להקל, ואף נגד הרוב חוששין למיעוטא בסכנת נפשות, לכך חוששין גם לדבריהם, אבל לא להקל על דברי תורה:

לב) וכן כתב הש"ך (קכ"ט ס"ק ב) בדבר של הגוי יש לו נאמנות לחומרא, והביא שכן משמע בתורת חטאת (לכל לב' דין טו). ומה שהביא הרמ"א ביורה דעה סימן קכ"ט (ס"ו) דהשפחה אינה נאמנת לאסור, התם מיירי בין של בעל הבית הישראלי, וכיון שאינו תחת ידו, אלא של הישראלי, לכך אין לה נאמנות:

כז) והרב מקמרנא בתשובה (נדפס בחידושי רבינו ישעיה שור עמוד ע) כתב 'ומענין התערבות, אין פנאי להשתעשע באמרים, ובארתי בהרבה ראיות כי זה וזה גורם לא מהני אלא באין ניכר כלל רושם מן האיסור, כמו הדין המבואר בגמרא בביצת טריפה, שאין בה שום חילוק ורמז בין טריפה לכשרה, ולכן העופות האלו, אותן שיש בהן רושם הניכר מאלו הטמאים אסורים'. ולפי דבריו אם יש בולדות רושם מהאב אסורים, אך לא ידעתי היכן כתב כן ומה הם ראיותיו:

כח) ומה שהוקשה לו שם במכורות (ו) עד שיהא אביו כבש ואמו כבשה, ומשמע ליה דילפינן עוף מבהמה, לעניות דעתי על כרחין דלא ילפינן עוף מבהמה בהא, דהא לדברי רש"י (נדה ב) והתוספות בנדה (ג) בפירוש ראשון, תרגולתא דאגמא שריא אף דאביה טמא, ואף החולקים עליהם לא הוקשה להם מצד זה. ודומה לזה כתב בשו"ת יגל יעקב (חור"ד סי' יח):

כט) וכל שכן בגוי שעוסק בגידול עופות ומכירתם, ומכליא מיני עופות כדי שיצאו לו וולדות משובחים ויוכל למכרם, דבכהאי גוונא אינו חשוב מסיח לפי תומו, שהרי מסתבר שאינו רוצה ללמד לכל העם איזה עופות הכליא, כדי שלא יעשו גם הם כמעשי, אלא יהיו הכל צריכים לו לקנות עופותיו ויתרבה ממנו, ומפני זה לא יחפוץ לגלות אמיתת הדברים, אלא להטעות השומעים, וממילא לא חשיב מסיח לפי תומו: ואף שמבואר בבית יוסף בסימן ס"ט שם (בענין ס"ט) שיש מתיירים באיסורים דרבנן לסמוך על גוי המסיח לפי תומו, הלא בסימן קל"ז (בענין ס"ו) הביא הבית יוסף שהרשב"א ומהרי"ק והרא"ש והריב"ש אסרו אפילו באיסורים דרבנן, ואחר כך הביא הבית יוסף שהר"ן כתב שאפשר לדון להקל, אבל לא רצה לעשות מעשה. וכתב מרן לבסוף 'ולענין הלכה, אף על פי שנואין דברי הר"ן, מי יקל ראשו כנגד הנה רבוותא דאסרי, וכל שכן במקום שהר"ן לא רצה לסמוך על עצמו לעשות מעשה'. וכן פסק בשלחן ערוך שם דאינו נאמן. נמצא דאפילו באיסורי דרבנן לא סומכין אמילתיה. ועוד דהכא מיירינן בעוף שאין לו מסורת דאסרינן ליה משום דחיישין שמא הוא

דין תרנגול מלאי ותרנגול אסיל

(ט) ומעתה נבוא לברר דין כמה מיני תרנגולים אשר יש להם שייכות לענין עוף הפטם. **תרנגול מלאי**, הוא תרנגול קרב

אשר מקורו מהמזרח הרחוק. כתב הרב אריאל בוקוולד (מן השרש תשס"ו) "שעוף זה נבדק ונמצאו בו שלשה סימני טהרה בגופו⁽¹⁾, אך אין מסורת על תרנגול זה, שמקורו מדרום מזרח אסיה, מקום שלא דרו בו יהודים". **גם** בספר מאור לכשרות (כרך א' ח' פ"ד) כתב "שיש לו סימני טהרה אבל אין עליו מסורת". **וכן** כתב גם הרב אלעזר פרידמן (קובץ גינת ורדים, טבת תשע"ח, עמ' רח) "שתרנגול זה אינו נכלל במסורת התרנגולים הכשרים, ועוד כתב שם להוכיח שיש אודותיו מסורת לאיסור. וכתב עוד (עמ' ריש ורלב) "שלתרנגול המלאי יש הרבה משפחות, ואחד מהם הוא התרנגול אסיל, שאף הוא מסוג המלאי אלא שאין צווארו ורגליו ארוכים

כל כך". וכתב עוד (עמ' ריח) "שביצי המלאי הם כד כד משני צידיהם". כלומר שהביצים רחבים משני צידיהם, ואין צד אחד מחודד יותר מהשני, ובשלחן ערוך סימן פ"ו (ס"א) כתב "שביצה ששני ראשיה כדין, או חדין, בידוע שהיא ביצת עוף טמא". **גם** בהוראה ברורה (פב ס"ג, ביה"ל הארוך) כתב לענין מלאי ואסיל "שהם משונים מאד משאר התרנגולים בצורת מבנה גופם, וגם בהתנהגותם התוקפנית, ומוצאם מארצות המזרח הרחוק שלא דרכה בהם שום כף רגל יהודי, ובודאי אין מסורת כלל לאוכלם, ולפי הנשמע בארצות מגדלים אותם לקרבות תרנגולים, ולמטרות שמירה, כעין כלבי שמירה במקומותינו". **ועוד** יש לחוש בו לטומאה מפאת כרבלתו, דהנה בין העופות הטמאים שמנתה התורה נזכר הדוכיפת (דברים יד יח), ופירש רש"י שם "דוכיפת, הוא תרנגול הבר, וכרבלתו כפולה". ומה שכתב שכרבלתו כפולה, הוא ממה שאמרו בחולין (סג) דוכיפת, שהודו כפות. ופירש רש"י שם "שהודו כפות, כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם, והוא עוף גדול כתרגול". ואכן אנו רואים

במלאי שאין כרבלתו עומדת בהוד כשאר התרנגולים אלא היא כמו שקיפולה וקשרה לראש ומחמת כריכת חוטי הקשירה נעשו בה כמין בליטות וסדקים (ראה תמונה), וגם התואר תרנגול הבר שכתב רש"י הולם את המלאי, כי הוא פראי ותוקפני ולמוד מלחמה. **ומהשתא** אף שיש למלאי שלשה סימני טהרה בגופו, הלא פסק השלחן ערוך (יו"ד פב ס"ב) "דאף על פי שיש לו שלשה סימנים, אין לאכלו, לפי שאנו חוששים שמא הוא דורס, אלא אם כן יש להם מסורת שמסרו להם אבותיהם שהוא טהור", וכיון שהעוף מלאי וכן העוף אסיל אין להם מסורת טהרה מאבותינו, ונוסף על זה שביציהם מוכיחים שהם עוף טמא [ועוד שהודם כפות], לכך הם אסורים באכילה.

דין תרנגול קוצ'ין

(י) תרנגול קוצ'ין, שנקרא גם כן קוצ'ין צ'ינא (cochin china), על שם מחוז קוצ'ין אשר במדינת צ'ינא, היא סין. תרנגול זה הוא

גדול מאד, וגם רגליו מכוסים בנוצות עד סוף אצבעות הרגלים. תרנגולים אלו הגיעו לארצות אירופה לפני כמאה וששים שנה, ודנו בהם הפוסקים באורך כדלהלן. חלק מהפוסקים קראו בשם קוצ'ין צ'ינא, וחלקם בניב שונה, כגון קוכין כינא, או קוחין חינא, וכדומה. **וכתב** הרב אלעזר פרידמן (עץ חיים, קובץ כה, עמ' רכה) "שתרנגולים הללו הובאו לאמריקה על ספינות מעיר הנמל שנחאי אשר בסין, בסביבות שנת תר"ו, ומאמריקה הופצו לאנגליה, ומשם למערב אירופה, ואחר כך למזרח אירופה". **ומתוך**

תשובות הפוסקים אנו למדים כי באותה התקופה היו נאכלים בארץ ישראל [ובאימיר אשר בטורקיה] תרנגולים גדולים שהגיעו מקפריסין, והיו נקראים קובריצר, על שם קפריסין, כי קפריסין נקראת קיבריצין בלשון ערב (עיין בערך ע' קיפרוס). אולם

הערות והרחבות

(ג) וכן כתב בעל השיחת חולין בתשובה (אור ישראל, יסן תשפ"ג) שבדק את המלאי, וניתוח לנתחיו, ומצא בגופו את שלשה סימני הטהרה:

התנהל פולמוס גדול בין חכמי אירופה, האם תרגולי הקוצ'ין הם מאותו המין שנאכל בארץ ישראל, וממילא אף הקוצ'ין מותר באכילה על סמך המסורת של ארץ ישראל, או שיש ביניהם שינוי, והקוצ'ין הוא מין אחר, וממילא הוא אסור מחסרון מסורת. **דהנה** בשו"ת דבר משה (תאומים, סי' מה) כתב אודותם^(ט) 'אשר דרש ממני נידון העופות הגדולים שנתחדשו במדינתנו, ויש בהם איזו שינויים מתרגולים שלנו, הנה הוראה יצאה ממני להתיר כאשר עינינו לנוכח יביטו בדף הנדפס מספרי וכו'. והגיע הדף הנדפס מספרי לצפת, והשגתי כתב יושר מהרב שמואל העליר, וכתב אלי כי כבר בא להם ממקומות רבים מאחינו שבגולה לחקור על זה, והודיעני כי העופות ההמה בגידולם וצורתם ממש, המה מצויים בארץ הקדש, והתרגולים ההם קורין אותם שם קובריצי על שם שבאו מעיר קיברייץ, ומצייר אותם כי המה גדולים ומשונים וגובה להם, ובארכותם יש בהם נוצות, ומעולם אכלו אותם כל גדולי ישראל'. גם בשו"ת שואל ומשיב^(ח) (חמישה ח"א סי' סט) כתב, 'אני מעיד לכם כי יש לי גביית עדות מהרבה לומדים מארץ הקדש, אשר היו פה, וכאשר ראו אותן העופות, העידו שכמו אלו העופות אוכלים בארץ הקדש'. (וע"ע בשואל ומשיב מהדו"ק ח"ב סי' קנב). גם בשו"ת יהודה יעלה (ח"א י"ד צד) הביא תשובת הרב נתן אדלר מלונדון שכתב 'התרגולים גדולים שקורין קאשין חינא, אשר לפנים היו בארץ קדם, ועכשיו נתגדלו במקומינו, עליהם נשאלתי מכבר מכמה מקומות, והשבתי להם כי במקומינו יש לעופות הנ"ל מסורת טהרה משנים קדמוניות, כי הם ממש כמו תרגולים שלנו, רק הם גדולים מהנ"ל'. גם אנשי נאמנים מהודו סמוכין לארץ קוצ'ין ציינו אומרים לי שאוכלים בלי שום פקפוק'. ואחר כך כתב הרב יהודה יעלה עצמו 'גם העתיק לי הגאון דטאלשווא תשובת אב בית דין קהילת צאנז (דברי חיים חר"מ ח"ב סי' ס"ז) וזה לשונו, אחרי שמעתי מאנשים מופלגי תורה ויראי השם מארץ הקודש כי שמה נאכלים מימים קדמונים, ואולי מימי התנאים הקדושים, הבאים לשם מאי קיברייץ, לכן עמד והתיר להם'. **ובשו"ת** דברי חיים (ליקוטים והשמטות סי' מב) כתב 'בנידון העופות החדשים, פה קהילתנו העיד דיין אחד שבארץ הקדושה אוכלים אותם, ולכן התרתי לבני עירי לאכול כמות אלו, לא זולת. וחתני הרב היה בארץ הקדושה, ובחזירתו סיבב דרך אומיר, וכתב לי ששאל בכל המחוז הזה שאוכלים אותם באומיר, והוא קהלה מפארה עיר ואם בישראל, וראוי לסמוך על זה, וכן שלח [איזה עופות] להראות אותם שאוכלים שם במסורה, ולכן לדעתי מותרים המה, אותן שהם כדוגמתן וכו', שחתני הרב הנ"ל בנסעו בחזרה מארץ הקדושה, היה באיזה מקומות שאוכלין עופות שאינן דומין כלל לאותן שהביא הוא מאומיר, ולפי דעתו המה בוודאי טמאים'. הנה מבואר מדבריו דאף שהקוצ'ין מותרים, היינו דוקא במינים הדומים לקובריצר שנאכל בארץ הקודש ובאומיר, אבל יש מינים אחרים שאינם דומים להם וליכא עלייהו מסורת^(י). ולפי דבריו אין היתר לכל תרגולי הקוצ'ין אלא דוקא לאותם הדומים לקובריצר. ואפשר שהמין האחר שדיבר בו הוא הבראמא^(י) שיתבאר דינו להלן. **ובשו"ת** יד הלוי (ח"א סי' לה) כתב 'על דבר מין התרגולים אשר מחדש ממדינות רחוקות גם למדינתנו הובאו, הנקראים בראמא פוטרא, וגם קוכין חינא, אחר העיון והחקירה לא עלתה בידי למצוא היתר, וגם מירושלים ארץ הקדושה כתב חכם אחד להרב יעקב עטלינגער שגם בארץ הקדש נוהגים בהם איסור'. **ובשו"ת** בית שלמה (י"ד קמד) כתב

הערות והרחבות

לד) אמנם בתשובה זו לא הזכיר השם קוצ'ין צ'ינה, אבל בתשובה אחרת (תניא סי' ג) אפילו אם יש בו שינוי אחד מהתרגולים שיש עליהם מסורת, תו לא מהניא ליה מסורת דידהו:

לו) ואין לפרש כוונתו שאוכלים מינים אחרים נפרדים שאינם שייכים לעופות הגדולים הדומים לקובריצר, שאם כן אינו ענין לנדון שלו, והלא היה לו להזכיר דבר זה כאן, אלא כוונתו למינים אחרים הדומים לקובריצר. ועוד שהוסף אחר זה וכתב, 'ולכן לעמוד יסוד תורה הקדושה, מהראוי לעיר ואם בישראל כעירכם, שלא לסמוך על פילפול, ורק לשלוח מאה רענדליץ (סוג מטבע) לארץ הקדושה, ואזי ישלחו להם היתר מחכמי עיר אומיר עם איזה זוג עופות לדוגמא, ובוזה יבורר היטב'. המי מבוארת כוונתו בדמינים הללו עצמם יש לברר אם דומים לאותם הנאכלים במסורת:

לז) ורמז לדבר ממה שכתב הדברי חיים בתשובה אחרת (תשובות נוספות סי' ח) בזה הלשון 'שמעתי כי יש עוד איזה מין הנקראים קארקחניער הינער ושאלו אותי עליהם, ואמרתני כי על עופות הללו לא אומר לא איסור ולא היתר, כי אין לי מסורה עליהם ולא שמעתי מפי עדים נאמנים אם אוכלים אותם באיזה מקום'. ואפשר דהנך קארקחניער הינער, הן הן קאקאחינא הינער שהזכיר הגורן דוד, הובא להלן (אות יא) בענין הבראמא:

לה) אמנם בתשובה זו לא הזכיר השם קוצ'ין צ'ינה, אבל בתשובה אחרת (תניא סי' ג) חזר וכתב אודותם, ושם הזכיר השם קאחין חינא:

לה) הדבר ברור שמה שכתב שיש להם מסורת טהרה במקומו משנים קדמוניות, אין כוונתו שיש להם מסורת על הקוצ'ין עצמו משנים קדמוניות, אלא שכיון שהקוצ'ין דומה לתרגולים הישנים שיש עליהם מסורת רק שהקוצ'ין גדול מהם, לכך החשיב הקוצ'ין למין אחד עם התרגולים הישנים, ומפני זה החשיב שיש לקוצ'ין מסורת טהרה, וכדמסיים וקאמר 'כי הם ממש כמו תרגולים שלנו, רק הם גדולים מהן'. וכן מוכח ממה שכתב בראש דבריו 'אשר לפנים היו בארץ קדם, ועכשיו נתגדלו במקומינו', אלמא לא היו מתחילה בלונדון אלא באו לשם מארצות המזרח, וממילא לא יתכן שתהא להם בלונדון מסורת טהרה משנים קדמוניות. **אולם** הרב אלעזר פרידמאן (קובץ גית ורדים טבת תשע"ח עמ' רכב) העיר על זה שהקוצ'ין יש בו עוד שנינויים מלבד הגודל, וכמו שכתב הרב נתן אדלר עצמו (שאלת שלום ס"ס כב) בזה הלשון 'העופות הנ"ל גדולות, ויש להם נוצות געלב כתרגולים אחרות, רק משונות שיש להם נוצות קטנות על רגליהן, ובצנים שלהן געלב קצת'. **ולפי** מה שנתבאר לעיל (אות ד)

'התרנגולים אשר חדשים מקרוב באו למדינותינו ממדינת ז"ב, הנקראים בשם קוברצר הינער, שנתעורר קצת פקפוק על המסורה הבאה עליהם מאנשי ארצינו הקדושה, לזאת נמנעו מלאוכלם'. וכתב עוד שם (ס"ה קמו) 'האמת הוא שרוב חכמי זמנינו במדינתנו הורו להקל בהם, ולמעשה איני מתיר, כי העיקר אשר סמכו עליו קצת גדולים, הוא על מה שהעידו בפניהם אנשים מארצינו הקדושה שאוכלין שם ממין התרנגולים ההם. ואני חקרתי גם כן מהבאים משם, וקצתם אמרו שהתרנגולים הנקראים שם קוברציר הם דומים ממש לאלו שבמדינתנו, וקצתם אמרו שיש חילוק רב ביניהם. ושמעתי אומרים שבאלו הנמצאים במדינתנו גם כן יש כמה מינים וחלוקים זה מזה בתבניתם, והאמת שהוא מחמת שהחילוק מועט בין אלו החדשים לבין הישנים, על כן קשה לסמוך על עדותן של אלו הבאים משם'. וכתב עוד (ס"ה קמח) 'וזה זמן לא כביר, הגיע לאזני שכמה גדולים שכבר הורו להקל, חזרו בהם, כי באו להם מכתבים מארצינו הקדושה מכמה אנשים לומדי תורה ושוחטים שנסעו מכאן בעתים הללו לארצנו הקדושה, כי יש חילוק רב בין אלו שבכאן לאותן שאוכלים אותם שם^(ח). **נמצאו** לפנינו עדויות להתירם על סמך המסורת של ארץ הקודש, ומנגד עומדים אותם האומרים שאינם דומים לתרנגולים הנאכלים בארץ הקדש, וגם אפשר שהיו כמה מינים של הקוצ'ין שחלקם דומים לקוברציר וחלקם לא. אמנם הרב אדלר הזכיר גם כן שהיו נאכלים בהודו, אך קצת יש לעיין בזה שאם מוצא העופות מסין (כמבואר בראש הענין) ומשם באו להודו, הרי בסין לא היו יהודים שיוכלו להעיד מסורת עליהם מאבותינו משנים קדמוניות. **ומכל** מקום לענין תרנגולי הקוצ'ין בזמנינו יש לחוש יותר, שהרי אנו רואים שיש תרנגולי קוצ'ין בכמה וכמה צבעים, כגון בצבע תכלת, או בצבע צהוב, או אפור, או מעורב בצבעי שחור וחום, ודבר המסתבר הוא ששינוי הצבעים בא על ידי הכלאות עם מינים אחרים, אם כן מלבד החשש בקוצ'ין עצמו, עוד יש לחוש לאותם שלפנינו שמא באו מהכלאה עם מינים שאין עליהם מסורת^(ט).

❧ דין תרנגול בראמה

(יא) תרנגול בראמה, אשר נקרא גם בשם בראמה פוטרא. כתב הרב נתן אדלר מלונדון (הובא בשאילת שלום ס"ב), 'על דבר מין

אחד שנקרא בראמא פוטרא, חקרתי ודרשתי אצל שוחטי העופות במקומינו, ואמרו שמין הנ"ל באו גם כן מהודו, כי שמה נהר אחת ושמה בראמא, ויש לתרנגולים נוצות שונות יפיפיות, בפרט נוצות לבנות רכות כמו משי, והן יקרות עד מאד, ולכן לא ראיתיו, ומפני כך לא הייתי יודע אם יש להן מסורה להיתר, כי מיראי הוראה אנכי, ולא רציתי להתירן, אבל חס ושלום לא אמרתי שאסורים המה, אדרבה שמעתי שגם מין הזה היראים בהודו אוכלים משופרי^(י). והובאו דבריו בדרכי תשובה (ס"ק מא). גם בשו"ת יד הלוי (ח"ג ס"ה ס) הביא לשונו של הרב נתן אדלר, שכתב בשנת תרי"ח, 'על המין בראמא פוטרא, מפני שאין לנו מסורת על זה המין, וגם שוחטי עופות לא שחטו אותו, לכן לא אומר לא איסור ולא היתר'. והמחבר כתב בהמשך התשובה 'כבר הודעתי שמהר"ן אדלר אב בית דין קהילת לאנדאן כתב לי שהמין הנקרא קוכין חינא אוכלין

שם, אכן המין הנקרא בראמא פוטרא גם שם אינם נוהגים היתר, ואם כן במדינתנו מאן מפסי בין המינים. וביותר נתחזק החששא דנא כפי ששמעתי קצת שרב אחד בדק בתרנגולין ההם ומצאן דורסין ואוכלים, ושגם הביצים אינם כמו בטהורים לענין כד וחד, ובלי נדר אחקור על הדבר אצל הרב ההוא עצמו^(י). **ולענין** מה שכתב הרב אדלר 'שמעתי שגם מין הזה היראים בהודו אוכלים משופרי', יש להתבונן בדבר למה לא סמך על זה להורות בהם היתר מכח המסורת בהודו. ונראה שכיון שלא נתבררה אצלו גביית עדות גמורה שיש להם מסורת ברורה מאבותיהם שהוא עוף טהור, רק שמועה הגיעה לאזניו שאוכלים אותו, על כן לא סמך להורות היתר, ומאידך גם לא מלאו ליבו להורות בהם איסור. נמצא שאין לפנינו מסורת ברורה מהודו לסמוך עליה. **ועוד** דהנה הרב יעקב עטלינגר בעל הערוך לנר, כתב בתשובה (נדפסה בחידושי ר' ישעיה שור, כנפי נשרים, ס"ה ה) על

הערות והרהבות

^(ח) הפוסקים שהקוברציר קולו משונה והוא לן על גבי קרקע, אינו בהכרח שהוא הקוצ'ין, שהרי אין קולו משונה ואין לן בדוקא על גבי קרקע'. אמנם אפשר שהוא הקוצ'ין אלא ששינויים אלו אירעו בו על ידי שהולכא במשך השנים עם מינים אחרים:

^(י) ועיין עוד להלן (הערה מב) שהרב פרידמאן מפרש שדברי הכתב סופר שם מיירי אף לענין הקוצ'ין, שאף עליו אמר הכתב סופר שאינו דומה לקוברציר:

^(ט) וראיתי לחכם אחד (עץ חיים קובץ כה, עמ' רב) שכתב 'שלפי השינויים שתיארו

הבראמה²) בזה הלשון, 'אשר שאל מאתי אודות העופות החדשים, אמת הוא כי הרצתי אגרת אודותן עם חכמי ארץ הקדש, באשר שמענו שבארץ הקדש מתירין אותן, אבל כפי הנכתב לי מהרב הצדיק ונאמן מירושלים שמו הרב שמעון דייטש, התרנגולות שמתירין שם, נקראים קיבריצייר הינער, אינן העופות החדשים שבאים אצלנו וכו', בתרנגולים החדשים העיד לי הרב הנ"ל, שהיו שם איזה אנשים מאסע אינדיען, ששם עיקר הגידול ומוצא מתרנגולים האלה, ושאל אותם על העופות האלה, וענו אותו כי ידוע להם היטב כי ברוב נמצאו במדינתם, ונמכרים בשוק לאינם יהודים, כי היהודים מחזיקים אותם לאיסור, ולא אוכלים אותם וכו', אני בקהילתי אסרתי על השוחטים לבלי לשחוט אותם'. נמצא כי יפה עשה הרב אדלר שלא סמך על מה ששמע שבהודו אוכלים אותם היראים, שהרי הביא בעל הערוך לנר כי אדרבה בהודו היהודים מחזיקים אותם לאיסור. גם בשו"ת מחנה ישראל³ (ח"ב דף פח: ופג.) כתב אודות הבראמא⁴) 'באתי להודיעהו כי בשבוע העברה היה בירור גמור על העופות האלו שאינם דומים להקובריציר שאוכלים אותם בארץ הקדש, ואדרבה יש עליהם מסורה לאיסור. כי באו לכאן שני אנשים מארץ הקודש, ואחד הוא מופלג בתורה ושמו רבי דוד, והוא כותב של הכולל בעיר הקדושה צפת, והעידו שאינם דומים. וגם כן קיבלנו בשבוע העברה מכתב מהרב הגאון שמעון דייטש מאונגריין, היושב כעת בירושלים, וצועק שאינם דומים, וחושב שמונה שינויים (כלומר מונה שמונה הבדלים בין הקובריציר לבראמא). וזאת לא זאת שכותב שאין עליהם מסורה להיתר, אלא אדרבה יש לו עליהם מסורה ברורה לאיסור מן אינדיען. ומה שאוכלים אותם בסאנץ, להו ידוע כי קבלתי מכתב מסאנץ מהרב הגאון חיים האלברשטאם שכתב לי שאינו יכול למחות בעירו, אחרי שאומרים שיש להם מסורה ברורה להיתר מארץ הקדש, ואם כן לפי דברי כבודו שגם אב בית דין קהלתכם אמר שהגידו לו כמה אנשים מארץ הקודש שהעופות האלו אינם דומים להקובריציר, אם כן אסורים המה איסור עולם'. ועוד הביא שם 'שהרב הגאון דקהילת אלטונא כתב שנתודע לו בבירור שיש מסורה ברורה לאסור התרנגולים החדשים'. גם רבי דוד דייטש בשו"ת גורן דוד (ח"ב ס' יב) כתב 'אודות התרנגולים נקראים קאקאחינא הינער, והיא מאי אינדיען, כתבתי להרב יעקב עטלינגער שהוא יושב בתוך ימים, ושם שכיחי שירתא מאינדיען

הערות והרהבות

העופות ההם כי מוצאם ומובאם מאמריקיי ומאינדיע, ושלח אלי העתק ממכתב הרב מוהר"ש הנ"ל אשר כתב לו, אם כי צייר לפני תמונת העוף קוברצר הנמצאים בארץ הצבי נאכלין שם, ואולם נתוודע לו אחר כך כי העופות הנמצאים בכאן משונים מהם בכמה שינויים, ועוד כתב לי הגאון הנ"ל כמה פקפוקים בענין המסורה ולזאת הוא מהאוסרין. והגאון אב בית דין קהילת ווירצבורג (מח"ס יד הלוי הנ"ל) כתב אלי כי גם הוא מהאוסרין, ואודות המסורה שהבאתי בספרי מלונדון הבירה במדינת ענגלאנד, הודיעני כי הוא כתב להגאון אב בית דין קהילת לונדון אודות זה, והשיב לו כי אינם נוהגים היתר שם רק במין אחד מהעופות ההם, והעמידני על האמת כי נמצא בהם שני מינים, והמין שמתירין הוא הנקרא קאחיין חניא, והמין השני משונה במראה ובשם וקורין לו בראמע פאטרא, וכאשר נתוודע לי כל זה מפי כתבם של הגאונים הנ"ל, כי אין מסורת ברורה בהעופות ההם, דבריהם הכניסו מורכב בלבבי, ואם כי ידעתי אשר ברוב העיירות במדינתנו נאכלין כלם על פי הוראת הרבנים הגדולים להיתר, ויש להם על מה שיסמכו כאשר אבאר ברצות השם. ואולם יען כי אנכי העמדתי יסוד ההיתר שלי על המסורת מלונדון, ועל המסורת מארץ הקדש על פי מוהר"ש, בחושבני כי העופות מקובריציר ומכאן דא ודא אחת היא, ואחר כך העבירו קול כי יש ביניהם שינויים, היה לבי נוקפי, כי אנכי מיראי הוראה, ואמרתי ידן בזה מי שלבו שלם בדבר. ולזאת צויתי במקומי להשוחטים שלא ישחטו המין השני הנ"ל (כלומר הבראמא), והמין קאחיין חניא יעמוד בהיתרו הראשון, לפי שבהן המסורה ברורה, וכמו שנוהגין היתר בהם גם בלונדון, וכיון שמחמת דברי הערוך לנר ודברי הרב מוירצבורג, למד הדבר משה להיתר הקאחיין חניא ולמנוע שחיטת הבראמא, משמע שהערוך לנר אסר הבראמא [אם גם הבראמא וגם הקוצין]. נמצא משני הראיות הללו, שדברי בעל הערוך לנר אמורים בודא על הבראמא, אך לא נתברר לנו אם הם אמורים גם על הקוצין:

גם שלא הזכיר בדבריו את השם בראמא, הרי הביא בדבריו עדות הרב שמעון דייטש מירושלים, וכבר נתבאר לעיל (הערה 2) שעדות זו היא אודות הבראמא:

2) אף שבתשובה לא הזכיר השם בראמא, אלא כתב 'העופות החדשים', מכל מקום יש בידינו שתי ראיות שדבריו אמורים לענין הבראמא, הראיה הראשונה, ממה שכתב בשו"ת יד הלוי (ח"א י"ד ס' לה) 'על דבר התרנגולים אשר מחדש ממדינות רחוקות גם למדינתנו הובאו, הנקראים בראמא פוטרא וגם קוכין חניא, אחר העיון והחקירה לא עלתה בידי למצוא היתר לתרנגולים ההם, וגם מירושלים ארץ הקדושה כתב חכם אחד להרב יעקב עטלינגער, שגם בארץ הקדש נוהגים בהם איסור'. ומדבריו נראה שדברי הרב עטלינגר בעל הערוך לנר, והעדות שהביא מהרב דייטש מירושלים, אמורים בין על הבראמא ובין על הקוצין. והראיה השנית היא, שהרי בעל הערוך לנר כתב בהמשך התשובה שהבאתי למעלה בזה הלשון, 'נהנה זה איזה חדשים שלח לי הרב משה תאומים ספר שו"ת שלו שהוציא לאור, ושאלני על דעת אודות העופות החדשים, והעירני על שו"ת שלו שהתיר, וטעם היתרו אף שאין להם אצלנו מסורה, מכל מקום כיון שיש להם מסורה במקומות אחרות יש לסמוך על זה, ובתשובה אחרת כתב גם כן שקיבל אגרת מרבי שמואל העללייר שבארץ הקדש גם כן מתירין אותם. והשבתי לו כי מאד תמהתי שכתב בשם הרב הנ"ל להיתר, ואדרבה הרב הנ"ל כתב לאיסור, ושלחתי לו העתקה שקבלתי מהרב הנ"ל, וגם מה שסמך על המסורה להיתר במקומות אחרים, שאלתי אותו איה מקומות האלה, כי באינדיע ששם מקור מוצא העופות, לא בלבד שלא נודע לנו מסורה להיתר, אלא אדרבה מסורה לאיסור, ומאמריקא שבאו משם לאינדיען ודאי אין לסמוך, כי עוד לא דרים שם יהודים זמן רב, וידוע שהראשונים שבאו לשם היו קלי דעת, ועל האגרת הזאת כעת לא קבלתי תשובה מהרב הנ"ל. והרב משה תאומים בספרו דבר משה מהדורא תניינא (ס' א) כתב בזה הלשון, 'האמת אגיד ולא אכחד, כי בשלהי חורף דאשתקד הוזהרתי באתרי להשוחטים דפה שלא ישחטו מין אחד מהעופות הללו, כפי אשר נתוודע לי אז שיש בהם מינים חלוקים כאשר אבאר וכו', כי בהגיע ספרי להרבנים שבמדינות אשכנז, נתכבדתי מהם במכתבים שונים, והגאון בעל מחבר ספר ערוך לנר, כתב אלי בנידון

להאמבורג, וכתב לי שהוא וכל רבני אשכנז הכשרים והתמימים אוסרין אותו מלשחוט. והנה יש לי אחי נועם, הרב שמעון דייטש שיושב זה שמונה עשר שנים בירושלים, וידוע שבירושלים נמצאים עוד היום אנשים מארבע כנפות הארץ ממש, וציירתי אותן התרנגולים היטב בכל סימניהם וגידולם, וכתב לי שחקר אצל אנשים שסבבו כל העולם ממש, ומי שהכירם אמר שישאל בדילים מהם באתר דשכחי. וגם בידי הוה עובדא שהיה אצלי אחד מאנשי פולין מצפת, ושאלתי על התרנגולים הללו, ואמר לי שאוכלין אותו שם. ושוב צויתי והביאו תרנגול לפניו ואמר גם כן שמותר אחרי ראותו. וכאשר הלך התרנגול בבית וראה בו אנה ואנה, אמר שבכל זה אינו יכול להעיד עליו בבירור, כי כמדומה לו שאינו דומה בכמה דברים. שוב שאלתי אם שאלו אותו רבנים על ככה, ואמר לי שהרב דקהילת סערעד שאל אותו ואמר שהוא מותר בלא ראיית עין ושהוא מתחרט¹. וכתב עוד שם (אות ב) 'אודיעהו שהגיעני מכתב אב בית דין קהילת פרעשבורג, והודיע לי שאחר שהובאו לו תרנגולי קיברין מעיר הקודש ירושלים, והושיב בית דין, נתברר דלא דמו קאקאחינא היענער לתרנגולי קיברין, ואתברר כזבייהו דהני בני פולין הבאים מארץ ישראל והעידו בכל המקומות שעברו שאוכלים אותם בארץ ישראל, והכשילו רבים וטובים. שנית בא לארץ ישראל אדם כשר וירא ה', והוא הכיר הקאקאחינא היענער בעודו בחוצה לארץ, וכתב לי שאין אלו מינייהו דהני לא דמו להדי כלל'. ונראה דהתרנגולים שדיבר בהם, הם הבראמא, שהרי הביא תוך דבריו את דברי רבי יעקב עטלינגר בעל הערוך לנר, וכן את עדות הרב שמעון דייטש, וכבר נתבאר לעיל דאינהו מיירו לענין הבראמא. **ואב** בית דין דפרעשבורג שהזכיר בדבריו, הוא הכתב סופר, ומה שהעיד משמו, כן כתב הכתב סופר עצמו (נדפס בקובץ פנים מאירות ח"ו עמ' לב) וזה לשונו 'על דבר התרנגולים החדשים, כבר טרחנו ויגענו וכו', כי העיד לפני איש אחד מתושבי ארץ ישראל עבר עלינו הדרך, ולמראה עיניו ישפוט שכמותם אוכלים בארץ ישראל מאז, ולא היה אפשר לברר על פי כתב, עד ששלחו לי משם איזהו תרנגולים בהוצאות מרובות, ועלי היו כולנה, וכשבאנו לבדוקם ולדמותם, ראינו שאינו דומה לחדשים אשר מקרוב באו לגבולנו, וגם משונים מאשר אכלנו עד עתה. ולא אמרתי בהם לא היתר, וגם לא איסור בפה מלא, כי כבר נתברר ובהרבה מקומות אוכלים אותם. ושוחטים פה מנועים ומונעים מלשחטם כל האפשר, ואשר לא ירא בהעלמת עין אפשר נשחטים לפעמים ודי למבין. ושמתי אל לבי ליקח פנאי לעיין אולי אמצא היתר, אולם הפסיקוני טרדות רבות וענינים שונים²'. **אולם** בשו"ת דבר משה (תנינא ס"ג) כתב 'שאדם אחד יגע וטרח לאסוף בידו גביות עדות מאנשי שם ומעלה מארץ הקדש, ובתוכם הרב חיים אייזיק ראב"ד קהילת באטשאן אשר אוה למושב לו בצפת, וכתב משם כי עמד היטב על המחקר, ואחר שבע חקירות נתברר כי התרנגולים הללו אוכלים שם בארץ הצבי מאז ומלפנים. גם שלח לי העתק גביות עדות מאנשים נכבדים מירושלים, שהיה במחוזות הללו ובעיניהם ראו התרנגולים הנמצאים בכאן, והכירו אותם בטבעיות עין אשר בצלמם ודמותם המה נמצאים בערי הקדש בארץ ישראל, והכשרם שם ברור משנים קדמוניות בלי שום פקפוק. ואחרי רואי הדברים האלה, דרשתי אחר קונטרס דרך הנשר (לרבי שמואל הערליץ מצפת, אשר אסרם), ומצאתי כי הרב שמואל לא ראה בעיניו העופות שנתחדשו במדינתנו, והרבנים מאשכנז לא ראו העופות מארץ הצבי, ובענין כזה אי אפשר לדין כלל מתוך ציור, רק על ראיית העין'. **אך** כבר נתבאר למעלה שכמה יראי שמים וגם תלמידי חכמים אשר ראו העופות בעיניהם העידו שאינם דומים. נמצא שאין לפנינו מסורת ברורה מארץ ישראל. ומלשון השלחן ערוך שכתב בסעיף ב' 'עוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור', מבואר שדוקא דבר שהוא פשוט ומוסכם על הכל חשוב מסורת, אבל אם מקצת מפקפקים בדבר, אינו חשוב מסורת. והוא הדין לנדון דידן דאף שיש טוענים למסורת מארץ הקודש, מאחר שיש כמה מפקפקים על המסורת מארץ ישראל, כיון שאין הדבר פשוט אינו חשוב מסורת, וכל שכן אחר שהעידו שבהודו יש עליהם מסורת לאיסור³, ודאי שאין לאוכלם, וכל שכן

הערות והרהבות

מב והרב אלעזר פרידמן (עץ חיים, קובץ נה, עמ' רה ורכז) הבין שדברי הרב דייטש והכתב סופר עומדים בין על הקוצ'ין צ'ינה ובין על הבראמא פוטרא. ויש סיוע לדבריו מדברי היד הלוי שהבאתי לעיל (הערה ז) עיין שם. ומכל מקום אף לדבריו מיירי נמי לענין הבראמא. ואפילו אם יבוא אדם ויחדש לפרש דבריהם על הקוצ'ין לבדו, עדיין הבראמא אתי במכל שכן, כמבואר בדברי הדבר משה שהבאתי לעיל (הערה ז) שמתוך שני המינים הללו, הקוצ'ין והבראמא, הקוצ'ין דומה יותר לקובריצר, וממילא אם נפרש

דעל הקוצ'ין העידו הכתב סופר והרב דייטש שאינו דומה לקובריצר ולכן יש לאסורו, קל וחומר לבראמא שמשונה יותר מהקובריצר שיש לאסורו: **מג** והנה בשו"ת טללי אורות (נפסי נשר, עמ' קלט) הביא מכתב שכתב לו חכם אחד משוויץ בענין העופות שיש להם חמש אצבעות, וכתב תוך דבריו, 'זומה ששאל מאין אני יודע שאבותיהם של עופות הללו הם טהורים, עיין כבודו בדבריו ויראה מקורם, שהם מעופות שמגדלים בצרפת וענגלאנד ואשכנז, לא מאי הים, והוריהם

אחר מה שכתב ביד הלוי שיש בו חשש שהוא עוף דורס, וגם חשש מצד ביציו שאינם כביצי העופות הטהורים. וכן כתב בספר תורת העוף (עמ' ל) "שבזמנינו השוחטים מונעים עצמם מלשוחטם".

דין תרגול בארד פלימות רוק

(ב) תרגול רוק, אשר שמו המלא הוא פלימות רוק (plymouth rock). וצבעו של התרגול פלימות רוק המקורי הוא מפוספס,

בארד פלימות רוק

מפסים שחור ולבן, ולכן נקרא שמו בָּאָרְד פלימות רוק (barred plymouth rock), כי בארד הוא מפוספס באנגלית^(טז). והנה בקונטרס זבחי צדק (עמ' מא) הביא מכתב משנת תשע"ז, שחתמו עליו ארבעה שוחטים מקהילות החסידים אשר בארצות הברית, וכתוב בו בלשון הזה, "הננו בזה להבהיר, שראינו העוף בארעד ראק שהובא לפנינו, והוא ממש כצורת העוף ששחטו בשנים הקודמים לאלפים ולרבות, בלי שום שינוי כלל". גם הגרמ"ל לנדא, כתב במכתב (נדפס בקי פולמוס עופות הפטם) "היו צריכים לברר על עופות עם מסורת, הגענו לבית שחיטה של סטמר, נתברר על עוף וכו', וכן עוף המכונה פלימוט רוק^(טז) שיש לו מסורת". הרי מבואר מדבריהם שעוף זה היה נאכל בקהילות ישראל בארצות הברית, ויש לו מסורת טהרה. גם בשו"ת טללי אורות (כנפי נשר עמ' קלט) אשר נדפס בשנת תש"ב, העתיק מכתב שכתב לו חכם אחד משווייץ, וכתוב בו, "בראמא פוטרא הוא אב של בארנעוועלדער פלאמאטראקס תש"ב, העתיק מכתב שכתב לו חכם אחד משווייץ, וכתוב בו, "בראמא פוטרא הוא אב של בארנעוועלדער פלאמאטראקס

הערות והרחבות

שהבראמא הוא עוף טהור, הלא כתב השלחן ערוך בסעיף ב' דבעינן שיהא הדבר פשוט באותו מקום שהוא עוף טהור, והרב נחלת נפתלי עצמו כתב בראש תשובה זו עצמה שהרב אדלר לא התיר הבראמא, והיאך שייך לומר שהדבר פשוט באותו מקום שהוא עוף טהור. ועוד שהבאתי למעלה שבשו"ת יד הלוי (ח"ג סי' ס) הביא לשונו של הרב נתן אדלר, שכתב בשנת תר"ח, "על המין בראמא פוטרא, מפני שאין לנו מסורת על זה המין, וגם שוחטי עופות לא שחטו אותו, לכן לא אומר לא איסור ולא היתר", ואחר כך כתב היד הלוי "כבר הודעתי שמהר"ן אדלר אב בית דין קהילת לאנדאן כתב לי וכו', המין הנקרא בראמא פוטרא גם שם אינם נוהגים היתר", הרי שבשנת תר"ח, כשלושים שנה קודם כתיבת התשובה בשו"ת נחלת נפתלי, העיד הרב נתן אדלר כי אין להם בלונדון מסורת על הבראמא, ושוחטי העופות לא שחטו אותו, ומהשתא היאך שייך לומר שיש להם מסורת מאבותיהם שהוא עוף טהור. על כן יש לפקפק בדברי הנחלת נפתלי. ואפילו אם נאמר שאחר פטירת הרב נתן אדלר נתפסש שם היתר בעם או במקצתו, ודאי שלא היתה להם מסורת מאבותיהם, אלא אפשר שמסמו על מסורת ארץ הקודש, או על מסורת הודו, וכבר נתבאר למעלה שאין לסמוך על מסורת הללו. ועיין בדברי הרב אלעזר אהרון פרידמן (קובץ גת ורדים, טבת תשע"ח, עמ' רכה) שהביא שהבראמא נוצרה באמריקה על ידי גויי הארצות שהכליאו קוצ'ין עם מלאי. והארץ בזה שם. ולפי דבריו לא יתכן שתהא עליו מסורת טהרה מאבותינו, שהרי לא היה מאז ומעולם, וגם לא שייך לסמוך על דברי הגוי אפילו אם היה אומר שהנקבה שנולד ממנה היא קוצ'ין, שהרי לענין קולא גוי אינו נאמן אפילו במסיח לפי תומו אלא בעדות אשה, וכמו שנתבאר לעיל (אות ט).

(נד) ובמשך השנים פיתחו ממנו רוק בצבע לבן, כפי הנראה על ידי הכלאות עם עוף אחר שצבעו לבן, וכמו שיתבאר להלן (אות יז).

(נה) הרב לנדא שם דיבר לענין הפלימוט רוק אשר מהכלאתו עם הקורניש מייצרים את עוף הפטם, ונראה מזה שכונתו לפלימוט רוק הלבן, אמנם כפי הנראה הפלימוט רוק הלבן נוצר על ידי הכלאות של פלימוט רוק מפוספס עם מינים אחרים, כמו שיתבאר להלן (אות יז), וממילא על כרחיך לומר דכוונת הרב שאף הפלימוט רוק המפוספס מוחזק בטהרה. ולענין הרוק הלבן ראה להלן (אות יז). **אמנם** יש להעיר על עיקר דברי הרב לנדא שם שכתב בהמשך דבריו "שעוף המכונה קוצ'ין, ידוע שאין לו מסורת", והדעה הרווחת בקרב חכמי הגויים כי הפלימוט רוק נולד מקוצ'ין נקבה,

כמו שיובא להלן (הערה מט):

המה שלשה ראססען הנאכלים בינינו, כמו הדורקינג הוא אב לרוזנסהוהן ולייעלאמרהוהן, ובראמא פוטרא הוא אב של בארנעוועלדער פלאמאטראקס וכו', וכל אלו העופות נאכלין בכל העולם ומהם מגדלים כעת גם בפולין. **ומזה** שכתב 'שלשה ראססען הנאכלים בינינו', נראה שעוף הבראמא היה נאכל בשווייץ, אך אין ללמוד מזה שהיה להם בשווייץ מסורת מאבותיהם מדורי דורות שהוא עוף טהור, שהרי מוצא העופות הללו אינו משווייץ, וכמו שכתב הוא עצמו קודם לכן (עמ' קלה) בזה הלשון, 'בראמא פוטרא ממדינת כינא (פירוש, סין), שהוא בדרכי תשובה שיש מסורה עליהם ואוכלין אותם משפרא דשפרא, הרי שמוצאם מהמזרח, והוא עצמו נסמך על המסורת שהוזכרה בדרכי תשובה מהודו כמו שהבאתי למעלה, וכבר נתבאר שם שאין לסמוך על מסורת זו. ואף אם נאמר שבשווייץ שמכו על המסורת מארץ ישראל, כפי שאירע בכמה קהילות באשכנז, כבר נתבאר למעלה שאין לסמוך על מסורת זו. **ומזה** שכתב תוך דבריו 'וכל אלו העופות נאכלין בכל העולם', שנראה מדבריו שאף הבראמא נאכל בכל העולם, כבר נתבאר למעלה שבהודו אדרבה יש להם מסורת לאיסור, וכן בכמה קהילות פקפקו בהיתרן, ואם כן לא יעמדו דבריו כפשטן שנאכלים בכל העולם, ואם כוננתו שנאכלים בכמה מקומות, אכן בכמה קהילות באירופה נהגו לאוכלם על פי מסורת ארץ הקודש, אך כבר נתבאר למעלה שאי אפשר לסמוך על מסורת ארץ הקודש בעוף הלוה.

ובשו"ת נחלת נפתלי (סי' טז) כתב בתשובה בשנת תרמ"ט, 'נשאלתי מכבוד רבינו נתן אדלר זצ"ל וכו', ובשנים כבירים התיר הרב ז"ל אחר חקירה ודרישה העופות מן קוצ'ין צ'ינה, אולם עופות בראמא פוטרא לא התיר כבוד רבינו ז"ל, ובהמשך כתב 'יסלח לי על שאחרתי את תשובתי בנדון סימני העופות, כי בזה צריך דרישה יתירה אצל הצדיק, חכם ובקי בהם ובשמותם. ועל פי מסורת האבות במדינה זו, ואני תולה כי הנאכלים במסורה פה ענגלאנד, הם הנה הנמסרים לנו מרבותינו חכמי צרפת אשר היו קרובים אצלנו, ומהם באו רבנים אל האי עוד קודם הגלות, ואחרי הגלותם מאנגליטריה ושוב בשנת תט"ו, הביאו מסורת אבותיהם בידיהם שקבלו הם מחכמי צרפת וכו'. ואחר חקירה ודרישה בעוף טהור שנאכל במסורת פה לונדון, הובררו לי סימניהם ובקאות בהן ובשמותן, כמו שאציגה אל בזה. שכוי חקין שינה וכו'. שכוי בראמא, והוא הנקרא גם כן בראמא פוטרא'. הנה לפי דבריו התרגול בראמא נאכל במסורת בלונדון, ותלה הרב שהיא מסורת שנתקבלה אצלם מקודם שנת תט"ו מחכמי צרפת. וקשה לי בדבריו, היאך יתכן לומר שהיתה בלונדון מסורת מאבותיהם מקודם שנת תט"ו

וכו', וכל אלו העופות נאכלין בכל העולם ומהם מגדלים כעת גם בפולין. והפלאמאט ראקס דקאמר, נראה שהוא הפלימוט רוק, ומבואר מדבריו שהיו נאכלים. אמנם לפי מה שכתב שהוא נולד מהבראמא^(טז), אם כן יש לחוש בו לאיסור, לפי מה שנתבאר לעיל (אות יא) שאין לאכול את הבראמא. ומלבד זה יש לפקפק בעדויות הללו של המסורת, שהרי עוף זה לא היה קיים מאז ומעולם כדי שיהא שייך לומר שיש לנו מסורת מאבותינו משנים קדמוניות שהוא עוף טהור, אלא עוף זה נוצר מהכלאת עופות, על ידי גויי הארצות, והוצג לראשונה לפני פחות ממאתים שנה [בשנת תקפ"ט או תר"ט^(טז)], וממילא לא שייך לומר שעוף זה עצמו יש לו מסורת, שהרי לא היה קיים מקודם^(טז), אלא יש לנו לבדוק המינים שמהם הורכב אם יש להם מסורת, וכשאנו מעיינים בדברי חכמי אומות העולם לראות מאלו עופות יצא העוף הזה, אנו מוצאים שאף הם אינם יודעים בבירור מיני העופות שמהם הוכלא, אלא זה אומר כך וזה אומר כך^(טז). ואף אם נאמר דחכמי ישראל אשר היו בדורות ההם

הערות והרחבות

אחר כך, 'ואף שהגזע העיקרי היה גזע האסקס, נראה במשך השנים נתערב בו גם מגזעים נוספים'. ומהשתא אף אם יאמנו כתבי הגוים בזה, נמצא שהגזע הנפוץ שהוא האסקס, הגם שעיקר מצד הנקבה מעוף קוצ'ין, מכל מקום הרי נתערב בו לבסוף עוף בראמא ולא ידענו אם הוא מצד הנקבה, נמצא שאין לפנינו מסורת טהרה, וכל שכן לפי הנראה שנתערבו בו במשך השנים גזעים אחרים. והרב אריאל בוקוולד (מן השרש תשס"ו) כתב [בהסתמך על מאמרים מהאוניברסיטה של אילינוי, ושל אוקלהמה, וספרי הסטנדרטים הרשמיים של ארצות הברית ואנגליה] כי 'הפלימוט רוק הוצג לראשונה בארצות הברית בשנת תקפ"ט. והוא יצר על ידי הכלאה של כמה זנים. ההכלאה העיקרית הייתה תרגול דומיניק זכר, עם תרגול קוצ'ין נקבה. ויש שסוברים שמקורו מ'זאוא נקבה ולא קוצ'ין. ויתכן שהוכלאו בו גם מלאי ודורקינג'. ובקונטרס מסורת טהרה עופות (עמ' יב) כתב 'פלימוט' בארד רוק, כפי שרשום בספרי הגוים יש בו גם כן תערובת של עופות מהמזרח הרחוק, ויש שתי ריעותות שמוכיחות לכאורה שגם הרוק המקורי מורכב מעופות מהמזרח הרחוק. האחד, שאפילו הרוק הטבעי, [דהיינו לא מבתי היצור לפטמים] מגיע למשקל של חמש קילוגרם, ומעולם לא היה תרגול בתפוצות ישראל במשקל זה, ורק העופות בתערובת מהמזרח הרחוק מגיעים למשקלים כאלו. והשני, צבע הביצים שלהם הוא חום כזה חזק, וזה סימן מובהק של העופות מהמזרח הרחוק'. והרב אמתי בן דוד, מחבר הספר שיחת חולין כתב (קוני' פולמוס עופות הפטם המצויים) 'שגזע הפלימוט רוק, הידוע בשם רוק, פותח מהכלאות של תרגול קוצ'ין, והכלאוהו עם התרגול מאיי יאווה שבמזרח הרחוק'. ובקונטרס פולמוס התרגולים הכשרים (עמוד עשירי) כתב 'שהקוצ'ין היה אחד מהתרגולים שהשתמשו בו ליצור את הפלימוט רוק. תרגולים אחרים שכלל הנראה השתמשו בהם ליצור את הפלימוט רוק, היו גם הם תרגולים משונים, כגון המלאי, הברהמה [השוקל עד שמונה קילוגרם], והדורקינג'. ובקונטרס צפור טהורה (עמ' טא ואילך) כתב 'שהשיג קצת מכתבי הגוים, וראה שבשנת תר"ט היה הפלימיט רוק הראשון שנעשה מהרכבת קוצ'ין מלאי ועוד ארבעה מינים, ואחר כך אבד זכרו. ובשנת תרכ"ט הציג גוי בשם ספאלדינג את העוף בארד פלימיט רוק, אך לא פירש מאין יצא לו עוף זה, ונשאר לכותבים אחריו שיכתוב כל אחד מה שישמע, ונמשכו היוכוחים אודותיו, ובשנת תרל"א בא גוי בשם אפעס, ואמר שהוא עסק בהרכבת העוף עם הרבה מינים, דאנהיל, קוצ'ין, בראמא, ואינגליש גיים, דורקינגס, ועם הפלימיט הראשון של שנת תר"ט. וכתבו החוקרים שיש בדבריו סתירות רבות, והחליטו שהעיקר בדברי גוי אחר ששמו ראסמסדעל, שסיפר בשנת תרל"ג שקנה ג'אוא, והלך אצל ספאלדינג להרכיבו עם הדומיניק שלו, ומוה יצא העוף הנ"ל. ועצם הדבר שלא היה מציאותו ברור עד כמה שנים, מבואר שלא היה כאן ידיעה ברורה בתחילה, ונראה שכל אחד חידש רעיונותיו והדפיסם. וראוי לציין שהמעין על צורת הדומיניק, ועל צורת הרוק, כמעט שלא יראה ביניהם שינוי, ורק שעל הדומיניק הציגו צורת העוף עם כרבות קטנה, שהוא מצוי גם בין תרגולי הרוק, ועל צורת הרוק הציגו ציור עם כרבות גדולה, וזה מוכיח שכנראה הוא הדומיניק הישן, רק שהגוי רצה ליקח העוף

(כו) ועיין להלן (הערה מט) בדברי הרב פרידמאן שחקר בכתבי הגוים, ומבואר שם שאפילו לפי הדעה הרווחת בכתבי הגוים שהנקבה שממנה נוצר הפלימוט רוק היא קוצ'ין, מכל מקום נתערב בו אחר כך בראמא, ולא ידוע לנו אם הוא מצד האב או האם. ועוד כתב הרב פרידמן (גנת ורדים טבת תשע"ח, עמ' רנט ה"ע לב) 'שאף אם לא נאמן לדברי המייצרים והמגדלים, שהרוק הוא ביסודו קוצ'ין בראמא מעורב, הוא ברור מעצמו, שכן הוא צורתו, שרוב בני הרוק, שווה להקוצ'ין, וביתר דיוק לגוף הבראמא:

(כו) כמבואר בדברי כמה מחברים שהבאתי בארוכה להלן (הערה מט):

(כוה) וכעין זה כתב בעל השיחת חולין, במכתב שהבאתי להלן (הערה נח):

(כז) דהנה הרב אלעזר פרידמן אשר חקר ודרש רבות בכתבי האומות בענייני העופות, כתב (קובץ גנת ורדים, טבת תשע"ח, עמ' רנט) 'שהראשון שייצר תרגול פלימוט רוק, היה דוקטור בנט, שהציגו בשנת תר"ט, והוא היה תערובת של תרגול קוצ'ין, עם תרגול שהייתה מתערובת עוף מלאי ועוף דורקינג. אולם מגדל זה לא טרח להשלים עבודתו שיהיו משפחה קבועה, והצאצאים היו משונים אחד מהשני, ומטעם זה כנראה לא היה קיים למשפחה זו. ומקובל שהפלימוט רוק השני, לא בא מן הראשון כלל, אך יש שטוענים שאכן עירבוהו ביצירת הפלימוט רוק השני. הפלימוט רוק השני נעשה בארצות הברית על ידי איכר בשם ספאלדינג בשנת תרכ"ה, על ידי תרגול קוצ'ין נקבה, ותרגול זכר דומיניק עם כרבות רגילה (לא כפולה). זו הדעה המקובלת, אמנם יש מי שאומר (ע"ש עמ' רלא) שהתרגול היתה מעוף מלאי. בשנת תרכ"ט בא מגדל עופות בשם אופהאם וקנה ממנו תרגול זכר ושתי נקבות, ועשה סלקציה מתולדותיהן לבחור המשובחים ולזווגם, ומתולדותיהן לקח תרגולות נקבות חוזג לתרגול בראמא, [ואותו הבראמה היה מעורב עם קוצ'ין ודורקינג], ומצאצאיהם קבע משפחה והציגם בשנת תרכ"ט בשם פלימוט רוק. אחר כך מגדל עופות בשם פיטמאן, לקח מהעופות של אופהאם, ושיפר אותם (לפי מה שכתב לי הרב פרידמן, שיפור זה לא נעשה בהכלאה, אלא בסלקציה), וקבע מהם גזע בשם "אסקס קאנטרי" (Essex country), ומכר אותם בשנת תרל"ג לאדון פֶּלְטש. פלימוט רוק נוסף נעשה בארצות הברית על ידי מגדל עופות בשם דרייק, בשנת תרכ"ז בערך, על ידי דומיניק עם כרבות רגילה (לא כפולה) ובראמא (לפי מה שכתב לי הרב פרידמאן, הנקבה הייתה בראמא). ואחר כך שיפר עופותיו על ידי שזיווג תרגולות נקבות שלו עם תרגול זכר מהגזע "אסקס קאנטרי" של פיטמאן, והיו תרגוליו ידועים בשם גזע "דרייק". אדון פֶּלְטש הנוצר לעיל שקנה את הגזע "אסקס קאנטרי", זיווג תרגולות נקבות מגזע זה, עם זכר מתערובת גזעים אחרים (בראמא, קוצ'ין, ודומיניק), ומתולדותיהם קבע גזע בשם "אסקס" (Essex). [בענין זה הוסיף וכתב לי הרב פרידמאן, כי יש מי שכתב שאדון פֶּלְטש ייצר את הגזע אסקס על ידי נקבה מגזע דרייק, אלא שיש בספר כמה דברים שאינם מדויקים, ובפרט לענין הנעשה באמריקה, שאילו הוא היה באנגליה]. ואדון מאי קיבל אסקס, ועירב בו בראמא וכן תרגול קוצ'ין זכר (לפי מה שכתב לי הרב פרידמן לא נודע אם הבראמא הייתה נקבה או זכר), ועל ידי זה השביח גזע האסקס, וממנו נפוצו על פני כל הארץ. ועוד הביא הרב פרידמן שם (עמ' רל) שהיו עוד מייצרי פלימוט רוק, ונרשמו חמישה מהם, ומנאם שם. וכתב עוד

בראשית ימי העוף הלזו, חקרו ודרשו כיאה וכיאות ונתברר להם הדבר ממה הורכב העוף, הלא כיון שלא נוצר עוף זה על ידי בן ישראל אלא הוצג לראשונה על ידי גויי הארצות, אם כן היו צריכים להסתמך על דברתו של גוי, וכבר נתבאר לעיל (אות ח) שאין לסמוך על דברי גוי להתיר העופות באכילה. **וקרוב** הדבר לומר שסמכו להתיר העוף באכילה על פי צורתו, שאין בה שינוי מיוחד מצורת התרנגולים הכללית, הגם שלא היתה להם מסורה על עוף זה עצמו, כפי שמצאתי בדברי כמה חכמים שכתבו שכך היו עושים בארצות הברית⁶. ודבר זה אין בו סמך מן הדין, שהרי כתב השלחן ערוך (ס"ב) 'ועוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור', וכתב עוד 'אלא אם כן יש להם מסורת שמסרו להם אבותיהם

הערות והרהבות

הכללית, ומהו היוצא מגדר זה. והנה לא היתה קבלתם על מין תרנגול מיוחד, [נאולי לא היה מצוי באיראפע מיני התרנגולים דארצות הברית], רק היתה קבלתם על צורתו הכללית, וכל עוף שהובא לפניהם שהיה נכנס בגדר זה שחטוהו. וכן כשבאו השוחטים מהדור ההוא שאחרי המלחמה וראו העופות המצויים כאן, ולפי קבלתם על מיני התרנגולים היו בצורה הכללית, ידעו בזה שהוא ממני התרנגולים שיש עליהם מסורת. ופשוט דאין הכוונה שקיבלו מה נקרא דומה לתרנגול, רק שהיה שכל מין ומין יש בה מה שקצתן משונים מקצתן וכולן מין אחד, כך קבלו שכל שנראה כצורתם המקובלת הוא הוא מין התרנגול המיוחד שיש עליה מסורת שקבלו מאבותינו, וכל שהוא משונה מצורתם המקובלת, הוא מין תרנגול אחר שלא קבלו עליה המסורת. ונפרט כמה מינים שקיבלו מהרבה שוחטים שהמינים האלו היו רגילים לשחטן, בארעד פלימיט רוק, ראוד איילענד רעד, וכולי'. **וממה** שכתב שלא היתה קבלתם על מין תרנגול מיוחד, והוסף שאולי לא היו מצויים באירופה התרנגולים של ארצות הברית, נראה שלא הביאו מסורת מאירופה לארצות הברית על התרנגול פלימוט רוק עצמו, שאילו היה מראה התרנגולים שבאירופה כמראה תרנגול הפלימוט רוק [מלבד שינויים קלים שיש תמיד באותו המין בין אחד לחבירו], למה כתב הרב שלא קיבלו מסורת על מין מיוחד, הרי יש להם מסורת על מין זה עצמו, וגם למה כתב שאולי לא היו באירופה מינים הללו שבארצות הברית, הלא הוא אותו המין ממש, אלא ודאי שהוא שונה במקצת הדברים מן התרנגול שהיה באירופה, ומפני זה הוא חשוב כמין אחר, ולהכי הוזה מצי למימר דאולי לא היו מינים הללו באירופה. נמצא שאף שלא היה להם מסורת על מין התרנגול הלזו עצמו, התיירוהו על סמך צורת התרנגולים הכללית. **וראה** עוד במעשה של הרב קוטלר שהבאתי להלן (הערה נח) שמבואר שם שהתרנגולים אשר בארצות הברית, לא היו בנמצא בקהילות אשכנז באירופה. **וכן** כתב הרב יוסף טאוב (קול פולמוס עופות הפטם) וזה לשונו, 'וכן בארצות הברית כשהגיעו הפליטים אחרי מלחמת העולם, אכלו מינים מקומיים שונים באופן ניכר מהמינים שהיו נפוצים באירופה, וכגון הפלימוט רוק וחבירי, שהמראה שלהם היה שונה ממראה התרנגולים הרגילים שנאכלו באירופה, מלבד שלמעשה הם מינים מוכלאים. וכמדומה שלא התיירו מינים אלו על פי הכרעה לסמוך על איזו מסורת, אלא שראו השינויים האלו כשינויים שאינם מצריכים מסורת נפרדת, כיון שהמבנה הכללי הוא של התרנגולים המוכרים מעולם'. **וכבר** הבאתי לעיל (הערה מט) לשון הקונטרס ובחי צדק שכתב (בעמ' יא) לענין הדומיניק וה'אזוא', 'ששני עופות הנזכרים אין בהם שום שינוי אשר יצריך מסורת חדשה, אלא נראים ככל העופות המקובלים בכלל ישראל מאז ומעולם', ונראה מלשונו שתופס דסגי בצורת התרנגולים הכללית, ואף הוא מקהילות החסידים בארצות הברית (כמבואר בדבריו בעמ' ט ועמ' יא). **והרב** אלעזר פרידמן (גנית ורדים, טבת תשע"ח, עמ' רלה) כתב, 'במשך השנים בני ישראל לא אכלו המלאי ומיניו, כולל הקורניש, ואף שאכלו תרנגולים שיש בהם תערובת מלאי, כנראה לא ידעו מייחוס זה, או שנקטו כדעת הפוסקים דבעופות מתחשבים רק בצורת העוף ולא ביחוס, או מטעם זה וזה גורם ושאר צדדי היתיר'. (ולענין ההיתר של עוף זה גורם, עיי' במה שנתבאר לעיל (הערה יד) שאין מועיל באפרוח הנולד מתרנגולת אסורה.) [ועיין עוד בקונטרס על עוף למיניהו (עמוד י"ב) שכתב להתיר על פי צורת

על שמו ותו לא מיד'. והנה לפי מה שכתב בראש דבריו שאין ידיעה ברורה ממה נעשה העוף הזה, אם כן ברור שאין לנו מסורת אודותיו. ומה שרצה לחדש מדעת עצמו שהרוק הוא הדומיניק, והסתמך על ציורי הגוים, הדבר מבואר שאי אפשר להתיר עוף על סמך השערות או על סמך ציורי הגוים, אלא צריך בירור מוחלט שיש על מין זה מסורת. ועוד שקשה לומר שספאלדינג הציג את העוף דומיניק שהיה ידוע, והציגו כעוף חדש הנקרא רוק, ולא נתנוהו ללעג וקלס, וגם כל החוקרים דנו במשך שנים ממה הורכב, ולא ראו בעיניהם שהוא הדומיניק, אלו הם דברים רחוקים שלא נוכל לסמוך עליהם להתיר העוף. (ומה שהעמיד שם עמ' מט) יסוד שכל המורכבים חוזרים לצורת אביהם או אמם, מלבד זה שאין ראיה לדבר, גם לא יועיל לנו, שהרי הוולדות שנוולדו מאמא שאין לה מסורת, אפילו יחזרו להיות דומים לאביהם, הם אסורים, וכמו שנתעורר על זה הוא עצמו שם בהמשך דבריו). **ובקונטרס** פולמוס העופות (תשע"ז, עמ' כב ואילך) כתב שמה שבמאה שנים האחרונות לא נרשם סוג תרנגול חדש, מוכח שאין אפשרות להעמיד על ידי הכלאות זן חדש שיהיה קבוע וקיים בצורתו לדורות עולם, מלבד בהרכבות לשינוי הצבע, וממילא הרוק שהוא זן קבוע לא בא מהכלאה אלא הוא זן מקורי. עיי' שם דבריו. ואף אם יתברר שהצדק עמו, עדיין כיון שהוא זן בפני עצמו, שבא לפנינו מידי גוים, ואין לנו עליו מסורת טהרה מאבותינו משנים קדמוניות (וממנו שהיו בקיאים בעופות, וכולהו! באות יט), ממילא אין לו היתר. ועוד שעיקר דבריו קשים, שאם יכולים על ידי הכלאה להעמיד גזע חדש שיש בו שינוי צבע, למה לא יוכלו להעמיד גזע חדש שיש בו שינוי אחר. **ובקונטרס** ובחי צדק (עמ' יא) כתב 'עוף הבארד רוק, בשנת תקפ"ט כאשר נתפרסם עוף זה, היו שלשה גוים שכל אחד טען שהוא הבעל הבית על עוף זה, וכל אחד מהם סיפר מעשה אחר היאך יצא עוף זה, אמנם האי פי אי (american poultry association) אשר הם לכאורה יותר מוסמכים בזה, החליטו ורשמו בספריהם בשנת תרל"ד כי אמו היתה ז'אזוא, ואביו עוף הנראה כדומיניק, אמנם בעל כרובולת הרגילה. (ויש אומרים שעופות אחרים מעורבים בו). שני עופות הנזכרים אין בהם שינוי שיצריך מסורת חדשה, אלא נראים ככל העופות המקובלים בכלל ישראל מאז ומעולם'. ולא נתיישוב לי דבריו, דכיון שאף אומות העולם לא נתברר אצלם מי הוציא עוף זה ומאיזו הכלאה, אלא שהיא פי אי הכריע מה שנראה לו לנכון, וכי על פי משפט הגוים שנראה בעיניהם שהצדק עם גוי פלוני אנתנו נסמך להתיר העוף באכילה. ומה גם שלעולם לא נוכל לסמוך על דברי גוי להקל להתיר עוף באכילה כמבואר לעיל (אות ח). ומה שכתב עוד 'ששני עופות הנזכרים אין בהם שום שינוי אשר יצריך מסורת חדשה, אלא נראים ככל העופות המקובלים בכלל ישראל מאז ומעולם', נראה מדבריו דסבירא ליה דאין צריך מסורת על עוף זה עצמו, אלא די שדומה לצורה הכללית של כל התרנגולים הכשרים, וראה בהמשך הדברים למעלה שאין לסמוך על זה (ומה שהביא שם עמוד כ"ב וכ"ג מדברי הרב מקמרנא והחתם סופר, הנה מיייר בדבריו למין אחד שיש עליו מסורת, חדשבי ממנו, אבל לא עלה על דעתו להתיר מין נפרד משום דמין לצורת התרנגולים הכללית. ועוד יש חילוקים מהתם להכא. ואנכ"ל):

2 הדנה הרב יואל לויפר, מקהילות החסידים בארצות הברית, כתב בקונטרס צפור טהורה (עמ' לט) בזה הלשון, 'והנה השוחטים בדורות האחרונים קבלו מרביתיהם השוחטים איזה מינים יש להם מסורת, וקבלו המסורת על תרנגולים, מהו צורתו

שהוא טהור¹, הרי מבואר דבעינן מסורת על עוף זה עצמו שהוא טהור, והכא ליכא מסורת על העוף הזה. ועוד שכבר נתבאר לעיל (אות ד) שבשינוי מועט יוכל להתהפך מעוף טהור לעוף טמא, ולכן שני עופות הדומים זה לזה, כל שיש ביניהם שינוי מועט אין להתיר אחד על פי מסורת חבריו, עיין שם בהרחבה. ומזה נדון בכל שכן שאי אפשר להתיר עוף על פי מה שצורתו דומה לצורה הכללית של כלל התרנגולים הטהורים^(א). **נמצא** שאין בידינו דבר ברור לסמוך עליו להתיר הפלימות רוק באכילה.

דין תרנגול פלימות רוק לבן

(יג) לאחר מספר שנים שהיה מצוי הפלימוט רוק המפוספס, הציגו גויי הארצות עוף פלימוט רוק לבן (white plymouth rock).

פלימות רוק לבן

והנה מסתבר הדבר כי פיתוח הרוק הלבן נעשה על ידי הכלאה של הרוק המפוספס עם עוף אחר שצבעו לבן, ובחרו הוולדות הלבנים וזווגו וכן הלאה עד להעמדת גזע לבן קבוע. **והרב אלעזר פרידמן** (גינת ורדים, סבת תשע"ח, עמ' רלא) אסף מתוך כתבי חכמי הגויים, וכתב כדברים הללו, 'הפלימוט רוק הלבן נולד אצל אדון פורסט, מזיווג פלימוט רוק מפוספס מגזע דרייק וגזע אסקס, והציגם בשנת תרל"ו, ושוב תמיד זיווג רק הצאצאים הלבנים להדדי, ועבד בהם, עד שהציגם שוב בשנת תרמ"א. גם לפני כן היה מגדל עופות בשם אדון פריס, שהציגם בשנת תרל"ה בשם דיריגו. וכן היו עוד הרבה

מגדלים שיצרו הפלימוט רוק הלבן, או מאפרוחים לבנים כנ"ל, או מתערובת רוק מפוספס ותרנגול לבן, או תרנגולים לבנים אחרים שהיו מתערובת קוצ'ין או בראמא. אחד מהמגדלים היה אדון האוקינס שנולדו לו אפרוחים לבנים מפלימוט רוק מפוספס^(ב) בשנת תרמ"ו, וגזע שלו הצטיין הרבה. אדון ביילי ואדון גרייווס קיבלו מגזע הנ"ל, ושיפרו אותו מאד, ונתפרסם גזע שלהם. ושוב היו עוד מגדלים מפורסמים שעבדו בהם יותר. ויש אומרים ששיפרו אותם שוב על ידי עוד תערובת בראמא לבן ודורקינג לבן. ולפי דבריו נמצא שהיו כמה וכמה שייצרו פלימוט רוק לבן על ידי הרכבות שונות, וחלקם על ידי תערובת הבראמא^(ג), ומהשתא בכל עוף פלימוט רוק לבן שאנו באים לדון עליו, לא נדע מאיזה הרכבה נוצר, ומאיזה גזע היא אמור^(ד). **ולפי** זה אפילו אם היינו מחזיקים את הפלימוט רוק המפוספס לעוף טהור, עדיין לא היה בידינו להתיר הרוק הלבן, שהרי כיון שאין אנו יודעים מאיזה גזע נולד, ממילא גם כן אין לנו ידיעה שיש מסורת לגזע שממנו נולד, שהרי הגזע אינו ידוע לנו, נמצא שאין לנו מסורת על עוף זה, וכבר פסק השלחן ערוך שאין עוף נאכל אלא במסורת, וקל וחומר הכא שיש רגלים לדבר לחוש שנולד מהבראמה שהוא עוף האסור באכילה כמבואר לעיל (אות יא), וכל שכן השתא דאפילו הרוק המפוספס לא מצאנו לו היתר ברור כמבואר לעיל, אם כן ודאי שלא נוכל להתיר הרוק הלבן שנוספו בו עוד הרכבות וגרע טפיה^(ה).

הערות והרחבות

(א) ואף לדברי כמה אחרונים שהבאתי לעיל (הערה ו) דשני עופות שיש ביניהם שינוי קל, אחי חשיבי תרומיה מין אחד, היינו דוקא כשאנו באים לומר ששניהם מין אחד הם, ולכן נתיר האחד במסורת השני, אבל להתיר תרנגול חדש על סמך צורת התרנגולים הכללית, מאן דכר שמיה. **ובעיקר** הדבר שסמכו על צורת התרנגולים הכללית, יש להעיר עוד, שעוף זה לפי דברי חכמי האומות נוצר על ידי הרכבות ולאחר מכן סלקציה בוולדות עד להעמדת גזע חדש, והדבר ידוע שבהרכבה של שני מינים יהיו הוולדות קצתם דומים לאב וקצתם לאם, וממילא אין מצורתם הכללית ראייה שנולדו מאם טהורה. **ועוד** יש לעיין בדבריהם, וכי נתברר להם צורת התרנגולים הטמאים שהוזכרו בתלמוד, דהיינו תרנגול ברא ותרנגול דאגמא ותרנגולת דאגמא, ונדוע להם שצורתם אינה כצורת התרנגול הכללית, והאם נתברר להם אם יש עוד מיני תרנגולים טמאים שלא הוזכרו בתלמוד, והאם נתבררה להם צורתם:

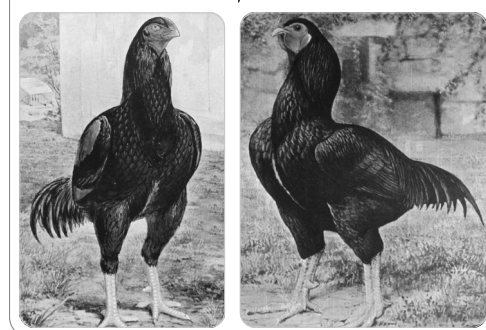
(ב) הרב פרידמן הוסיף וכתב לי, 'אכן כתב אדון האוקינס שהוא השתמש בזכר של גזע פיטמאן, ובנקבות של גזע דרייק [שנוצר על ידי נקבה בראמא], וגזע גילמאן [גזע זה נתייסד על ידי עירוב גזע דרייק וגזע פיטמאן]'. (ופרטי גזע פיטמאן וגזע דרייק נתבאר לעיל בהערה מט). **ולפי** מה שנתבאר למעלה (אות יא) שהבראמה אסורה באכילה, ממילא הפלימוט רוק מגזע דרייק שנולד מנקבה בראמא אף הוא אסור, וכן בפלימוט רוק הלבן של אדון האוקינס האפרוחים שנולדו מהנקבה מגזע דרייק, גם הם אסורים באכילה. [וגם האפרוחים שנולדו מהנקבות מגזע גילמאן, לא נתברר לנו אם שם היתה

(ג) הנקבה מגזע דרייק או מגזע פיטמאן, ועוד שאי אפשר לברר בכל אפרוח אם נולד מנקבת גזע גילמאן או דרייק, ונמצאו כל האפרוחים שלו בספק איסור]. (ד) ובפרט שדבר המסתבר הוא שרוב המגדלים ומוכרי העופות יעדיפו להתעסק בגזעים הטובים והמשבוחים, אם כן קרוב יותר לתלות שרוב הפלימות רוק הלבן המצויים היו מהגזע של אדון האוקינס שהצטיין הרבה, ומגזע זה לקחו אדון ביילי ואדון גרייווס ושיפרו אותו מאד, ונתפרסם הגזע שלהם. ובגזע זה של אדון האוקינס ידוע לנו שהשתמש בנקבה של בראמה כמו שהבאתי לעיל (הערה גב). (ה) בדומה לזה כתב דוקטור קולין בקסטר ג'ונס, אשר שימש כנשיא חברת רוס (היא אחת משתי חברות הענק המשווקות כיום את רוב עופות הפטם בעולם) במשך חמש עשרה שנה, וזה לשונו (נדפס בקו' פולמוס עופות הפטם), 'גזע הרוק הלבן של אברור אייקרס (היא חברה לטיפוח עופות שהיתה קיימת בעבר, וכיום היא חלק מחברת רוס), נחשב לגזע המייסד של תעשיית העופות המודרנית, מרכיביו של גזע זה אינם ידועים, אלא שולבו כמה גזעים ויצא העוף הזה'. ועיין כמה שהבאתי להלן (אות טו) שיש לדבריו נאמנות לחומרא על פי הדין: (ז) וכבר הבאתי לעיל (אות יב) שהגרמ"ל לנדא כתב במכתב (נדפס בקו' פולמוס עופות הפטם) בזה הלשון, 'היו צריכים לברר על עופות עם מסורת, הגענו לבית שחיטה של סטמור, נתברר על עוף וכו', וכן עוף המכונה פלימוט רוק שיש לו מסורת', וציינתי שם (בהערה מה) שדבריו עומדים על הרוק הלבן שממנו [ועוד מינים] טיפחו את אפרוחי הפטם, ונמצא שהרב לנדא העיד שיש על הרוק הלבן מסורת. אך אין הדברים

ד"ר תרגול קורניש

(יד) תרגול קורניש (cornish), כתב הרב אלעזר פרידמן (גינת ורדים סבת תשע"ח, עמ' רלב) כי לפי כתבי הגוים 'הקורניש נוצר באנגליה על ידי תערובת תרגול קרב מסוג המלאי, ומקובל שמעורב בו גם תרגול קרב האנגלי (old english game). וצורתו כמעט

תרגולי קורניש

כולו כתואר משפחת האסיל, אלא שאינו עומד זקוף כל כך, וכן נוצות העורף אינם קצרות כל כך אלא מגיעות לכתפים, ולכן אין הצוואר נראה ארוך ומשונה, ובאופן כללי תוארו הוא קצת פחות קיצוני. תערובת המינים הנזכרים היתה כדי לייצר תרגול קרב מעולה יותר, אך עופות הללו לא היו טובים למלחמות התרגולים, ומכל מקום בחרו בו ליופי הנוצות, וכן בחרו בו לצורך בשר, כיון שהוא מסורבל בבשר והחזה גדול מאוד [מה שנקרא חזה כפול]¹. וכתב עוד (עמ' רכט) 'שאפילו אם לא נאמין לדברי הגוים, מכל מקום זה שהקורניש הוא ביסודו מלאי אסיל מעורב, הוא ברור מעצמו מזה שכך היא צורתם.

ואפילו אם אינו מעורב, הרי רוב בניינו שווה למלאי, וביותר דיוק לאסיל, וכיון שהמלאי אינו נכלל במסורת התרגולים מחמת שמשונה לגמרי, הוא הדין שאין הקורניש נכלל, שעיקר צורתם דומה להדין חוץ מאיזה פרטים קטנים². וכתב עוד (עמ' ריח) 'שראה הרבה ביצי קורניש ממה שגידל בעצמו, והיו כולן כד וכד, ובחלק חשוב היו גם נראין לעין שוה ממש משני צידיהן בלי שום הבדל³. ודבר זה הוא סימן לעוף טמא, וכמו שכתב השלחן ערוך בסימן פ"ו (ס"א) לענין ביצה, 'אם שני ראשיה כדיון, או חדיון, בידוע שהיא ביצת עוף טמא⁴ (ועיין עוד בזה להלן החלל מאות לו). **גם הרב אריאל בוקוולד** (מן השרש תשס"ו) כתב 'שהקורניש נוצר לפני כמאה שנה באנגליה, על ידי הכלאת הזנים אסיל מלאי ואנגלי יש'. וכעין זה כתב בעל השיחת חולין (במאמר שנדפס בקו' פולמוס עופות הפסים). וכן כתב בקונטרס מסורת טהרת העופות (עמ' יא) 'כי הקורניש נוצר על ידי תערובת של תרגולי קרב מהמזרח הרחוק⁵. **והרב יואל לויפר**, כתב בקונטרס צפור טהורה (עמ' סג), 'יש לדון על העוף קורניש, שכנראה אין לו מסורת מבוררת כלל, דהנה באמת לא שמענו ממי שהביא את הקורניש המקורי לפני שוחטים הבקאים במסורת עופות, אם עוף כזה הוא כצורת התרגולים הרגילים או לא⁶. ולכן נדון על איזה דברים הנראים בתמונתו המעוררים חשש אם אינו משונה לגמרי מתרגולים שלנו, ובעיקרם הם שלשה דברים. א'. ראשו וצוארו נראין ארוכים וזקופים ומהלך בקומה זקופה. ב'. החזה שלו מימינו ומשמאלו הוא בולט לחוץ באופן ניכר ובולט, ואין כדוגמתו בתרגולים רגילים. ג'. שני רגליו הם מרוחקים זה מזה

הערות והרהבות

נזהר מלאכול, בודאי היה זה ידוע ומפורסם שהתרגול הנמצא בשוק ושרוב הגוים אוכלים אותו אינו נאכל לישראל, ומעולם לא שמענו מאבותינו כזאת, ובהיות שאין זכור שום דבר שכזה, בהכרח שלא היה כך¹. **אך** מלשון השלחן ערוך שכתב 'אין לאכול אלא אם כן יש להם מסורת, שמסרו להם אבותיהם שהוא טהור, מבואר בבירור דבעינן שימסרו להם אבותיהם שהוא עוף טהור, ולא די בזה שלא שמענו שהוא עוף טמא. נמצא שאין כאן מסורת. **ועוד** דעיקר טענתו שלא שמענו שנהירו ישראל ממנו, אינה ראייה, דאפשר שהיה פשוט וידוע אצלם שהעוף הנאכל אצל הגוים אינו נאכל בישראל ולא ראו צורך להעלות הדבר על ספר לדורות הבאים, ואין מזה ראייה שהיו אוכלים אותו, וכבר אמרו בובחיים (קב) ובכתובות (גב) לא ראינו אינה ראייה. **וממילא** נתבאר דאף אם נקבל דבריו שלא בא הקורניש מהכלאת עופות קרב, אלא הוא מין בפני עצמו משתש ימי בראשית, עדיין לא נוכל להתירו אלא במסורת מאבותינו שהוא עוף טהור, וליכא:

(ג) הרב צפור טהורה לשיטתו (שהבאתי לעיל הערה ג) שאין צריך מסורת על עוף זה עצמו, אלא רק שתהא צורתו הכללית כצורת התרגולים הרגילים. וכבר כתבתי לעיל (סוף אות י) שאין הדבר כן, אלא כל שהוא מין בפני עצמו, צריך מסורת מאבותינו על מין זה עצמו שהוא עוף טהור. ומכל מקום מבואר מדבריו כאן שאף לשיטתו הקורניש אינו חשבוש עוף שיש לו מסורת, ומינה נילף אכן בכל שכל שכן לדידך:

מתיישבים, דמלבד זה שאנו רואים בכתבי הגוים שהיו כמה הרכבות וממילא לא נוכל לדעת מאיזה גזעים יצא העוף שאנו דנים עליו, אף בלא זה, גם אילו היו דבריהם ברורים פה אחד שנולד מגזע פלוני וגזע אלמוני, ושני הגזעים הללו היו טהורים, או אפילו נאמר שחכמי ישראל אשר היו בזמן יצירת הרוק הלבן נתברר להם האמת והצדק מאיזה גזעים הורכב, כל זה איננו שווה לנו להתיר הרוק הלבן, שהרי כיון שלא הורכב על ידי בן ישראל שיוכל להעיד היאך היו מעשים, אלא עוף זה הוצג על ידי גוים, לא נוכל לברר הדבר אלא על סמך דבריהם, וכבר הבאתי למעלה (אות ח) שלא נוכל לסמוך על דברי גוי להקל להתיר עוף באכילה, וממילא לא נוכל להעמיד דברי הרב לנדא שיש עליהם מסורת טהרה מאבותינו. **ואכן** לפי מה שכתב הרב יואל לויפר, אשר הוא מקהילת סאטמר הוו בארצות הברית, קביעת המסורת על העופות היתה על סמך צורת התרגולים הכללית, אף בלא מסורת על עוף זה עצמו, כמו שהבאתי לעיל (בהערה ג), וכבר נתבאר למעלה (סוף אות י) שאין לסמוך על זה:

(ג) ובקונטרס פולמוס העופות (תשע"ו, עמ' ח) יצא לסתור דברי האומרים שעוף הקורניש בא מהכלאת עופות קרב, והאריך בדבר, והעלה שהוא זן מקורי קדום וידוע מימים ימימה. ועוד הביא מכתבי אחד מחוקרי הגוים, כי בשנת תרפ"ב למעלה משבעים אחוז מהעוף המשווק באנגליה היה מתרגולי קורניש. ואחר כך כתב 'זמנעתה אילו עוף זה הנאכל לרוב האוכלוסיה לא היה לו מסורת, כלומר שכלל ישראל היה

לשני הקצוות ממש, ולא כתרגומים רגילים שהם זה אצל זה באמצע גופם. והראינו תמונת הקורניש לכמה שוחטים וותיקים, וביניהם לשוחט זקן אחד שהיה עוד שוחט באונגארן, ורובם השיבו שיש חשש מפני צורתן, ואם היו מביאים אותו לשחוט לא היו שוחטים אותו וכו'. ובכל אופן אי אפשר לומר שיש לנו עליו מסורת ברורה. ושמעתי מי שאומר ששמע מזקן שנולד כאן בארצות הברית שזוכר ששחט את הקורניש עצמו, אמנם בחודש תמוז העובר, הלך תלמיד חכם אחד אצלו לבקרו והראה לו צורת הקורניש, והשיב שזוכרו כשהיו מביאים אותו למכור עוד בשנת תרצ"ז, וברבות הימים חדלו מלהביאו מפני שהרוק הוא טוב ממנו, ושאל לו אם הוא יודע אם שחטו אותו, והשיב שאינו יודע. ובחודש אב הלכו כמה רבנים אצלו לברר דבר זה, וכששאלו לו אם יודע איזה שוחטים שחטוהו, השיב שאינו יודע רק שהביאוהו למכור לגויים ותו לא מיד¹. **אולם** הגרמי"ל לנדא כתב במכתב (נדפס בקונטרס עופות הפטם המצויים) בזה הלשון "אחר שנת תשי"ב - תשס"ז התחילה התפתחות של טיפוח עופות. היו צריכים לברר על עופות עם מסורת. הגענו לבית שחיטה של סטמר שהיו בקשר עם חברת אנטרפ אשר טיפחו אפרוחים. נתברר על עוף המכונה קורניש אדום, ועוף קורניש לבן, שיש להם מסורת²". ומה שהביא מקהילת סאטמר, נתבאר בהרחבה בספרו של רבי אברהם לויפר, מקהילת סאטמר בברוקלין, שהביא בספרו האשל ברמה (מסורת העוף, עמ' לג) מכתב מהרב שמואל קרויז אשר גם הוא מקהילת סאטמר בברוקלין, שכתב "זה יותר מחמשים שנה שלוויתי את אבי זצ"ל לבית השחיטה [משנת תשי"ט], ואמר לי אבי שהעוף הנקרא קורניש יש לה מסורה, וכן ראיתי כמה שנים ששחטו שם הקורניש, והיה שם קורניש הלבן, והקורניש האדום, והקורניש השחור, וכל השוחטים שחטו הקורניש בלי להבחין בין המראות, הן הקורניש השחור, והן הקורניש האדום, והן הקורניש הלבן. רק אני זוכר שאבי לקח לעצמו רק הקורניש הלבן, אבל השוחטים היראים האחרים שחטו גם השחור והאדום [ואולי בעצמו לקח רק הלבן, כיון שבקל יותר לנקות העוף כשהנוצות הם במראה לבן]. וגם אני זוכר שראיתי את בעל מחבר ספר הארחות המשפטים, איך שהוא בא להבית השחיטה לשחוט שם עופות הקורניש, והיה דבר פשוט שהקורניש יש לה מסורה ברורה". עוד הביא בספר האשל ברמה (עמ' פו, וע"ע בעמ' קלו) מכתב מהרב שמעון אינדיג שכתב "קיבלתי מסורת על העוף הקורניש, ששחטתי אותו ביחד עם כמה מהשוחטים הוותיקים³". **אלא** דמאידיך הבאתי לעיל כי הרב יואל לויפר, אשר הוא בנו של האשל ברמה, ואף הוא דר בקהילה זו בברוקלין, כתב שנראה שאין לקורניש מסורת מבוררת כלל, וגם כתב ששאל לכמה שוחטים וותיקים, וביניהם לזקן אחד, ורובם השיבו שיש חשש

הערות והרחבות

בין מיני התרגומים הוא מחמת מזג הארצות, אינו מתיישב לעניות דעתי, אלא פשוט שהם מינים שונים, וקל וחומר המשונים ביותר כמו הקורניש, וכבר נתבאר לעיל (אות

1) שכל מין צריך מסורת בפני עצמה:

נט) ולענין מה שהביא בספר האשל ברמה (עמ' פו) מבקורו של הרב יהודא שיין אצל הגר"ש וואזנר, עיין שם, הנה קשה מאד לסמוך על עדות של אדם ששמע מפי הרב, וכמו שהמליצו על זה כי כלי שני אינו ממשל, ובפרט שהוא כותב הדברים אחרי יותר מעשרים שנה מפגישתו עם הרב, וגם הזכיר שם כמה וכמה דברים שדיבר עם הרב וקשה לומר שיוזכר כל פרטי הדברים בלשון המדוקדק אשר יצא מפי הרב, ואם כן קשה לדקדק בפרטי דבריו ולהעמיד מהם הלכה. ומכל מקום בעיקר הדברים שהביא, לפי מה שאמר לרב כי זקנו החזיק כעופות שנאכלו באירופה, על פי זה הורה לו הרב שיסמכו על המסורת, ואין זה ראייה שהרב וואזנר עצמו חקר ודרש ונתברר לו שיש מסורת על הקורניש או על הרוק. **ולענין** מה שהביא (בעמ' קמט) מספר אבני חן כרך ב' סימן ק"ד, הנה בסימן ק"ד לא כתובים דברים הללו, אמנם בסימן ע"ו העוסק בענין תרגולי הרוק, שם כתוב לשון זה שהביא, אך מתוך מה שכתב בדבריו 'אלא שההרכבות תמיד משתנות ויש לחקור הענין באופן תמיד', נראה קצת דמיוני לענין וולדותיהם, והיינו תרגולי הפטם, שהזכירם גם כן שם. **ומה** שהביא (בעמ' קנה) ששאל לבעל האבני חן, ואמר לו שהקורניש יש לו מסורה. הנה בזה לא נתבררה כוונתו, דהלא באתריה דהאבני חן, כאן בארץ הקודש, ודאי דאין לנו מסורת טהרה מאבותינו שהקורניש הוא עוף טהור. ואם היתה כוונתו על קהילת סאטמר, ראה בהמשך הדברים למעלה:

נד) ובעל השיחת חולין (במכתב שנדפס בקי' פולמוס עופות הפטם) כתב על דברי הרב לנדא בזה הלשון, 'קשה לי להבין כיצד יש מסורת עתיקה לגזע הקורניש שפותח במאה השנה האחרונות במחוזות הכפריים שבבריטניה, ולגזע הרוק שפותח באמריקה היבשת החדשה חסרת המסורת הקדומה. לפי מה ששמעתי נראה לי דגופא דעובדא הכי הוי, מה שאמרו שבארץ ישראל בשנת תשי"ב סמכו על המסורת של קהל היראים בארצות הברית, היה סמכו על העובדה שבשחיטתה של קהילת חסידות סאטמר שחטו את העוף האמריקאי המצוי, כי האדמו"ר מהריט"ב זצ"ל בעל ויואל משה, הגיע לשם בשנת תש"ט בשעה שפיתוח גזע העוף היה בשיאו, ומסתמא סמכו על הגר"א קוטלר זצ"ל שבישיבתו בלייקווד כבר שחטו מגזע זה עוד לפני כן, אבל לא קיבלו מסורת מסויימת עליו, ואדרבה מספרים תלמידי הגר"א קוטלר, שכאשר הגיע ללייקווד בשנה הראשונה וראה ששוחטים אותם, לא רצה לאכול מהם, ואמר שהם אינם נראים כמו התרגול שהיה באירופה, והשוחט ענה בשנינות שגם האברכים של אמריקה אינם נראים כמו האברכים שהיו באירופה, והגר"א קוטלר שמע והבין בצער שנקלע לעולם חדש שבו יש להתמודד עם הקיים במיעוטו, ושוב לא דיבר בענין זה. וכך הוכשר התרגול האמריקאי לבוא בקהל היראים שם, ועם הכשר זה הובא לארץ ישראל. **ושוב** ראיתי כי בעל השיחת חולין שינה את טעמו, ובתשובה שכתב לאחרונה (אור ישראל, ניסן תשפ"א) כשהביא מעשה זה של הגר"א קוטלר, כתב 'שהשוחט השיב בשנינות שגם הבחורים באירופה לא נראו כמו הבחורים כאן. ויותר לא העיר הגר"א קוטלר על כך. כלומר בכל ארץ נראים התרגולים בשונה מארץ אחרת, לפי טבעה ומוגה, וכך נראים התרגולים האמריקאיים וכשרים הם'. ומה שכתב שהשינוי

מפני צורתו ואם היו מביאים אותו לשחוט לא היו שוחטים אותו. וגם הביא עדות מזקן אחד עוד משנת תרצ"ז שהיה נמכר לגוים, אבל לא ראה ששחטוהו ישראל. נמצא שאפילו באותה הקהילה עצמה, אין הדבר פשוט שהוא עוף שיש עליו מסורת טהרה^(ט), וכבר כתב השלחן ערוך (ס"ב)^(ט) "עוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור", ואם

כרבות של קורניש

כן הכא דליכא דבר פשוט אין כאן מסורת כפי הדין^(א). ועיין עוד בקונטרס העוף בהלכה ובמציאות (פ"א אות ג ואות ד) שהביא כמה פקפוקים שיש בעדויות המסורת על הקורניש^(ב). ועוד יש לחוש בקורניש לסימן טומאה מחמת כרבלתו, שאינה כשאר תרנגולים, אלא הודו כפות (ראה תמונה) כתרנגול הבר, וכמו שביארתי לעיל (אות ט) לענין המלאי. ומהשתא מלבד זה שלא מצאנו מקום שדבר פשוט הוא אצלם שהקורניש הוא עוף טהור, וממילא אין לו מסורת טהרה כדין, אף גם זאת שכל ביציו הם כד וכד ומוכח מזה שהוא עוף טמא, ועוד שהודו כפות, הלכך עוף זה אסור באכילה.

✂ התרנגול פטם נולד מהקורניש והרוק, ומוכלאים בו עוד מינים שלא נתבררו, וממילא אין עליו מסורת

טו) ועתה נבוא להתבונן בעוף פטם (broiler), אשר הוא נאכל כיום בכל קהילות ישראל מלבד מעטים מציבור היראים אשר פירשו ממנו, והוא נפוץ בעולם כולו מעל חמישים שנה, מסביבות שנת תשכ"ה^(ג). והנה כתב הרב אלעזר פרידמן (גינת ורדים טבת תשע"ח, עמ' רלד) "תרנגולי פטם הנאכלים היום, נקראים קורניש רוק, או רוק קורניש, דהיינו תערובת בעיקר בין הרוק

הערות והרחבות

תערובת לגהרון, וכתבו נמי דמהאי טעמא הקורניש הלבן קצת יותר דומה לתרנגולים. ומה ששאלו אל הרב לנדא דאם האבות אינם כשרים כיצד יתכשרו התולדות, נראה כוונתם דכיון שהקורניש המקורי השחור, אינו כשר, היאך יכשר הקורניש הלבן אשר נולד ממנו בהכלאה עם מינים אחרים. ומתשובתו של הרב לנדא נראה שתופס שלא נוצר הקורניש הלבן מן השחור, אלא הקורניש הלבן הוא הקורניש המקורי, ואילו הקורניש השחור אינו הקורניש המקורי אלא הוא תרנגול חווה שנתערב באופן מקרי במשק, ודבריו הם דברים מחודשים שאין להם ראיה, שהרי דבר ידוע הוא שהקורניש השחור הוא אכן קורניש, ולא תרנגול חווה אשר נתערב באופן מקרי במשק, ואדרבה ציורי הקורניש העתיקים יותר הם של הקורניש השחור, ואם כן מסתבר שהוא הוא הקורניש המקורי, ולא הלבן. ועוד שהקורניש מקורו מאנגליה, ועל כן נקרא שמו קורניש, על שם מחוז קורנוול אשר באנגליה כידוע ומפורסם ונ"כ בשו"ת בית אביי ח"ה י"ד צב, ובפסוק טהור עמ' סג, ועוד מחברים, ואילו הקורניש הלבן מקורו מאמריקא, כמו שהביא הרב פרידמן (גינת ורדים, טבת תשע"ח, עמ' רלג), ואם כן ודאי שאינו הקורניש המקורי. ועוד שאם אכן התמונות שנשלחו אל הרב לנדא הם של הקורניש השחור, אם כן דבריו אינם עומדים, שהרי כל סמך המסורת שהביא הרב לנדא, הוא מקהילת סאטמר, והם אומרים שאף השחור יש עליו מסורת, אם כן נופל מה שמחלק בין הלבן לשחור: **סב)** ועוד יש לפקפק בעיקר המסורת שהעידו בקהילה זו בארצות הברית, ממה שהבאתי לעיל (הערה ג) שהרב יואל ליפר, אשר הוא מבני קהילה זו, כתב שכאשר באו מאירופה לארצות הברית אחרי המלחמה, התיירו העופות בארצות הברית על סמך זה שדומים לצורה הכללית של התרנגולים הכשרים שנאכלו באירופה, אף שלא היה בידם מסורת על מין זה עצמו. עיין שם. ומה יוכל להתבאר שהתירו הקורניש הלבן על פי הצורה הכללית (עיין הערה סא) [ואפשר שמזה למדו שוחטים אחרים להקל גם בקורניש השחור, שזה הוא קורניש הוא. ואפשר שאביו של הרב קרויז שלא שחט השחור הוא מטעם דצורתו רחוקה יותר מהצורה הכללית של התרנגולים הכשרים]. וכבר הבאתי למעלה (סוף אות יב) שאין היתר לעוף על פי מה שדומה לצורה הכללית של הכשרים, עד שתהא בדינו מסורת על מין זה עצמו:

סג) כן כתב הרב אלעזר אהרון פרידמן (גינת ורדים טבת תשע"ח, עמ' רלה) "כי באמריקא בערך בשנת תשכ"ה התחילו להחליף תרנגולי פטם מסחריים (כלומר להחליף ממה שהיה מורגל קודם לזה) שיהיו כולם דוקא תערובת קורניש לבן ורוק לבן, והתפשט יותר ויותר. וכן מתבאר ממכתבו של בעל שו"ת וישב משה (נדרס בקיץ פולמוס עופות הפטם)

טז) וגם הרב קרויז עצמו באותו מכתב (האשל ברמה, מסורת העוף, עמ' לד) כתב "שיש אנשים שמטילים ספק במסורת העוף קורניש", נמצא שאין הדבר פשוט שיש לו מסורת טהרה. אלא דבהא אפשר לומר שכונת דבריו דהיום יש מפקפקים, אבל לפני כששים שנה היה דבר פשוט להיתר, אבל בדברי הצפור טהורה שהבאתי למעלה, מובא ששאל לשוחטים הוותיקים, וכן לזקנים, ולא היה הדבר פשוט אצלם להיתר, ואדרבה רובם נטו לאסור:

סא) ובספר האשל ברמה (עמ' יב ואילך, וצ"ע בעמ' קלו) הביא ששלחו לרב לנדא צילום וידאו של עופות קורניש, והשיב "העופות ששלחתם הם תרנגולי חווה שמעורב בהם לפחות שלשה זנים, אולי בתוכם גם קורניש, ועופות אלו אין להם מסורת. הקורניש הכשר, מדובר על הקורניש התעשייתי, קורניש לבן, ואינו דומה כלל לעופות בוידאו ששלחתם". וכתב עוד "שהעופות שנשלחו בוידאו אינם הקורניש האורגנילי, הקורניש האורגנילי שהוא הקורניש התעשייתי, הוא העופות שהיה להם מסורת, ומהם פיתחו את העופות משתמשים כאן באיך, ומהם עדיין מגדלים החברות הגדולות בעוף הפטם, קוב ורוס, והם מסומנים על ידי החברות "קוב 500", ו"רוס 308", ולא כמו התמונות ששלחתם לנו אשר השינויים בהם בולטים מאד, וכל רגיל בעופות רואה שאינם מעופות המסורת". וכתב עוד "שאלתו של כבודו, אם האבות אינם כשרים כיצד יתכשרו התולדות, אינה מובנת כלל, כאשר לוקחים עוף כדי לפתח ממנו תולדות, לוקחים רק זן נקי שאין בו תערובת, אחרת הוא בעופות המכונים תרנגולי חווה, אשר מתערבים באופן מקרי במשק, מאלו אי אפשר לקחת לפיתוח זנים כלל. אם הדברים מובנים לכם, תבינו ששאלתכם "אם האבות אינם כשרים כיצד יתכשרו התולדות" אינה במקומה כלל, לא מנסים לפתח זנים רק מזנים טהורים. עד כאן דבריו בקצרה. ואם כי לא צורפו בספר תמונות העופות ששלחו אל הרב לנדא, ואם כן אין בידי בירור מה היא כוונתו, אבל מתוך הדברים נראה לי ששלחו אליו תמונות הקורניש השחור, אשר יש בו שינויים בולטים משאר התרנגולים, והשיב שעליו אין מסורת, אלא על הקורניש הלבן, שאכן מראה הקורניש הלבן קצת יותר קרוב למראה התרנגולים הרגילים. אמנם כפי הנכתב בספרי חכמי המדע מאומות העולם, הקורניש הלבן נוצר כתוצאה מהכלאת הקורניש המקורי השחור עם תרנגולים לבנים, או מהכלאה מחודשת של עופות קרב לבנים, וכמו שהביא הרב אלעזר אהרון פרידמן (גינת ורדים, טבת תשע"ח, עמ' רלג) והוסיף שם "שודאי עירבו בו גם תרנגולים שאינם מסוג מלאי, שהרי הקורניש הלבן מרבה בהטלת ביצים בדומה לסתם תרנגולים, וכתבו שהוא משום

הלבן וקורניש לבן. גם בשו"ת אבני חן (ח"ג, מילואי אבן, עמ' לו) הביא מכתב מוטרירנר מומחה שכתב על רוב הפטמים המצויים כיום, 'שהזכר הוא צאצא מגזע קורניש, והנקבה בת טיפוח מגזע רוק לבן'^(ט). ולפי מה שהעלתי לעיל שהקורניש אסור באכילה, ואף הרוק הלבן אין לו היתר, אם כן פשוט שאין היתר לתרגולי הפטם^(ט). ועוד שאף אילו היינו מחזיקים גם את הרוק הלבן וגם את הקורניש לעופות כשרים שיש להם מסורת טהרה מעלייתא, עדיין לא היה לנו היתר לעופות הפטם, שהרי כיום יש בעולם כולו רק שלשה חברות המייצרות עוף פטם, ושנים מתוכן משווקות למעלה מתשעים אחוז מעופות הפטם, הלא המה חברת קוב (Cobb-Vantress) שהיא בבעלות גרמנית, וחברת אייביג'ן (Aviagen) [אשר מאגדת בתוכה שלשה חברות, רוס (Ross), ארבור אייקרס (Arbor Acres), ואינדיאן רִיֶּוֹר (Indian River)] שהבסיס העיקרי שלה בארצות הברית^(ט), ומהם מגיעים העופות גם לארץ הקודש, כי בעלי המדגרות בארץ^(ט) רוכשים מן החברות אשר בחוצה לארץ אפרוחים מסוג אחד לגידול הזכרים, ואפרוחים מסוג אחר לגידול הנקבות, והם נקראים ה"סבתות", מפני שכאן בארץ ישראל מולידים מהם דור שני, ומהדור השני מולידים דור שלישי, והדור השלישי נמכר לבעלי הלולים שמגדלים אותם ומשווקים אותם לאכילה. וחברות הענק הללו לא מבני ישראל המה, אלא מגויי הארצות, ועושים מלאכת ההרכבה בחדרי חדרים משתי סיבות, האחת, כדי שלא יודע בעולם סוד הרכבותיהם והיו עוד חברות שיתחרו במכירותיהם^(ט), והשנית, כדי שלא יחדרו חיידקים למקומות

הערות והרחבות

(ט) מקור הדברים הללו ממאמר שכתב דוקטור קולין בקסטר ג'ונס (נרפס בקונטרס פולמוס עופות הפטם, חלק ב), אשר שימש כנשיא חברת רוס במשך חמש עשרה שנה. ובענין זה כתב הרב משה שאול קליין (במכתב שנרפס בקו"ט חזרה ופסק הלכה בענין עוף הפטם) 'שהעוף פטם מיוצר בבתי חרושת גדולים באמריקא, שהיום יש שתי בתי חרושת המספקים בשר עוף פטם למליארדי איש ברחבי תבל'. וכן ממקורות נוספים: **(ט)** כדברים הללו תיאר בפני מנהל מדגרת "ניר עם" אשר בדרום הארץ, והוסיף לי שהוא רוכש את האפרוחים מחברת קוב, וגם ביאר לי שמשתמשים דוקא בדור השלישי מפני שהוא משובח יותר, שבדור זה השפעת מלאכת ההרכבה טובה ומועילה, אבל אם יולידו ממנו עוד תולדות בדורות הבאים הם נגרעים ומאבדים את מעלותיהם. גם בעל השיחת חולין כתב בתשובה (אור ישראל, ניסן תשפ"ג) 'שהמפעלים הגדולים מגדלים את הדור הראשון, ואז שולחים ביצים לכל העולם [וכן לארץ ישראל] לגדל את הדור השני במדגרות מיוחדות, ומשם נפוצ הדור השלישי לכל המשקים לגידול בלולים'.

(ט) כך מתבאר מדברי דוקטור קולין בקסטר ג'ונס, אשר שימש כנשיא חברת רוס במשך חמש עשרה שנה, שכתב במאמר (נרפס בקונטרס פולמוס עופות הפטם) כי 'לפני כחמישים שנה היה זה מנהג נפוץ למדי בקרב החברות, לרכוש שושלות גנטיות (כלומר משפחות תרגוליים עם מאפיינים גנטיים משופרים) מן המתחרים שלהם, נוהג זה הופסק במידה רבה, וכיום המגדלים הראשיים מגינים בקנאות על החומר הגנטי שלהם, כמו גם המקורות שלו'. הרי מובאר בדבריו שהם מגינים בקנאות על המידע בדבר מקורות העוף מאיזה גזעים הורכב. ואף בלא דבריו הדבר מובאר מסברא, כאשר אנו רואים דבר תמוה מאד, כי הנה בכל מדינה ומדינה בעולם יש עשרות ומאות ואלפים של מגדלי בקר, וכן מגדלי יונים ותוכים וכדומה, ואילו בתחום העופות לאמלא בכל העולם כולו יש רק שלשה חברות שמשווקות אפרוחים לגידול תרגולי פטם לאכילה לכל קצווי תבל, [כי כל הלולים של העופות שאנו רואים, הם קונים אפרוחים מהמדגרות, והמדגרות מגדלות אפרוחים מן ה"סבתות" אשר הם קונים מחוצה לארץ משלשת החברות הללו], ומכל מדינות העולם נזקקים לרכוש מחברות אלו, אף שהם מוכרים האפרוחים במחיר מופרז מאד, ומפני מה אין בכל מדינה כמה וכמה חברות טיפוח אפרוחי פטם. והדברים מוכחים שאין חברות אחרות שיתחרו בהם, מפני שרק החברות הקיימות כיום הצליחו אחז מחקר רב במשך שנים רבות, ותהליכי ניסוי רבים של הרכבות, להוציא פטם משובח כל כך, ואין מי שיכול לדעת סוד הרכבותיהם ולהתחרות במכירותיהם. וממילא ברור שהחברות אינם מעוניינות שיוודע בעולם סוד הרכבותיהם, כדי שלא יכנסו מתחרים חדשים לשוק העופות ויתמעטו רווחיהם.

שהיה זה בשנות התש"ל המוקדמות או קודם לזה, ובארצות הברית היה זה כמה שנים קודם. אמנם הרב אריאל בוקוולד כתב (מ' השרש, תשס"ו), 'ההכלאה הראשונה של קורניש עם רוק, הגיעה לשוק בשנת תשי"ד. הכלאות אלו לא תפסו את רוב השוק עד שנת תש"כ בערך'. וכן כתב במאור לכשרות (חז"ו עמ' ריא), ובענין זה נראה ממכתבו של הגרמני"ל לנדא (נרפס בקו"ט פולמוס עופות הפטם):

(ט) גם הגרמני"ל לנדא כתב במכתב (נרפס בקונטרס פולמוס עופות הפטם) 'שהעופות שנמכרים בארץ הם מצירוף של פלימוט רוק עם קורניש לבן. גם בעל השיחת חולין כתב בתשובה (אור ישראל, ניסן תשפ"ג) 'שמקור של תרגול זה הוא בעיקר במפעלי תעשייה מדעית אמריקאיים ומערב אירופאיים, מהכלאה של נקבה מזן פלימוט רוק לבן, עם זכר מזן הקורניש'. וכן כתב גם דוקטור נתן סליפקין (בקונטרס פולמוס התרגולים הכשרים) 'שבשנת תש"י הורכב פלימוט רוק עם קורניש, על מנת ליצור את הקורניש רוק, התרגול משתמשים בו היום לבשר'. והרב אריאל בוקוולד (מ' השרש, תשס"ו) כתב בשם פרופסור פאול סגל (מומחה מספר אחד לעופות בארצות הברית) 'שמקורו של עוף הפטם בעיקר מהכלאת הזנים, רוק לבן, קורניש, וניו המפשייר. ובנוסף משתמשים עוד בזנים בלתי ידועים, שהוא סוד של החברה המייצרת'. ובקונטרס מסורת טהרת העופות (עמ' יא) כתב 'השם של הזכר הוא קורניש, והשם של הנקבה הוא רוק, אמנם השמות אינם מייצגים את כל התערובות הקיימות בפטמים, אלא שתכונת יסוד אחת של הקורניש שימרו לזכר, ותכונת יסוד אחת של הרוק שימרו לנקבה, ועל שמם נקרא הזכר קורניש והנקבה רוק'. גם בספר האשל ברמה (מסורת העוף, עמ' קלח) כתב 'שהוא מורכב מפלימוט רוק ומקורניש'.

(ט) ואף לדעת האומרים שהרוק יש עליו מסורת, והקורניש לבדו אין עליו מסורת, מלבד הדברים שאביא עוד למעלה, יש להעיר גם ממה שכתב הרב פרידמן (ניח רדים טבת תשע"ח, עמ' רלח) בזה הלשון 'שמעתי מרבי חיים לויקה מחברת או יו (ou), שלפעמים יש breeders [שהם המקבלים ממפעלי טיפוח העופות, האפרוחים שיגדלו להיות ההורים, ומגדלים ושוב מזווגים אותם, ושולחים הביצים למדגרות], שמחליפים ומשתמשים בקורניש לצד האם, וברוק לצד האב'. ובענין זה כתב בקונטרס צפור טהורה (פ"א) וזה לשונו 'בשנים שעברו היו משיבים שהרוק הוא האם, ובשנים האחרונות יש שינוי גדול, שהוא ראוי לשחיטה כשהוא בן חמישה שבועות, וסיפר הממונה מאחד מארגוני הכשרות הגדולים שלחץ עליהם שיוכרחו לספר מהו המציאות, עד שסיפור שביצע זה הוא שהחליפו האם, וכעת היא הקורניש. ויש כמה בריעדים כך וכמה כך, אך מה שגדל בחמישה שבועות הקורניש הוא האם. והוסיף שאין יכולים לידע מה יהיה בשנה שלאחריה, ויכול להיות שיהיה האם עוף אחר לגמרי'.

גידול העופות^(ט), שאם יפגע בעופות איזה חיידק, כגון חיידק שפעת העופות, ירד עמלם לטמיון ויגרם להם נזק גדול, וכיון שהגוים עושים מלאכתם בסתר ואין שם משגיח יהודי שידע מה מעשיהם, אין לנו דרך לידע אופן ההרכבה אלא על פי דבריהם, וכבר הבאתי למעלה (אות ה) שגוי אינו נאמן לסמוך על דבריו להקל אפילו במסיה לפי תומו אלא בעדות אשה, וכל שכן הכא דאינו מסיח לפי תומו, שהרי רצונו להטעות האחרים כדי להסתיר סודותיו המסחריים, אם כן ודאי שאין לו נאמנות, והיאת נסמוך על דבריו שאומר שמרכיב עופות אלו ואלו, האיכא למיחש שמרכיב נקבה מגזע שאין עליו מסורת, או שאף הזכר מגזע שאין עליו מסורת, או שמרכיב שני עופות טמאים זה בזה, כגון תרנגולתא דאגמא ותרנגול ברא^(ז). ועוד שאפילו אם היה לגוים נאמנות, לא היה אפשר להתיר העופות הללו, כיון שהם עצמם אינם יודעים ממה מורכבים העופות הללו, דהנה דוקטור קולין בקסטר ג'ונס, אשר שימש כנשיא חברת רוס במשך חמש עשרה שנה, כתב במכתב (נדפס בקו' פולמוס עופות הפטם) אל חכם אחד מוועד השחיטה של העדה החרדית כי 'התרנגול רוק לבן של ארבור אייקרס'^(ח), נחשב לגזע המייסד של תעשיית העופות המודרנית. עוף זה, מרכיביו אינם ידועים, אלא שולבו כמה גזעי תרנגולים, והוא יצא מהם. בהמשך הנקבה פותחה מהרוק הלבן על ידי שילוב חומר גנטי מגזעים נוספים^(ט), ומשמע מכאן שכבר בשלב הזה האמא באמת לא ידועה. בנוסף בתקופות מוקדמות היו הרבה החלפות של שושלות תרנגולים בין מגדלי העופות^(י), אך בקושי שמו לב לשאלה אם הכילו קורניש או כל גזע אחר שאתם פוסלים לפי כללי הכשרות, אלא רק למאפיינים המשופרים שלהם, לכן זה בלתי אפשרי לענות

הערות והרחבות

וזוהי של ממש להשאיר הדבר כמו שהוא, שאוכלים מההתרה של מטפחי העופות בלי השגחה, ואסור להשאיר המצב כך לקנות העופות בלי לדעת מה נעשה שם:

(א) ארבור אייקרס, היא חברה לטיפול עופות אשר היתה חברה פרטית בעבר, ובמשך השנים נתאחדה עם חברת רוס:

(ב) שילוב חומר גנטי המדובר כאן, אין כוונתו להכלאה גנטית (והיינו שמבצעים הפריה מלאכותית ומעריבים בורע גן אחד מגזע אחר), אלא לקחת גן מסוים על ידי זיווג טבעי, כגון שיש לפינוי עופות משובחים, שהם מפוטמים בבשר, ובשרם רך, וצבע נוצותיהן לבן, אבל רגליהם ארוכות, ורוצה בעל העופות ליצור עופות כאלו עם רגלים קצרות, מפני שעצם הרגל אינה נאכלת, לכן הוא מזווג עופות הללו עם עוף אחר שרגליו קצרות אבל אין לו את מעלותיהם של העופות הללו, ומזיווג זה נולדים וולדות רבים, חלקם דומים לאביהם וחלקם לאימם, וחלקם יש בהם קצת דמיון לאביהם וקצת לאימם, ובעל העופות אוסף רק את הוולדות שיש בהם כל המעלות, דהיינו שהם מפוטמים בבשר ובשרם רך ונוצותיהן לבנות, וגם רגליהם קצרות, ומזווגם יחד, ומוולדותיהן אוסף שוב רק את אלו שיש בהם את כל המעלות ומזווגם, וכן הלאה, עד להעמדת שושלת תרנגולים חדשה שדומה למין המשובח שהיה מתחילה אלא שנוסף לה ה"גן" של הרגלים הקצרות. ולזה יקרא כאן שילוב חומר גנטי, וכמו שמסיים הדוקטור וכותב שממחמך כן האמא אינה ידועה, כלומר שכיון ששילוב הרוק הלבן עם גזעי תרנגולים אחרים, לכן האמא אינה ידועה, ואילו היתה כוונתו שעשו הכלאה גנטית ברוק לבן, אם כן היתה האמא ידועה. **(כ)** כתב הרב משה שאול קליין (נדפס בקו' דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף פטם) 'שבעלי המקצוע קוראים לזיווג של זכר ונקבה העברת גנים, ואין הכוונה שזה לא נעשה על ידי זכר ונקבה, אלא אם הם רוצים גן מסוים מעוף זה שממשיך את הבשר, אז הם מזווגים עוף מסוים זה בשאר העופות, ואם רוצים גן נוסף מעוף אחר המועיל לבשר, מזווגים גם מין עוף זה עם העופות, ואז באים הגנים של העוף האחר לעוף זה'. **(עייני)** עוד בענין סוגי ההכלאות בשר'ת אבני חן (ח"ב, מסורת כדת, פ"א):

(ג) כלומר שחברה אחת נתנה לחברה אחרת עופות מהשושלת שפיתחה במשך השנים על ידי הרכבות שונות או סלקציה, ובתמורה החברה השנייה נתנה לחברה הראשונה עופות מהשושלת שפיתחה היא במשך השנים. ואף חברת רוס בשנותיה הקודמות קיבלה בהחלפות הללו ושוללות של תרנגולים מחברות אחרות, ואינה יודעת ממה הורכבו, ושוללות אלו שולבו בעופות של חברת רוס:

(כ) מתבאר ממה שכתב הרב אריאל בוקוולד (העופות במבחן המסורת עמ' שיב, וכע"ז כ' במן השרש תשס"ו) 'שמשנת תש"ס בערך, חברות טיפוח עופות עובדים בסודיות גמורה, ולא ניתן לדעת אם אולי מכליאים עוף אחר בתוך התרנגול המשווק לאכילה'. **ג** הרב מנדל לובין (הובאו דבריו בצורה, ניסן תשס"ב, עמ' שפה) כתב 'לדאבוניו התחילו חכמי המדע מאומות העולם בעשרות השנים האחרונות להכליא כל מיני סוגי עופות, בלי שום פיקות, ונסתרים בפרטי מעשיהם תחת שם סודות מסחריים'. **ג** בקונטרס מסורת טהרת עופות (עמ' יז) כתב 'שהפיתוח נעשה בסודיות, ואין באפשרות שום מערכת כשרות לקבל מידע אמיתי על הנעשה בתוך החברות, ובזאת עופות נוספים חוץ מהקורניש והרוק הם משתמשים ומכליאים'. **ג** במאור לכשרות (ח"ו עמ' ריא) כתב 'שכיום חברות הטיפול אינן מוסרות את סודותיהם וכו', מה עוד יוכלא בעופות אלו, לא ידוע'. **(כ)** כתב בקונטרס כל עוף למינוהו (עמ' י) 'שמכליאי העופות שומרים על שיטותיהם בסוד כמוס'. **ג** בקונטרס צפור טהורה (עמ' סא) כתב 'מתחילת מציאותו היה בחזקת שנעשה מהרכבת רוק וקורניש, אמנם באמת אומרים חברות הייצור, שעושים הרכבות עם כחמישים מיני עופות שאינם רוק או קורניש כלל, ללקט מכל אחד את מבוקשם, ואת שמות העופות אינם רוצים לגלות, והרשימה של העופות משתנה בכל עת לפי מה שהוא מבוקשם. וסדר הדברים, שבקייאם הם אחרי שנים של ניסויים, איך לזווג מין זה למין זה באופן שיקבל התולדה המעלה הנצרכת באופן המוצלח, באופן שכשעושים ההרכבות למשל בחמישים עופות, יש כ"ה זוגות, וכ"ה תולדות, ומזווגים ביניהם באופן המוצלח, עד שמשיגים עופות המוצלחים להוליד תרנגולות שיטילו ביצים שיצאו מהם התרנגול המבוקש. ושמעתי שיש שקורין למין הזכר המעורב בשם קורניש, ולמין הנקבה המעורב בשם רוק, אך למעשה אין לזה שום שייכות לרוק או לקורניש. וכל מי שמדבר עמם, רואה שאינם רוצים לספר כלום בפרטיות, מחשש שישגו גבולם':

(ט) כך מתבאר מדבריו של הרב פנחס בינדר (נדפס בקו' דעת תורה ופסקי הלכה בענין העופות) אשר נכנס פעם אחת למפעל של חברת קוב, שאמר 'שלחתי על ידי הבד"ץ לבדוק את הענין מקרוב, נסעתי למפעל של העופות, במקומות אלו אי אפשר להכנס אלא באישור, מפני חשש הדבקות של חיידקים, והייתי צריך לחכות לפחות שבע ימים, ולעשות כל מיני חיסונים, כדי שאוכל להכנס לשם' (וראה עוד בזה להלן אות יא):

(ע) וכבר כתב כעין זה הרב ישראל שפינלד (עץ חיים קובץ י"ב, עמ' תקסח) וזה לשונו 'כל ועדי הכשרות יודעים שהיום צריך השגחה תמידית לבדוק ולברר מה נעשה, והוא

לשאלתך מי היא האמא של האמא בגזעים התעשייתיים כיום. בנוסף מגדלי העופות תמיד קשובים לצרכי לקוחותיהם, ולכן הם מחזיקים שושלות תרנגולים לצורך מחקר עם מגוון מאפיינים שונים, ומפעם לפעם ישלבו שושלת מחקר לשושלות הייצור. הייחוס של שושלות המחקר אינו ידוע, הרבה משושלות המחקר נרכשו תוך כדי איחוד תעשייתי (כלומר מהחברה הגדולה רכשה חברות קטנות)⁷⁹. בכנות, חברות המגדלים מעוניינים רק בשיפור מאפייני העופות שלהם, ולא בייחוס העופות. וכל זה מקשה עוד יותר לקבוע האם השושלות של הנקבה באות ממקור של גזעים המותרים על ידי ההלכה היהודית, והפתרון היחיד הוא לפתח שושלת חדשה⁸⁰. הרי שהם עצמם אינם יודעים מאלו גזעים מורכבים העופות. ואם כי נתבאר למעלה (אות ח) שאחר שיצא הדבר מתחת יד הגוי אין לו נאמנות אפילו לחומרא, ודברים אלו כתבם דוקטור ג'ונס אחר שהגיע לגיל פרישה, בזמן שלא שימש עוד כנשיא החברה, אלא עוסק באופן פרטי במתן שירותי ייעוץ לחברה, ויש מקום לומר דחשיב כמו שיצא הדבר מתחת ידו, מכל מקום הלא נתבאר שם שאם הגוי נאמן עלי, יש לו נאמנות לענין חומרא אפילו אחר שיצא הדבר מידו, וכאן דבריו ניכרים כדברי אמת, ובפרט אחר שבדבריו הוא מגרע מקח החברה שעמד בראשה אצל קהילות היהודים, ולכן נראה שיש לדבריו נאמנות על פי הדין. **ומסתבר** שכפי שתיאר לענין חברת רוס מקבוצת אייבאג⁸¹, כך הוא הדבר גם בחברת קוב. אמנם הנה דוקטור מארק קופר, אחד הגנטיקאים הבכירים בחברת קוב, פירט במכתב (נדפס בקו" פולמוס עופות הפטם) כמה אוכלוסיות (אוכלוסיה היא משפחה, שיכולה להיות מנוע בודד, או מהרכבה של כמה גזעים, כמו שפירש בהבהרה שם) של תרנגולים שמהם מיוצר הפטם בחברת קוב, ותמצית דבריו כי הם משווקים שלשה סוגים של נקבות, האחד נקרא קוב s500 ובו האמא של האמא היא רוק לבן המקורי, שהינה אוכלוסיה סגורה משנת תש"ז (כלומר שלא נעשו בה הכלאות מאז). והסוג השני נקרא קוב F500, והסוג השלישי נקרא קוב 700, ובשני הסוגים האחרונים האמא של האמא היא הרכבה של שושלות שמקורם מקורניש, ולגהורן, ורוק מפוספס, וניו המפסיר, ורוד איילנד אדום, ואוכלוסיה זו סגורה משנת תשל"ב. **ולפי** דבריו נמצא ששני סוגי נקבות מעורב בהם גם הקורניש שהוא עוף אסור, אבל סוג אחד אין בו אלא רוק לבן. ולפי מה שאמר לי מנהל מדגרת ניר עם, הוא מזמין מחברת קוב נקבות רק מסוג F500. נמצא שבארץ הקודש מאכילים לקהילות ישראל מהעופות שלדברי דוקטור קופר מעורב בהם בצד הנקבה עוף קורניש. ועוד שאף לענין הסוג השלישי שכתב שהוא רוק לבן, הלא כתב שאוכלוסיית הרוק נסגרה משנת תש"ז, אבל קודם לכן נתבצעו בה הכלאות, נמצא שאף הוא מודה לדברי דוקטור קולין בקסטר ג'ונס שכבר בשלב הראשוני האמא של האמא אינה ידועה. וכבר נתבאר לעיל (אות ח) דלענין חומרא יש לגוי נאמנות קודם שיצא הדבר מתחת ידו, ואם כן לדברים הללו של דוקטור קופר יש נאמנות על פי הדין לענין חומרא, לכל העופות שנמכרים מאז כתיבת מכתבו ואילך. **ועוד** שמה שכתב דוקטור קופר שאוכלוסיית הרוק נסגרה משנת תש"ז, יש לפקפק באמינות דבריו שלא לסמוך עליהם לקולא, דמלבד חסרון הנאמנות הכללי שיש לגוי לענין קולא כמבואר לעיל (אות ח), גם גוי זה עצמו יש בו עוד חסרון נאמנות, שאומר מה שהרבנים המכשירים אומרים לו לכתוב, וכמו שיובא בסמוך (אות ח) ממכתבו של הרב יהושע רוננברגר. נמצא שיש לפקפק באמינותו של הדוקטור הנ"ל, וממילא מסתבר שגם חברת קוב, החליפה שושלות עם חברות אחרות, וכן רכשה חברות קטנות שנסגרו, ושילבה מהם בשושלות הייצור, כפי שנעשה בחברת רוס. **ועוד** שהרב פרידמאן (גינת ורדים טבת תשע"ח, עמ' רלז) הביא מה שאומרים כי הנקבה של קוב s500 היא אוכלוסיה סגורה משנת תש"ז, וכתב על זה "מלבד שאינו מסתבר כלל, ובפרט אחר שבמשך השנים רכשו הרבה שושלות מפורסמות ומוצלחות, כשקנו מפעלים אחרים [ולפני שלש שנים קנו גם "הערעטידש בריעדערס" ממפעל "פרדו"]", יתירה מזו נראה מתוך הגליון שלהם הנקרא קוב פוקוס, שאכן עושים תערובות חדשות, וגם לתוך הקוב 500, ואף ששייך שהוא לתוך הסוג השני, קוב F500, מכל מקום הרי כתבו שאף אוכלוסיה זו נסגרה משנת של"ב ושוב לא עירבו בה יותר, הרי שאין להאמינם במה שאומרים שהאוכלוסיות שלהם סגורים ולא מערבים בהם יותר. והרב הביא שם דוגמאות ממה שכתבו בגליון שלהם קוב פוקוס⁸².

הערות והרחבות

עז וכן כתב הרב משה שאול קליין (נדפס בקו" דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף פטם) 'שהמפעלים הגדולים קנו במשך השנים הרבה מאד מפעלים אחרים קטנים, ומה שהיה נראה להם טוב הכניסו למפעל שלהם, ואין למפעלים הגדולים שום ידיעה מה עירבו בעופות אלו';
עז ועיין עוד בשו"ת ידות הלוי (ח"ב סי' ט) שכתב 'ונמצא תחת ידי העתקות מכתבי פרופסורים וכתבי עת רבים מאוניברסיטאות שונות בעולם, שכבר משך קרוב למאה שנה מערבים מינים ממינים שונים בתרנגולים, ומבהיל לראות מה שכתוב באנציקלופדיה לחקלאות, היוצאת לאור במדינת ישראל, משנת תשמ"ב עמוד 253,

עז וכן כתב הרב משה שאול קליין (נדפס בקו" דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף פטם) 'שהמפעלים הגדולים קנו במשך השנים הרבה מאד מפעלים אחרים קטנים, ומה שהיה נראה להם טוב הכניסו למפעל שלהם, ואין למפעלים הגדולים שום ידיעה מה עירבו בעופות אלו';

טז) גם גאב"ד העדה החרדית, הרב יצחק טוביה וויס, כתב במכתב (נדפס בק' פולמוס עופות הפטם) 'נתברר לנו שענין גידול מקור העופות, נעשה במפעלים בחו"ל, בחשש תערובת עופות בלא מסורת'. גם הרב שלמה הירש, רב וועד השחיטה של העדה החרדית, כתב במכתב (נדפס בק' פולמוס עופות הפטם) 'שפאבריקין (כלומר, מפעלים) של העופות משתמשים בכל מיני עופות לשבח מקחם, שהעופות יגדלו מהר ובזול, וכאשר הם מערבים הרבה עופות אי אפשר בשום אופן לדעת האם סוף סוף הנקבה היא עם מסורת טהרה כנדרש על פי שלחן ערוך'. גם הרב אריאל בוקוולד (מן השרש, תשס"ו) כתב 'שאי אפשר לדעת מה הוכלא כבר בעופות אלו, וכמובן לא ניתן לדעת מה יוכלא בהם אפילו בעתיד הקרוב'. גם בהוראה ברורה (ביה"ל הארוך, פב ס"ג) כתב 'שבדרך כלל מהות התרכובות הללו היא סוד מסחרי, ואין אתנו יודע עד מה'. גם בשו"ת מנחת דוד (ח"ו סי' עט, אות קב) כתב 'שיש בכל העולם רק שתיים או שלשה מקומות שעוסקים בענין ההרכבה של העופות, והכל הם בסודי סודות, ואין אנו יודעים בבירור מה שהם עושים, אם על ידי גנים או שאר דברים, וגם אין לנו בירור אם עושין כן רק עם הזכרים, או גם עם הנקבות, ואין לנו שום עדות והוכחות על זה'.

ביקור הרבנים במפעל של קוב

יז) והנה בשנת תשע"ט היתה משלחת של רבנים אשר קיבלו אישור להכנס אל המפעל של חברת קוב, ונלווה עמהם הרב פינחס בינדר כשליח של בד"ץ העדה החרדית, ולאחר ביקורם של הרבנים, חברי הבד"ץ של העדה החרדית כתבו מכתב בחודש אב תשע"ט (נדפס בספר האשל ברמה, מסורת העוף, עמ' כו) [אמנם כפי הנראה מדברי הרב רוזנברגר שיובאו להלן, לא ניתנה מהבד"ץ רשות לפרסמו], ובו כתבו 'שמגדלי העופות הגדולים, בחוצה לארץ, שהם מקור העופות הנאכלים גם כאן בארץ הקודש, הסכימו לפתוח את שעריהם לפני ולפנים, ולהראות את כל אשר נעשה בהם מאז לפני עשרות בשנים, ואת כל אשר עושים כהיום הזה, וגם לקבל על עצמם פיקוח והשגחת הבד"ץ מהיום והלאה. ואחרי הבירור על ידי שליחנו המיוחד, אשר

הערות והרחבות

שבה שימש דוקטור ג'ונס כנשיא חברת רוס במשך חמש עשרה שנה. וכתב עוד בסעיף שלוש עשרה, כי בחברות הטיפוח כיום המינימום הוא הרכבה של ארבעה שושלות, אך המספר יכול להיות גבוה יותר בהתאם לתערובת הנדרשת לצורך המוצר. וגם בסעיפים שש עשרה ושבע עשרה, כתב לגבי המציאות כיום והצפי לעתיד שמשתמשים בשושלות נוספות לפי התחדשות דרישות הלקוחות. הרי מבואר מדבריו שמכליאים כמה וכמה מינים. וגם בדברי דוקטור קופר מחברת קוב שהבאתי למעלה מבואר שמעריבים כמה מינים ברוב סוגי העופות. ומלבד זה אפילו אם לא היו מזכירים שעכשיו מעריבים מינים נוספים, הלא לענין קולא לא סמכינו אמילתיה דגוי כלל, כמבואר לעיל (אות ח). ועוד שאף בכל השושלות שקנו מחברות אחרות ומשליבים אותם בקווי הייצור, אף אילו נודה לדבריו שאינם שושלות מוכללים אלא מינים מקוריים, מנין לנו אלו מינים אלו והאם יש להם מסורת אם לא, הרי לא נוכל לסמוך על דברי גוי להקל, וכל שכן כשהגוי עצמו, הלא הוא דוקטור ג'ונס, אומר שאינו יודע, נמצא שאין בידינו מסורת עליהם, וכבר הורה השלחן ערוך שאין לאכול אלא עוף שיש לו מסורת. ועוד שהקורניש והרוק עצמם אין להם היתר, וכמו שהזכרתי למעלה. ועוד שמה שחידש שלא ניתן להעמיד מין קבוע על ידי הכלאת שתי מינים, הנה הוא עצמו כתב שם (עמ' כו) 'להדר האחד והיחיד שמקובל עלי להאמין בענין הכלאת הזנים, הוא שהם מצליחים לשנות צבעי הון על ידי הכלאת של עשרות שנים, וכן תמיד תמצא בספריהם שימוש בהכלאת הלהגורן, כמו הרוק המפוספס, או קורניש, מוזכר שהוכלא עם הלהגורן לקבל זן רוק הלבן והקורניש הלבן, ויש להניח שזה נכון'. ואם מודה הוא שניתן להכליא שני זנים ולהעמיד מין קבוע בשינוי צבע, מפני מה לא יהיה ניתן להכליא שני זנים ולהעמיד מין קבוע בשינוי גובה הרגלים או מיעוט הנוצות וכדומה, אם כן דבריו כשלעצמם מופקקים, וכל שכן אחר שדברי העוסקים בעופות סותרים דבריו, שאומרים שיש שושלות שנוצרו מהכלאה:

(עו) ולענין שאר דברי המנחת דוד עיין להלן (הערה קב). וכן לענין שאר דברי ההוראה

ברורה ראה להלן (אות כג):

ועוד ועוד דברים מבהילים, שנלאתי להאריך בהעתקת דבריהם, כי למה ימצאו דרכיהם הפסולות ותועבותיהם, מקום בספרי הקדש, אלא שאנו דרי ארץ הקדש הנמצאים בלות זו, ואוכלים מעופות הגדלים תחת פיקוחם ומעשיהם ותועבותיהם בערבוב המינים והכלאותיהן, עלינו לדעת האמת, ולחקור אחריה, ולעשות כל מיני השתדלות להנצל מכל חשש ופקפוק'.

אמנם בקונטרס פולמוס העופות (עמ' ל' ו"א. ושנה דבריו בעץ חיים קובץ לב) כתב דרך חדשה בזה, כי על ידי הכלאת שתי מינים, לא ניתן לייצר זן חדש שישאר קבוע לשנים ארוכות, ולכן כל השושלות המוחזקות במפעלי טיפוח העופות הם זנים מקוריים שנעשו בהם רק סלקציות. מלבד ההכלאה של הקורניש והרוק, שאינה מתקיימת לדורות רבים. עיין שם דבריו באורך. אמנם אף הוא, הגם שלא כתב שהעופות אסורים, מכל מקום כתב בסוף דבריו (עמ' לא) 'שאסור להשאיר את הדברים בלי לדעת בוודאות מה נעשה, ולסמוך על הוכחות וסברות', וכתב עוד במאמר אחר (עץ חיים קובץ ל"ב, עמ' תקסח) 'שהוא זוועה של ממש להשאיר הדבר כמו שהוא, שאוכלים מהחברה של מטפחי העופות בלי השגחה, ואסור להשאיר המצב כך לקנות העופות בלי לדעת מה נעשה שם'. נמצא שאף הוא אינו סומך על דבריו להעמיד מהם היתר ברור לעופות. **ומלבד** זה יש להעיר על עיקר טענתו, דאף אילו אימנו דבריו שכל ההכלאות אינם מחזיקות בקבע, כיון שמודה הוא שהפטם בא מהכלאה ולכן אינו גזע שעומד בטבעו לדורות, אם כן מנא ליה להכלאתו היא מקורניש ורוק, שמא הם שני מינים אחרים, או שמא אביו בא מהכלאת קורניש ותרנגולת הבר, ואמו באה מהכלאת רוק ותרנגולתא דאגמא, וכל שהדבר נעשה ביד גוי שאין לו אמונתו, וממילא לא נתברר לנו מי היא אמו ומי אם אמו, אם כן אין לנו מסורת טהרה על עוף זה ואסור לאוכלו. [ומה שכתב שם שלא נזכר בדברי דוקטור ג'ונס שעכשיו מערבים מינים זרים, הנה במאמר של דוקטור ג'ונס אשר צורף למכתבו (נדפס בקונטרס פולמוס עופות הפטם) ציין בסעיף החמישי הכלאות כמה מינים לגבי השושלת שהיתה דומיננטית בשוק לפני כחמישים שנה, וגם בסעיף השמיני ציין עוד הכלאות שנעשו בשלושים שנה האחרונות, שזו התקופה

הוכנס בסוד העניינים, ונודע בבירור שאין שינוי לא בזכרים ולא בנקבות עשרות רבות של שנים, יכולים אנו להודיע שהעופות פטם הם עופות טהורים'. **לאחר** מכן הרב בינדר נפגש עם הרב משה שאול קליין והרב מנדל לובין, והרב קליין סיכם את הפגישה בכתב (נדפס בקי' דעת תורה ופסק הלכה בענין העופות פטם), וזה לשונו שם, 'הרב בינדר סיפר שמאחר שיש הרבה מאמרים ממומחים ומרבנים, שזה אומר בכה וזה אומר בכה, על כן נשלחתי על ידי הבד"ץ לבדוק את הענין מקרוב. נסעתי למפעל של העופות, במקומות אלו אי אפשר להכנס אלא באישור, מפני חשש הדבקות של חיידקים, והייתי צריך לחכות לפחות שבע ימים^(ט) ולעשות כל מיני חיטויים כדי שאוכל להכנס שם, וראיתי את העופות שמכליאים זה בזה, והם נראים כעופות רגילים. הרבנים אמרו לו, שבדאי יראה שם רק עופות רגילים, כי היסוד בתערובת המינים, שאינם מערבים ומיד מוכרים, אלא מערבים וחוזרים ומערבים, עד שרואים שהעוף קיבל את הצורה והתכונות הנצרכות^(ט), ואחר כך מגדלים כן כמה שנים לעשות ברירה של הטובים דור אחר דור, ורק אחר כך מוכרים, נמצא שבדאי כל העופות של השנים האחרונות דומות זה לזה, ואין שום טעם לבדוק העופות הנמצאים שם עכשיו בשעה שעומד כבר להוציא מהם עופות למכירה. הרב בינדר הסכים לדברים הנ"ל. הרב בינדר אמר שאחר שבירר היטב בענין, נתברר שאין שום אפשרות לברר מקור העופות מתחלת פעולת המפעלים אשר מייצרים את העופות, ויכול להיות שעירבו מינים שונים. אמנם לפי דבריו אפשר לברר מה נעשה בעשרות השנים האחרונות, ומהיום להשיג שלא יערבו שוב עופות בלא השגחת הבד"ץ. ואופן הבירור על העופות לשעבר במשך עשרות שנים, הוא על ידי שהמפעלים מראים לו את היחוס של העופות ומה שנתערב בהם, ועל ידי זה נתברר שאין תערובת עוף טמא. אמנם דעת הרבנים דלעיל שאין שום תועלת בבירור של כמה עשרות שנים, אם לא נתברר כל מקור העופות. ועוד דגם הבירור לשעבר הוא בירור על ידי נאמנות לגוי, שיראה לו בדיוק את הסודות המקצועיים הכמוסים עמהם, ועל פי הלכה אין להם שום נאמנות. ועוד דאף הבירור מכאן ולהבא אינו בירור כלל, דהרי לא נותנים להכנס לשם אלא על ידי הכנה קודם, ואינם יכולים להסתובב שם כרצונם, ובדאי יראו למשיג מה שרוצים להראות, ואין בזה שום בירור כלל, וכמדומה שאין שום כשרות בעולם שסומך על בירורים מפוקפקים כאלו. נמצא שמלבד זה שלא נתברר על ידי שליח הבד"ץ מה מקור העופות מתחילה, גם לענין מה שנעשה בעשרות השנים האחרונות אנו נסמכים על דברתו של גוי שאין לו נאמנות לקולא כמבואר לעיל (אות ח).

גם הרב מנדל לובין כתב במכתב (נדפס בקי' דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף פטם) 'לצערנו נתבררה מציאות עגומה, למעלה מכל ספק, וכפי ששמענו גם מהרב פנחס בינדר שליט"א, ייצור העופות המשווק לכל העולם, נעשה לפני עשרות שנים על ידי קווים שקנו מאנשים ומחברות שטיפחו וגידלו עופות כדי להגיע לתוצרת מעולה, ואין שום אפשרות לברר אלו עופות הוכלאו בייצור זה'. **ומלבד** זה, הרב יהושע רוזנברגר, מחברי הבד"ץ של העדה החרדית, אשר היה בין החותמים על המכתב הנזכר, פרסם מכתב נוסף בחודש כסליו תש"פ (נדפס בקו' אכילת עופות בזמנינו, אב תשפ"א. ובקונטרס דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף פטם) וכתב שם בזה הלשון, 'הנה באשר פרסמו את המכתב הבד"ץ בענין העופות בלי רשות, הנני בזה לקיים והייתם נקיים מה' ומישראל, ואכתוב את השתלשלות הדברים, לפני כמה חודשים כאשר חזר השליח בית דין ואמר בפנינו בוודאות שהעופות כשרים בלי פקפוק, וסמכנו על דבריו וחתמנו על המכתב, ואחר כך נודע לנו שהוא סמך על מה שאמר לו דוקטור מ.ק.^(ט) ממגדלי העופות, ונודע

הערות והרהבות

שצורתם דומה לצורת התרגול הרגיל, אבל חלק החזה שלהם גדול בירושה מן הקורניש, ומוזוגים הוולדות הללו שבירור, וגם מהם מיעוט הוולדות יוצאים בצורת הסבא הקורניש, ומיעוטם דומים לסבא התרגול הרגיל, אבל רובם דומים לאביהם ואימם, ואוספים מהם את כל אלו שדומים לתרגול הרגיל אבל חלק החזה שלהם כפול, ומוזוגים אותם, ומסלקים מוולדותיהן כל מי שאינו בצורה הרצויה, וחוזר חלילה, עד שמגיעים לכן שהוולדות בדרך כלל כולם כפי הדבר הרצוי. ובסוף תהליך הסלקציה שנמשך על פני כמה דורות, מלבד השינוי היחיד שחלק החזה גדל, לא ניכר שעופות הללו באו מהרבת הקורניש. וכן עושים בכל דבר שרוצים לשנות כגון שרוצים שהיו הרגלים קצרות, או שהיה צבע הנוצות לבן, וכיוצא בזה:

ע"ט בעותק המכתב המוקדל כתוב מ.ק. ובמקור המכתב בכתב יד הניחו האות הראשונה של השם שהיא ק', וכן הניחו האות האחרונה של שם המשפחה והיא ר', ומחקו כל האמצע, ומכל זה נראה שכוונתו לדוקטור מארק קופר:

ע"ז כן כתב גם בספר האשל ברמה (מסורת העוף, עמ' רטו) 'שהרבנים שהשתתפו בנסיעה למפעלים הגדולים, כדי שיהיה להם הרשות להכנס לפני ולפנים, הצריכו שבוע מקודם לכן, להזהר בכמה זהירות, כגון שלא יהיה להם שום שייכות עם בעלי חיים, וגם שלא יגע לשום עופות אחרים, וגם שישוה בכל הזמן רק באמריקא ולא בשאר מדינות'. והוסיף וכתב 'שאי אפשר להגיע למקום גידול העופות בקלות כל כך, שהכל סגור ומסוגר אין יוצא ואין בא, רק ברשות ובהירות יתירה כדלעיל':

ע"ח ביאור כוונת דבריו, כגון שרוצים להשיב מין עוף אחד, שיהא בשר החזה אצלו כפול כמה שיש לו עתה, מפני שיש בשוק הבשר דרישה גבוהה לחלק החזה להכנת שניצלים לאולמות ומלונות, ורואים שבעוף הקורניש החזה עבה מאד, אמנם צורת הקורניש אינה כצורת התרגול הרגיל, על כן הם מוזוגים בין העוף הרגיל לקורניש, והוולדות יוצאים שונים זה מזה, חלקם דומים לקורניש, וחלקם דומים לעוף הרגיל, וחלקם דומים במקצת לזה ובמקצת לזה, והם בוררים מתוכם רק אותם

לי בבירור שעל הדוקטור הנ"ל אין לסמוך כלל, שהוא אומר וכותב מה שהרבנים המכשירים אומרים לו לכתוב, ואין לו שום נאמנות, ואחרי חקירות ודרישות נוספות, ראיתי שאי אפשר בשום אופן לברר את המציאות בענין העופות הנ"ל, על כן הנני להודיע שחתימתי הנ"ל בטלה ומבוטלת, ואין לסמוך על זה כלל. **וכן** כתב הרב משה זרגר מחבר שו"ת וישב משה, במכתב שפירסם בחודש כסלו תש"פ (נדפס בקר אכילת עופות בזמנינו) בזה הלשון 'בענין העופות המעובדים (פטם), לעניות דעתי דבר זה לא נתברר ולא יתברר, ואני יודע ועד ראיה שיש שינויים גדולים מפליגים מלפני עשרות בשנים, וידוע בכל העולם שמעריבים, והיה צריך משגיח תמידי זה עשרות בשנים ויותר, ומחזיקים הכל בסוד, וברור שגוי אינו נאמן בדבר דלא עבדא לגלוי, ויש כאן חשש תורה שלעניות דעתי השומר נפשו ירחק ממנו'. **גם** הרב שריאל רחנברג כתב במכתב בחודש כסלו תש"פ (נדפס בקר דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף פטם), 'הנה ודאי שעופות אלו אינם דומים לגמרי⁽¹⁾ לעופות הישנים מקדמת דנא וכו', מדובר בשינויים שנעשו על ידי הכלאות ממינים שונים של עופות, וכל העופות בשנים אלו הם ממפעלים שפיתחו עופות מהכלאות אלו שאי אפשר לדעת מקורם, ויש באמת חשש גדול שמעורבים בעופות מינים שבודאי אין להם מסורת, ואולי אף עופות טמאים⁽²⁾'. (ומלבד כל זה יש לציין שבארץ ישראל כיום מזמינים עופות גם מחברת רוס, והיאך יוכל הקונה לדעת אם עוף זה מקוב או מרוס).

הערות והרחבות

נעשתה על ידי בן ישראל, אלא על ידי גוים בחצירה ובטירתם, ואם כן היאך יוכל בר ישראל לקבוע אם הכליאו רק מין במינו, או שהכליאו מינים שונים, אלא אם כן יסמוך על דבריהם, ועל פי הדין אין לדבריהם נאמנות לענין קולא, כמו שהבאתי לעיל (אות ח). וכל שכן שלא נעשתה מלאכה זו ביד גוי אחד לבדו, אלא היו כמה וכמה חברות שעסקו במלאכת ההרכבה, ולפי מה שכתב דוקטור ג'ונס (ראה קונטרס פולמוס עופות הפטם, חלק ב') בארצות הברית לבדה היו אז למעלה מאلف חברות שטיפחו עופות, וכתב עוד שהיה אז נוהג נפוץ בין החברות להחליף ושולות עופות ביניהם, אם כן מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו ליבו לומר שידוע מה הכליאו כל אותם הגוים במקומות מושבותיהם לפני כמה עשרות שנים. ומפני דברים הללו, וכן מפני עוד שאר דברים שהזכיר נשיא חברת רוס במכתב, הצהיר בפה מלא כי אין ידוע להם מי היא האמא של האמא, ואם כן היאך נוכל לברר דבר זה. אמנם בספר האשל ברמה (מסורת העוף, עמ' יז) הביא שכתב הרב לנדא 'לא שאנו סומכים על החברות, אלא על טביעות העין בעופות שמגדלים מהם, שאין בהם שום שינוי'. אך מעדידות השוחטים אנו רואים שלא כן הוא הדבר, דהנה הרב ניסים קרליץ כתב במכתב (נדפס בשו"ת אבני חן ח"א עמ' קכא), 'שהממונים על השחיטה מגלים שיש לפעמים שינויים בצורת התרגול כמה שאנחנו רגילים מאד'. גם בעל שו"ת וישב משה כתב במכתב (נדפס בקר פולמוס עופות הפטם) 'היות שאדוני אבי ז"ל היה סוחר עופות חיים, ומר חמי ז"ל היה שוחט ובודק מובהק, באופן שהורגלתי הרבה בעופות חיים וכו', זכרני שבתחילת שנות תש"ל דיברתי או שמעתי מהם, שניכר שינוי בתרגולים [בשנות תש"ל המוקדמות או קודם לזה, ובארצות הברית היה כמה שנים קודם], הן שהרגלים נתקטנו, והן שהשוק נתגדל, ולא ידענו אז מהו, רק ידענו שיש הרבה בשר יותר בעופות כבר אז, מעופות הקודמות שהיו נצוצות רבות ועצמות גדולות ומעט בשר לאכילה'. ועיין עוד בזה באריכות להלן (הערה דה). **ועוד** שעיקר הטענה שאין כאן אלא קורניש טהור ורוק טהור, לא נוכל להעמידה, שהרי בכל משקי בעלי החיים, כגון הבקר והצאן, וכן בשאר מיני העופות, כגון היונים והתוכים, ישנם בכל מדינה ומדינה מאות ואולי רפתות ודירים ולולים, שבעליהם מגדלים את בעלי החיים דור אחר דור, ולא נזקק בעל רפת לרכוש בקביעות פרות ושחורים ממפעל בחו"ל, אלא בהקמת הרפת הוא קונה פעם אחת פרות ושחורים, ומהם הוא מגדל דורות על גבי דורות, וכן בצאן ובשאר מיני העופות, ואילו כאן בעופות הפטם אנו רואים דבר תמוה, כי בכל העולם כולו ישנם כיום רק שלשה חברות לייצור פטמים, וכל בני העולם נצרכים לקנות מהם בקביעות, אף שהם מוכרים במחיר יקר מאוד. ואף אם נאמר שאותם החברות הצליחו על ידי סלקציה [דהיינו שבחורים תמיד רק הוולדות היותר טובים ומוזוגים אותם, וכן הלאה דור אחר דור] לייצר עופות מפותמים ומשובחים, מכל מקום כל בעל משק יוכל לקנות מהם פעם אחת עופות, ולגדל מהם

(2) מבואר מאריכות דבריו שם שכוונתו שהם דומים להם, אבל לא דומים לגמרי, אלא יש בהם שינויים:

דיון בדברי הרב לנדא

(2) ומכל הדברים הללו יש להעיר על מה שכתב הרב משה יהודה לייב לנדא, במכתב לאדמו"ר מסאטמר (נדפס בקר פולמוס עופות הפטם), וזה לשונו 'אחר שנת תש"ב - תשט"ו, התחילה התפתחות של טיפוח עופות בארץ, היה יהודי חרדי שרצה להקים חות טיפוח עופות. היו מפעלים בחו"ל אשר טיפחו אפרוחים. היו צריכים לברר על עופות עם מסורת. הגענו לבית שחיטה של סטמר שהיו בקשר עם חברת "אנטרפ" אשר טיפחו אפרוחים. נתברר על עוף המכונה קורניש אדום ועוף קורניש לבן שיש להם מסורת, עוף ליגור לבן שיש לו מסורת, וכן עוף המכונה פלימוט רוק שיש לו מסורת. מצירוף עוף המכונה פלימוט רוק עוף עם מסורת, עם הקורניש הלבן שיש לו מסורת, הגיעו האפרוחים ארצה או הביצים לטיפוח אפרוחים. מאז ועד היום האפרוחים שנקנים בארץ הם מהווג הזה. אמנם לא מאותו מפעל אשר כבר לא קיים, אבל מאותו צירוף. כל המומחים יודעים להכיר את התרכובת הזאת. אין שום הכלאה אחרת לאפרוחים'. **ובראשונה** יש להעיר על מה שהחזיק הקורניש והרוק לעופות שיש להם מסורת טהרה, ממה שנתבאר לעיל (אות יז) שעוף הקורניש הוא אסור באכילה, וגם נתבאר לעיל (אות יז) שהרוק אין לו היתר. **ומלבד** זה יש להעיר שנראה מדבריו כי הפטם מורכב משני עופות בלבד, הקורניש והרוק, וכל אחד מהם הוא גזע טהור שלא מורכב בו מן אחר. ודברים הללו לא נוכל להעמידם, מכמה טעמים. האחד, דהלא שני חברות הענק, רוס וקוב, שניהם אומרים בפה מלא כי אין הדבר כן, שכבר הבאתי למעלה דברי נשיא חברת רוס שביאר בהרחבה כי גזע האמא של האמא אינו ידוע, ועוד הוסיף וכתב במאמר שצריך למכתב (נדפס בקר פולמוס עופות הפטם) כי השושלת של הנקבה היתה הכלאה בין שתי שושלות, השושלת האחת הורכבה מרוק לבן, ורוק מפוספס, ורוד איילנד רד, ואולי גם ניקולס, והשושלת השנייה הורכבה מרוק לבן עם לגהורן. נמצא שהנקבה מורכבת ממש או שבע מינים ידועים, מלבד המינים שאינם ידועים. וגם הבאתי למעלה שדוקטור מארק קופר מחברת קוב, כתב כי הנקבה קוב F500, וכן קוב 700, בשניהם האמא של האמא היא הרכבה של שושלות שמקורם מקורניש, ולגהורן, ורוק מפוספס, וניו המפשייר, ורוד איילנד אדום, וגם לענין הזכר כתב באותו המכתב כי הוא מהרכבות של קורניש ולגהורן. נמצא שבשתי החברות אין הדבר כמו שסבר הרב לנדא שיש כאן רק קורניש טהור ורוק טהור. וכבר נתבאר למעלה (אות טו) שיש לדברי הגוים הללו נאמנות מן הדין לענין חומרא. **ועוד** דאף אילו לא היו לפנינו דברי הגוים הללו, על מה נוכל לסמוך ולקבוע שמאז ועד היום אין בפטם אלא הכלאה אחת של קורניש ורוק טהורים, הלא מלאכת טיפוח העופות לא

הערות והרחבות

לערך, כאשר אז מעשי הגוים נעשו בחדרי חדרים בלא שום פיקוח כלשהוא [ורק בשנת תשע"ט כאשר באה משלחת הרבנים למפעלי קוב, דובר על פיקוח כמאן ולהבא, כפי שיתבאר להלן (דבריו האשל ברמה), ועיין במה שיובא שם שאף פיקוח זה אינו מועיל לנן]. ואם כוונת האדמו"ר מסאטמר שהעמידו פיקוח בבית השחיטה, מה יועיל הדבר אחר שלא נודע לנו מאיזה מינים הורכבו העופות. **ומה** שכתב אחר כך שישוב כסאות למשפט ובירור בבירור גמור שהעופות הללו כשרים ומהודרים, לא ביאר מכח מה נתברר להם כן, ואין לדין אלא מה שענינו ראות, ולפי הנראה לעין לא נוכל לדעת ממה הורכבו עופות הללו, ובפרט שהוא דבר תמוה היאך יוכלו לשבת למשפט ולברר מה נעשה במשך עשרות שנים אצל כמה וכמה חברות של גוים בחצריהם ובטירותם. וכל שכן אחר שהגוים עצמם אומרים שאינם יודעים ממה הורכבו מתחילה. **ומה** שהוסיף שהם העופות שיש להם המסורה ועלו על שלחן גדולי הדור מאז ומקדם, הנה דבריו הללו לא נוכל לפרשם כפשטן שעופות הפטם יש לנו עליהם מסורת טהרה מאבותינו, שהרי נתחדשו לפני כמה עשרות שנים, וכמו שכתב הוא עצמו במהמשך 'העופות שנאכלין כבר זה שבעים שנה', ואם כוונתו שאכילת העופות כמה עשרות שנים היא חשובה מסורת, וכפי שנראה מלשונו שכתב "גדולי הדור", ולא כתב "גדולי הדורות", ראה מה שכתבתי בזה להלן (אות ט). ואם כוונתו שאבותיהם של עופות הללו, דהיינו הקורניש והרוק יש להם מסורת, תחילה היה לו לברר אם הם מורכבים מקורניש ורוק, דמאן לן דהכי הוה עובדא, הלא הורכבו בבתי מושבותיהם של גוים שאין להם נאמנות להקל. וקל וחומר השתא שחברות הטיפוח אומרים בפה מלא שאינם יודעים מאיזה מינים הורכבו. ועוד שכבר נתבאר לעיל שהרוק והקורניש אין להם היתר. **ולענין** מה שהביא ממש"ת משיב דבר, ראה מה שכתבתי בזה בהרחבה להלן (הערה קח), וראה עוד להלן (כ) ולהלן (אות כא).

דין בדברי האשל ברמה

ובכסף האשל ברמה (מסורת העוף, עמ' קכח וקלא) כתב 'דהעופות שלנו אכלו אותם אבותינו ורבותינו, ומשתמשים בהם כל הכלל ישראל בכל קצוי תבל זה שבעים שנה, ואין לך מסורת גדולה מזו'. **והן** אמת דבסתמא אם אנו רואים עוף הנאכל בקהילה אחת, וכל שכן בכלל ישראל, אנו מחזיקים דמסתמא קיבלו כן מאבותיהם מימי עולם ומשנים קדמוניות, והרי זה מסורת טהרה ברורה, אך לא כן הוא הדבר בנדון דידן שידוע לנו שהעוף פטם לא היה בנמצא בעולם כלל לפני מאה שנה, אלא רק בעשרות השנים האחרונות נתחדש, וכן ידוע לנו שנתחדש על ידי הכלאה, ולא בידי בן ישראל, אלא בידי הגוים שאין להם נאמנות להקל, וכל שכן שהגוים עצמם אומרים שלא נתברר להם מי היא האמת של הנקבה ומי אא אמה, ודאי דלא שייך לומר שהוא עוף שיש עליו מסורת טהרה. ועיין עוד להלן (אות ט). **עוד** הביא האשל ברמה (עמ' קל, וקע, וקצא ואילך) שחקרו ונתברר להם שהעופות אינם מורכבים אלא אך ורק מקורניש טהור ורוק טהור. אמנם לא ביאר היאך נתברר להם דבר זה. וכבר הבאתי לעיל (בראש הערה זו) שהרב לנדא כתב כעין כן, ועיין במה שכתבתי שם על דבריו. **וכתב** עוד שם (עמ' סח, וקצה, וקצח) 'דאדרבה יהיה לחברות העופות הפסד רב אם יערכו בתוך העופות איזה עוף אחר, וכל הכלאת עוף חיצוני תחשב אצלם לאסון'. **אך** הנה לפנינו נשיא חברת רוס שכתב שחברות הטיפוח החליפו שושלות ביניהם, הרי שלא החשיבו הדבר לאסון, אלא רצו לקבל שושלות אחרות ולשלכם בשושלות הייצור. וגם כתב עוד שרכשו שושלות מחקר תוך כדי איחוד תעשייתי, ומפעם לפעם הם משלבים משושלות המחקר בשושלות הייצור, לפי בקשות וצרכי הלקוחות, הרי שלא זו בלבד שאינם נחשב אצלם כאסון, אדרבה הם משלמים וקונים בכסף מלא שושלות אחרות ומשלבים אותם בעת הצורך בשושלות הייצור. וכבר נתבאר שיש לדבריו נאמנות לענין חומרא. וגם הבאתי לעיל (על דברי הרב לנדא) שבין חברת רוס ובין חברת קוב מצהירים כי מעורבים בפסמים כמה מיני תרנגולים, הרי שאין עירוב המינים נחשב אצלם לאסון, אלא לדבר המביא תועלת. ועוד הבאתי למעלה (סוף אות

דורות על גבי דורות, ויוכל גם למכור לאחרים, ומפני מה אין בכל העולם אלא שלשה חברות. וכפי שאמר לי מנהל מדרגת ניר עם [וכן הוא דבר ידוע לעוסקים בעופות], הם מזמינים מחברת קוב במחיר יקר מאד את ה"סבתות" של הזכר, ו"הסבתות" של הנקבה, ומזווגים אותם ומגדלים דור שני ושלישי, והדור השלישי הוא נמכר ללולי העופות, ולעת זקנתם של הסבתות כולות כחם להטיל ביצים, הם נצרכים להזמין שנית סבתות מחו"ל אף שמחירם יקר מאד, כי אם יגדלו מהעופות דור רביעי והלאה, כבר נגרעים מעלותיהם ואין רווחיות בגידולם. והשתא אילו היו הסבתות של הזכרים רק קורניש טהור, והסבתות של הנקבות רק רוק טהור, כיון שרוכשים מהם כל זן בנפרד, יוכלו לגדל מכל אחד דורות על גבי דורות, שהרי כל עוף מוליד כדוגמתו דור אחר דור אלפי שנים, ומפני מה השבח שבהם הולך ומתמעט אחר שלשה דורות, אלא ודאי שהעופות הבאים מחו"ל הם בני תערובת, והוא דבר ידוע בהכלאת שני מינים כי ככל שיגדל ההפרש בין שני המינים, כך יהיה יותר דבר שאינו מתקיים (עיין רמב"ן וירקא יט ט), נמצא שאנו מוכרחים להודות שאין הגוים הללו טהורים. **אמנם** מתוך דברי הרב לנדא נוכל ללמוד היאך נשתרש מנהג ישראל לאכול הפטם בלא חשש כלל, כי מתחילה סברו שיש כאן הכלאה בין שני עופות טהורים, וגם במשך כל השנים לא העלו על הדעת שנעשים שינויים ותערובות נוספות בעופות הפטם, אך לדאבון הלב כפי מה שמתברר לפנינו לא כן הוא הדבר. וכן מתבאר מדברי הרב פרידמאן (גית ורדים טבת תשע"ח, עמ' רלו) שהביא שהנודן הראשון שמצאנו על כשרות הפטם היה בשנת תש"נ, שנשאל רבי יצחק אייזיק (שו"ת בית אביי ח"ה י"ד צב) על הרוק קורניש (היינו הפטם), וכתב שנוכח כי הזכר (היינו הקורניש) הובא מאנגליה, וגם הוסיף מסביר דיליה כי באנגליה בודאי יש מסורת עליה. נמצא שמתחילה לא היו מודעים כלל לבעיות הקיימות בהרכבה, אלא היו סבורים שיש כאן רק שני עופות אשר הם בעלי מסורת מעלייתא.

דין בדברי האדמו"ר מסאטמר

והאדמו"ר מסאטמר השיב במכתב (נדפס בקונו פילמוס עופות הפטם המצויים) לרב לנדא, בשנת תשע"ו, בזה הלשון, 'בענין העופות הרגילים אצלינו זה עשרות בשנים, ירד ירדנו מלפני קרוב לעשרים שנה, באלה מסעי, יחד עם רבנים גדולי תורה והוראה, למקום גידול התרנגולים והעופות, לברר כל פרט ופרט לאשורו, ותיקונים גדולים עשינו על מקור מוצא העופות הנשחטים פה קהילת קודש, בפיקוח תמידי במשך כל השנים על משמר כשרות העופות, שיהא ראוי להעלות על שלחן אחינו בית ישראל המהדרין בכשרות. גם כעת ישבנו כסאות למשפט והתוודענו יחד עם ידידי הגאון רבי שלום אליקים דיינא רבא, וידידי הגאון רבי יהודא משולם אב בית דין, הם העומדים על משמרת הכשרות של בית השחיטה דפה קהילת קודש, ובירורו בבירור גמור אחרי כמה חקירות ודרישות, בירור אחר בירור, שהעופות הללו כשרים ומהודרים ואין עליהם שום ערעור או חשש כלל, ואדרבה הם הם העופות שיש להם המסורה, ועלו על שלחן מלכים מאן מלכי רבנן גדולי הדור מאז ומקדם. בנוסף לזה ראוי לציין מה שהארכו גדולי ישראל למעניתו, שאין לערער ולהוציא לעז על עוף טהור שיש לה ארבעה סימני הכשרות שנאכל כבר רבות בשנים, גם אם אין לה המסורה שחייב אותנו הרמ"א, וכמו שהביא בדרכי תשובה (י"ד סי' פב) בשם שו"ת משיב דבר (ח"ב סי' כב) לענין האינדי"ק, שהיו הרבה מערערים עליהם בשעה שהביאום מאינדיא ולא היה מסורת על כשרותם, וגם עוד היום יש מחמירים ופורשים מהם, ומכל מקום כבר נהגו להיתר ואין פוצה פה, והוא משום שכבר הוחזקו להיתרא ואין ראייה לאוסרם, אין לנו לאסרם ולהוציא לעז על אבותינו שאכלו עוף טמא חס ושלום. עד כאן לשונו. ויסוד דבריו קילורין גם לענינו באותן העופות שנאכלין כבר זה שבעים שנה על ידי המוני בית ישראל ורבנים גדולים צדיקים מפורסמים אשר מימיהם אנו שותים'. **ומה** שכתב שלפני קרוב לעשרים שנה ירדו למקום גידול העופות, ועשו תיקונים גדולים על מקור מוצא העופות בפיקוח תמידי במשך כל השנים, לא ביאר הרב איזה תיקונים עשו, ואיזה פיקוח העמידו, שהרי דבריו אומרים על שנת תש"ס

הערות והרחבות

דנא', כלומר לצורת העופות הטהורים בכללותם. אך לענין זה כבר הבאתי לעיל (סוף אות ב) דלא מהניא לן צורת התרגולים הכללית, אלא צריך מסורת דוקא על מין עוף זה עצמו שהוא טהור, עיין שם, וממילא מצורת התרגולים הכללית אין שום ראיה, כל זמן שלא נתברר לנו על כל מין ומין מהעופות שיש עליו מסורת טהרה. ועוד שהדבר ידוע שבהכלאת שני מינים הולדות יהיו חלקם דומים לאב וחלקם לאם וחלקם יש בהם גם מזה וגם מזה, ואם כן אין ממראה התולדות ראיה ממי נולדו, ובפרט שכן הוא דרך מגדלי העופות שכאשר רוצים להוסיף לעופות איזה מעלה שיש בעוף אחר, לאחר ההכלאה בוחרים מהתולדות את הללו שמראהם כמראה העופות שהיו עד עתה עם המעלה הנוספת מהעוף החדש, ומעמידים מהם שושלת חדשה. וכעין זה מבואר מדברי הרב קליין שהבאתי למעלה (אות יז). ועוד שכבר נתבאר שאי אפשר לסמוך על ביקור שנעשה לאחר המתנה של שבעה ימים, אשר יש בהם די זמן להוציא מן המפעל ולהכניס אליו מה שרוצים. **עוד** כתב שם 'שהרב בינדר בשעה שביקר במשרדי החברה, הפתיע אותם בדרישה להיחשף לתייעוד בספרים ובמחשבים, לאחר דין ודברים נענו לדרישתו, ואכן ראה התייעוד המאשר שאין מכילאים כי אם מין במינו. ודבריו קשים להלם, שאם הם מרכיבים רק מין במינו, דהיינו שהזכר הנמכר אינו אלא הרכבה של קורניש טהור עם קורניש טהור לכל דורותיהם, וכן בנקבה הוא רוק טהור, אם כן איזה תיעוד וספרים וקבצים צריך לזה, הלא אין כאן אלא מין אחד. ומכל מקום לענין עיקר הטענה שיש כאן רק קורניש ורוק מגזע טהור, ראה מה שכתבתי לעיל על דברי הרב לנדא (בראש הערה זו). [ומה שכתב האשל ברמה (עמ' רכא) שהקבצים חשופים כמסחי לפי תומו, כבר נתבאר דגו אינו נאמן להקל אפילו במסחי לפי תומו. ומה שכתב (עמ' רכב) שהדיבור עם עובדי המפעל חשיב מסחי לפי תומו, הנה מלבד זה דאינו נאמן אפילו מסחי לפי תומו, הא דראי לא חשיב לפי תומו מאחר שהגיעו לאחר תיאום מראש למטרה של בדיקת כשרות, ויכולים מנהלי המפעל להורות לכל העובדים מתחילה לומר כך וכן]. **עוד** כתב שם 'שהחברה חתמה חוזה עם הבד"ץ על פיקוח הדוק מכאן ולהבא, והתחייבו להודיע לבד"ץ ששה חודשים מראש על כל שינוי שמתכננים לבצע בגידול העופות'. אך הדבר מבואר כי עופות הללו שאין לנו עליהם מסורת מעיקרא, לא מהני בהו פיקוח מכאן ולהבא. ודומה לזה כתב הרב שריאל רוזנברג במכתב (נדפס בקו"ט תורה ודעת) ופסק הלה: בענין העוף פטם "ידעת לבנות נקל כי ביקור היום במפעלים במדינת הים, אינו יכול לברר כלום על העבר, ואי אפשר לטעון כי השאלה הנ"ל נבדקה והתבררה". ועוד שאינו קרוי פיקוח הדוק כאשר בכל ביקור צריכים לתאם הדבר מתחילה, ולשהות אחר כך שבוע ימים, ולעבור כמה חיטוים, ובזמן זה יוכלו הגוים להוציא ולהכניס מה שרוצים. וכן כתב הרב קליין כמו שהבאתי למעלה. **ועוד** האריך הרב שם בענין אומן לא מרע אומנותיה, ולפי שאין רצוני להאריך, הרוצה יעיין בדבריו שם, ואכתוב אני רק מה שנראה לעיני דעתי בקוצר. דהנה נבדון דידן מעיקרא לא שייכא נאמנות אומן, שהרי מבואר בבית יוסף (אורח ריש סי' ב) דנאמנות אומן היא משום 'שהוא מוחזק שאינו משקר וכו', אבל לענין חברת קוב, מאחר שדוקטור קופר כתב תחילה במכתבו שמעורבים כמה מינים [וכן פירסמה חברת קוב בגיליונות שלהם כמבואר לעיל], ושוב כשבאו לקבל הכשר אמר שאין כאן אלא מין במינו, אם כן על כרחיך שיקר או מתחילה או לבסוף, וממילא איבד חזקתו שאינו משקר. ובפרט שמסתבר שלבסוף שיקר כשרצו לקבל ההכשר. וכן כתב אודותיו הרב יהושע רוזנברג, 'נודע לי בבירור שעל הדוקטור הנ"ל אין לסמוך כלל, שהוא אומר וכותב מה שהרבנים המכשיירים אומרים לו לכתוב'. אם כן לא שייכא גביה החזקה דאומן אינו משקר. ועוד יש לעיין בדברי הרב, דגבי טעימת קפילא הוי מילתא דעבידא לאיגלווי כשיטעם הישראלי. ולענין יין רימונים ותכלת, הלא כתב הר"ן (ע"ז יא. מדפי הר"ן) בהדיא דהתם איכא קפידא טפי, ואין כוונתו שכל איסור אצל הישראלי אית ביה קפידא טפי, שהרי בדברי הר"ן עצמו שם מבואר דבחלא דשיכרא חיישינן שעירב איסור, וכן ביין תפוחים. ולענין ביאור החומרא ביין רימונים ותכלת, עיין בשו"ת חכם צבי (סי' טו) ובחלקת יעקב (בריש, י"ד כח), ולפי דבריהם בעופות יש לחוש לתערובות.

טו) שהביא הרב פרידמאן כי לפני מספר שנים, חברת קוב רכשה את "הרטיג' ברידרס" ממפעל "פרדו", והביא כמה דוגמאות מגולין חברת קוב, הנקרא קוב פוקוס, שמשלבים עופות חדשים בקווי הייצור. וזה ממש כדברי נשיא חברת רוס. (ועוד כמה פרטים שכתב שם האשל ברמה, וכללים במה שאכתוב בסמוך על דברי הרב עמרם בינדר).

דין בדברי הרב עמרם בינדר

עוד הביא בספר האשל ברמה (עמ' טו) שהרב עמרם יעקב בינדר, בנו של הרב פנחס בינדר, כתב לבאר את יסודי ההיתר, ואבאי דבריו אחד לאחד. תחילה כתב 'שהרב פנחס בינדר הורשה להכנס במקום גידול העופות, ולא הגבילו אותו בשום הגבלה, הסתובב בלולים רבים וראה במו עיניו את העופות'. אמנם זה דבר ברור שלא יוכל בראיית העופות עתה, לברר ממה הוכלאו אבותיהם ואמותיהם בשבועים שנה האחרונות, בין אצל חברה זו, ובין אצל חברות אחרות אשר נרכשו על ידי חברה זו, ואם כן אין שום בירור מראיית העופות כעת. ועוד שביקור הרבנים היה אחר שבעה ימים של המתנה, אשר בהם יש לבעלי החברה די זמן והותר להכין את המקום שיראו הרבנים מה שברצונם להראות. **עוד** כתב, 'שהרב פנחס בינדר חקר מספר רב של עובדים, ומדברי כולם עולה שהשבחת העוף כבר דורי דורות, היא רק מהכלאות של מין במינו, והוברר הדבר שכל הכלאה של עוף חיצוני יחשב אצלם כאסון'. והנה לענין מה ששאל מספר רב של עובדים, כבר נתבאר שגוי אינו נאמן להקל אפילו במסחי לפי תומו, ואין בזה דין חילוק בין גוי אחד לכמה גוים, וקל וחומר דהא אינו לפי תומו כלל, שהרי יודעים מתחילה שבאים לשם כדי לברר אם נתערבו עופות שאסורים באכילה לקהילות ישראל, ויכולים להורות מתחילה לכל עובדי החברה להשיב שלא נתערבו עופות אחרים כלל, כדי שיוכלו לקבל הכשר ולמכור עופותיהם לקהילות ישראל, ואם כן ודאי דאין לדבריהם נאמנות להקל. ובעיקר הדבר שכתב שאין כאן אלא הכלאות מין במינו, כבר כתבתי בזה לעיל (על דברי הרב לנדא). וגם בענין מה שכתב שכל הכלאה במין אחר תחשב כאסון, כבר כתבתי לעיל (על דברי האשל ברמה). ולעצם הדבר שאמרו עובדי החברה שאין כאן אלא רוק טהור וקורניש טהור, בניגוד למה שכתבו תחילה חברת קוב במכתב שהבאתי לעיל (אות טו), הדבר מבואר שהחליפו דבריהם כדי לקבל הכשר, וכבר הבאתי למעלה (אות יז) שכתב הרב יהושע רוזנברג שהם כותבים מה שהורו להם המכשיירים, ונתבאר הדבר יותר בדברי הרב אלעזר פרידמן שכתב, 'כי המכתב של חברת קוב (שהזכרתי לעיל אות טו) אשר כתוב בו כי בשנים מתוך שלשת סוגי הנקבות מעורב תרגול קורניש, וכתב תחילה בשנת תשע"ז, ואחר כך בשלהי שנת תשע"ט, בפגישת הרבנים עם חברת קוב, הגידו שנודע להם שלענין כשרות העוף העיקר הוא אם האם, וטענו שבכל מוצריהם אין קורניש באם האם, ומעורב בה רק רוק ולגהור, להיפך ממה שכתבו כבר. והנחישו גם זה שמעורב בה ניו המפשיר, ורוד איילנד רד, וכבר השמיטו חברת קוב פרט זה ממהדורא בתרא של המכתב, על פי בקשת אחד מהמכשיירים. וכן טענו שכל מה שכתבו בשנים אחרונות על חילוף השושלות ועירוב פטמים אחרים בקוב 500, מדובר דוקא בצד האב ולא בצד האם'. והדבר מבואר כי כל מה ששינו מדבריהם הראשונים, הוא למטרת קבלת כשרות כדי למכור עופותיהם לקהילות ישראל, ובזה גריע מסתם גוי שאין לו נאמנות להקל אפילו מסחי לפי תומו, וממילא ודאי שיש לנו לתפוס לצד החומרא ככל מה שכתבו מתחילה. **עוד** כתב שם 'שכל העופות שראה שם, דומים להפליא בצורתם ובתבניתם לעופות שמקדמת דנא, ללא שינוי כלשהו, ולו שינוי מזערי. ולדברי המעוררים שמכילאים מינים שונים, היה אמור לראות עופות משונים בצורתם. ומאחר שלא נמצא אפילו שינוי מזערי, הרי זה ידיעה שלא הכליאו מינים אחרים, ואין צריך לאמירת הנכרי'. ופניתי אליו בשאלה לבאר מה כוונתו, אם ראו שהיו כל העופות דמות לעוף מסויים, כגון שהיו כולם דומים לבלאדי, או שהיו כולם דומים לפלימוט רוק, או שכוונתו לצורת התרגולים הכללית. והשיב לי שאין כוונתו לתרגול מסויים, אלא לצורה הכללית של התרגולים הכשרים בכללותם. ואכן כך גם נראה מלשונו אשר כתב שדומים 'לעופות שמקדמת

בנוסף בארץ ישראל מכליאים את הפטם בתרנגולות הנשרית

יח) ומלבד זה, אפילו אם היו העופות הבאים ארצה טהורים וכשרים במסורת טהרה כדבעי, עוד יש בהם חשש אחר שהגיעו לארץ ישראל, מחמת שכאשר מגיע ארצה דור ה"סבתות", ותהליך הולדת דור שני ושלישי נעשה במדגרות כאן בארץ ישראל, הדבר נעשה על פי רוב בידי אנשים שלא זכו ללמוד ולדעת דיני העופות הטהורים והטמאים, והם עושים בפועל ככל העולה על רוחם, ואינם נותנים דעתם כלל לדיני התורה בענין כשרות העופות, ואין על מעשיהם שום השגחה ופיקוח של ועד כשרות כלשהו, וכפי שהדבר מתבאר מדברי הרב חזקיהו יוסף כהן, רב משחטת "עוף ראשון", שכתב בספרו שו"ת אבני חן

(ח"ג, מסורת כדת, עמ' ה ועמ' ו) בזה הלשון, "ידוע מה שהדרכי תשובה (פב ס"ק לג) דן לגבי העופות שצווארם ערום מנוצות, ומסיק שם לאסור, על כל פנים כאשר גם עור צווארם אדום כדס. וכל זה כמובן מצד דין תרנגולים המשונים, דבעו מסורת וכו'".^(א) והנה לפני כשנה הבחנתי בבית השחיטה בעופות בודדים שיש בצווארם עיגולים קטנים מבלי נוצות, התופעה היתה משונה, ובעיקר בחלק מהם שעור צווארם היה גם אדמדם, עד שזה נראה כמין מכוות אש, באותה הזדמנות העליתי השערה שזוהי תוצאה של הכלאה עם אותו סוג עוף שצווארו ערום מנוצות. תוך זמן קצר ראיתי שסימני הזיהוי מתרחבים, עד שזה הפך מעיגול קטן לחלקים שלמים מבלי נוצות. כהיום אפשר כבר לראות מידי פעם גם עופות שצווארם אדום כדס, ולפעמים הצוואר גם ערום מנוצות לגמרי

אחד מסוגי התרנגולות הנשרית

הערות והרחבות

והיינו טמאים ממש, וכיון שיש לחוש להכלאה בעופות שאין להם מסורת, נמצא שיש לחוש להכלאה בעופות טמאים ממש. ועוד דמעיקרא היאך יכולים הם לומר שרווחי להכליא דוקא בעופות שאינם טמאים ממש אבל לא בטמאים ממש, דמנא להו מי הם העופות הטמאים ממש ומי אינם טמאים ממש, דהלא כבר לפני כאלף שנים כתב רש"י (חולין סב:) 'דמתוך שאין אנו בקיאים בעופות, אין לאכול אלא במסורת', הרי שכבר בתקופת רש"י, ועם רוב גדולתו וגדולת חכמי דורו בחכמת התורה, עם זאת כבר לא היו בקיאים לדעת אלו עופות הם טמאים, ולכן הורה לסמוך רק על מה שקיבלנו במסורת מאבותינו שהוא עוף טהור, ואם כן מנא להו לאותם מומחים אלו עופות הם טמאים ממש ואלו אינם טמאים ממש, הלא כל עוף שאין לו מסורת אפשר שהוא טמא ממש.

והכח אחד כתב במאמר שפירסם (נדרס בקי' פולמוס עופות הפטם, עמ' קיא) 'כי הגאון רבי חיים ישראל בלסקי זצ"ל, ראש ישיבת תורה ודעת בפלטבוש (אמצות הברייתא), הצליח לרקום קשרים עם הנהלת המפעל של טיפוח העופות, לצורך כשרות, עד שהביאו לו עופות שיכריע עליהם אם אפשר להכניסם לתרכובת העופות או לא. בחיבור ששון הציפור (באנגלית) שחיבר האחראי מטעם הכשרות הנ"ל רבי חיים לויקי, מעיד שהביאו לפניו את תרנגול הג'ונגל האפור ועוד תרנגולי ג'ונגל, הרב בלסקי התיר את התרנגולים האלו, על סמך דימויים לתרנגול, ועוד שמתעברים מתרנגולים בוולדות פוריים בהכלאה טבעית. והיו עופות שנפסלו על ידו, והם משמשים בפועל לקווי יצור אחרים. ומערכת הכשרות הנ"ל אין לה שום פיקוח על הנעשה בפועל, וגם אם נקבל כל הכרעות אלו, עדיין אין מי שידוע האם המפעל עומד בתנאים אלו. כמו כן לא ידוע כי קיימת דרישה מועדות הכשרות בארץ להשתמש רק בזנים שאושרו על ידו. הרי שעושים הכלאות רבות וגם עם עופות שאין להם מסורת. ולענין מה שהתיר תרנגולי הג'ונגל, ראה כמה שנתבאר לעיל (סוף אות יב) דבענין מסורת על מין זה עצמו, ולענין העיבור גם כן נתבאר למעלה (אות ו) שאין לסמוך על זה. **ולענין** שאר דברי התשובות והנהגות, ראה להלן (אות כ):

פב) ועיין בספרו העופות במבחן המסורת (עמ' 277) שהביא 'כי היו שפירסמו שהרב יצחק וייס, קיבל עדות מהשוחטים רבי מרדכי קאופמן ורבי חיים חזן, ששחטו עופות הללו במחנה יהודה'. והביא שם (בעמוד 58) 'שפנה אל הרב חזן לברר הדבר, והשיבו כי לא היו דברים מעולם, ולא היו אז בנמצא עופות כאלו, ואינו יודע מסורת אודותם, ולדעתו הרב וייס לא היה מאשר לשוחטם מחמת השינוי שבהם, אלא שחטו מין אחר במשך מספר שבועות במחנה יהודה'. וראה עוד להלן (הערה פח):

ועוד יש לעיין בזה. ואנמ"ל. ובנדון דידן לא חשיב מילתא דעבידא לאיגלוי, שיכולים להמנע מלדרוש, או לרשום במקום נסתר, וגם בתולדות אין ניכר שינוי גדול לאחר הסלקציה כמה פעמים שישאר רק השבח, ואין להם חשש מזה כי כפי שהאמינו לדבריהם מתחילה שכל השינויים הגדולים בעשרות השנים האחרונות באו מהכלאות מין במינו, כך יאמינו לעתיד, ואין מי שיוכיח הדבר. ומלבד זה הלא נתבאר בדברי הרב פינחס בינדר שכל דבריהם אמורים לענין עשרות השנים האחרונות, אבל מקור העוף מתחילה לא נתברר, כמו שהבאתי למעלה (אות יז).

דין בדברי התשובות והנהגות

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' ק) כתב בזה הלשון, 'מה שטוענים על הכלאות הנעשים מידי שנה בעופות מזנים אחרים שאינם ידועים, ביררתי הדבר אצל גדולי המומחים בארץ ובחו"ל, והם טוענים בתוקף שלא נעשים הכלאות מזנים אחרים מלבד העופות הידועים לנו'. ומראש דבריו שם מתבאר שכוונתו לקורניש ורוק. **אך** לא נוכל להעמיד דבריו, דממה נפשך, אם אותם המומחים הם יהודים נאמנים, הרי אותם יהודים אינם מגדלים את העופות, אלא גויי הארצות מגדלים אותם במקומות סגורים ומסוגרים כמבואר לעיל, והיאך יוכלו אותם מומחים להעיד על דבר שלא עסקו בו. ואם אותם מומחים הם הגוים מחברות טיפוח העופות, הלא אין לגוי נאמנות להקל כמבואר לעיל (אות טו), ואם כן על מה נסמך. ומכל מקום לענין עיקר הטענה שאין כאן אלא רוק וקורניש מגזעים טהורים, ראה מה שכתבתי לעיל (בראש הערה זו) על דברי הרב לנדא. **עוד** כתב שם, 'ומלבד זאת לדברי המומחים אין מקום כלל לחשוש להכלאות בעופות טמאים ממש, כי גם אם אפשר להכליא טמא וטהור יחדיו בכדי להוליד מהם וולדות, אבל אין זה רווחי, ולכן מצד המציאות אין מקום לתלות את העופות בתולדת עוף טמא ממש'. **אך** כבר הורה השלחן ערוך (ס"ב) שאין עוף נאכל אלא במסורת, ואם כן אפילו אם יתברר לנו שאינו רווחי להכליא בעוף טמא, לא נוכל להתיר עופות הללו, דכיון שלא נתברר לנו מאיזה מינים הוכלאו, לא שייך לומר שיש לנו עליהם מסורת טהרה. ועוד דאיהו גופיה מודה ואזיל דמכליאים בקורניש, והקורניש יש בו סימן טומאה כמו שנתבאר למעלה (אות יד), הרי שהדבר רווחי. ועוד דמהלשון שכתב 'טמאים ממש' נראה שמחלק בין עופות טמאים לבין עופות שיש להם שלשה סימני טהרה אבל אין להם מסורת, וקשה לדבריו דהלא השלחן ערוך כתב (ס"ב) 'דאפילו יל שו שלשה סימנים אין לאכלו, לפי שאנו חוששים שמא הוא דורס, אלא אם כן יש להם מסורת', ואם כן עופות שאין להם מסורת אפשר שהם דורסים

עד בין האגפיים, אלא שבדרך כלל הצבע הבהיר גובר על האדום, כמו שהוא הדרך בהכלאות. לאחר בירור הענין עם וטרנר ידוע, התברר לי שאכן זה תוצאה של מגמה ארצית לעבור לשימוש בעופות פטם מסוג הנזכר שיש להם מעט נוצות בצווארם, כדי שיחזיקו מעמד בימי החום הלוהטים, כאשר חמצן עשיר יחדור אל גופם דרך הצוואר. בתקופה האחרונה נראה שהמומחים הצליחו להתגבר על בעיה זו כאשר הגדילו נוצות העורף עד למאד, באופן שהן מכסות את כל החלקים הערומים שבצוואר, עד שאינם נראים אלא כאשר התרנגול יסובב ראשו לצדין, וביותר כאשר נוצותיו רטובות⁽²⁾. בחצי השנה האחרונה אפשר לומר בבירור שיותר משבעים אחוז מכלל המשקים, הם יוצאי הכלאה עם התרנגולת הנזכרת שצווארה אדום וערום מנוצות, ואפילו אפשר כבר לומר שכמעט שלא ניתן למצוא עופות פטם מהסוג המקורי. לאחר מעקב זכיתי לסייעתא דשמיא כאשר לידי הגיעו אותם עופות אשר עמם עושים את ההכלאות⁽³⁾, וראיתי שאכן מדובר באותן תרנגולות נקבות שחלקת צווארם ערום לגמרי, אמנם צבע עור צווארם היה בהיר, אלא שמיד בעת פחד או כעס, הפך צבע עור צווארם לאדום עז ביותר⁽⁴⁾. **ודברים** הללו, מלבד שעולה מהם בעיה הלכתית נקודתית בזה שהעופות נולדו מנקבה של תרנגולת זו אשר נקראת תרנגולת נשרית⁽⁵⁾, בנוסף הדבר מעיד כי חברות גידול העופות עושים בפועל כל דבר שיש להם בו תועלת, מבלי לתת את הדעת אם יש בדבר איסור לפי דיני התורה, ומבלי שתהא כל השגחה על מעשיהם⁽⁶⁾. **וכן** נזכר דבר זה בשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' נה) וזה לשונו, "מה שכתב מעלת כבודו וכו', וכיום מגיעים לבית השחיטה הרבה עופות שהם צאצאיהם של אותם תערובות של עופות וצווארם ערום מנוצות וצבע עור צווארם משתנה לחלוטין בכל מצב של פחד מצבע בהיר לצבע אדום". **גם** הרב פלטיאל גרוס (אור ישראל תשרי תש"ס, עמ' ל) כתב בשנת תש"ס "שבתרנגולי הפטם שכיח הכלאה עם הזן המכונה נשרית, שאין עליה מסורת". **ואף** גם עד עתה כן הוא הדבר, כי בחול המועד פסח בשנה זו, שנת תשפ"ג, נסעתי ללול תרנגולי פטם אשר ביישוב גבים בדרום הארץ, וקיבלתי מבעל הלול שני אפרוחי פטם וגידלתים בחצרי, ומעת שהחלו לצמוח נוצותיהם, ניכר בשניהם בבירור בצווארם פס אחד מימין ופס אחד משמאל בלא נוצות, וזה ניכר בבירור עד קרוב לגיל חודש כשהם קרובים לגודל תרנגול רגיל, ואחר כך הנוצות שבצדדים מתארכות יותר ואט אט מסתירות את החלק הערום מנוצות, ודבר זה בא

הערות והרחבות

לעירנו תרנגולים שצווארם הוא אדום, וגם אין בצווארם נוצות, וכבר עמדו על זה הרבני עירנו מוה"ר"י בספרו דברי יעקב (מעי' תר"ז אות ג) ומהר"ם"י בויאמר משה (י"ד סי' ט) ושוב העיד בגדול מוהר"י"ז, הובא דבריו באוצר התורה (סי' ט) ששמעו מפי שוחטים זקנים ומפי המורים שעוף זה טהור, ועל זה סמכו בתוס' לאכול אותם. וכן פה אי ג'ראב עתה נתפשט המנהג אצלנו להתירם בשופ"י. גם בשו"ת שואל ושאל (ח"ו סי' קיג) הביא דברי מוהר"י"ז ונסמך עליהם להיתר העופות שצווארם אדום וממורט מבריתו בלתי נוצות. ולפי דברי מוהר"י"ז נראה שיש לתרנגולת הנשרית מסורת בתוס'. **אך** אפשר שאין מזה ראייה למין הנשרית המצוי כיום בארץ הקודש, שאודותיו דיבר האבני חן, שהוא צווארו בהיר אבל הוא מתאדם כדם בעת כעס או פחד, וגם מלבד זה שצווארו ערום מנוצות, גם כל החלק התחתון של העוף ערום בלא נוצות (כמו שייבא למעלה בהמשך הדברים), ומחמת שניונים אלו יש לפקפק בדבר דלא מוהיאי ליה מסורת המין האחר, וכמו שנתבאר לעיל (אות ד) דפעימים שבשניוני מעט מתפקח מטהור לטמא:

(ב) ועיין עוד באבני חן (ח"א עמ' ע"ד) שכתב 'שעושים ההכלאות עם זן זה בהחבא ממש, ויש מהם שאינם מוכנים להכניס את הרגבים אל אותם הלולים בשום אופן'. ועיין עוד במה שכתב בזה בספרו העופות במבחן המסורת (עמ' רביעי, ועמ' אחד עשר). **ועיין** עוד בספרו העופות במבחן המסורת (עמ' שש עד שמונה, ועמ' שנים עשר) שהביא גם לענין המטילות (היינו תרנגולים שעומדות להטיל ביצים למאכל) מסוג לגהורן, 'שבמשק הנקרא אפרוחי כביר, השוכן במרוח הארץ, העמידו קו ייצור של אלפי תרנגולות מטילות ביצי אכילה, אשר היו שונות משאר תרנגולי לגהורן, בכך שיש להם סימן טומאה של חלוקת האצבעות באופן מובהק (ע"פ פ"ב סי' ב), ושיוקו משם רבבות ביצים למאכל במשך שנתיים ימים'. וכל זה מעיד על הדבר שאנשי המקצוע אפילו כאן בארץ ישראל, עושים ככל רצונם מבלי לתת דעת על דיני התורה, ומבלי שום פיקוח והשגחה על מעשיהם, ועם ישראל לתומא אוכל:

(ג) ומה שצייד הרב שם ללמוד מדברי מוהר"ג להיתר אותן החדשים שהארכו הנוצות לכסות החלקים הערומים, אינו מתיישב, דלפי מה שכתב בראש דבריו שהתרנגולת הנשרית אסורה, היאך נתיר היוצא ממעיה, אף אם לא יהיו ניכרים בו סימני האם, והרי היוצא מן הטמא טמא, וכמו שנתבאר בהרחבה לעיל (אות ה):

(ד) ועיין עוד באבני חן חלק א' (עמ' ס"ה בהערה) שתיאר דבר זה לפרטיו:

בדין התרנגולת הנשרית

(ה) כך הוא שמה של התרנגולת אשר צווארה ערום מנוצות, על שם דמיונה לנשר הקרח אשר אין לו נוצות בצווארו. וממילא בתרנגולת זו, מלבד מה שיש לדון בה מחמת המסורת, עוד יש לדון בה מצד שמה, דהנה אמרו בתלמוד (חולין ס"ב) לענין העופות הטמאים שצריך שיהא בקי בהם ובמשמותיהם, ויש להתבונן בדבר למה צריך שיהא בקי גם במשמותיהם, ופירש רש"י שם 'שאם שמו של העוף פרס ועזניה, חוששים שמה מינו הוא'. וממילא בתרנגולת הנשרית אפשר שיש לחוש שהיא ממין הנשר הקרח. **גם** עוד יש לדון בה מצד סימן הטומאה הנמצא בה, כאשר כתב בשו"ת אבני חן (ח"א עמ' ס"ד) אודות התרנגולים הללו, 'יש להסב תשומת לב רבה, כי כבר ראיתי הזכרים של תרנגולים הנ"ל שאוכלים בשר חי, ותוך כדי ניקורם אחזו את הבשר ברגליהם לבל ישמט מהם, ולפירוש אחד ברש"י (חולין ס"ב) 'יש לזה דין של דורס'. ונראה כוונתו שראה אותם אוכלים בשר חי שאינו מבושל, ולא שראה אותם אוכלים בשר של עוף בעודו בחיים, שהרי הזכיר שהיא דריסה לפירוש רש"י, ולא הזכיר שהיא דריסה לפירוש רבינו תם (ע"י ב"י ריש סימן פ"ב). אמנם לא נתברר לי מלשונם שם אם כוונתו לזכרים של התרנגולת הנשרית, או לזכרים של הפטם שנולדו מההכרה זו, ומכל מקום ממה נפשך יש לדון בזה לאסור את עופות הפטם הנולדים מההכלאה עם נקבת התרנגולת הנשרית, או מצד דריסת המאכל על ידם, או מצד דריסת המאכל על ידי אדם. **ולענין** המסורת, הנה בבירור כהונה (ח"ב מערכת ע', אות ד) כתב 'מחדש הובאו

מהכלאת התרגולת הנשרית כמבואר לעיל. וכמו כן באפרוחים הללו החלק התחתון של גופם הוא בלא נוצות, וזה ניכר גם לאחר גיל חודש כשהגיעו למלוא גדלם, ואף זה בא מהכלאת התרגולת הנשרית, כמו שכתב הרב חזקיהו יוסף כהן (הובאו דבריו בצורה, אהל אבי עזרי, עמ' שצח. ו"כ" באבני חן ח"א עמ' סו) ^פשבתרגולת הנשרית המצויה כיום, כל החלק התחתון של העוף חלק מאד, וגם אין בו זכר לסימני שרשי נוצות כל שהי. ומעופות הללו אוכלים אחינו בית ישראל, אשר מקבלים את העופות מרוטים, ולתומם אינם יודעים כלל מזה.

אם נוכל לומר שמה שאכלו את הפטם כמה עשרות שנים נחשב למסורת

י) ועתה נבוא להתבונן בדברי הפוסקים שעמדו לברר דין העופות, והורו להתירם¹². והנה הרב אריאל בוקוולד כתב (נדפס בספר העופות במבחן המסורת עמ' שיא) ^פבשעת מעשה בשנים תשס"ד - תשס"ו, כאשר עסקתי בנושא, לא רשמתי את הדברים שעלו אז,

הערות והרחבות

דין בדברי השבט הלוי

12) והנה בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קצ) כתב, 'על דבר המכשלה שהתחילה להתפשט מאד בתקופה האחרונה, שמרכיבים זה עם זה, מינים שונים של סוגי התרגולים, ולפי דבריהם זה כדי לשבח המין ולערב גנים שונים כדי לזכות בשבח ממון במכירת העופות. ונתברר למעלה מכל ספק שמינים שמרכיבים לפעמים הזכר, הוא ממין תרגול עוף שאין לנו מסורה עליו, ובמשך הדורות מדיקדי ההלכה פרשו ממין זה. והיות כי הדברים נמסרים כהיום ביד מגדלי העופות שאין להם שום ידיעה בשטח זה, גם אם הם שומרי תורה ומצות, ומכל שכן האחרים שרחוקים מזה, אם כן דבר חמור לפנינו, שמתערבים מינים שאינם בודקים טהרתן עם המינים המקובלים, ונמכרים ונשחטים הגידולים אחר כך בתור עופות במסורה בלי להרגיש. וגם אם ננקוט בהוראת מון החתם סופר (י"ד סי' ע"ד) בענין בר אווז הבר שהרכיבו על בר אווז ביתי, ובר אווז הבר אין אוכלים מדין שלילת מסורה, והתיר הביצים והאפרוחים, הנה כל הצירופים שצירף שם החתם סופר לא שייכים בדין. וכיוצא בזה בתשובת בית שלמה (י"ד ח"א סי' קמ"ד) שמצדד כ"ל, אבל לא רצה להקל למעשה בנולדים עצמם [מלבד הביצים] רק בצירוף הסכמת גדולי הדור. והנה הגאונים האלה מדברים על כל פנים מעופות שחסרים מסורה, אבל אין פקפוק בסימנים כי נתברר, ואף על פי כן נתקשו להתיר מכת חסרון המסורה, אף על פי שהמדובר רק בזרע הזכר ואיכא צד דזה וזה גורם, וגם צד אין חוששין לזרע האב, עיין היטב בדבריהם ובשאר רוב ספרי גדולי אחרונים שדנו בזה. אבל נדון שלפנינו כבר כתבתי דהוא משגה חמור, דנעשים הדברים על ידי אינם בקיאים כלל, וגם הוא דבר תמידי, וכבר כתבתי בעניי בכמה מקומות, שאין להעמיד הנהגת הכלל על דברים של דיעבד, ובפרט לענין קדושת האכילה, ונתרבה מיום ליום שמרכיבים המינים, בלי להודע מה מרכיבים, והדברים יבואו חס ושלום למכשול גדול באיסור מאכלות. על כן עלינו להתעורר ולעמוד בהשגחה חמורה שלא להביא לשחיטת עופות, רק ממקור שהוא בדוק מחשש תערובת מינים, ושהאפרוחים גדלים רק ממין שהמסורה ברורה בלי פקפוק בין מצד הזכר ובין מצד הנקבה'. **הנה** מבואר שלפי מה שנאמר בפניו שיש חשש רק מצד הזכר, לא פסק בסכינא חריפא לאסור, ומאידך גם לא נחה דעתו להמשיך מנהג ישראל לאכול עוף זה, אלא הורה 'לעמוד בהשגחה חמורה שלא להביא לשחיטת עופות, רק ממקור שהוא בדוק מחשש תערובת מינים, ושהאפרוחים גדלים רק ממין שהמסורה ברורה בלי פקפוק בין מצד הזכר ובין מצד הנקבה', אמנם עתה שנתברר לפנינו שאף הנקבה אין עליה מסורת טהרה, אם כן אף לדבריו מעיקר הדין אין היתר לאכול עוף זה. וכן כתב חלמידו של השבט הלוי, הרב משה שאול קליין (קו"י דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף הפטם) על תשובת השבט הלוי, 'אמנם אחר שנים נתברר שחשש ההרכבה הוא בין בזכר ובין בנקבה, ועל כן צדדי ההיתר שכתב שם להתיר בדיעבד לצרף הספק דאין חוששין לזרע האב, לא שייך בנידון זה'. גם נכדו של השבט הלוי כתב בשו"ת ידות הלוי (ח"ב סי' ט) 'נידון זה אם חוששין לזרע האב, לא שייך אלא כשידוע לנו שהאב טמא והאם טהורה, ואם כן

בזמנינו שההכלאות מרובות כל כך שאי אפשר לדעת מי הוא הטהור ומי הטמא, שוב לא שייך היתר זה כלל'. והרב ידות הלוי הביא שם (סי' ט) תשובה זו היתה למראה עיני קצו השבט הלוי, וכתב השבט הלוי על תשובה זו כי דבריו הם בטוב טעם ודעת. גם הרב ישראל קלמנוביץ כתב במכתב (נדפס בקו" פולמוס עופות הפטם) על דברי השבט הלוי בזה הלשון, 'והנה זה נכתב לפני שנים רבות, שבאותן השנים היו השערות וחששות שיש תערובת גם בנקבה, אך לא היה ידיעה ברורה על זה, אבל בשנים האחרונות על ידי ששלחו רבני ועד השחיטה של העדה החרדית לברר הענין על בוריו, נודע בבירור על ידי מנהלי המפעלים אשר מרכיבים עופות שאין להם מסורת, ועוד שגם את הנקבה מרכיבים בעופות שאין להם מסורת, וכל מה שהתירו רבנים לפני בירור זה אינו נוגע לזמנינו'. גם הרב שלמה הירש, רב וועד השחיטה של העדה החרדית כתב במכתב (נדפס בקו" פולמוס עופות הפטם), 'כבר עורר בעל שבט הלוי שיש חששות ואינו ידוע האם הזכר של העופות יש לו מסורת טהרה, ועכשיו לצערינו נתברר שהשאלה והחשש הוא גם על הנקבה, ומורנו הגאב"ד שליט"א עומד במאד שמחויבים לתקן הענין'. וכעין זה כתב בקונטרס מסורת טהרת עופות (עמ' מג). **ובהוראה** ברורה (סי' פב, דף ר"ע"א) הביא את דברי הרב קליין הנזכרים, שכיום נתברר שיש חשש תערובת גם בנקבות, וכתב על זה 'ותחילה ראיתי להבהיר שאין כוונתו לומר שיש חשש איסור גם בזכר וגם בנקבה ואם כן ליכא דין זה וזה גורם, שזה ודאי אינו, שהרי הכל מודים שאין כל העופות המשמשים במפעלי הטיפוח מחוסרי מסורת, אלא רק חלקם. ואדרבה ברור דרובא דרובא טהורים ניהו, שהרי עינינו הוראות שתרנגולי הפטם דומים יותר לתרגולים הישנים מאשר לעופות המשונים שחוששים שהכלאו אותם בהם. ורק יש לחוש שמא במשך עשרות או מאות הדורות של שושלת התרגולים, עירבו כמה פעמים תרגולים בלי מסורת, ואם כן ברור ששייך עדיין דין זה וזה גורם, אלא כוונת הגרמ"ש קליין שכיום נתברר שגם בקו הנקבי יש חשש לתערובת זנים ומינים אחרים. ואם כן עדיין יש לדון להתיר מצד זה וזה גורם, שהרי גם בקו הנקבי ודאי דרובא של האבות והאמהות טהורים הם'. **אך** מלבד זה שכל מלאכת ההרכבה נעשתה על ידי גוים שאין להם נאמנות להקל, ואם כן לא נוכל לקבוע אפילו על מין עוף אחד טהור שמעורב בעופות, אף גם זאת שאפילו בתערובת טמאים וטהורים כבר נתבאר למעלה (אות ה) דכל היכא דהנקבה טמאה אמרינן בה היוצא מן הטמא טמא, ולא שרינן מטעם זה וזה גורם (ועיין שם בהערה יד), וממילא הכא אפילו אם רק אֶם הנקבה, או רק אם אם הנקבה, או רק אם אם הנקבה, היתה ממין טמא, או ממין שאין לו מסורת שהוא ספק טמא, ממילא הוולדות אסורין. וכן מבואר מתשובת השבט הלוי גופא, דדוקא בתערובת מצד הזכר שייך היתירא דזה וזה גורם, שכתב שם תוך לשונו 'שהמדובר רק בזרע הזכר ואיכא צד דזה וזה גורם'. ומה שכתב הרב הוראה ברורה שתרנגולי הפטם דומים יותר לתרגולים הישנים, הנה רב המרחק בין הפטם לבין הלהגות או הבלאדי, ואדרבה רוב צורת הפטם דומה לקורניש, כמו שיווא להלן (על דברי הקה בשם), והקורניש הוא עוף שיש בו סימני טומאה כדלעיל (אות יד). ועוד שלא נתברר לנו היאך היא צורת

הערות והרחבות

והמדרכי הדיוצא מן הטהור טהור. ומהשתא אף לדברי הקנה בשם, אחר שנתברר לנו שבפחות שלנו גם הנקבה אין לה מסורת טהרה, אין לנו סמך להקל בולדות. **ומלבד** זה הלא כתב הקנה בשם להקל דוקא יכל זמן שצורת התרגולים הישנים עליהם, אלמא אם יש שינוי בצורתם לא התיר, ובעופות שלנו מעידים כמה וכמה גדולים כי צורת העוף שלפנינו אינה כצורת העופות הישנים אלא יש בהם כמה שינויים שנגרמו מחמת ההכלאות כמו שהבאתי באורך להלן (הערה צה), ובפרט צורת הקורניש ניכרת בהם, כמו שכתב הרב פרידמן (גינת ורדים טבת תשע"ח, עמ' רלה) אשר נתמחה בענין העופות, וגם גידל בחצירו קורניש, 'שהפטם רוב צורתו דומה לקורניש, אלא שיש לפטם כרובלת וגילה. דדומה לקורניש בגבות עינים, והחרטום, וכן במבנה הכתף, ונפניים, ורגלים, וכמובן החזה העבה'. **ועיין** עוד במה שהעיר בשו"ת ידות הלי (ח"ב סי' ט, ד) על דברי הקנה בשם. גם עיין במאמרו של הרב חזקיהו יוסף כהן (פעמי יעקב, כסלו תשס"ו, עמ' קמ) שכתב מקצת הדברים שכתבתי כאן, ועוד האריך לבאר מתוך אריכות דברי הבית שלמה שם, שאין בדבריו סמך להקל בנדון העופות שלנו.

דיון בדברי שו"ת בית אבי

ובשו"ת בית אבי (ח"ה סי' צב) כתב תחילה 'זהך עופות הם תרגולים שיש עליהם מסורת, בשביל שינוי קטן בגודלם לא נפקי מכללם, ואין צריך מסורת חדשה על זה', ונראה מדבריו שם שכונתו הדפסם דומה לרוק, וחשיבי מין אחד, ומהניא מסורת הרוק אף לפטם. ואחר כך (אות ו' והלאה) כתב 'וחכם אחד העיריני על קצת שינוי, היינו בהגידול שהוא קצר מעופות שלנו, ממילא אפשר שזה תקרא שינוי להצטרך מסורת חדשה, אף על פי שבמדינת אנגליא בודאי יש להם מסורת עליהן (כלומר על הקורניש). ולקושטא דמילתא איכא למימר אפילו אם יש שינוי קצת, מכל מקום אין זה מיקרי שינוי כמבואר בבבא קמא וכו', אך לאחר העיון עדיין יש לדחות, דהרי בחולין מבואר להיפך וכו', בנדון דידן יש להסיק דלא היה שינוי כלל, והויין בכלל המסורה של שאר עופות שאנו אוכלים'. **אך** מלבד מה שנתבאר לעיל (אות יג) דהרוק אין לו היתר, אפילו אם היה מותר, כל עוף אחר שיש בו שינוי מועט ממנו צריך מסורת בפני עצמו, כמו שנתבאר לעיל (אות ד). ומלבד זה כאן בלא השינויים הניכרים לעין, כיון שחברות הטיפוח אומרים שבא מהכלאה ולא נתברר מאיזה מינים הכולא, לא שייך לומר שיש עליו מסורת, שהרי כלל לא נודע לנו מאיזה מין הוא כדי שנוכל לברר אם יש למין זה מסורת. **וכבר** דחה הרב אלעזר פרידמן (קובץ גינת ורדים טבת תשע"ח) את דברי הבית אבי, 'זה לשון 'חזו"ן דלא היה בקי בשינויי התרגולים השונים, שהרי יש שינויים עצומים גם בתערובת של הרוק קורניש כדלעיל, ומכל מקום פשוט שאם היה רואה הקורניש עצמו לא היה כותב דברים הנ"ל. ומה שכתב שבמדינת אנגליא בודאי יש להם מסורת, אינו מובן, מהיכא תיתי דבאנגליא בודאי יש להם מסורה, וכי משום שבאו מאנגליא מוכח שיש להם שם מסורה עליו, אפשר אדרבה כיון דמקורו באנגליא בודאי יש להם מסורה עליהם שהם אסורים'. **ומה** שכתב עוד שם (אות ו) 'דבעופות שאנו מכירים בהם ורואים ממנה שנים שאינו דורס אין צריך תו מסורת', ראה מה שכתבתי בזה להלן (אות כב). **ומה** שכתב שם (אות ח) להחיר משום דהרוק והקורניש שוכנים זה אצל זה, ושוכן עם טהורים טהור. כבר הוא עצמו דחה יפה מדברי הדברי חיים (ח"ב מה) דלא חשיב שכן היכא דבני אדם כולאים אותם זה עם זה, ומדברי הגר"ש קלוגר (טוטר"ד ח"ג קנא) דלא חשיב שכן אלא בתרגול אצל תרגול, או תרגול אצל תרגול, ולא בתרגול אצל תרגול. ועוד יש להעיר על דבריו דהשלחן ערוך פסק דאין עוף נאכל אלא במסורת, ואם כן לא נוכל לסמוך על מה ששוכנים יחד. ועוד שלא נתברר לנו שהרוק הוא עוף טהור כמבואר לעיל (אות יג). ומטענות אלו נדחה גם מה שכתב שם (ירש אות ט) להחיר מטעם שוכן ונמדה, ועוד דודאי הרוק והקורניש אינם נדמים זה לזה. ועיין עוד במה שכתבתי להלן (הערה קכד) בענין שוכן ונמדה. **עוד** כתב שם (אות ט) 'ואפילו תימא שעדיין יש לפקפק על הזכרים שהובאו מאנגליה (היינו

תרגול ברא ותרגולא דאגמא ותרגולתא דאגמא שכולם הם מינים טמאים, ואפשר שיש עוד מיני תרגולים טמאים שלא נודעו לנו צורתם, ואם כן היאך נוכל להחליט איזה דבר על סמך צורת התרגול. **עוד** כתב בהוראה ברורה שם, 'ומכל מקום כבר מפורש בתשובתו שבט הלוי שידע שמיום ליום מתרבה שמרכיבים מינים בלי להודיע מה מרכיבים. ואם כן ודאי ידע שיש חשש גם בצד הנקבה'. אך הנה בראש התשובה כתב בהדיא שהריעיותא היא בזכר, ובכל התשובה לא הזכיר כלל שיש ריעיותא בנקבה, ומה שכתב שם 'ונתברר מיום ליום שמרכיבים המינים, בלי להודיע מה מרכיבים, והדברים יבואו חס ושלום למכשול גדול באיסור מאכלות', מבואר מלשונו שחושש שבעתיד יבואו הדברים למכשול. [ועיין עוד בדברי נכדו של השבט הלוי שהבאתי לעיל, אשר קילס השבט הלוי דבריו]. ומכל מקום אף לדברי ההוראה ברורה שמפרש שידע השבט הלוי שיש חשש תערובת עוף טמא בנקבה, לא מהני לן מיד, דעדיין הדין במקומו עומד שאם הנקבה היא מעוף טמא או מעוף שאין לו מסורת הולדות אסורים, וגם דין השלחן ערוך במקומו עומד, דאין היתר לאכול אלא עוף שיש לנו עליו מסורת טהרה מאבותינו, ואם כן הכא דהפטם אינו מין מקורי, אלא יצירת כלאים מכמה מינים, ולא נתברר לנו מאיזה גזעים הם כל אמהותיו של הפטם, לא שייך לומר שיש עליו מסורת, ולכן הוא אסור באכילה (ולענין שאר דברי ההוראה ברורה ראה להלן אות כג).

דיון בדברי הקנה בשם

ובשו"ת קנה בשם (ח"ד סי' מו) כתב, 'מה שהתרגולים כהיום בזמנינו מורכבים מכל מיני וסוגי תרגולים, ואפילו מתרגולים כאלו שאין עליהם שום מסורת, אי משום שאין הם עליהם שום חשש איסור לאכולם, כמבואר בדברי הדרכי תשובה (פב סק"ל) בשם שו"ת בית שלמה (ח"א מ"ד סי' קמד קרוב לסופו) שכתב לענין התרגולים החדשים שיצא עליהם רינון שהם אסורים ונתרבו מאד ונתערבו עם התרגולים הישנים, ורוב התרגולים של המדינה הם מביצים של התרגולים הישנים שנתעברו מהתרגולים החדשים, וממש אי אפשר ליהרר מהם, ומסיק בזה דאף שהרמ"א סגר עלינו הדרך שאין לאכול שום עוף אלא במסורת, מכל מקום באלו התרגולים כיון שאנו רואים שיש להם השלשה סימני טהרה, על כן אף שבאים מאלו התרגולים החדשים, הלא גם התרגולים אינם אסורים מדינא כיון שיש להם כל סימני טהרה, רק מטעם מנהגא שכתב דנוהגין להחמיר דגם כשיש להם השלשה סימני טהרה צריכין מסורת, אם כן די לנו להחמיר לענין גוף התרגולת, אבל לענין האפרוחים הנולדים מביצת הישנים, אף שבאים מזכרים של התרגולים החדשים, כל שאינם בצורת עופות החדשים, אין להחמיר כל כך, כי יש ספק ספיקא להקל. עד כאן לשונו, יעניין שם. והכי נמי נימא לענין נידון דידן, דכל זמן שצורת התרגולים הישנים עליהם, ויש להם כל שלשה סימני טהרה, אין לנו להחמיר מחמת מה שהם מורכבים מכל מיני וסוגי תרגולים שאין לנו מסורת עליהם, וכל זה פשוט לעניות דעתי'. (ונמשך אחר דבריו הרב יהושע הירשקוביץ, עץ חיים קובץ כה). **ובריש דברי** אומר לענין מה שתופס הרב בית שלמה דהא דבעינן מסורת לאו מדינא הוא, ראה במה שיתבאר להלן (אות כא) דלדעת השלחן ערוך הוא דין גמור ולא חומרא בעלמא או מנהג. **ולגופו** של ענין, הנה מדברי הבית שלמה שהזכיר, מתבאר דמיירי באופן שהנקבה מן העופות הישנים שהיה עליהם מסורת, והזכר הוא מהעופות החדשים שאין עליהם מסורת, שהרי כתב תחילה 'ורוב התרגולים של המדינה, הם מביצים של התרגולים הישנים, שנתעברו מהתרגולים החדשים', וגם כתב אחר כך 'לענין האפרוחים הנולדים מביצת הישנים, אף שבאים מזכרים של התרגולים החדשים'. וגם מה שהביא הקנה בשם שכתב הבית שלמה להקל על ידי ספק ספיקא, הנה בתשובת הבית שלמה בפנים (ח"א מ"ד סי' קמד קרוב לסופו) מבואר דהספק ספיקא הוא, שמא בשלשה סימנים מוכח שהוא עוף טהור, ושמא יש להקל על פי דברי התוספות והמדרכי דכל היוצא מן הטהור טהור. עיין שם. נמצא שהיתר זה שייך דוקא היכא דהנקבה טהורה, דבכהאי גוונא שייכי דברי התוספות

אני מקווה שזכרוני אינו מטעה אותי היום. דעתו של הגר"ש אלישיב, כפי ששמעתי בשמו אז [לא זכיתי להכנס בעצמי בפנים] שאם ציבור היראים כבר אכלו את העוף חמישים שנה, הדבר נחשב כמסורת, רק עדיין צריך לבדוק שלשה סימנים בגופם של העופות המשונים המקוריים [לא סגי לבדוק עוף המוכלל שלפנינו]¹. **ומלבד** זה שאינו בעל השמועה, אלא שמע ממי ששמע, וכבר המליצו על זה כי כלי שני אינו מבשל, קל וחומר הכא דכלי שלישי הוא, וכל שכן כאשר אינו סמוך ובטוח בדבריו אלא מסתייג ואומר שהוא מקווה שזכרונו אינו מטעה אותו, ודאי דאינו דבר ברור לסמוך עליו להקל בספיקות דאורייתא. אף גם זאת דלדבריו צריך לבדוק בעופות המקוריים שנולד מהם, אם יש בהם שלשה סימנים, וכאן הבן שואל, מאחר ועופות הללו מוכללים בידי גוים שאין להם נאמנות לקולא (כדלעיל אות ח), היאך נוכל לברר מי הם העופות המקוריים כדי שנוכל לבדוק אם יש להם שלשה סימנים. **ובעיקר** הטענה שאם אכלו את העוף חמישים שנה נחשב הדבר למסורת, הנה מקור דברי השלחן ערוך דבעי מסורת, מבואר בבית יוסף (פב בענין ס"ב) שהוא מדברי רש"י (חולין סב): שכתב 'מתוך שאין אנו בקיאים בהם, נראה לי דעוף הבא לפנינו יש לחוש שמא ידרוס, דהא הך תרנגולתא דאגמא היו מחזיקין בטהורה, ולאחר זמן ראוה שדורסת, ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת, עוף שמסרו לנו בטהור, ושלא מסרו לנו יש לחוש'. הרי ביאר רש"י דכיון שאין אנו בקיאים בהם, יש לנו לחוש בכל עוף שמא הוא דורס, ולכן נסמך דוקא על מסורת, כלומר שנסמך על מסורת מדורות קודמים שהיו בקיאים וידעו שעוף זה הוא טהור ואינו דורס. וכיון שרש"י כתב כבר בתקופתו שאין לנו בקיאות בעופות ולא נוכל לברר שאינו דורס, קל וחומר בדורותינו אנו שאין לנו בקיאות בעופות ולא נוכל לברר שאינו דורס, ומהשתא מאי מהני לן הא דאכלו ישראל את עוף הפטם חמישים שנה, הלא אין לנו עליו בירור מאבותינו מזמן שהיו בקיאים בעופות שאינו דורס, וממילא הא דאכלו את העוף חמישים שנה לא חשיב מסורת. **וכן** מבואר מדברי הרמב"ן (חולין סב): שכתב 'עוף טהור נאכל במסורת. פירוש בין הבא בסימן אחד בין הבא בשני סימנים או בשלשה והוא שאינו דורס, שכל שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שאינו מעשרים וארבע המניין בכתוב, טהור הוא'. אלמא הא דבעינן מסורת מאבותינו, היינו שימסרו לנו בקבלה שאינו מעשרים וארבע העופות הטמאים שמנה הכתוב. וכן נראה ממה שכתב הבית יוסף (פב בענין ס"ה) בשם הרשב"א, 'יראה לי שסומכין על אותן מקומות שפשט בהם היתור, שאלמלא שקבלו כן מאבות ראשונים הבקאים בהם, לא היו נוהגין בהם היתר'. הרי מבואר בלשונו דהא דסמכין על מה שאוכלים העוף במקום זה, היינו משום דתלינן שקיבלו כן מאבות הראשונים הבקאים בהם, כלומר הבקאים בכ"ד עופות הטמאים ומיניהם וידעו שעוף זה אינו מהם. וכן כתב בשו"ת יד אלעזר (ס"ק קכד) וזה לשונו 'בשלחן ערוך קבע להלכה דאין עוף טהור נאכל אלא במסורת, ורצונו לומר דהמסורה תכון לעד ולראיה דבזמן הקדום היו בקיאים בעופות טמאים, בהם ובשמותיהם, והיו מכירים שעוף זה אינו אחד מאלו²'. וממילא בדורות שלנו שאין אנו בקיאים בכ"ד העופות הטמאים ומיניהם, מה שאוכלים העוף כמה וכמה שנים אין בו בירור שעוף זה אינו מכ"ד המינים הטמאים, ולכן אינו חשוב מסורת. **וכעין** זה כתב הרב משה שאול קליין (במכתב שנדפס בק' פולמוס עופות הפטם) בשם רבו בעל שבט הלוי, 'דפשיטא דמה שאכלו בשנים האחרונות, ללא שום ידיעה על מקור העופות, לא הוי בגדר מסורת'. וכן כתב הרב מנדל לובין במכתב (נדפס בק' דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף פטם) וזה לשונו, 'בוודאי לא שייך לדון על זה מסורת, על מה שאכלו מהם, דהרי האוכלים לא ראו את הסודות, והמגדלים מחביאים מעשיהם עד שייצא עוף הנראה כראוי, וכידוע'. וכן כתב בקונטרס מסורת טהרת עופות (עמ' מח). גם בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' קלח) כתב 'דלדעת רש"י דבעינן מסורת, היינו דוקא מסורת ממתן תורה שאינו מכ"ד המינים הטמאים, דבכהאי גוונא ידעינן בבירור שאינו עוף טמא, או על כל פנים מסורת מדור התנאים או האמוראים שהיו בקיאים בסימן הדריסה, ואילו מסורת מזמן מאוחר יותר לא מהני ולא מידי'. **ועוד** שכבר נתבאר לעיל (אות טו)

הערות והרחבות

מתעברת מטמא, כבר נתבאר לעיל (אות ו) שאין לסמוך על זה. ועוד הדכא לא ידע לן דחד מיניהו טהור, אלא אפשר שהזכר והנקבה שניהם טמאים:

פה) וכן נראה מלשון הש"ך (סק"ז) שכתב 'דכיון שיש מסורת ודאי מתחלה הכירו שאינו מהכ"ד עופות'. וכן כתב בחגורת שמואל (על הלוש, פב אות ו). וכן נראה ממה שכתב בשו"ת לבושי מרדכי (מהר"ק, י"ד מה) 'דהמסורה שאינו מעשרים וארבעה עופות הוא ההיתר', אלמא המסורת באה ללמד שאינו מעשרים וארבעה עופות הטמאים

ומיניהם:

הקוריש, מכל מקום העופות שנולדו מהביצים של תרנגולת שלנו, יש לעיין אם חוששין לזרע האב. הנה לפי מה שסבר שאין כאן אלא קורניש ורוק, וסבר נמי דהרוק עוף שיש לו מסורת טהרה, יפה כתב להתייר הוולדות, וכמו שנתבאר לעיל (אות ו) דהיכא דהנקבה טהורה הוולדות טהורים. אך דא עקא דהרוק אין לו מסורת טהרה כמבואר לעיל (אות יג). ועוד שכבר נתבאר לעיל (החל מאות טו) דלא ידע לן דהנקבה היא רוק, אלא אין בפנינו בירור מי היא אם הנקבה ומי אם אמה, וממילא לא שייך כלל לומר שיש לה מסורת טהרה. **ומה** שהזכיר עוד שם (אות י), ובסיפוס) להא דאין טהורה

שחברות טיפוח העופות משלבים מפעם לפעם שושלות מחקר בשושלות הייצור, ואם כן אין לנו בירור שהעופות שנאכלו לפני חמישים שנה, או חמש שנים, הם אותם העופות שאנו אוכלים, דאפשר שהחליפו הנקבה^(ט). וכל שכן לפי מה שהובא לעיל (אות יח) שבשנים האחרונות מכליאים העופות בארץ ישראל בנקבה של התרנגולת הנשרית, ואפשר שעושים עוד הכלאות מפעם לפעם, ואין אלו העופות שנאכלו לפני ארבעים וחמישים שנה. וכעין זה כתב בקונטרס מסורת טהרת עופות (עמ' מח)^(ז).

✂ אם נוכל לומר שכיון שכלל ישראל אכלו עוף זה, ובכללם צדיקי הדור, ודאי הוא עוף טהור

(כ) ובשר"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' רמד) כתב "אודות מה ששאלו לגבי עופות המצויים היום בשוק, שנתברר להם מספרי מחקר ומדע, שמקורם בהכלאה מעופות מזון "מלאי" "אסיל" ועוד, שאף שיש להם שלשה סימני טהרה בגופם, מכל מקום משונים הם בצורתם מהעופות המקובלים אצלנו, והובאו ממקומות שמעולם לא דרו שם יהודים ואין עליהם מסורת, ולפי זה דורשים, שלא להתיר לאכול כיום עופות, שלטענתם הם צאצאים מעופות אלו. והנה עצם הרעיון שכל בית ישראל נכשלים רחמנא ליצלן טריפות, פיגול הוא ולא יירצה, ומטילים מום בקדשים בגדולי ישראל ועם השם^(א). **וכעין זה כתב בתשובה**

הערות והרחבות

כמבואר למעלה (אות יח). **ועוד** שהרב הזכיר החשש רק מפני שעובדים בסודיות ולא ניתן לדעת אם מכליאים עוף אחר, ועל דברים הללו השיב הגרי"ש שאין לחוש חששות בעלמא, אולם אחר שנתפרסם מכתבו של נשיא חברת רוס (הובא באות טו) שאומר בפה מלא כי מפעם לפעם משלבים שושלות מחקר בשושלות הייצור, ונתבאר שם שיש לדבריו נאמנות מן הדין, הרי ריעותא גמורה, וגם בפרסומי חברת קוב יש סימוכין לזה שמערבין הכלאות חדשות כמבואר למעלה (אות טו), ואף לדבריהם יש נאמנות מן הדין כמבואר שם. נמצא שאין כאן חששות בעלמא, אלא דברים מפורשים שיש להם נאמנות מן הדין. **ומה** שכתב שמבדיקות הדין אי נראה שלא עירבו בו עוף שאינו תרנגול, לא מהני לן מיד, שאפילו אם היה הפרופסור יהודי כשר ונאמן, ואם אף היו לנו ראיות שבדיקות דיין אי חשיבי בירור מדין התורה, עדיין יש לחוש לתערובת תרנגולים טמאים לתרנגול ברא ותרגולא דאגמא ותרגולא דאגמא, ובפרט שכאן יש רגלים לדבר שעוף הפטם בא מהכלאת הקורניש, כפי שאומרים בעלי חברות טיפוח העופות (עיי'ן באות טו), וכפי הנראה מצורת הפטם שיש בו דמיון לקורניש (עיי'ן הערה צה), וקרוב הדבר לומר שהקורניש הוא ממיני תרנגול הבר, שהרי יש בו סימן טומאה בביצים וגם הודו נפוח, כמבואר למעלה (אות יח). ועוד שכבר הורה השלחן ערוך (ס"א) שאין עוף נאכל אלא במסורת, ואם כן לא מהני לן הא דמבדיקת הדין אי נראה שלא מעורב בו מין שאינו תרנגול, אלא צריך שיוודע לנו מאיזה נקבה נולד הפטם ושיש נקבה זו מסורת מעלייתא:

צא כאן הוסיף וכתב, 'ועוד שמעלימים עין ממה שאותם ספרי מדע גם כן פרסמו, שכל תרנגולי בית המצויים היום שורשים ומקורם לפני אלף שנה ויותר מעופות "בר" פראים, ואם נבוא לחקור ולפקק בתרגולים וביצים היום, הרי שיש לחקור ולפקק על רבותינו הראשונים שכל תורתנו על פיהם'. **אך** אין בדבריו ארוכה למכתניו, שהרי אף הוא מודה שעופות הללו לא נוצרו בהכלאה על ידי בן ישראל כשר וירא שמים שיוכל להעיד אלו עופות הכליא, אלא עופות הללו נרכשים מגויי הארצות אשר הם מבצעים את ההכלאות, וכיון שגוי אין לו נאמנות להקל אפילו במסחי לפי תומו, וכל שכן בנדון זה דאין לפי תומו, כמו שהבאתי לעיל (אות טו), אם כן לא נוכל לברר מה מקור העופות כדי להקל להתירם באכילה, וכיון שמקורם אינו ידוע לנו ודאי דלא חשיבי עופות שיש להם מסורת מאבותינו שהם טהורים, וכבר הורה השלחן ערוך שאין לאכול אלא עוף שיש לו מסורת טהרה מאבותינו. וכל שכן דגרע טפי אחר שהחברות עצמן אשר כהיום משווקים את העופות [לא ספרי המדע], מודים בפה מלא שמרכיבים גם הקורניש, וגם מודים שאינם יודעים כל העופות שהורכבו בהם, וגם אומרים שקנו שושלות תרנגולים מגויים אחרים שלא ידוע ממה הורכבו, ומשלבים אותם במשפחות העופות אשר הם מוכרים, ויש לדבריהם נאמנות לענין חומרא

מעיקר הדין, וכמו שנתבאר כל זה לעיל (אות טו):

החלפה בהכלאות אינה ניכרת כל כך בוולדות

פט או שהחליפו האמא של הנקבה, או האמא של האמא. ואף שאין ניכר בעוף שינוי משמעותי מיום אחד למחרתו, אין מזה ראייה, שהרי כאשר משלבים עוף אחר שיש בו מעלה שרוצים להכניסה בעופות הייצור, לאחר ההכלאה הראשונה בוחרים מהתולדות רק אותם שיש בהם כל מעלות העוף הישן עם המעלה הנוספת מהעוף החדש, ומזווגים אותם, וכך עושים סלקציה כמה דורות, וממילא צורת התרנגול הישן נשארת על כנה מלבד השינוי החדש (ופעמים שהוא שינוי במערכת העיכול או במערכת החיסונית שאינם ניכרים), ואינו ניכר להרבה מן השוחטים שלא נתנו דעתם לבחון הדבר, אמנם יש מן השוחטים שהרגישו בשינויים מפעם לפעם, וכדלהלן (הערה צה). **גב** בשו"ת אבני חן (ח"ו, מסורת כדת, עמ' ד) כתב 'שלא מחייב שתופעת ההרכבות תהיה ניכרת בעופות הבאים לשחיטה, משני סיבות, הראשונה, משום שהצאצאים של אותה ההכלאה, חלקם דומים לאב, וחלקם דומים לאם, ואז נעשית הפרדה בין שני הסוגים, כאשר כל סוג מתפתח ומתרבה כון בפני עצמו. כל סוג לשלח ליעד שלו, כאשר לבתי השחיטה הרגילים מגיעים רק העופות שלא ניכר בהם שינוי, והשאר נשלחים לשוקי הערבים או מושמדים. והסיבה השנית, שגם אותם הצאצאים מורכבים בשנית, עם סיכויים מירביים להעלמותם של כל התופעות הגנטיות החריגות, ומאידך להשאת התכונות הרצויות שהשיגו מההכלאה הקודמת. ומכל זה נוכל ללמוד שהעופות המורכבים הבאים לשחיטה, לא מחייב בכלל שנראה בהם סימנים המעידים על פעולה זו':

צב אמנם הרב בוקולוד שם (העופות מבחן המסורת עמ' שיב) הוסיף וכתב, 'כיום ישנה שאלה נוספת, שמשנת תשנ"ה - תש"ס בערך חברות טיפוח העופות עובדים בסודיות גמורה, ולא ניתן לדעת אם אולי מכליאים עוף אחר בתוך התרנגול. ועל כך השיב הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שאם לא רואים ריעותא מצורת התרנגול הקודם, אין צריכים לחוש. ואף שרשמתי למעלה מספר שינויים בעופות, בפשטות אינם שינויים מהותיים בצורת התרנגול ואינן ריעותא לתערובת זן אחר. גם הגיע לידי מכתב של פרופסור פאול סגל מארצות הברית, מומחה גדול בבדיקות דיין אף, ולפי בדיקותיו לא נראה שהכליאו בעוף המשוער עוף שאינו תרנגול'. **והנה** מה שכתב תחילה בשם הרב אלישיב שאם לא רואים ריעותא מצורת התרנגול אין לחוש, הנה הגידו כמה שוחטים וחכמים שמרגישים שינויים בעופות מפעם לפעם, וכמו שיובא להלן (הערה צה), ומה שכתב על זה הרב בוקולוד שאינם שינויים מהותיים, יש לפקפק בדבריו, דהא משמע דטעמיה דהגרי"ש אלישיב דכל זמן שהם חששות בעלמא שמא הכליאו, ואין רגלים לדבר לחוש לזה, שהרי לא ניכר שינוי בצורת התרנגול, לכך אין לחוש לזה, וממילא היכא דהשוחטים מרגישים שיש שינוי בעופות, הרי רגלים לדבר שנעשה בו שינוי, וממילא גם לדברי הגרי"ש אלישיב אפשר שיש לחוש לזה. וכל שכן אחר שניכר בבירור בעופות מה שמכליאים אותם בארץ עם התרנגולת הנשרית

אחרת (ח"ט סי' ק) וזה לשונו, 'כיון שנהגו כל בית ישראל, ובכללם גם גדולי וצדיקי עולם, לאכול את העופות המקובלים אצלנו, זה לכשעצמו כבר מספיק בכדי להכשיר את העופות, וחס ושלום מלפקפק על כל עם ישראל ועל גדולים וצדיקים במשך הרבה שנים, ולומר שכולם נכשלו באכילת עוף טמא, ודבר זה עדיף גם ממסורת^{צב}, ועל כן אין לנו להכנס במשא ומתן האם העופות כשרים או לא, אלא אם באנו לדון, אין לנו אלא לדון מדוע הם כשרים'. ונראה מדבריו שתופס שלא יתכן שיגלגלו מן השמים שיכשלו כל בית ישראל באיסור. ולא ידעתי מנא ליה הא מילתא, הא מקרא מלא כתוב (ויקרא ד יא) ואם כל עדת ישראל ישגו, ונעלם דבר מעיני הקהל, ועשו אחת מכל מצות השם אשר לא תעשינה ואשמו, ונודעה החטאת אשר חטאו עליה, והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת. ומבואר ענין זה ברמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות (פ"א ה"ה) ובהלכות שגגות (פ"ב ה"א), ומדבריו שם מבואר דאפילו באיסור עבודה זרה אפשר שיוור בית דין בשגגה ויעשו כל קהל ישראל על פיהם איסור עבודה זרה בבלי דעת ובלי דון, נמצא שאין בידינו ערבון מיד הבורא שלא יארע כדבר הזה. ואמרו רבותינו במסכת סוטה (מס':) דבעקבות משיחא האמת תהא נעדרת, וזה אשר אירע בענין העופות כאשר עיינו ראות, יכאב הלב וידאב ביוגון רב. ומה שהזכיר תוך לשונו לגדולי ישראל וצדיקי עולם, וכעין זה כתב הרב קארפ במכתב (נדפס בקר פולמוס עופות הפטם) בשם הגר"ש אלישיב 'שאי אפשר להוציא לעז על מה שגדולי ישראל אכלו במאה השנים האחרונות', הנה כי כן אשכחן בתלמודא (חולין ה:) דצדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן. אך הנה כתב בשו"ת הרא"ש (כלל כ סי' כ) 'מצינו בחכמי התלמוד שהיו אוכלין עוף והיו סבורין שהוא טהור, כי מצאו לו סימני טהרה, ואחר כך אסרוהו', והיינו עובדא דתרנגולתא דאגמא (חולין סב:) דלבסוף חזיוה דדרסה ואכלה, הרי שהיה העוף טמא ואכלו ממנו חכמי התלמוד, וממילא אין באכילת חכמי ישראל ראייה להתיר העוף^{צד}, ואם בחכמי התלמוד כך, כל שכן בחכמים של דורותינו. ועוד שמבואר בירושלמי (דמאי פ"א ה"ג) דהא דאיתמר צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידיהם, יש בדבר חילוק בין צדיקים של דורות הראשונים לצדיקים של דורות האחרונים^{צד}. ואם בדורות אחרונים של זמן התלמוד אמרו כך, קל וחומר לדורות שלנו. ולכן אין לנו לתלות הכרעת הדין על פי מעשיהם של צדיקים, אלא על פי דין השלחן ערוך.

הערות והרחבות

אמר אפשר שלח לי דלא מתקנן, בין דין איתאכיל טיבלא, ולא פריך עלה ומה בהמתן של צדיקים. ויש לומר דקאמר עלה אי הוו קמאי בני מלאכין אן בני נשא, אי קמאי בני נשא אן חמרי ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר. וכן כתב בתרומת הדשן (סי' מג) וזה לשונו, 'אפילו על דורות חכמי התלמוד איתא בתוספות התם (חולין ה:) ומייתא מבראשית רבה דרבי ירמיה שדר לרבי זירא כלכלה דפרי, וקאמר התם דבין דין ובין דין איתאכל פרי בטבליהו, ומהך עובדא קאמר במסכת שקלים (ירושלמי ג:) דאמר רבי זירא אם הראשונים כבני אנשים, אנו כבני חמורים, ולא כחמורו דרבי פנחס בן יאיר. עד כאן. אלמא דאפילו בימי רבי זירא אירע תקלה לצדיקים, כל שכן אנו בדורותינו יתמי דיתמי'. ואף אנו נעני אבתריה דהתרומת הדשן דכל שכן וכל שכן בדורותינו אנו. וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' פה, אות א).

אמנם הרמב"ן (חולין א.) נתקשה גבי עובדא דרבי ירמיה ורבי זירא, דאין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידי צדיקים, וכתב ליישב 'שלשנים פשיעה היה להם בדבר', ולפי זה לאכארה אין חילוק בין דורות ראשונים לאחרונים אם אפשע או לא. אך כיון דרבי זירא גופיה בירושלמי שם הזכיר חילוק בין דורות הראשונים לאחרונים, צריך לפרש דהכל דבר אחד, שדורות הראשונים היו מדקדיקים ונוהרים מכל חשש רחוק ובודקים ומבררים ככל יכלתם, ולכן לא באה תקלה על ידם, ואילו דורות האחרונים שירדו במעלתם לא דקדקו לחקור ולברר כפי מה שהיה ראוי להם, ולכן באה תקלה על ידם. **ועוד** דמכל מקום מבואר בדברי הרמב"ן שם אלא היתה לו פשיעה בדבר יוכל לבוא דבר תקלה על ידו, וכן כתב עוד הרמב"ן שם, 'דריב ישמעאל שקרא והטה, פשיעה היתה לו דבבר שלא חשש לדבריו לחמיר, ורבי אליעזר וחביריו שנקרעה ספר תורה על ידן, מתוך שבאו לכלל כעס באו לכלל חטא, שכל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו'. וכיון שאפילו בחכמי התלמוד חזינו דלא נהגו באופן הראוי ביותר, ולכן באה תקלה על ידם, קל וחומר בדורותינו דאפשר שבאיהם דבר שחקרו

צב לפי מה שנבאר לעיל (אות יט) דטעמא דמהניא מסורת משום שאנו נסמכים על אבותינו הראשונים שהיו בקיאים במיני העופות הטמאים, אם כן מה שאוכלים העוף בדורותינו גרע ממסורת, שהרי אין אנו בקיאים במיני העופות הטמאים:

צג וכן כתב בספר העופות במבחן המסורת (עמוד עשירי):

צד דהכי איתא בירושלמי (דמאי פ"א ה"ג) 'רבי ירמיה שלח לרבי זעירא חדא מסאנא דתאנים דלא מתקנא, והוה רבי ירמיה סבר מימר מה רבי זעירא מיכיל דלא מתקנא (פירוש, ובי רבי זירא איללם בלא תיקון, ודאי יעשרום), והוה רבי זעירא סבר מימר מה אפשר דרבי ירמיה משלח לי מילא דלא מתקנא (וכי רבי ירמיה ישלח לי דבר שאינו מתוקן), בין דין לדין איתאכלת טבל, למחר קם עימיה (פירוש, עמד אצלו) אמר ליה ההוא מסנאתא דשלחת לי אתמול מתקנא הוה, אמר ליה אמרית מה רבי זעירא מיכיל מילא דלא מתקנה. רבי אבא בר זבינא בשם רבי זעירא אמר אין הוון קדמאי בני מלאכין אן בני נש, ואין הוון בני נש אן חמורין. אמר רבי מנא בההיא שעתא אמרין אפילו לחמרתיה דרבי פנחס בן יאיר לא אידימין וכולי, ומייתא תלמודא התם עובדא דחמורו של רבי פנחס שלא אכל טבל. ומפשט דברי הירושלמי נראה שיש חילוק בין דורות ראשונים לאחרונים, ואותם של דורות האחרונים לא זכו למעלת חמורו של רבי פנחס שלא אכל טבל. והרי לשון הבבלי (חולין ה:) השתא בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן, וכיון דילפנא לה מבהמתן, דהיינו חמורו של רבי פנחס בן יאיר, ואשכחן דדורות אחרונים לא זכו למעלת חמורו של רבי פנחס בן יאיר, אלמא לגבי ידיהו לא איתמר הכי, ומפני זה באה תקלה על ידו של רבי זעירא אף שלא נתכוון במזיד לאכול איסור. (ואף דבחולין שם אמרו לה גבי רבי יוחנן, ורבי זעירא [הוא רבי זירא] תלמידיה דרבי יוחנן הוה, אפשר שבדור זה נתמעטה המעלה). **וכן** כתב עמוד ההוראה הרא"ש בתוספותיו (שבת יב:) וזה לשונו 'הא דאמרין בבראשית רבה (פרשה ס, ח) רבי ירמיה שלח לרבי זירא חד קרטיל דתאני, דין אמר אפשר אכיל הוא דלא מתקנן, ודין

אם נוכל להקל על סגך שיטת רבי משה ברבי יוסף שעוף שיש לו שלשה סימני טהרה ודאי אינו דורס והוא טהור

כא) עוד המשיך וכתב בתשובות והנהגות שם, 'ולעניות דעתי דברי המחמירים הם שטות והבל ממש. ראשית, דעיקר הדין שצריך מסורת הוא חומרא וכמו שכתבו בש"ך (פב ס"ק ד) ובגר"א (פב ס"ק ג), ופשיטא שהחומרא היא רק שלא להתחיל לאכול מין חדש שאין לנו מסורת עליו, אבל לאחר שנהוג ומקובל מדורות לאכול מין מסוים, אף שידוע שלאותו מין לא היתה מסורת, מכל מקום לא קבלנו להחמיר בכהאי גוונא לחטט ולחקור מהיכן מקורו, וכמו שהביא בדרכי תשובה (פב כ"ו) סברא זו מהנצי"ב לענין תרגומי הודו עיין שם^{הצ"ח}. והנה מה שכתב דעיקר הדין שצריך מסורת הוא חומרא כמו שכתב הש"ך^ה, כך הוא לשון הש"ך (פב סק"ד) 'יש בש"ס ופוסקים שלשה סימני טהרה, ומדינא שרי בשלשה סימנים הללו אפילו ידוע אם דורס אם לאו,

הערות והרחבות

וכדומה. ויש הרבה שינויים פנימיים הבאים לידי ביטוי בגדילה מהירה, במינימום אוכל וכדומה, כדי למעט ההוצאות ולהגדיל ההכנסות, וכן קיימים בעופות שינויים שונים במערכת העיכול, כגון שיוכל לאכול מן החי ולא רק זרעים וכדומה. ויש שההכלאה השפיעה גם על הביצים היוצאים מתרגולים אלה, כגון שהם גדולים יותר, או שהם כד כד, או חד חד, ועוד ידם נטויה לעשות שינויים שונים, כמו שכתבו בספריהם ובכתבי העת שלהם. והרב אריאל בוקוולד כתב (נדפס בספר העופות במבחן המסורת עמ' שיא), 'ששמע מפיו של דוקטור ברטי אקהרד, מקבוצת יבנה, אשר היה אחראי על יבוא ופיתוח הפטימים בשנים הראשונות שהגיעו לארץ, כי בשנת תשי"ד כאשר הגיעו לראשונה לשוק מחנה יהודה, סירבו השוחטים לשוחטם, כיון שהם תרגולים משונים, עד שבא זקן השוחטים והעיד שלאחר מלחמת העולם הראשונה הגיע עוף כזה לירושלים ושחטו אותו'. הרי שאינם דומים לעופות שהיו נאכלים מקודם. וכבר נתבאר לעיל (אות ד) שאפילו שינוי מועט מוציא העוף מידי המסורת. **שוב** ראיתי שהתשובות והנהגות כתב בתשובה אחרת (ח"ו ס"ק ק) 'זמה שטוענים העוררים שיש שינוי בצורת העוף שלנו מצורת העוף שהיה נראה בעבר, דע ששקר בפייהם, דבידועי קאמינא שאין שום שינוי בצורת עוף טהור זה שנים רבות, והעידו לפני מומחי כשרות ויהודים זקנים בארץ ובחו"ל שאין שום שינוי בצורת עוף טהור, והשינוי בגובה הרגלים והגדלת החלקים הנאכלים בעוף וכדו', היה גם פעם במיעוט העופות המצויים בינינו, ומהמיעוט הזה הפור והרבו עופות רבים בשיטות ידועות, ועל כל פנים אין זה שינוי בצורת העוף הטהור'. הנה מודה ואילו שיש בו שינויים אלא שמפרש ששינויים הללו היו במיעוט העופות, ומהם הפור והרבו. וכעין זה כתב בקונטרס פולמוס העופות (תשע"ו, עמ' כז) והוסיף שם עוד סברא, שרגליהם קצרות ונוצתיהם מועטות מפני שנשחטים בגיל של מספר שבועות ועדיין לא גרו. **אמנם** דברי החכמים שהבאתי לעיל נזכרו עוד שינויים שאינם ענין לזה, כגון מה שצורת העוף בכמה איברים דומה לקורניש, וכן שהביצים גדולות יותר, או שנעשו כד וכד. ועוד שאילו נעשו השינויים רק על ידי סלקציה, לא היה השבח מתמעט אחר שלשה דורות, אלא ודאי שבא מהכלאה, וכמבאר לעיל (הערה פא). ועוד שבעל השיחת חולין, כתב במכתב (נדפס בקי' פולמוס עופות הפטם) 'ש'רואים בבידור שינויים מהותיים בין התרגולים שהיו מצויים בעבר הלא רחוק (לפני כחמישים שנה), לבין התרגולים התעשייתיים של היום, כגון בגודל החזה הענק והרך, וכגון בשוקיים הבשרניים הקצרים והשמינים. אולם התרגולים המפוטמים שהיו בדורות שעברו, לא עלו במשקלם מחמת בשר שנוסף בהם, אלא בעיקר עקב שומן פטום רב שנוסף בהם'. (ובקונטרס פולמוס העופות עמ' כח) כתב 'שהדבר נעשה על ידי זריקת או חומרי עידוד במאכל'. אך אילו היתה האמת כדבריו, לא היו העולם כולו נצרכים לקנות תדיר משלשה חברות במזרח מופרז, אלא היו יכולים לרכוש פעם אחת עופות, ולגדל מהם דורות, ולפטם על ידי זריקת או חומרי עידוד במאכל, הלכך הדברים מוכיחים שהשבח הוא על ידי הכלאות). **ועוד** שאף בלא שום שינוי, מאחר שחברות טיפוח העופות אומרים שמרכיבים כמה מינים, ומפעם לפעם מוסיפים עוד הכלאות, וגם אומרים שאין כל המינים ידועים, ויש לדבריהם נאמנות מן הדין לחומרא כמבאר לעיל (אות טו), נמצא שלא ידוע לנו מי האמא של האמא של הפטם, וממילא לא שייך לומר שיש מסורת לעופות הללו:

בהיתור לא הרבו לחקור ולדרוש מאד כפי שהיה ראוי להם לפי מעלתם, או שבענייני אכילה אחרים לא דקדקו כחוט השערה בדבר שהיה נדרש על פי מעלת דרגתם, ולכן אפשר שבאה תקלה על ידם. וכיון דענין זה דתקלה אינו דבר מוחלט, אלא יש בו שינוי בין המקרים, ממילא לא נוכל לסמוך על זה להעמיד הלכה:

שינויים שיש בתרגול פטם

צה) בתשובות והנהגות שם הוסיף וכתב, 'וכל שכן בנדון דידן שאיננו רואים שום שינוי בצורת התרגולים בזמנינו מהמקובל בידיו דור דור'. אך הנה מצאנו כמה שוחטים ומגדלי עופות שהעידו שיש בעוף זה שינויים מהתרגולים הישנים, דהנה בעל שו"ת וישב משה כתב במכתב (נדפס בקי' פולמוס עופות הפטם) 'היות שאדוני אבי ז"ל היה סוחר עופות חיים, ומר חמי ז"ל היה שוחט ובודק מובהק, באופן שהורגלתי הרבה בעופות חיים וכו', זכרתי שבתחילת שנות תש"ל דיברתי או שמעתי מהם, שניכר שינוי בתרגולים [בשנות תש"ל המוקדמות או קודם לזה, ובארצות הברית היה כמה שנים קודם], הן שהרגלים נתקטנו, והן שהשוק נתגדל, ולא ידענו אז מהו, רק ידענו שיש הרבה בשר יותר בעופות כבר אז, מעופות הקודמות שהיו נוצות רבות ועצמות גדולות ומעט בשר לאכילה'. וכתב עוד במכתב אחר (נדפס בקי' אכילת עופות בזמנינו) 'בענין העופות פטם וכו', אני יודע ועד ראיה שיש שינויים גדולים מפליגים מלפני עשרות בשנים'. גם הרב נסים קרליץ כתב במכתב (נדפס בשו"ת אבני חן ח"א עמ' קכא), 'כמו כן הממונים על השחיטה מגלים שיש לפעמים שינויים בצורת התרגול כמה שאנחנו רגילים מאז'. גם בעל השיחת חולין כתב בתשובה (אור ישראל, ניסן תשפ"ג) 'עופות הפטם מראיהם שונה מהתרגול שהיה לפנים, בכמה פרטים'. גם הרב שריאל רוזנברג כתב (קוני' דעת תורה ופסק הלה בענין העוף פטם) 'שעופות אלו אינם דומים לגמרי לעופות הישנים מקדמת דנא וכו', מדובר בשינויים שנעשו על ידי הכלאות ממינים שונים של עופות'. גם הרב פרידמן כתב (גינת יודים טבת תשע"ח, עמ' רלה) 'תרגולי פטם רוב צורתם דומה לקורניש, אלא שיש להם כרובול רגיל. דדומה להקורניש בגבות עינים, והחרטום, וכן במבנה ה"כתף", וכנפיים, ורגלים, וכמובן החזה העבה. וכנראה שהשוחטים לא שמו על לב להשינויים, וגם כהיום רוב השוחטים אינם יודעים להכיר ביניהם'. גם בקונטרס צפור טהורה (עמ' סה) כתב 'שיש לו דמיון לקורניש במה שהוא מלא בבשר החזה, וכן בפיסוק שבין רגליו. וגם על ידי ההרכבות הצלחיו לקצר את עצם השוק, והדבר ניכר שבעופות הטבעיים עצם זה ארוך בשיעור גדול מאד, באופן שכל מי שהיה רגיל בפטם ומתחיל ליקח רוק מרגיש תיכף בשינוי זה'. וכתב עוד (עמ' מא) 'הגיע שמועה לידינו שהיה מהשוחטים איזה יחידים שפקפקו מתחילה עליו, עד שבזמן קצר נחה דעתם דהשינויים הקטנים שבו אינם בגדר שינוי כלל, ואינו יוצא מחוקת מסורת התרגולים'. גם הרב אריאל בוקוולד (מן השרש, תשס"ו) כתב 'שבעופות אלו קיימים כמה שינויים מקודמיהם, גידול מהיר יותר, החזה גדול, והביצים להדגרה גדולות בהרבה מגודלם הקודם'. גם בשו"ת ידות הלוי (ח"ב ס"ח ד, ת. ד) כתב 'שמצאו דרכים על ידי הכלאת העופות זה בזה, מינים ממינים שונים, להביא לכל שינוי הרצוי, כגון להרבות בשר החזה מעוף רגיל, או למעט את הנוצות מעוף רגיל, ויש שאף מבטלים חלק מסויים מגוף העוף, כגון שלא יהיו לעופות אלו הזנב המצוי אצל תרגולים

כמבואר בדברי הפוסקים, והמחבר קיצר בדבר, ולא בא אלא לומר שיש שלשה סימני טהרה ואפילו הכי אנו נוהגים לאסור, אף שאינו דורס, מכל מקום איכא למיחש שמא ידרוס פעם אחרת^(צ). ומה שכתב הש"ך דמדינא שרי בשלשה סימנים אפילו אינו ידוע אם הוא דורס, זה הוא לדעת רבינו משה ברבי יוסף וסייעתו (מובא בבית יוסף) דכשיש לו שלשה סימני טהרה בגופו, ודאי אינו דורס, והרי הוא עוף טהור. אבל לדעת רש"י (הובא בב"י) עשרים עופות טמאים יש בהם שלשה סימני טהרה והם אסורים מן התורה, ומפני זה לא סמך רש"י להחיות עוף על ידי שלשה סימני טהרה, אלא רק על ידי מסורת. והבית יוסף הביא שגם דעת הרא"ש כרש"י, וכך הוא לשון הרא"ש בתשובה (כלל כ ס"ז לב) 'דע כי אין לסמוך על שום חכם שיתיר עוף על ידי סימני טהרה, אלא דוקא על ידי מסורה שמקובלין מאבותיהם שאכלו אותו, ולא יסמוך אדם על בדיקת סימניו'. וגם הרמב"ם חלוק על רבי משה ברבי יוסף ואינו מתיר בשלשה סימנים כשאין ידוע אם הוא דורס, שהרי הבית יוסף כשיבאר דעת הרמב"ם, כתב לענין עוף שיש לו שלשה סימני טהרה בזה הלשון, 'דהא כיון דלא מכשרין שום עוף אלא בידוע שאינו דורס, וכמו שכתב הרב המגיד, כשיש בו שלשה סימנים אחרים נמצא שיש בו כל ארבעה סימני טהרה', עיין שם הענין, הרי מבואר בדבריו דהרמב"ם אינו מכשיר שום עוף, אפילו יש לו שלשה סימנים, אלא בידוע שאינו דורס^(צ). נמצא שדעת שני עמודי ההוראה הרמב"ם והרא"ש דלא כרבי משה ברבי יוסף, וכן דעת רש"י. וכבר כתב הבית יוסף בהקדמתו 'שבמקום ששני עמודי ההוראה מסכימים לדעת אחת, נפסק הלכה כמותם', ואם כן כאן מעיקר הדין יש לנו לתפוס כדעת שני עמודי ההוראה, ודלא כרבי משה ברבי יוסף^(צ). וממילא מה שכתב השלחן ערוך (פס"ב ס"ב) 'ואף על פי שיש לו שלשה סימנים אלו, אין לאכלו, לפי

הערות והרהבות

דאית ליה שלשה סימנים, שוב אין ספק שמא הוא דורס, אלא ודאי אינו דורס, שהרי מבואר בדברי הרא"ש (חולין פ"ג נט) 'דלרבינו חננאל הסימן החדש שישנו רק בפרס ועזניה היינו קרקבן נקלף, ולפי זה עוף שקרקבנו נקלף ליכא לספוקיה בשום עוף טמא אלא רק בפרס ועזניה, וכיון דלא שכיחי ביישוב ולא חיישין להו, אם כן עוף זה הוא טהור ובודאי שאינו דורס. וכל שכן היכא דמלבד הקרקבן נקלף יש לו עוד שני סימני טהרה, דהשתא ליכא לספוקיה נמי בפרס ועזניה, שהרי אין להם אלא סימן אחד, אם כן ודאי עוף זה טהור ואינו דורס. ולפום ריהטא כיון שהביא הרמב"ם דברי הגאונים, שהיא היא שיטת ר"ח, אלמא סבירא ליה הכי, ואם כן להרמב"ם לכאורה כשיש לו שלשה סימני טהרה ודאי אינו דורס והרי הוא טהור. אך אין לומר כן, שהרי כתב הבית יוסף בביאור דברי הרמב"ם 'דלא מכשרין שום עוף אלא בידוע שאינו דורס, וכמו שכתב הרב המגיד, והבית יוסף שם מיייר לענין עוף שיש בו שלשה סימני טהרה, אלמא לדעת הרמב"ם אפילו אם יש לו שלשה סימני טהרה אינו נכשר אלא בידוע שאינו דורס, וזה שלא כסברת רבי משה ברבי יוסף דבשלשה סימנים ודאי דאינו דורס, וכן זה שלא כסברת רבינו חננאל דבקרוב נקלף ועוד סימן או שנים של טהרה ודאי הוא טהור ואינו דורס. ואף דהרמב"ם הביא דברי הגאונים, הלא הבית יוסף כתב דמלשון הרמב"ם נראה 'דלענין הדין היו הגאונים סוברים כמותו דבאי זה סימן שיהיה מהשלשה שרי, אלא שמחמת איזה ספק שנוול להם לא היו רוצים להחיות אלא בקורבן נקלף, וכיון דמעיקר הדין שרו בכל חד משלשה סימנים, ולא דוקא בקורבן נקלף, אלמא לא סביר כ"ח דהסימן החדש היינו קרקבן נקלף, וממילא לפי דבריהם לא נתברר לנו דקרקבן נקלף יש רק בפרס ועזניה שנוכל לסמוך על זה להחיות עוף שקרקבנו נקלף. ועוד דאף לפי מה שהביא הבית יוסף אחר כך שמבואר מדברי הרב המגיד והרא"ש דלהגאונים מצד הדין לא שרין אלא בקרקבן נקלף, ולפי זה נמצא שהם סוברים דהסימן החדש הוא קרקבן נקלף, הלא כתב הרב המגיד דהרמב"ם חשש לדבריהם להחמיר, כלומר שמעיקר הדין נראה לו כמו שכתב בתחילה דלא כהגאונים, רק חשש לדבריהם לחומרא, וממילא לא נוכל לומר שהרמב"ם תופס להקל כשיטת הגאונים דבקרוב נקלף יצא מידי ספק שאר עופות טמאים מלבד פרס ועזניה, שהרי לעיקר הדין לא סבירא ליה כהגאונים רק חשש לדבריהם לחומרא:

(צ) אמנם הבית יוסף כתב בזה הלשון 'הקשו הרשב"א והר"ן על פירוש רש"י קושיות רבות ועצמות, והכחישו דברי דברים הנראים לעין, וכתבו שהרבה פרושים נאמרו בשמות, וזו ואין אחד מהם עולה כהונן אלא עיקרן של דברים כמו

(צו) ומה שציין התשובות והנהגות לדברי הגר"א (פס"ב ס"א, הנה בגר"א לא נזכר דהא דבעי השלחן ערוך מסורת חומרא הוא, אלא כתב 'המחבר קיצר בדבר, והפוסקים הסכימו לפירוש הר"ם בר יוסף שפירש וכו' אם יש לו כל השלשה סימנים אלו בודאי טהור, שאין לך עוף טמא שיש לו שלשה סימני טהרה'. ושפיר דמי למימר דמפרש דברי השלחן ערוך כפשטן, דמה שכתב 'אין לאוכלו לפי שאנו חוששים שמא הוא דורס', היינו לומר שאין היתר לאוכלו מספק שמא הוא דורס, ואינו חומרא בעלמא, אלא שבא הגר"א לומר שהמחבר שהזכיר רק שיטת רש"י, קיצר בדבר ולא הזכיר שיטת רמב"ם, ואדרבה הפוסקים הסכימו לפירוש רמב"ם. ומכל מקום מה שנראה מדברי הגר"א שתופס עיקר כדעת רמב"ם, מפני שהפוסקים הסכימו לפירוש, ראה במה שיובא למעלה דאדרבה רוב עצום של הפוסקים פליגי על רמב"ם.

אמנם מצאנו חבר להש"ך, הלא הוא הפרי חדש (פס"ב ס"ק) שכתב בדעת מרן 'שסומך להחיות כשיש שלשה סימנים כבר, מפני שלשיטת הר"ם בר יוסף והיא המחזרת והמוסכמת מרוב הפוסקים, בידוע שהיא טהורה, ואין לנו לחוש עוד אם דורס אם לא, אלא דחשש לשיטת רש"י, ולא היתר בזמן הזה בשלשה סימנים לבד וכו', דמאי דלא מקילין להחיות בשלשה סימנים אינו אלא חומרא בעלמא. אך יש להעיר כי הפרי חדש בסעיף ב' בעיקר הדין לא פירש דחומרא בעלמא היא, רק בסעיף ג' מכח מה שהוקשה לו באותו הדין, כתב לחדש דמה שהורה מרן בסעיף ב' דאין לאוכלו אלא במסורת הוא מצד חומרא. וקושיה זו שנתקשה בה הפרי חדש, מצאנו לה עוד שלשה תירוצים אחרים בדברי הב"ח (פס"ב ס"א) והפרישה (פס"ב ס"א) והמעדני יום טוב (חולין פ"ג ס"א), וממילא אין שום הכרח לחידושו של הפרי חדש. ובפרט שלשון השלחן ערוך בסעיף ג' מועתק מלשון הרא"ש (חולין פ"ג ס"א, ובלשון הרא"ש קשה מאד להעמיד תירוץ של הפרי חדש שעיקר הדין כדעת רמב"ם, שהרי הרא"ש (חולין פ"ג נט) לא הזכיר כלל שיטת רמב"ם, אלא רק שיטת ר"ח ושיטת רש"י, והיא נזכר לומר שהוא תופס לדינא כרמב"ם. וגם מלשון תשובת הרא"ש שאביא למעלה בהמשך הדברים נראה דהא דקא בעי מסורת אינו חומרא בעלמא. וממילא אף השלחן ערוך (פ"ב ס"ב) שהעתיק לשון הרא"ש קשה לפרש טעמו כן. ומלבד זה ראה מה שיובא למעלה על דברי הש"ך:

(צו) וכן כתב הריב"ש (ס"ו קצא) 'שדעת הרמב"ם שרוב שאר עופות טמאין יש להם שלשה סימני טהרה בגופו, אבל דורסים, ולכן לא הזכיר היתר בעוף הבא בשלשה סימנים בגופו, דהא איכא לספוקיה ברוב העופות הטמאין, דשמא דורס הוא'. ו**לתועלת** המעיין בסוגיא אכתוב, כי לכאורה היה צד לומר בדעת הרמב"ם דהיכא

שאנו חוששים שמא הוא דורס^פ, זה הוא מעיקר הדין^ט, ודלא כמו שפירש הש"ך דמדינא שרי בשלשה סימנים אפילו אינו ידוע אם הוא דורס^ק. **וכן** כתב בשם משמואל^ס (סי' יא, ד"ה אמנם בעיקר) דהבית יוסף תפס לאיסור לא משום חומרא, אלא תופס עיקר דעת רש"י [והביא שם שדעת רוב הפוסקים כרש"י]. גם בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' מח) כתב שגנראה מהמחבר דהא דאין לאכול שום עוף אלא אם כן יש לו מסורת, לא משום חומרא מחמירין, אלא הוא ממש ספק^{קא}. וכן כתב בחכמת אדם (כלל לו דין ד) דבלא מסורת "אסור" לאכול^{קב}. **ועוד** שדעת רוב הראשונים, דלא כרבי משה ברבי יוסף, שהרי כבר נתבאר שכך דעת רש"י והרמב"ם והרא"ש, וכן היא דעת הראב"ד (תשובות ופסקים יד) וריב"ם (הובא בסמ"ק רו) והסמ"ק (שם, ודוק בלשון 'אבל') והאגודה (חולין נט). והמרדכי (חולין תרלח) בשם ר"י, והאגור (סי' אלף רכא, ורכב) וריא"ז (בפסקיו לחולין סא). והרי"ד (בפסקיו לחולין ס). והמאירי (חולין ס:)^{קג} והפרנס (סי' א)^{קד} וריצב"א (הובא באהל מועד שער או"ה ד"א נ"ג) וריבב"ן (חולין סב). ורבי מנדל קלויזנר (חולין נז): ואיסור והיתר הארוך (שער נז, יח), וכתב בדרכי משה (הארוך אות א) שכן משמע בתשובת מהר"ם מרוטנבורג (שהביא המרדכי חולין תרמו)^{קז}. וכיון שדעת רוב הראשונים דלא כרבי משה ברבי יוסף, וכל שכן אחר ששני עמודי ההוראה מכללם, ודאי שעיקר הדין כדבריהם. **נמצא** דמה שהביא התשובות והנהגות מדברי הש"ך דמדינא שרי בשלשה סימנים אפילו אינו ידוע אם הוא דורס, אינו עומד, דלדעת שני עמודי ההוראה ורוב גדול של הראשונים מדינא אסור לאוכלו, והשלחן ערוך פסק כדבריהם מעיקר הדין. ומכח זה נופל מה שהמשיך וכתב בתשובות והנהגות, שהחומרא היא רק שלא להתחיל לאכול, דמאחר שאין זו חומרא בעלמא, אלא מרן אסר לאכול עוף שאין עליו מסורת מחשש איסור תורה שמא הוא עוף דורס, ממילא לא מהני לן

הערות והרחבות

קב) וכן מבואר מדברי הגר"ש קלוגר דלאו חומרא הוא אלא איסור גמור, שכתב (טוט"ד תלפאה סי' ק) בזה הלשון, 'אשר הצליח מעשה שטן והתחיל מכושלו חדש לבית ישראל בהבאת העופות החדשים (נראה שכוונתו לקצוץ או הבראמא) ממדינת אמריקא וכו'. ובפרט לדין דשום סימן לא מהני, רק מה דהוי לנו מסורת, והרי סימנין מובהקין ודאי הוי מן התורה, ומכל מקום לא סמכינן עליהו, רק על המסורת, פשיטא דבאין לנו מסורת ודאי אסורין כחרי ותרי, ולזה באתי להתוודע ולהגלות דעל פי פסקי הדיינים האמתיים, ודאי אסורין כדן עוף טמא ממש'. **וכן** מבואר מדברי מהר"ם ש"ך (יו"ד צ"ח) שנסתפק בהא דאסרינן בלא מסורת משום חשש שמא הוא דורס, אם מדאורייתא צריך לחוש לזה או מדרבנן. אלמא פשיטא ליה דין גמור הוא רק נסתפק אם הוא מהתורה או מדרבנן [וכן מבואר מלשון איסורא דנקט התם]:

קג) שכתב בזה הלשון 'משנה זו ופירושה וענינים היוצאים ממנה, מובלבלים הרבה ביד מפרשים, ופסקים שבה משתנים לפי שוני הפירושים, והריני מודיעך רוב הענינים האמורים בה דרך פסק ומה שראוי לנהוג בהם בדורות הללו. כל עוף הדורס, הואיל וברור לנו שהוא דורס, טמא, ואין לו עוד בדיקה בשאר סימניו, שאין הטהור דורס לעולם, והליכך הרי זה טמא אפילו בא שלשה סימני טהרה. וכל עוף שיש בו שלשה סימני טהרה הנזכרים, טהור, אפילו לא היה להם מסורת עלי, ובלבד בשאינו דורס, שנמצאו עכשיו בו כל סימני טהרה, אבל אם לא היו שם אלא קצת סימני טהרה, הן שיהא אותו סימן שאינו דורס, הן שיהא מן הסימנים האחרים, אינו נכלל בגדר זה וצריך לעיין בו אם הוא משאר עופות הנזכרים בתורה לטומאה או ממיניהם'. הרי מבואר דלא סגי בשלשה סימני טהרה, כל שלא נתברר שאינו דורס, ודלא כרמב"י שהתיר בשלשה סימנים אפילו לא נודע לנו אם הוא דורס. **ועוד** הוסיף וכתב המאירי (חולין סא), 'ומתוך הפוך הגרסאות, וחולף הידיעות, הסכימו רוב הגאונים שבעל נפש לא יתיר אלא כל שבא בארבעה סימניו, אלא אם כן מסורת עוזרת לו':

קד) שכתב בזה הלשון, 'עוף הבא לפנינו ואין ידוע אם טמא אם טהור נאכל במסורת, וישאלו פי הזקנים או לאסור או להיתר, כי אין אנו בקיאין בסימניהן'. וממה שנתן טעם כי אין אנו בקיאין בסימניהם, מבואר דאפילו אם אנו רואים שיש לו שלשה סימנים קאמר דאינו נאכל אלא במסורת:

קה) ועיין עוד בראב"ה (תשובות סי' אלף צה) שכתב 'וראוי להחמיר באילו עניינים למי שאינו בקי בהן, אלא סמכינן אמסורת וקבלה':

שפירש הרב רבי משה ברבי יוסף, ויש מקום לדקדק מלשונו דאיהו נמי סבירא ליה דשיטת רש"י אינה מיושבת, אך כבר ביאר מרן בהקדמתו לבית יוסף שהדרך הראויה להכריע הדין אינה על פי טענות וראיות תלמודיות, אלא הדרך הראויה להכריע הדין היא על פי עמודי ההוראה, עיין שם, ואם כן הכא נמי מסתברא דאזיל כי אורחיה, ונקיט לדינא כשני עמודי ההוראה, וכדחזינו בשלחן ערוך:

צא) ומה שאסר מרן אפילו בידוע לנו שאינו דורס, עד שיהא לעוף זה מסורת, אף זה אינו חומרא בעלמא, אלא הוא גם כן דין גמור מחשש איסור דאורייתא, דכיון דאשכחן לחכמי התלמוד (חולין סז: וברש"י שם) שטענו בדבר והיה נראה להם שאינו דורס ואכלהו, ואחר כך נתברר להם שהוא דורס, היאך נסמך אנו על מה שנראה לנו שאינו דורס. **ואף** שהרמב"ם לא הזכיר דבר זה שאין לסמוך על ידיעתנו שאינו דורס, אין מזה ראייה דלא סבירא ליה הכי, שהרי אין דרכו של הרמב"ם ברוב המקומות לכתוב אלא דינים הסדורים בתלמוד אליבא דהלכתא, כמו שכתב מרן בכמה דוכתי, וחדא מייניה בבית יוסף ביורה דעה סימן קצ"ד גבי ולד ששושט אטום, שביאר הבית יוסף שם שהרמב"ם השמיט דין זה משום 'שאין דרכו ברוב המקומות לכתוב, אלא הדינים הסדורים בתלמוד אליבא דהלכתא', ואף דהתם הוזכר דין ולד ששושט אטום בתלמוד (נדה כג:), מכל מקום כיון שבתלמוד אמרו שאמו טהורה, והרמב"ם סבר דלדינא היא טמאה, נמצא שאין הדין סדור בתלמוד אליבא דהלכתא, ולכן לא הזכירו. וכמו כן במה שהוציא רש"י מעובדא דתרנגולתא דאגמא דלא סמכינן על בדיקתיו בעיני הדיקס, איכא למימר דמדמה ליה הרמב"ם, אלא שלא כתבו כיון דאינו סדור בתלמוד. וכיון שלענין זה אין ראייה מדברי הרמב"ם, תפס מרן כדברי עמוד ההוראה הרא"ש וכדברי רש"י [ונם הרשב"א מודה בפרט זה כמבואר בבית יוסף]:

ק) ועוד יש להעיר שמה שמפרש הש"ך בדעת מרן, דמדינא סגי בשלשה סימנים ולא בעי מסורת אלא ממנהגא, קשה מאד להעמידו, שהרי גם בבית יוסף וגם בשלחן ערוך לא הזכיר כלל שיש מנהג בדין זה, ורק הרמ"א בהגה (פכ ס"ג) הזכיר המנהג, ואם כן מהיכא יתתי לחדש ולומר דמחמת מנהג החמיר בזה השלחן ערוך, ובפרט שפשט לשון השלחן ערוך שכתב 'אין לאכול, לפי שאנו חוששים שמא הוא דורס', משמע שמצד הדין אסור לאכול מספק שמא הוא דורס:

קא) וכתב עוד בתשובה אחרת (שם סי' מה) 'ובדאי אין נאכל שום עוף בלא מסורת, וכן אנו נוהגים מעולם, והעושה נגד זה אוכל ממש עוף טמא':

מידי הא דאכלנוהו כמה שנים, דאכתי קאי בדוכתיה הספק שמא הוא דורס ואסור מן התורה. ועוד דאף אילו היה הדבר חומרא בעלמא לחוש שמא הוא דורס, כיון שכבר נהגו בכל תפוצות ישראל מזה מאות שנים, שלא לאכול עוף אלא במסורת, כאשר אנו רואים בכל ספרי הפוסקים האחרונים שהתירו רק על ידי מסורת, וכבר מתקופת הראשונים כתב בספר האשכול (הל' סימני חו"ע) 'ונהגו להחמיר שלא לאכול בלא מסורת אף שיש בו שלשה סימני טהרה, שמא לבסוף רואין שדורס, דלחד פירושא עשרים עופות טמאים יש להם שלשה סימני טהרה ודורסין', וכן כתב בשלטי הגבורים (חולין כא. מדפי הרי"ף) 'שבדורות אלו נהגו להחמיר כרש"י, וכן כתב הרמ"א (ס"ג בהגה) 'שנהגין שלא לאכול אלא במסורת', וכן כתב הבן איש חי (ש"ב אמור טז) 'שהמנהג פשוט שאין לסמוך כי אם רק על המסורת'. ומאחר שנהגו להחמיר בזה, אפילו אם לא היה בדבר אלא חומרא בעלמא, כבר נתפס עליהם הדבר כנדר, ואסורים מדינא להקל בזה, וכמו שכתב השלחן ערוך בהלכות נדרים (רי"ד ס"א) 'דברים המותרים, והיודעים בהם שהם מותרים נהגו בהם איסור, הוי כאילו קיבלו עליהם בנדר ואסור להתירם להם' (פ). וכתב עוד שם (ס"ב) 'קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה, אלא שנהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה' (פ), וממילא כל קהילות ישראל אסורים לאכול עוף שאין עליו מסורת כאילו קיבלו עליהם הדבר בנדר, וכי היכי דהנודר שלא יכנס לבתים של ראובן, והיה סבור על איזה בית שהוא של שמעון ונכנס אליו כמה פעמים, ואחר כך נודע לו שהוא של ראובן, ודאי לא שייך לומר שהנדר חל דוקא שלא יתחיל להכנס לביתו, אבל אחר שנכנס כמה פעמים לא קיבל להחמיר בכהאי גוונא, וכמו כן בנדון שלנו דהוי כמו שקיבלנו עלינו בנדר שלא לאכול עוף בלא מסורת, ואחר כך אכלנו הפסם כמה שנים מפני שהיינו סבורים שיש לו מסורת, ועתה נתברר לנו שאין לו מסורת, ודאי שהאיסור במקומו עומד, וצריכים אנו לעשות תשובה על מה שחטאנו בשוגג, ולפרוש ממנו מכאן ואילך' (פ).

הערות והרחבות

לעז על אבותינו שאכלו עופות טמאים, דאטו כדי שלא להוציא לעז על אבותינו נתייר לכל ישראל לעבור על דין השלחן ערוך. וכבר אמר רבי אליעזר (נדה יג. וע"ש בתוס' דמורו ליה רבנן) מוטב שיצונו לעז על בניו שהן מזמזרים ואל יעשה עצמו רשע שעה אחת לפני המקום. ואף דלעז ממזרות הוא החמור ביותר (ובדלהלן), וכתב בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' טז) 'לא יחשו לו לעז, כי מנהג הוא להוסיף ולגרוע לפי צורך השעה ואין כאן זילותא דבי דינא, וליכסיף איניש בהאי עמלא ולא ליכסיף בעלמא דאתי אם יש חשש איסור'. ועוד הבט וראה מה שכתב הריטב"א (פסחים נא.) בשם הרא"ה, 'דמנהג להקל לעולם אין חוששין לו, ואפילו היה על פי גדולים שבעולם, כל שנראה שיש בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם, שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו'. הרי שמבטלים מנהג שיש בו צד איסור, ואין חוששים לומר שיצא לעז על הראשונים ועל הגדולים שעברו איסור. וכן נמצאו לכמה וכמה מרבתינו הראשונים שכתבו לבטל מנהג שהוא נגד הדין, הלא המה הרמב"ם בידו החזקה (שביתת עשור פ"ג ה"ג) ובתשובותיו (סי' קפז, וסי' רסג) והרא"ש בתשובותיו (כלל כב סי' ז, וכלל לו סי' א) והרי"ף (הובא בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' פה) והרשב"א בתשובה (שם, ובה"א סי' שצה) ורבינו תם (שו"ת בעלי התוספות סי' יא) והריב"ש (סי' תקד, וסי' מד וסי' רנו וסי' טו) ומהר"ם מרוטנבורג (תשב"ץ קטן סי' קפא) והרשב"ש (סי' תקסב) ורבינו אפרים (ראבי"ה מגילה סי' תקנא) ומהארי"ז (ד"ה יטו: וד"ה יא) (בקונטרס הראיות ב"מ ע.) ומהר"ל (מנהגים, מאכלות אסורות בפסח, טז) ועוד רבים מרבתינו הראשונים והאחרונים, כאשר אספתי במאמר תורת המנהג. ומדבריהם מבואר שלא חששו לזה שנוציא לעז על אבותינו שנהגו לעשות איסור, אלא חששו יותר שאנו לא נמשיך לעשות איסור. וממילא הוא הדין לנדון דידן דכיון דהדין מפורש בשלחן ערוך שאין לאכול בלא מסורת, יש לנו לחוש על נפשתינו שלא להמשיך באכילת איסור, יותר ממה שנחוש שלא להוציא לעז על אבותינו. וסייע לדבר ממה שכתב בספר נכסיה לשם שמים (דף ס:) וזה לשונו, 'כתב מהרא"ח ז"ל לתשובה (ח"ב סי' יא) שדוקא בדבר של אישות, שאם אנתנו נחמיר בהם נמצינו מוציאין לעז על דורות הראשונים שנשאו שלא כדין, ונמצאו לפי זה לו הנולדים באותה משפחה פגומים ויש בהם ספק ממזרות, או ספק פסול אחר, ונמצא הלעז ההוא בדבר ההוא עכשיו, אבל בשאר איסורים אפילו אתה

קו) ומדברים המותרים נילף בכל שכן לדברים שיש מי שאסור בהם, כגון הכא דרש"י וסייעתו אסורים. וכן מבואר בהקדמת הבית יוסף דהיכא דאיכא חכם האסור לא גרע מדברים המותרים, עיין שם בלשונו שכתב 'כי כבר קבלו עליהם דברי החכם האסור ואסור להם לנהוג היתר כדאיתא בפרק מקום שנהגו, וההיא דפרק מקום שנהגו (פסחים ג.) היינו מימרא דדברים המותרים וכו'.

קז) ועיין בשו"ת חתם סופר (ח"ב י"ד קז) שכתב בענין דבר שנהגו בו להחמיר, 'אפילו הלכה כאינן פוסקים, מכל מקום כיון דיש דעה להחמיר, כבר קבלנו אבותינו עליהם כאותה דיעה, ואסור עלינו מדינא, ואין לו התרה, וקרוב בעיני נדר דאורייתא, אף על פי שמכל מקום קיל ככל איסורי דרבנן, היינו כן קבלו הנדר שיהיה אסור עלינו כקולא איסור דרבנן, אבל לעבור על זה עובר על נדר דאורייתא'. ועי' שו"ת י"ד י"ד סי' ב: (קח) ולענין מה שהביא התשובות והנהגות מדברי הנצי"ב, הנה כן הם דבריו בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' כב) בענין הברבור, 'אם היה בא מראש התחדשות זה העוף לפני הייתי מגמגם בהיתרו וכו', אבל אחר שכבר נהגו לאכלם, ומסתמא גם אז היה על פי הוראת חכם שנראה לו שהוא מין אווז הטהור והחזק בזה להיתרא, אין לנו לאסרם ולהוציא לעז על אבותינו שאכלו עוף טמא חס ושלום. ותדע שהיתר העוף אינדיק שאנו אוכלין היו הרבה מערערים עליהם בשעה שהביאום מאינדיא, ולא היה מסורת על כשרותם, וגם עוד היום יש מחמירים ופורשים מהם, ומכל מקום כבר נהגו להיתר ואין פוצה פה, והוא משום שכבר החזיקו להיתרא ואין ראייה לאסרם, הכי נמי בהני אווזות הגדולות'. והנה לענין הברבור שכתב דלולי המנהג היה מפקפק בהיתרו, בהא שפיר דמי למימר דכיון דהלכה זו רופפת (לסברתו), יש לנו ללכת אחר המנהג, וכמו שאמרו בירושלמי (פאה פ"א ה"ה) כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג. אמנם כתב הרא"ש בתשובה (כלל נה סי' פ) 'דבמקום שאין רפיון בהלכה, אין לך לילך אחר המנהג שהוא כנגד ההלכה, וכן כתבו הרמב"ן (ב"ב קמד:) והריב"ש (סי' תקד), וממילא לענין התרגול הודו שמודה הרב שאין עליו מסורת, ובזה אין ההלכה רופפת, אלא ההלכה מבוררת בשלחן ערוך דאין אוכלים עוף שאין לו מסורת, נמצא שהמנהג הוא נגד הדין, ובכהאי גוונא אין להחזיק במנהג כדי שלא נוציא

שיטת רבי משה ברבי יוסף דבשלשה סימנים ודאי הוא עוף טהור, כאשר נתבונן בדברי רבי משה ברבי יוסף עצמם, נמצא שדבריו אינם נוגעים כלל לענין עוף הפטם. שהרי כתב הבית יוסף (פב בענין ס"ב) ^פשפירש הרב רבי משה ברבי יוסף שעשרים וארבעה עופות טמאים, לעשרים מהם יש סימן של טהרה בגופן וכולם דורסים, והעורב גם כן דורס ויש לו שני סימנים בגופו, אצבע יתירה וקרקבן נקלף, ופרס ועזניה אית להו חד חד, אלא שהאחד מהם סימן שלו הוא שאינו דורס והאחר יש לו סימן טהרה בגופו, ונמצא שאין לאחד מן העופות הטמאים שלשה סימני טהרה בגופן. והיינו דתנן במתניתין כל עוף הדורס טמא וכל שיש לו אצבע יתירה וכו', ותרי כללי נינהו, ולא קאי חד אחבריה, אלא הכי קתני כל עוף הדורס טמא, שאין לך בטהורים דורס, וכל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקרקבן נקלף בידוע שאינו דורס וטהור, לפי שאין לאחד מן הטמאים יותר משני סימני טהרה, וזה כיון שיש לו שלשה עוף טהור הוא'. הנה מבואר טעמו של רבי משה ברבי יוסף, דמתוך עשרים וארבעה עופות הטמאים אין לשום אחד מהם שלשה סימני טהרה בגופן, וממילא עוף הבא לפנינו בשלשה סימני טהרה ודאי אינו אחד מעשרים וארבעה הטמאים. והאי טעמא שייך דוקא במין עוף מקורי, שהרי אם הכליאו תרנגולת טמאה בתרנגול טהור, מכיון שהוולדות חלקם דומים לאב וחלקם לאם וחלקם יש בהם מזה ומזה, אם כן שייך שפיר שיצאו מהם וולדות שקיבלו טבע הדריסה מהאם וגם קיבלו שלשה סימני טהרה מהאב, והרי לפנינו עוף דורס שיש לו שלשה סימני טהרה^פ. ועוד שאפילו הוולדות שלא קיבלו טבע הדריסה מהאם, אלא הם דומים לגמרי לאב, מכל מקום טמאים הם כיון שיצאו מתרנגולת טמאה, כדין היוצא מן הטמא וכמו שנתבאר לעיל (אות ה). ואם כן בנדון עופות הפטם שבאים מהכלאה, ואין לנו בירור מי היא אמם^ק,

הערות והרחבות

לא הסכים לסמוך על מסורת המקום שאוכלים אותם, אף שלא נמצאו דורסים מעולם. וכי הרמ"א (ס"ג בהגה) שלא קיבל מסורת הגאונים לסמוך על סימני חרטום וכף רגל רחבים, נחשב כאילו הוציא לעז על הגאונים שבדאי היו סומכים על סימנים אלו. **(מה)** שכתב עוד במשיב דבר שם, 'והרי תרנגולתא דאגמא שאכלו מסתמא לא היה אפילו מסורה שהוא כשר, אלא שהיו מדומים שהוא מין תרנגול עד שראו טעותם, הא יא לא נודע שדורסים לא מיוח בהם אחר שכבר יצאו בהיתר, ומכל שכן באוזה שכך רגליהם רחב דאיא קבלת בעל המאור שאין לחוש שמא הוא דורס', אין ללמוד מזה היתר לתרנגולי הפטם, ולומר דאחר שיצאו בהיתר אף בלא מסורה אין למחות בהם, דהתם בתרנגולתא דאגמא אין הכי נמי דאי לא היה נודע שדורסים היו מניחים אותה בחזקת כשרות, לפי שבזמנם היו מכשירים העוף על פי סימנים, אבל אחר מעשה זה שנתברר בפתע שהיא דורסת, ולמדנו מזה דאפילו עוף שנראה לעינינו שאינו דורס אפשר שיתברר בפתע שהוא דורס, וממחת כן הורה רש"י דהאידיא לא שרינן אלא דוקא על פי מסורת, ממילא השתא לא נוכל להיתר התרנגול פטם בלי מסורת:

(קט) וכן מתבאר מתוך דברי המעדין יום טוב, שעל ידי ההכלאות יוכלו להשתנות הדברים אשר באו בקבלה ממכחי ישראל, דהנה הרא"ש בחולין (פ"ג ס"ז) הביא מה שאמרו בתלמוד (חולין ס"ז: ונדה נ"א) דכל דג שיש לו קשקשים, יש לו גם סנפיר. וכתב על דבריו המעדין יום טוב שם ^אואני בהיותי בווינא, הביא אלי החכם אהרן רופא, דג נקרא בלשונם שטינק"ס מרינו"ס, ונמצא בים הספרדי, והוא סם המות, והרחקים יודעים פעולות להוציא הארס ממנו, ואז עושין מבשרו במיני רפואות, ויש לו קשקשים על כל גופו ואין לו שום סנפיר וכו', ואשתומם על זה מאוד ולא ידעתי להשיב, רק אמרתי שאפשר שהוא מין מורכב, ולא הורכב קודם מתן תורה, אלא הורכב אחר קבלת חז"ל כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר. הרי דאף שאמרו חז"ל שכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר, מכל מקום על ידי ההכלאות יוכל לירש מאביו הקשקשת ולירש מאמו התכונה שאין לה סנפיר, והכא נמי בנדון העופות על ידי ההכלאות יוכל לירש מאביו שלשה סימנים ולירש מאמו הדריסה. **וכן** מתבאר מדברי הדמשק אליעזר (ספרי, ח"א דף ע' ד"ה פלגות) שעל ידי תערובת עופות טמאים בתרנגולים, יוכל להשתנות בוולדות טבע שהיה בתרנגול הטהור מתחילה:

(קי) ואף אם הרוק והקורניש והמלאי ועוד אחרים יש בהם שלשה סימני טהרה בגופן, לא מהני לן מידי אפילו לשיטת רמב"ם, שהרי לא ידוע לנו מי היא אם אמו של

מוציא לעז על דורות הראשונים לומר שאכלו דבר אסור, מאי דהוה הוה. עד כאן לשונו. ודברי הרב נראים מכונים מאד בטעמן, דודאי דבר זר מאד לומר שצריך שלא יפרוש אדם מספק איסור, כדי שלא להוציא לעז על מי שקדם לו שהיה עושה איסור. ויש חיזוק לדבריהם ממה שכתב בשו"ת הריב"ש (סי' רלב) 'דאין הטעם מפני לעז הביאות, שלא מצינו לעז אלא על הבנים'. ועוד ראה לזה ממה שכתב הבית יוסף (י"ד רא בענין ס"ג) וזה לשון 'כתב המרדכי (שבת ס"י שנו) שיש קורין תגר על דברי רבינו מאיר שאסור לטבול בנהרות, שבא לעשות ממזרים למפרע כל הנולדים מטבילת הנהרות. וטועים הם, דאפילו בגולד מן הנהר בלא שום טבילה אין הולד ממזר וכו' ואם כן אף הנולדים דמעיקרא כשרים גמורים בלא שום פגם בעולם אף לדברי רבינו מאיר, ולכאורה מאי מהני לן הא דהנולדים כשרים, הלא עדיין יש לחוש ללעז על ביאת איסור, וכתב ביביע אומר והד"ם תשעה"ה ע"ה שמו' ע"ה 'דמוכח מזה דלא חיישינן ללעז על הראשונים אלא גבי אישות שיש לעז ממזרות'. וכן כתב בשו"ת דברי חיים (א"ח ח"א כ"ד) דלא חיישינן אלא ללעז הבנים. **אמנם** יש חולקים בזה וחוששים ללעז אף במאכלות אסורות. דהנה כתב רבינו ירוחם (קבד טור ג) בשם ספר האשכול, 'דבך (כלומר ריאה הדבוקה מלה בדופן) כתב הרב דוד ברבי יצחק הכהן רביס מגדולי העיר נרבווא ואצילה היו אוכלים דבך גמור וכו', ובדורות האחרונים שלפנינו התירו וחזרו והתירו והיו אוכלים קצת חכמי העיר ואצילה. ועתה בדור הזה באו חכמים אחרים מעיירות אחרות שלא נהגו מימימיהם להכשיר, ומנעום מלאכל. ושוטם, העידו באבותיהם שאכלו כל ימיהם טרפות וכדי בזיון וקצף'. ונראה מדבריו דאף באיסורי מאכלות אין ראוי להחמיר כדי שלא להעיד באבותינו שאכלו טריפות. אך מדברי הבית יוסף (י"ד לט בענין ס"ד) נראה קצת שיפה עשו שהחמירו בדבר, אלמא לא חיישינן ללעז. ואף האשכול אפשר דסבירא ליה דמדינא שרי, ובדרך חומרא יותר מן הדין לא ראוי להוציא לעז, אבל במקום שהדין מורה לאסור, או שיש בדבר ספק איסור, מודה הוא שיותר יש לחוש לנפשנו שלא נעשה איסור ממה שנחוש ללעז. (וגם מה שכתב רבי יעקב שמוס (באבקת רוכל ס"י רט) להסתמך על האשכול, הרי כתב שם דרוב הפוסקים מתירים בנדון ההוא, ואם כן אין מזה ראייה לענין איסור או ספק איסור. ועוד דאפילו בזה השיב מרן על דבריו שם 'דאין בהסכמתם להחמיר משום הוצאת לעז על אבותינו שאכלו טרפות חס ושולם, שהרי היה להם על מה לסמוך, ועתה שנודע רוחם אותם להחמיר על עצמם כדברי האוסרים ולהשען על אילן גדול תבוא עליהם ברכה'. **גם** בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' קלח) דחה דברי הנצי"ב 'שהרי הרא"ש בתשובה (כלל כ סימן כ) לענין החסידה,

אף לדעת רמב"י לא נוכל להתירם על ידי שלשה סימני טהרה בגופם, דאפשר שקיבלו שלשת סימני הטהרה ממקצת המינים המעורבים בהם, ועדיין הם דורסים או שהם טמאים כיון שיצאו מתרנגולת טמאה^(קא). וכעין זה כתב בקונטרס כל צפור טהורה תאכלו^(עמ' יד). ונראה שלזה נתכוון גם בקונטרס מסורת טהרת עופות^(עמ' מ) שכתב בזה הלשון, 'בעל השבט הלוי זצ"ל אמר שאם יבוא מאן דהו לדון שיש לצרף שיטת הסוברים שסגי בבדיקת הסימנים, לא יהיה מספיק לבדוק את הסימנים בעוף שלפנינו, אלא שצריך לבדוק את הסימנים בכל העופות שהכליאו אותם'. והיינו טעמא משום דאפשר שנוול מנקבה שאין לה שלשה סימנים והיא דורסת, והוולד קיבל שלשת הסימנים מאביה^(קב).

✂ אם נוכל להקל בלא מסורת בטענה שהעוף מתגדל אצלנו לאלפים ורבבות כמה שנים ולא ראינוהו דורס

כב) עוד המשיך וכתב בתשובות והנהגות שם, 'ועוד שבשו"ת "שערי ציון" (להגאון מבילסק) כתב, שבעופות המצויים ומגדלים אותם בבתינו לאלפים ולרבבות, ואנו רואים זה כמה שנים שאינם דורסים, אין צריך מסורת כלל. וכן הביא בדרכי תשובה^(סו) מספר "ערוגת הבושם". ואם כן הוא הדין בנדון דידן, שמגדלים את העופות הנ"ל כבר עשרות שנים, ולא שמענו מעולם שהם דורסים, אין צריכים מסורת^(קג). **אמנם** מדברי השלחן ערוך נראה שאינו מודה לזה, שהרי לא חילק בין עוף שאינו מצוי בבתינו לעוף שמצוי בבתינו, וכן אינו מחלק בין עוף שמצוי בבתינו מעט, או שמצוי בבתינו הרבה, אלא כתב וחתם 'שאינו לאוכלו אלא אם כן יש להם מסורת', אלמא דוקא מסורת מתירה העוף, ובלא זה אין לאוכלו. ועוד שהרי כתב השלחן ערוך 'ואם ידוע שאינו דורס יש שלשה סימני טהרה וכו', ואף על פי שיש לו שלשה סימנים אלו אין לאוכלו לפי שאנו חוששים שמא הוא דורס אלא אם כן יש להם מסורת', הרי שדיבר בהדיא בעוף שידוע לנו שאינו דורס, ואפילו הכי חיישינן שמא לא נתברר לנו הדבר לאמיתו^(קד). הלכך אין לנו לסמוך על טעם זה להקל^(קטו). **ועוד** שהערוגות הבושם שם (קונ' התשובות סז) הסתמך

הערות והרחבות

אף לאוזו הבר. וכל זה שייך דוקא היכא דאיכא למימר דמין אחד הם, אבל בנדון עופות הפטם, לא יעלה על דעת שום אדם שהפטם והקורניש מין אחד הם, או שהפטם והרוק מין אחד הם, אלא ודאי שהפטם הוא מין בפני עצמו שנוצר על ידי הכלאה, ואם כן עלינו לברר תחילה מאיזה הכלאה בא, ואחר כך לברר אם יש לאמו מסורת, וכל זה לא נתברר. וגם בעיקר מה שתופס שאין בפטם שינויים מובהקים, יש להעיר ממה שהבאתי לעיל (הערה צה) שיש שינויים מפליגים בין הפטם לתרנגולים הישנים, ואם כוונתו לצורת התרנגולים הכללית, עיין בזה לעיל (סוף אות יב):

קיד) וגם הטור כתב 'ואם הוא בחזקה שאינו דורס וכו', ורש"י כתב שאין לסמוך ולאכול כל עוף אלא במסורת', אלמא אפילו בעוף שהוחזק אצלנו שאינו דורס, חיישינן שמא לא נתברר לנו יפה, ולא שרין בלא מסורת:

קטו) וכן נראה מדברי הרא"ש בתשובה (כלל כ"ט"ג) שהוא איסור מוחלט בכל גזונא, ואין שום צד להקל בלא מסורת, שכתב בזה הלשון 'דע כי אין לסמוך על שום חכם שיתיר עוף על ידי סימני טהרה, אלא דוקא על ידי מסורה שמקובלין מאבותיהם שאכלו אותו, ולא יסמוך אדם על בדיקת סימניו'. **ועיין** עוד בשו"ת דברי חיים^(י"ד ח"ד מה) שכתב 'שאינו לאכול בשום טענה רק במסורת'. וגם בשו"ת מהר"ם שיק^(י"ד ח"ד ס"ז) כתב 'דאין לנו דרך אחר להתיר אלא על ידי מסורת'. **והרב** מקמונא כתב בתשובה (נדפס בחידושי רבינו ישעיה שור ע"ט) בזה הלשון 'זה בא בתרמיל, שלא ראינו שידרוס, אוי ואבוי שכך עלתה בימינו, להתיר עוף על ידי דברי רוח כאלו, ומי אמר לו שבזמן הגמרא לא היה אלא זמן קצר (כלומר מה שיכירי התרנגולת דאגמא), וכל אלו הם דברי רוח דוקרים המרה והלב, וכבר קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם הלכה ברורה שלא לאכול עוף בלי מסורת, ועל ידי דמיונות וכזבות ושקרים לא נתייר עוף וכו', על מה סמך המתיר הזה בדמיונות כזבות, שאין אנו ראינו שידרוס בשום פעם ובימי הגמרא היה בזמן קצר, כאלו היה נביא ומנבא'. **גם** בשו"ת יד אלעזר^(ס"י קכד) כתב 'דהמסורה תיכון לעד ולראיה דבזמן הקדום היו בקיאים בעופות טמאים, והיו מכירים שעוף זה אינו אחד מאלו, דאין לומר דהמסורה תעיד שאינו דורס, כיון דלא ראינו אינה ראייה, כמבואר במסכת חולין^(ס"ב) בתרנגולת דאגמא דהיי מחזיקין בטהורה ולאחר זמן חזויה דדרסה'. **וכן** מבואר מדברי ספר כמו השחר^{(אות ע, סוף ס"ק כ):}

הפטם (כדלעיל אות טו), ואפשר שהיא תרנגולת דאגמא או תרנגולת הבר, שהם עופות טמאים לכולי עלמא:

קיא) וכן הביא בשו"ת אבני חן^(ח"א עמ' נט) שמצא עופות שיש בהם שלשה סימני טהרה ויש בהם סימן טומאה, וזה לשונו 'הרבה זמן תהיתי האם אכן ישנו בסיס במציאות לחשב המחבר והרמ"א שיימצא עוף דאית ביה כל הסימני טהרה, והוא עוף טמא, עד שזיכני השם יתברך, ושני פעמים ראיתי בעיני תרנגול רגיל שחלק אצבעותיו. פעם אחת כששהיתי באיזה כפר, הבחנתי בתוך לול עופות ביתי, מספר תרנגולים מהזן או מות זן של הסוג בראמה, בצבע אפרפר שחור, והיו התרנגולים דשם חולקין אצבעותיהם שתיים לכאן ושתיים לכאן (שהוא סימן טומאה כמבואר בסימן פ"ב ס"א). ולא מכבר נקריתי בדרכי ללול של תרנגולים, שבין היתר היה שם תרנגול לבן מהסוג לגהורן, ושינוי אחד היה בו שהיו לו נוצות על הרגלים, והיה חולק אצבעותיו, בין בעמודו על חוט, או מוט דק, ועבה, שהיו מתוחים לאורך אותו לול, וכן גם כשעמד על משטח רחב היו אצבעותיו חלוקות'. ועיין עוד כמה שהביא שם^(עמ' פו ועמ' פז ועמ' קה). **וזה** דבר ידוע כי הלגהורן המקורי הוא עוף עם מסורת טהרה, ואינו חולק אצבעותיו, אלא שעל ידי הרכבה עם עוף טמא נוצר דבר זה שיהא עוף לגהורן, שיש בו גם סימן טומאה, ומזה יש משנה תוקף למה שנתבאר למעלה שדברי רבי משה ברבי יוסף אין בהם סמך לעופות שידוע לנו שבאו מהכלאת מינים, ולא נתברר לנו איזה מינים הם:

קיב) וכן מתבאר מסוף דברי הרב בוקולוד בשם הגר"ש אלישיב דלעיל (אות ט):

קיג) וכעין זה כתב הרב יהושע הרשקוביץ בקובץ עץ חיים^(קובץ כה עמ' רגב). **ומה** שכתב עוד שם 'וכבר פסק החתם סופר^(י"ד ח"ב ס"י ע"ד) ושאר אחרונים שכל שאין שינויים מובהקים יש לסמוך על המסורת של התרנגולים הדומים', ראשית החתם סופר לא עמד לברר דין זה, אלא בא להקשות על הראיה שהביא הצמח צדק על פי שיטתו של הצמח צדק, כמבואר למעין שם, ואף הצמח צדק עצמו (הקדמון, סי' כט) לא סמך על ראיה זו להקל, אלא למעשה החמיר שלא לאכול העוף. ולגופו של ענין ראה מה שהבאתי למעלה (אות ד) שאפילו בשינוי מועט צריך מסורת על עוף זה עצמו. אמנם בלאו הכי נדון החתם סופר אינו ענין לנדון דידן, דהתם מיייר באוזו ואוזו הבר, וקאמר דאם נתפוס שהשינוי ביניהם מועט ומין אחד הם, אם כן יועיל המסורת דאזו

על טעם זה גם לענין התרגומים הגדולים הנקראים גאלגאנסקע הינער, להתירם מטעם זה, והדפיס ספרו בשנת תר"ל, ובספר סוגה בשושנים (מרגליות, דף לב.) הביא דבריו, ואחר כך כתב 'אמנם בשנת תרל"א נתחדש שאלה על אודותם, כי על פי מקרה ראו אותן שקולטים מן האויר ואוכלים, והוא סימן דריסה כמו שפסק השלחן ערוך סימן פ"ב סעיף ב'. והא ודאי דמה שכתב הערוגות הבושם שנתגדלו אצלם אלפים ורבות כמה שנים ולא ראו שדורסים, היינו לומר שגם לא ראו בהם סימני הדריסה כגון שקולט מן האויר ואוכל, דאם כן הרי זה מוכיח שהם דורסים^(ט), וגם ממה שכתב הסוגה בשושנים 'נתחדש שאלה' מבואר שמקודם לא ראו דבר זה, נמצא לפנינו שלאחר כמה שנים שגידלו אלפים ורבות ולא נראה בהם סימן דריסה עד שסמך על זה הרב ערוגות הבושם להתירם, אחר זמן בפתע פתאום נתגלה בהם דרך מקרה סימן דריסה, שקולטים מן האויר, והיינו ממש כעובדא דתרגולתא דאגמא (חולין סב:) שהחזיקה טהורה עד שנראה דרך מקרה שדורסת, ומחמת מעשה זה סגר רש"י (שם) השער שלא להתיר אלא במסורת, ומזה יש לנו ללמוד דאפילו עוף שנתגדל לאלפים ורבות כמה וכמה שנים אין להתירו בלא מסורת. ועוד שהרב שערי ציון שם (סי' כא, ענף ג) כתב סברא זו לענין האווחות הגדולות שהיו מצויות בהרבה בתים, וגם הרב ערוגות הבושם כתב סברא זו לענין תרגולי גאלגאנסקע ותרגולי הודו אשר היו מתגדלים בבתיים לאלפים ולרבות, ואילו בתרגולי הפסם לא שייך לומר שמתגדלים בבתינו לאלפים ולרבות במשך כמה שנים ואנו רואים שאינם דורסים, שהרי הם מתגדלים בלולים תעשיתיים, על ידי בני אדם שלא זכו ללמוד שלשת השיטות מה היא דריסה, ואילו בבתינו לא מצויים תרגולים^(י). ועוד דתרגולי הפסם שמתגדלים בלולים, מזינים אותם במזון רב כדי שיתרבה משקלם ויהא מהם ריוח גדול, ואין להם שום צורך לדריסה דרבינו תם (תוס' חולין סא.) לאכול עוף חי, ולא שייכא בהו נמי דריסה דרש"י (חולין סב.) ליתן הרגל על גבי המאכל, שהרי אוכלים תערובת מן הכל^(יח). ועוד שהם נשחטים כשהם בני חמישה שבועות, ואפשר שאף עופות הדורסים לא יחא ניכר בהם הדריסה עד לבגרותם. ועוד דלפי מה שנתבאר לעיל (אות טו) במשך השנים שעופות הפסם נאכלים, חברות הטיפוח משלכות מפעם לפעם שושלות אחרות בעופות הללו כדי לשפרם עוד, ואם כן אין לנו ידיעה שהעופות הנאכלים היום הם העופות שנאכלו לפני שנה ושנתיים, וממילא לא שייך לומר שאנו רואים בכמה שנים שאינם דורסים. וכבר העיר כן בשו"ת אבני חן (ח"א עמ' קכו). ועוד שעיקר הטענה שהם מתגדלים בבתינו ולא ראינו שדורסים, אינה נכונה בפועל, שהרי ישנם כמה עדויות שהם מנקרים ואוכלים האחד מבשר רעהו בעודו חי, וכן ישנם שני צילומי וידאו שנראים בהם תרגולי הפסם אוכלים מבשר תרגול אחר בעודו חי, וזו היא דריסה לפירוש רבינו תם, וכפי שיתבאר ענין זה בהרחבה להלן (אות כה), אם כן ודאי דאף לדברי השערי ציון והערוגות הבושם לא שייך להתיר ככהאי גוונא^(יט).

הערות והרחבות

שאינן לסמוך על זה. **אמנם** בתשובה מאוחרת (בענין הפסם, אות י) חזר ונתן טעם להקל, וזה לשונו, 'כבר נעשו נסיונות לגדל את הפסם בחצר, ולראות כיצד משיג את מאכלו, אף אני קייתי כמה עופות פטם, ושחררנו אותם בחצר גדולה וכו', ולא דרס'. אך לא מצאנו בדברי השערי ציון והערוגות הבושם שהתירו בבדיקה של יחידים, אלא דוקא במאות ואלפים שמתגדלים בכמה וכמה שנים. ועוד שלפי דבריו נוכל להתיר כל עוף על ידי בדיקה שיתגלוהו כמה יחידים במשך תקופה, ויתברר לנו אם הוא דורס, וממה שהורה השלחן ערוך שאין לאכול אלא במסורת, ולא התיר על ידי בדיקה זו, מוכח שאין לסמוך על זה:

ק"ט עוד הוסיף וכתב בתשובות והנהגות שם, '[ו]מה שטוענים, שאף שהתרגולים בומניו שמקורם מהכלאת מלאי ושאר מינים יש להם כל סימני טהרה (שרואים שאינם דורסים וכמו שכתבתי), מכל מקום אינו מוכח שהמלאי עצמו אינו דורס (שהרי הוא עצמו אינו מצי ביניו, ואין לומר בו הסברא הנ"ל), ואם כן כל תולדותיו אסורים משום יוצא מן הדורס. הנה דעת התוספות (נדה ג' ד"ה תרגולתא) שאפירוח מעפרא גדיל, דביצה מסרחי והדר גדיל, ולכן לא נאסר משום יוצא מן הטמא, ורק על ידי סימני טומאה דאפירוח נאסר, אבל הנוצר מביצה ויש בו סימני טהרה, כשר. והוה דעת הר"ן (חולין ס"ד ב"ה אמר חזקיה) וכפי הנראה זוהי גם כן דעת הראב"ד (פ"ג דמאכלות אסורות ה"א), ואם כן, לגדולי הקדמונים והם התוספות הר"ן והראב"ד, אפילו אם מקור זן זה הוא כטענתם מביצה טמאה, אין בזה שום איסור, וכל שכן בנדון דידן שהרי ה"מלא" אינו

קמ"ז ואף אם תמצי לומר שהערוגות הבושם סובר שיש להקל בזה מאיזה טעם שיהיה, מכל מקום ודאי שלא היה כתב בסתם 'אנו רואים בכמה שנים שאינם דורסים, מהיכי יתתי נחוש לשמא דירוס', אלא היה לו לפרש דאף שאנו רואים שקולטים מן האויר יש להתירם מטעם פלוני, ומהא דכתב בסתם דמהיכא יתתי לחוש שמא דירוס, מבואר שלא ראו בהם כלל סימני דריסה:

ק"י ואף שיש יחידים שמגדלים תרגולים בחצרותיהם, מכל מקום לא התירו השערי ציון והערוגות הבושם אלא באופן שהיה בומנם שהיו מתגדלים הרבה בבתיים, ולא סמכו על יחידים. ועוד שגם היחידים המתגדלים בומניו תרגולים, על הרוח אינן תרגולי פטם, אלא מינים אחרים. ועוד שלדאבון הלב רוב בני אדם בומניו, אפילו מקהילות היראים, לא בקיאים בכל שיטות הראשונים מה היא דריסה, כגון הא דנתינת הרגל על המאכל חשיבא דריסה לשיטת רש"י והרמב"ם והראב"ד:

ק"י וענין זה כתב בעל השיחת חולין במכתב (נדפס בק"ר פולמוס עופות הפסם) וזה לשונו 'יצירת מסורת למפרע בעוף הנמצא ביניו ואנו רואים שאינו דורס, הוא דוקא אם גדל ביניו בחצרות בתינו ומחפש מזון בכוחות עצמו, כמו בימים עבר, שאז יכולים לעקוב אחר דרך אכילתו ותפיסת מזונו במשך שנים רבות, עד שתיווצר לנו מסורת לטהרתו. אבל העופות שלנו גדלים בלולים סגורים, ומזונם מסופק להם דבר יום ביומו, ואינם מסתובבים במקום שנוכל לראות כיצד הם תופסים את מזונם בכוחות עצמם'. מיהו בעיקר הדבר שתופס דניתן לקבוע מסורת למפרע, כבר כתבתי למעלה (אות ט)

אם נוכל להחיר העוף בספק ספיקא

כג) והנה בהוראה ברורה (פב ס"ג, ביה"ל האריך) כתב 'על דבר תרגול המאכל שלנו, שלפי הנכתב בספרי חכמי האומות, הרכיבו את אבות אבותיהם עם מיני תרגולים הנקראים מלאי, או אסיל, ועוד, שאין לנו מסורת לאכלם. והנה בבכורות (א) אמר רבי יהושע בן לוי לעולם אינה מתעברת לא טמאה מן הטהור ולא טהורה מן הטמא. ולכאורה לפי זה נמצא שאין חשש בתרגולים שלנו, אף שהרכיבו אותם עם תרגולים ללא מסורת, ואדרבא מה שהצליחו על ידי התרבות להביא וולדות וגם דור שני ושלישי, היא ראייה שגם התרגולים ממין אסיל ומלאי כשרים הן, דהא מעיקרא לאו מינים טמאים ודאי ניהו אלא מחוסרי מסורת. מיהו בגמרא שם מיירי במיני בהמות וחיות, ולא בעופות וכו', וכן בשו"ת חתם סופר (ס"י עד) כתב שיש לפקפק דילמא לא אמר רבי יהושע בן לוי אלא בבהמה, אבל בעוף שפיר מתעבר טהור מטמא וכו', כבר מלתנו אמורה, דאין הכרח מהגמרא שגם עופות אינם מתעברים טהור מטמא ולהיפך. והנה נודע שגם התרגולים הללו שאין להם מסורת, מכל מקום כולם יש להם שלשה סימני טהרה בגופם, אצבע יתירה וחפק וקורקבן נקלף (בנזכר בקובץ מן השרש שבת תשס"ו), ודעת רוב הראשונים דבהא

הערות והרהבות

טמא, אלא רק שחסרה לו מסורת, ואם כן בודאי שאין לחשוש לאיסור. ואפילו לשיטת הרמב"ם (פ"ג דמאכלות אסורות ה"א) דסבירא ליה שהכלל שכל היוצא מן הטמא נאמר גם כן בנולדים מביצה טמאה, יש לצדד, דגם להרמב"ם כל זה היינו דוקא בנוולד מביצת עוף הטמא משום סימני טמאה שבגופו, אבל עוף שיש לו כל סימני טהרה שנאסר באכילה רק משום שנולד מביצת טמא שאין לו דין כעוף טמא לכל מילי (במש"כ פת"ש סימן ע"ט ס"ב ב'), הוא הדין דאין לו דין כעוף טמא לענין לאסור את היוצא מביצתו אם יש לו את כל סימני טהרה. וכל שכן בנדון דידן שאנו רואים שהתרגולים שבזמנינו אינם דורסים ואין לנו שום ריעותא לחשוש שמקורם מעופות דורסים, פשיטא שאינם אסורים. ועוד שאין לנו לחשוש ולהאמין שכל התרגולים הידועים לנו הגיעו מעופות טמאים (ובפרט שיש כאן רוב וחזקה, שכבר הוחזקו לנו כטהורים, ורוב התרגולים טהורים). ועיין עוד בספר "שערי ציון" להגאון דבילסק (סימן כ"א) שהאריך טובא בענינים אלו, ומביא כמה וכמה צדדי היתר שנוגעים לענינינו ועיין שם היטב. ולא אוכל להאריך כאן יותר, רק סוף דבר, שישאל קדושים הם, וכל המפקפק עליהם שנשלים במאכלות אסורות, מוציא לעז עליהם ועל הראשונים כמו שנתבאר, ויאלצו עניים וישבעו ולא יחושו כלל. **והנה** מה שכתב דלדעת התוספות בנדה והר"ן והראב"ד בעופות לא אמרין היוצא מן הטמא טמא, כבר הארכתי בזה למעלה (אות ה) והבאתי שם שמסקנת התוספות אינה כן, וגם הבאתי שם (הערה יב) שאין ראייה מדברי הר"ן והראב"ד, וגם נתבאר שם שדעת עמוד ההוראה הרא"ש ורוב הפוסקים דאף בביצה יש יחוס, ושכן עיקר דלינא. עיין שם באורך. **ומה** שהביא מהפתחי תשובה דאין לו דין טמא לכל מילי, הנה הפתחי תשובה שם העלה בהיפך דהואיל והוא ספיקא דאורייתא אין להקל. ועוד דעיקר טענת התשובות והנהגות להחיר הולדות באכילה אינה מבוארת, דכיון דלענין איסור אכילה ודאי דאמרין בה כל היוצא מן הטמא טמא כמבואר בבית יוסף שם (עט בענין ס"ג), אם כן אפרוח היוצא מביצתה נמי אמרין ביה כל היוצא מן הטמא טמא ואסור באכילה. **ומה** שכתב עוד שאנו רואים שאינם דורסים, אין הדבר כן, דאדרבה חזו"ן דדרסי לפירוש רבינו תם וכמו שיובא להלן (אות כה). **ומה** שכתב שאין לנו לחשוש שהתרגולים הידועים לנו הגיעו מעופות טמאים, ויש בהם רוב וחזקה, הנה כבר הורה השלחן ערוך (ס"ג) שאין לאכול עוף אלא אם כן יש לנו מסורת מאבותינו שעוף זה הוא טהור, ועופות הללו שלא נתברר לנו מאלו מינים הורכבו, ודאי לא שייך לומר שיש לנו עליהם מסורת מאבותינו שהם טהורים, וממילא אסורים הם. **ומה** שכתב שבשערי ציון הביא כמה צדדי היתר שנוגעים לענינינו. הנה הרב שערי ציון (שטרנפלד, ס"א כ) דן בדיון האווזות הגדולות, אם שייך להתירם מטעם דחשיבי מין אחד עם האווזות הרגילים ומהניא להו המסורת דאווזות הרגילים, או אם שייך להתירם מטעם אחר, והאריך הרבה בדבר וכתב שבעה טעמים להתירם. ומקצת דבריו יש להם שייכות לנדון דידן, ומקצתם שייכים דוקא לאווזות הגדולות ואינם

נוגעים לנדון דידן. ובהיות שאין רצוני להאריך, והרב שם האריך הרבה בדבריו, על כן לא אביא כאן דבריו, אלא הוראה יראה דבריו בפנים, ואני אביע מילי בקוצר אמרים. **והנה** מה שכתב שם בהיתר הראשון (עוף ב' אותיות ב ד 2) 'שכל שני מינים שיש שינוי ביניהם חשיבי מין אחד אם אין להם שינוי בכלי ההולדה', מלבד זה שהוא תמוה, דלפי דבריו כל העופות שביציהן מבפנים מין אחד הם, גם קשה לדבריו מדיון סוגנית לבנה ומדיון שקיטנא שהבאתי לעיל (אות ד) שאין ביניהם שינוי בכלי ההולדה ואפילו הכי יש בהם מין טהור ומין טמא, ועיין עוד באריכות הדברים שם ששמבאר שבכל שינוי צריך מסורת לעוף זה עצמו (ומה שהביא מעורב ואיה, זה שמצאנו שנים ממין אחד שיש ביניהם שינוי, אינו ראייה שכל שנים שיש ביניהם שינוי מין אחד הם, והואה מסוגנית), ומה שכתב דהכי סבירא ליה לרבינו ירוחם, ופירש כוננת רבינו ירוחם שהתיר החסידה על סמך המסורת של אווז, הוא דבר קשה לשמוע. ועוד דהשערי ציון יחידאה הוא בזה וליכא מאן דמדוי ליה, כמבואר למעין בנדון הקוצ'ין שהבאתי לעיל (אות י), דבין האוסרים ובין המתירים, כולו פשיטא להו דהיכא דהשינוי גדול צריך מסורת בפני עצמו. ומה שכתב עוד (ו"ה אולם) שמחלאת שני מינים יוצא מין שלישי, ובמשך השנים יתרבו המינים החדשים על המינים הטבעיים. ראשית, על הרוב התולדות דומין או לאב או לאם או במקצת דברים לאב ובמקצת לאם, ועוד אפילו יהיו כולם מין שלישי, כיון שטבע בעלי החיים ללכת אצל מינם, ממילא כשם שיתרבו התערובות, כך כפלי כפלים יתרבו הטבעיים, ולעולם יהיו התערובות מיעוט (וכע"ז כ' הרב נתנאל לובין באור ישראל תשרי תשס"ז, עמ' לה, והביא ראייה מהפמ"צ מ"ש פ' סק"ג). ועוד שכבר הורה השלחן ערוך שאין עוף נאכל אלא במסורת, ואם כן כל מין שיש בו שינוי מהאחרים לא נוכל להתירו מחמת העיבור אלא דוקא על ידי מסורת. **ולענין** ההיתר השני (עוף ב' אותיות ה 1) על סמך העיבור, כבר הבאתי לעיל (אות 1) שמבואר מדברי התוספות שמתעברים, ועוד שלא התייר השלחן ערוך אלא במסורת ולא סמך על עיבור (ועיין לעיל סוף הערה כב). ועוד דהשערי ציון מיירי מאווזות טהורות שמתעברים מאווזות הגדולות, אם כן ודאי יש כאן מין טהור, אבל לענין הפטם מאן לימא לן דאיכא טהור וטמא, דילמא שני טמאים, דמלבד זה שלא מצאנו מסורת ברורה לא על הקורניש ולא על הרוק, גם לא נתברר לנו שאלו המינים המעורבים, שהרי ההכלאה נעשית בידי גוים שאין להם כלל נאמנות לענין קולא, ואפשר שיש כאן שני מינים טמאים. **ולענין** ההיתר השלישי (עוף ב' אותיות ז עד יב), הנה מה שהוכיח שאותן אווזות הם טהורות מזה שביציהם שוות לביצי שאר אווזות, לא מהני לנדון דידן שהרי בביצי הפטם מצויים בקביעות ביצים כד וכו', והוא סימן טומאה, וכמו שיובא להלן (אות לה). ועוד דבלאו הכי כבר פסק השלחן ערוך שאין עוף נאכל אלא במסורת, אלמא לא מדמינן שני מינים בביציהן ומטהרין. **ומה** שכתב בהיתר רביעי (עוף א) לטהר מכח זה שלא ראינו שיתחב צפרונו באיזה בעל חיים, הנה כבר נעל השלחן ערוך השער בפנינו שלא להחיר אלא במסורת. **וההיתר** החמישי

סגי לאכשורינהו לאכילה^{קכ}, דבדאי לא דרסי. ואם כי לדינא נקטינן שלא לסמוך על שלשה סימנים, אלא על מסורת לבדה, וכבר כתבנו שהתרנגולים מזון מלאי הם משונים מאד מהתרנגולים שלנו, ואם כן ודאי דאין להתירם אחר שאין עליהם מסורת, אולם מאחר ועיקר איסורם אינו ברור ומוחלט, ראויה היא דעת הראשונים המקילים לסמוך על שלשה סימנים, לאיצטרוף עם הטעם שכתבנו לעיל על פי דברי הסוברים שגם בעופות אין מתעברים טהור מטמא^א. והוסיף וכתב במילואים (דף רח:): "שהפטם נולד מאב קורניש ואם פלימות רוק, ויש טוענים שמקור הקורניש מהמלאי, ויש אומרים שלא^א. וגם חכם אחד אשר נקרא שמו ינון מלאכי, כתב בגליון אחד שפירסם, להתיר על ידי ספק ספיקא כעין זה^{קכא}". **ובראשונה** יש להעיר דעיקר ההיתר שכתב הוא נגד הוראת מרן בשלחן ערוך, ואבאר הדבר מכמה צדדים. האחד, שהרי על ידי ספק ספיקא זה אנו באים להקל בלא מסורת, שאנו באים להוכיח שהוא טהור מצד שלשה סימנים שבגופו, או מצד שמתעבר מטהור, אבל עדיין מסורת טהרה מאבותינו משנים קדמוניות אין בו, ומרן הורה בפירוש שאין עוף נאכל אלא במסורת. והצד השני, שיש להתבונן מפני מה הורה מרן שלא להקל אלא במסורת, היה לו לפתוח לנו פתח להתיר עוף בלי מסורת אם מצאנו שמתעבר מטהור, שזו ראייה על טהרתו, או שנצרך דבר זה לסברת רבי משה ברבי יוסף שמתיר בשלשה סימנים, ובצירוף שני טעמים אלו נוכל להתירו בלא מסורת, אלא משמע שלא סמך מרן על דבר זה להקל. והצד השלישי, שהרי בלא ספק ספיקא זה שנשען על ענין העיבור שלא נזכר בבית יוסף [ולא בדברי שום אחד מהראשונים], הלא מתוך דברי הפוסקים המובאים בבית יוסף נוכל להעמיד ספק ספיקא להתיר עוף שיש לו שלשה סימנים בגופו אף בלא מסורת, שמא האמת כסברת ר"ח והגאונים וסייעתם דמתוך עשרים וארבעה עופות הטמאים אין לך מי שקורקבנו נקלף אלא פרס ועזניה, וממילא עוף זה שקורקבנו נקלף ליכא לספוקיה בשום עוף טמא מלבד פרס ועזניה, וכבר נתבאר בתלמוד (חולין סב.) דכיון דפרס ועזניה לא שכיחי ביישוב לא חיישינן להו, ועוד דפרס ועזניה אין להם אלא סימן טהרה אחד, ועוף זה שיש בו עוד סימני טהרה ודאי אינו פרס ועזניה, וממילא נישרי ליה. ואף אם לא נתפוס כר"ח וסייעתו, שמא האמת כסברת רבי משה ברבי יוסף וסייעתו דעוף שיש לו שלשה סימנים ודאי אינו דורס, ולא בעינן מסורת^{קכב}. נמצא שלא סמך מרן להקל בדבר זה על ידי ספק ספיקא, אלא דוקא על ידי מסורת וידיעה מאבותינו שעוף זה טהור. **ועתה** נבוא להתבונן בספק ספיקא עצמו, והנה הספק הראשון שהזכיר שמא עוף טמא וטהור אינם מתעברים זה מזה, וכוונת דבריו דכיון דהתרנגולים האחרים כגון הפלימות רוק, מתעברים מהמלאי והאסיל, על כרחק

הערות והרהבות

(ענף ד) הוא מה שהביא התשובות והנהגות לעיל שמתגדלים בבתינו ואנו רואים שאינם דורסים, וכבר השבתי על זה למעלה. **ומה** שכתב בהיתר השישי (ענף ה אותיות א עד ד) 'דכין דרוב מינים טהורים, וגם ביצייהם כד חז, לא בעינן בהו סימנים או מסורת אלא מדרבנן, וכין דספק הוא שמא האווזות הגדולות הם מין אחד עם האווזות הרגילות, הוי ספיקא דרבנן ולקולא'. נראה דהיתר זה אינו שייך לנדון דידן, חדא דאיהו מייירי בשביציהם כד וחד, ומשום הא קא חשיב לה דרבנן, ואילו הכא בעוף הפטם יש בהם בקביעות ביציהם כד וכדלהלן (אות לה). ועוד דדוקא התם דמספקא ליה אם האווזות הגדולות הם מין אחד עם האווזות הרגילות, שייך ספיקא בתרא, אבל כאן אין לנו מין טהור שאנו מסופקים אם הפטם הוא ממינו, אלא ודאי שהפטם הוא מין בפני עצמו שכפי הנראה נולד מתערובת, אלא שלא נתברר לנו מה הם המינים שמהם נולד, ואם כן לא שייך להסתפק שמא הוא מין אחד עם עוף טהור. ואם תבוא לומר דאכתי איכא גבן ספיקא אחרינא שמא נולד ממינים טהורים, אם כן היתר זה הוא נגד דין השלחן ערוך, שהרי הורה השלחן ערוך דאין לאכול אלא במסורת, אלמא אם יבוא לפנינו עוף שביציו כד וחד ואינו ידוע לנו ואין לנו מסורת עליו הרי הוא אסור, אישתכח דלא שרינן ליה מהאי טעמא דרוב עופות טהורים וביציו כד וחד והוי דרבנן, ותו מספקא לן אי אית ליה מסורת. ועוד דבעצם מה שתפס דרוב עופות טהורים, הנה עמוד ההוראה הראש כתב בתוספותיו (חולין סג) 'אמרין לעיל דמאה עופות טמאין יש במזרח, וכולן מין איה הן, הילכך איפשר דיש בטמאים מינים מרובין'. ודומה לזה כתב המאירי (חולין סג) 'שאין הטהורים מרובים אלא במיניהם, אבל פרטי הטמאים מרובים הרבה'. וכן כתבו הרשב"א (חולין סג) והתרומה (פי"ב כז) ואהל מועד (שער אר"ה ד"א י"ז). **ומה** שכתב בהיתר שביעי (ענף ה"ה היתר) להתיר על ידי ספק ספיקא, הנה הספק הראשון שהזכיר

שמא הם ממין האווזות הרגילות, אינו שייך לנדון שלנו כמבואר לעיל בהיתר השישי, וגם הספק השני אינו שייך לנדון שלנו, שהרי נסמך אהא דכף רגליה רחבה ולא דרסי, ואילו תרגולי הפטם אין להם כף רגל רחבה כשל אווז, ועוד דאדרבה נמצאו דורסים לפי פירוש רבינו תם, וכמו שיובא בעזר צור להלן (אות כה). ומלבד זה אפילו יהא לפנינו ספק ספיקא ראוי, כבר הורה לנו השלחן ערוך שאין עוף נאכל אלא במסורת, וכיון דלית לן מסורת לא מהני לן ספק ספיקא, ועוד יתבאר זה יותר למעלה (אות כז):

קכ לענין מה שתופס הרב שדעת רוב הראשונים כרמב"י, ראה במה שהבאתי לעיל (אות כא) שדעת רוב גדולי של הראשונים, ומהם שני עמודי ההוראה, דלא כרמב"י:

קכא אמנם מה שכתב באותו הגליון תוך דבריו שדעת הרמב"ם בדבולשה סימנים מחזקין דאינו דורס, וגם מה שכתב שם 'שדעת רש"י כמעט דעת יחידא', וכתב עוד 'דלדין חומרת רש"י היא גזירה בלבד, ואינה שייכת כלל לעיקר הדין', אין הדבר כן, וכמו שהבאתי למעלה (אות כא) שדעת שני עמודי ההוראה הרמב"ם והראש דלא סגי בשלשה סימנים, אלא צריך בירור שאינו דורס, ובשיטתם עומדים רוב גדולי של רבותינו הראשונים, ומעיקר הדין פסק מרן כדבריהם, כדרכו שתופס כשני עמודי ההוראה. וגם לא שייך לומר שהיא חומרא שאינה שייכת לעיקר הדין, דאחר שמצאנו בתלמוד שדרישה אינה דבר הניכר, ואפשר שלא יכירו בה עד אחר זמן, אם כן יש לחוש שמא העוף דורס והוא אסור מדאורייתא:

קכב ולכאורה היה אפשר לומר עוד ספק ספיקא באופן אחר, שמא יש להתיר בשלשה סימנים כסברת רבי משה ברבי יוסף, ושמן עוף זה יש לו מסורת

טהרה במקום אחר. איך יש לפקפק בספק ספיקא זה מפני מה שכתב בשו"ת הריב"ש

(סי' קצב) דכיון שהתורה ציוותה וכו'. עיין שם:

דהמלאי והאסיל גופייהו טהורים ניהו. אמנם החכם כתב כן לפום מאי דסבירא ליה דהמלאי והאסיל לא מיניס טמאים ודאי ניהו אלא מחוסרי מסורת, אך אין הדבר כן כמו שהבאתי לעיל לענין המלאי והאסיל (אות ט) וכן לענין הקורניש (אות יד) שביציהם כד וכד, ועל פי דין השלחן ערוך (פ"ב ס"ב) הם עופות טמאים, וכל שכן אחר שהודם כפות כמבואר שם. ומאחר שהמלאי והקורניש הם עופות טמאים, אם יעמוד החכם בשיטתו דהרוק ושאר התרנגולים עופות טהורים הם, הרי לפנינו שהרוק ושאר התרנגולים שהם טהורים מתעברים מהמלאי והקורניש שהם טמאים, ומזה נפשט הספק ונתברר לנו שעוף טהור וטמא מתעברים זה מזה, ונפיל האי ספיקא בבירא. [או נוכל לומר דטהור וטמא אינם מתעברים זה מזה, ומה שהרוק והקורניש מתעברים זה מזה, הוא לפי שהרוק גם הוא עוף טמא, וממילא הפסם אשר נולד משני עופות טמאים הוא טמא גמור]. **ומעתה** נבוא להתבונן בספק השני שהזכיר, שמא האמת כדעת הסוברים שעוף שיש לו שלשה סימנים ודאי אינו דורס והוא טהור, ותרנגולים הללו אף שאין להם מסורת, מכל מקום יש להם שלשה סימנים. אך גם זה לא יועיל לנו, שהרי לא ידוע לנו מי הם כל התרנגולים המוכלאים בעוף הפסם, ולא נתברר לנו מי היא האמא של הנקבה, ומי אם אמה עד ההכלאה הראשונה, וכמו שהובא לעיל (אות טו), ואם כן מה יועיל לנו זה שיש למלאי והאסיל שלשה סימנים טהורים, אחר שלא ידוע לנו מי היא האמא של האמא, ואפשר שהיא תרנגולת הבר או תרנגולת דאגמא, שהם עופות טמאים לכולי עלמא. [וגם לענין הפסם עצמו שיש לו שלשה סימנים, לא שייכא סברת רמב"ז כמבואר לעיל (סוף אות כ)]. **נמצא** דמלבד זה שהספק ספיקא הוא נגד הוראת השלחן ערוך, אם גם זאת, שאף אחד משני צדדי הספק אינו עומד בעוף הפסם^(קב).

כד אישתכח דעופות הללו אין לנו עליהם מסורת טהרה מאבותינו, ואף שכמה מחברים העלו סברות להקל בהם^(קכ), מכל

הערות והרהבות

היער [ועל כרחין אין הדוכיפת דומה לטווס שלנו, שהרי הטווס אין לו כרובלת כלל וכל שכן שאינה עבה וכל שכן שאינה כפופה, אלא יש לו מעט נוצות, דקות, העומדות בהוד, ואילו הדוכיפת כרבלתו עבה וכפופה כדלהלן], ואפשר שהוא מין תרנגול, וכן כתב בהדיא רש"י שם (חולין סג ד"ה וזהו) וגם בפירושו לתורה (ויקרא יא ט) שהדוכיפת הוא תרנגול הבר, אלמא הוא מין תרנגול [ועוד דכיון שמבואר מדברי רש"י דלהלן שהדוכיפת יש לו כרובלת, מהא נמי משמע שהוא מין תרנגול]. ועוד שמה שפירש רש"י בחולין שם (סג) "שהדוכיפת כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפופה שם", הרי זה ממש ככרובלת המלאי והקורניש, ואם כן מסתבר שתרגולים אלו הם ממיני הדוכיפת. (גם מה שהביא משיחת חולין דלרש"י על התורה הוא הדוכיפת שלנו, הנה שם הביא שכן הוא לפי תרגומו של ספר אצור לענין רש"י, והשיחת חולין הקשה עליו שרש"י כתב שהוא גדול מתרנגול, ונחלק ליישב. עיי' שם. ועיי' עוד כמה שהעתיק על זה לעיל (בתערה ב). וגם לענין מה שהביא מהר"ל, ותירגם שהוא שכי הענק, יש להעיר שאינו מתייבש עם דברי חז"ל, שהרי השכור עזאזל אין לו שמץ של כרובלת או דבר אחר ממעל לראשו, וכמו שהעתיק לעיל להערה ב).

הבר, הלא מצאנו בתלמוד עוד שני מיני תרנגולים טמאים, כמו שהבאתי לעיל (אות ב), ולא דבר רחוק הוא לומר שיש עוד כמה מיני תרנגולים טמאים שלא נזכרו בתלמוד. **ועוד** שהרי השלחן ערוך (ס"ב) כתב שכל עוף שבא לפנינו אפילו יש לו שלשה סימנים טהורים יש לחוש שמא הוא דורס ולכן אין עוף נאכל אלא במסורת. ומדלא מפליג השלחן ערוך בין עוף ממיני התרנגולים לשאר עופות, מבואר שכל תרנגול שבא לפנינו ואין לו מסורת, יש לחוש שמא הוא דורס, אלמא אף בתרנגולים איכא עופות טמאים. **ועוד** שהרי התרגול קורניש ביצי כד וכד, ומזה מוכח שהוא מין טמא, כמו שהבאתי לעיל (אות יד), הרי לפנינו עוף ממין תרנגול שהוא טמא, וגם הוא ממיני התרנגולים שמהם הורכב הפסם. **ועוד** שיש לעיין אם מחקרי המדענים יש להם תוקף הלכתי בזה להחיר עופות באכילה, אם בדקו כהוגן, ואם יש להם נאמנות, ואם המדע חשוב בסיס מוצק לסמוך עליו להעמיד הלכה להחיר עופות במקום ספק תורה:

דין בדברי הרב ישראל שוורץ

קכד והרב ישראל שוורץ כתב (פעמי יעקב ניסן תשס"ה, עמ' צה ואילך) 'דברכי תשובה' (פ"ב ס"ק לז) הביא משר"ת ערוגות הבושם ומשר"ת חסד לאברהם (תניא, י"ד, ס"ב כ"ד)

קכג עוד כתב בהוראה ברורה שם (פ"ב ס"ג ביה"ל הארון, ד"ה אולם) לצרף דעת הראב"ן וסיעתו (הבאתי דבריהם לעיל הערה יד) דביצה שנולדה מטריפה שנתעברה מזכר כשר, שרין לה מטעמא דזה וזה גורם. וכוונת דבריו דממילא בעוף הפסם אפילו נולד מנקבה טמאה, אם אביו טהור הוולדות מותרין. **אך** לפי מה שהבאתי למעלה לא שייכי בפסם ספיקי קמאי, ואהן סברא דזה וזה גורם לחוד לא סמכינן, דאדורבה עיקר הדין בהיפק, וכן כתבו רוב האחרונים, וכמו שנתבאר לעיל (הערה יד). (ועיי' עוד כמה שצידדתי שם דדוקא בנקבה טריפה שייך לומר זה וזה גורם, אבל בנקבה טמאה לכויל עלמא אמרינן בה היצא מן הטמא טמא, ולפי זה לא שייך צירוף זה). **ועוד** שבעוף הפסם כיון שהכולא אצל הגוים שאין להם שום נאמנות לענין קולא, ממילא אין לנו שום בירור על אף אחד מהמינים שהוא טהור, אלא אפשר שהזכר והנקבה זה תרנגול הבר וזה תרנגולת דאגמא. (גם מה שצירף עוד שם לסברת התוספות בנדה ג:) דאפרוח מעפרא קא גדיל, אם נמי לא מהני לן כיון דאכתי ליכא עליה מסורת, ואיכא למיחש שמא הוא דורס. ומה שכתב שם שמתגדלים ביניהם ואין אור ואינם שהם דורסים, עיי' שם, כבר נתבאר (באות כב) דטענה זו לא שייכא בפסם ממנה צדידים.

עוד כתב בהוראה ברורה שם (נדף ר"ט): 'זאם תאמר סוף סוף יש לחוש שמא הרכיבו בתרנגולים שלנו את התרנגול ברא, דהיינו הדוכיפת שאסרה תורה, הנה רש"י (בחולין סג ד"ה שהודו) פירש שהוא טווס היער (ע"ש בהגהות מהר"י לנדא). ולפי תרגום רס"ג (פ') שמיני. וכן לפי הלע"ז שכתב רש"י בפירושו על התורה) הוא העוף הנקרא היום בפי העולם דוכיפת, כמבואר בספר שיחת חולין (חולין סג). ובשו"ת מהר"ל (ס"ז צה) כתב שלפי המסורת שלהם הדוכיפת הוא העוף הנקרא אוריהין. והיינו העוף הנקרא שכוי הענק (ראה בקובץ מוריה טו שנה ב' גליון ג-ד עמ' סג, ובמאמר ר"מ ליינר בקובץ סיני כ"ד עמ' ס"ד רסח, ובספרו מאור לכשרות עמ' 237). וכל אלו אין לחוש שהכליאו אותם עם תרנגולים, שהרי אינם ממין התרנגולים לפי ההגדרה המדעית, דהיינו שאינם יכולים להביא צאצאים פוריים אם יוכלאו עם תרנגולים (כמבואר במאמר הר"מ ליינר ת"ל, ובספרו ת"ל עמ' 47 ואילך). **הנה** ראשית כל זה איננו שווה לי בכל עת אשר אני רואה את הוראת השלחן ערוך דאין לאכול אלא במסורת, והכא ליכא מסורת. **ומלבד** זה, מה שכתב שרש"י פירש שדוכיפת הוא טווס היער, הנה רש"י עצמו לא כתב כן, אלא שבהגהות מהר"י לנדא תרגם דברי רש"י שדוכיפת הוא טווס היער, אמנם אף לפי תרגומו לא ידוע לנו איזה עוף נקרא טווס

מקום לא מצאנו טעם ברור לסמוך עליו להתיר עופות הללו באכילה, הלכך העיקר להלכה שהעופות אסורים באכילה מחמת חסרון המסורת.

הערות והרחבות

שהניחם אדם יחד בחצר אחת. ועוד דאפילו אם היו שוכנים עם עופות אחרים, כמעט לא ימצא בינינו עופות שאנו יודעים שהם טהורים ואינם בני תערוכת. **ועוד** דעופות הפטם שבאו מתערוכת כמה מיני עופות, אין ראיה מהם, דאפשר שישכנו אצל כל מין המעורב באבותיהם ואמותיהם, כיון שיש בהם קצת קשר וקרבה לכל אלו המינים, וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה לא, כד) 'דבמורכב אין ראיה, דעל ידי ההרכבה נדמה למין השני, וגם שכן עמו', והיה לנו לבדוק באמו ואם אמו עד ההכלאה הראשונה, אם הן טהורות, ודבר זה אי אפשר לנו לבדוק אם היו שוכנות עם טהורים ונדמות להם, שהרי אין ידועות לנו כלל, שהרי לא נודעו לנו כל המינים שהולאו בו.

עוד כתב שם 'דעוף זה שאין עליו המסורת, הלא יש הרבה קהילות שאכלוהו בלי שום פקפוק, כנודע, ואם כן בהא נוכל לסמוך על מסורת שלהם ולאכלו'. וכבר השבתי על זה באורך לעיל (אות ט). **וגם** לענין מה שהביא שם מדברי המשיב דבר, ראה מה שכתבתי בזה לעיל (הערה קח). **ומה** שצירף שם שנית ענין העיבור, כבר כתב כעין זה בראש דבריו, והשבתי לעיל על דבריו.

דין בדברי שו"ת מנחת דוד

ובשו"ת מנחת דוד (ח"ו סי' עט, אות כג) כתב לענין עופות הפטם 'דכיון שכבר הוחזקו שהם עופות כשרים, ויש עדות שהשתמשו בעופות הללו במקום תלמידי חכמים וגדולים, ורק רוצים ליתן חשש על החזקות האלו, אחר שנתקבל עדותם בבית דין שנהגו כן, וכן על עופות שכבר נהגו לאוכלם רבות בשנים, ויצא קול שמרכיבין ומערבין אותם, אבל אין ידוע פרטי הדברים, אם יש לסמוך על החזקות של כשרות שהיה רבות בשנים בחזקת מותר, וכבר כתבו הפוסקים שכל דבר שהיה ברור לפנינו פעם אחת שהוא על אופן ידוע, אף שאפשר שביני לבני נשתנה מכמות שהוא, אין לנו לחוש על זה, אלא מוקמינן לה על החזקה קמייתא, דמסתמא היא גם עתה כמו שהיתה בשעה ראשונה'. **ומה** שכתב שכל דבר שהיה ברור לפנינו פעם אחת מוקמינן ליה אחזקה קמייתא, וכמו כן עופות הללו הוחזקו לכשרים. הנה מלשוננו מבואר דחזקה שייכא דוקא בדבר שנתברר מתחילה, והכי נמי איתא בעירובין (ל' דלא אמרין העמד מקוה על חזקתו ואימא לא חסר (כלומר תולים שלא נחסר מארבעים סאה), אלא דוקא במקוה שנמדד מתחילה והיה בו ארבעים סאה, אבל במקוה שלא נמדד לא שייכא חזקה דמעיקרא. ואילו הכא לענין עופות פטם, לא נתברר לנו הדבר מתחילה, דהא עופות הפטם ודאי אין עליהם מסורת משנים קדמוניות, שהרי נתחדשו רק בעשרות השנים האחרונות, אלא שיש לנו לברר מאיזו אמו נולדו, וכיון שבאו לידינו על ידי גוים שאין להם נאמנות לענין קולא כמבואר לעיל (אות ח), אם כן מתחילה אין לנו בירור מאיזה אמו נולדו, וממילא מתחילה לא נתבררה כשרות, ולכך לא שייך לומר שנעמידם על חזקה דמעיקרא. **וגם** מה שכתב שיצא קול שמרכיבין אותם, הנה נתבאר למעלה (אות טו) שדברי נשיא חברת רוס יש להם נאמנות מן הדין לחממרי, וכן דברי חברת קוב יש להם נאמנות לחומרא, וממילא אין כאן קול בעלמא, אלא דברים שיש להם נאמנות מתוקף הדין.

והנה טעם זה שהזכרתי, הוא עיקר הטעם שהסתמך עליו הרב מנחת דוד שם, אולם הרב האריך עוד בכמה וכמה דברים, ולפי שיש בדבר אריכות רבתי להביא כל דבריו ולהשיב אחת אחת בהרחבה, על כן הרוצה יראה דבריו בפנים, ואכתוב אני מה שנראה לעניות דעתי בדרך קצרה. **הנה** מה שהביא שם (אות י' י"א ו"ז ועוד) כמכמה מקומות שנאמרה בהם חומרא דוקא לירא לנפשו, או למדקדקים, אין זה ענין לנדון שלנו, שמעיקר דין השלחן ערוך בעינן מסורת וליכא. **ומה** שהביא שם (אות יז) משו"ת מהרי"א (י"ד צב), הנה טעם ההיתר על סמן העדויות מארץ ישראל, אינו שייך לנדון הפטם, דאף שנאכלים כמה עשרות שנים, כיון שהפטם הוא מין חדש ולית ביה

שצידדו להתיר לאכול עוף חדש שבא לפנינו בלא מסורת, שאם הם מזדווגים יחד עם עופות שלנו בתמידות, ומתעברים זה מזה, שפיר מהני השלשה סימנים בלבד ואין צריך מסורת, דודאי טהורים הם. עיין שם. ואם כן הכי נמי בידון דידך'. **אך** הנה השלחן ערוך (ס"ב) סגר בפנינו השער שאין לאכול עוף אלא במסורת, וממילא לא מהני לן מידי ענין הזיווג והעיבור, ועיין עוד במה שהבאתי באורך לעיל (אות ו) שאין לסמוך על זה. **ועוד** דבנדון דידן שההרכבה נעשית בידי גוים שאין להם נאמנות להקל, ממילא אין לנו בירור לא לגבי הזכר ולא לגבי הנקבה, ואפשר שמכליאים זכר טמא עם נקבה טמאה, ובכחאי גוונא לא שייך לסמוך על העיבור. **ועוד** שבין לדברי חברות טיפוח העופות, ובין לדברי החכמים המתירים את העופות, הכל מודים שהתרגול קורניש מעורב בהכלאה שממנה נוצר הפטם, לכל הפחות מצד הזכר, וכבר נתבאר לעיל (אות יד) שהקורניש יש בו סימן טמאה, ומהשתא אם נאמר שהזיווג והוולדות מעידים שהם מין אחד, אדרבה מזה מוכח שכל שאר המינים המעורבים בהכלאת הפטם כולם טמאים. **ועוד** דמה שכתבו החכמים הנזכרים שאם הם מזדווגים ומתעברים מהנה השלשה סימנים, היינו לומר דסמכי אעיבור בצירוף דעת רבי משה ברבי יוסף וסייעתו דבשלשה סימנים ודאי אינו דרוס וטהור, אמנם כבר נתבאר לעיל (סוף אות כא) דסברת רבי משה ברבי יוסף שייכא דווקא במין עוף מקורי, אבל במין מורכב דאפשר שקיבל שלשת הסימנים מאביו ואמו טמאה, אפילו לרבי משה ברבי יוסף אין ראיה משלשת הסימנים שהוא טהור, ואם כן בעוף הפטם שבא מהכלאה ולא שייך בו צירוף דעת רבי משה ברבי יוסף, בזה לא הקילו אותם החכמים הנזכרים.

אם נוכל להתיר מטעם שוכן ונדמה

עוד כתב הרב שוורץ שם, 'עוד שם בדרכי תשובה, ציין לשו"ת דרכי שלום שבסוף ספר דעת תורה, ולערוגות הבושם, שסמכו לדינא לאכול עופות כאלו שאין להם מסורת, משום שניתן להסתמך על הכלל של שכן ונדמה, דהיינו שאנו רואים שהם שוכנים יחד והולכים בצוותא חדא עם עופות הטהורים שלנו, וגם הם דומים לעופות הטהורים, בכחאי גוונא יש לסמוך על הסימנים גם בזמן הזה. עיין שם. וכתב שכן היא שיטת הים של שלמה והפרי חדש, וכמובן שגם היתר זה שייך בידון שאלתנו'. **והנה** כבר נתבאר דהשלחן ערוך (ס"ב) הורה שאין לאכול אלא על ידי מסורת טהרה מאבותינו, אלמא שכן או נדמה לא מהני, וממילא לא נוכל להקל נגד דין השלחן ערוך. גם בשו"ת מהר"ם שיק (י"ד צח) הביא מי שרצה להתיר העופות מטעם דשוכן עם הטהורים ונדמה להם, והשיב על דבריו דאין לסמוך על זה להתיר, ואחר כך כתב 'וכן מוכח מטור ושלחן ערוך שלא הביאו כלל זה, ואם כן גם על זה אין לסמוך, ואין לנו אלא מסורת'. וכן כתב בשו"ת דברי חיים (י"ד ח"ב סי' מה) 'בודאי אין נאכל שום עוף בלא מסורה, וכאשר לדינא פסק כן הרא"ש וכמה ראשונים כמבואר בטור, וכן אנו נוהגים מעולם והעושה נגד זה אוכל ממש עוף טמא. ומה שרצה לומר דהרמ"א ז"ל מודה בשכן ונדמה, תמוה לי היכן מצא חילוק זה בפוסקים לצרף היתר דשכן ונדמה, לא ימצא זה לא בראשונים ולא באחרונים, ולכן יטול מה שחידש, ובלא מסורה לא נאכל שום עוף'. גם הגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (תליתא, סי' קנא) כתב 'ומה שכתב החריף הרב אברהם שלמה ס"ל לסימן כן הולכים אצל עופות שלנו, אין זו ראיה דכוונת הש"ס וכו'. ועוד בלאו הכי אין זה סימן לדין, כי זה מהני לדינא דש"ס דמהני סימנין, גם זה הוי סימן, אבל לדין דלא מהני שום סימן, רק שנאכל במסורת, ודאי גם זה לא מהני'. גם בספר כמו השחר (אות ע, ס"ק ב) כתב 'דאפילו שכן ונדמה לא מהני, אלא מסורת'. **ועוד** יש לעיין בדברי הרב שוורץ היכן מצינו בעופות הפטם ששוכנים עם עופות טהורים, הלא הם מתגדלים בלול ענק תעשייתיים בינם לבין עצמם. ואם יחידים מושיבים אותם ביתה, ויתנו שם עוד תרגולים, הא לא חשיב שוכן במה

הערות והרחבות

הדשן, גם דברי נשיא חברת רוס יש להם נאמנות. וכן נראה גם דעת הרמ"א שלא נחלק על דברי השלחן ערוך בסימן ט"ז (ס"א), אלא מודי ליה דבהני תרי גוויי נאמן הגוי לחומרא. **וְמוֹה** שכתב עוד (אות נד) 'שיש בזה חשש מלגזור גזירה על הציבור שאין יכולים לעמוד בו'. הנה לא בא אדם לגזור כאן גזירה על הציבור, אלא דין השלחן ערוך כבר קבוע במקומו שאין לאכול בלא מסורת, וכיון שעופות הללו אין להם מסורת אסורים המה מדין השלחן ערוך. **וְמוֹה** שכתב עוד (אות עג) 'שלא להוציא לעז על הראשונים', טפי עדיף לן למחשש שלא יאכלו כל ישראל לעתיד עופות האסורים באכילה, מלמחשש להוצאת לעז על הראשונים, וכמו שנתבאר בארוכה לעיל (הערה קח). **וְמוֹה** שכתב עוד (אות עז) 'שאין לפסוק הדין בזה בסניא חריפא, מאחר שיש על מי לסמוך', הנה כבר נתבאר שאין בידנו דבר ברור לסמוך עליו. ואם כוונתו שנסמך על דבר קלוש, הלא כתב הריטב"א (פסחים נא) בשם הרא"ה 'מנהג להקל לעולם אין חוששין לו, ואפילו היה על פי גדולים שבעולם, כל שנראה שיש בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם, שאין לנו אלא שופט שהוא בימינו'. גם הרשב"ץ (י"ה טו) כתב, 'שאין להעמיד המנהג במקום שיש איסור. ואין צריך לומר שאם נהגו היתר בדבר איסור בלי שום סמך שום סברא בעולם, אלא אפילו נהגו בזה וסומכין להן על חכם, אין שומעין להן'. הרי שאפילו כשיש להם סמך בדברי הגדולים, או בדברי חכם המיקל, כיון שהסמך קלוש מבטלים מנהגם. וכבר הארכתי בזה בקונטרס תורת המנהג, והבאתי מדברי רבותני הראשונים והאחרונים, שכל מנהג שהוא נגד הדין, אפילו יש לו סמך מועט מבטלים אותו. **ולענין** מה שכתב שם (אות פד) 'שבתרנגולים שלנו אין שינוי אבר, רק הנוצות מעט וקטנים', ראה מה שהבאתי לעיל (הערה צה). **וְמוֹה** שכתב (אות פו) 'דכל מקום שההלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר', הנה כאן ההלכה אינה רופפת, אלא מבוררת בשלחן ערוך שאין לאכול אלא עוף שיש לו מסורת, ועופות הללו אין להם מסורת. **וְמוֹה** שהביא (אות צ) מהשבת הלוי, כבר נתבאר לעיל (הערה פז). **ולענין** מה שכתב עוד (באות צא ואות צב) מענין הספק ספקא, עיין במה שהבאתי למעלה (אות כג). **וְמוֹה** שהביא (באות צג) 'שסומכין על המקומות שאוכלין אותן, דבדוקאי קיבלו כן מאבותיהם שהוא טהור', דוקא מן הסתם אנו תולין שאוכלין על פי מסורת משנים קדמוניות, אבל כאן ידוע לנו שהוא מין חדש שבא מהרכבה ולא ידוע מי היא אם הנקבה ואם אמה. **וְמוֹה** שהביא עוד (אות קב) להיתר איסורים במקום שאי אפשר באופן אחר. לא ישמע ולא יזכר (ותו אפשר דהבא היתרי הקל שלא יעשו החמור. ודוק). וכל שכן בנדון זה שכמה בני אדם פרשו מעופות הללו, ואוכלים בשר בקר ודגים, הרי שאפשר באופן אחר, ולא נבוא להיתר אכילת עופות אסורים כדי למלאת תאוות אכילת עופות. (ועוד כמה וכמה דברים שכתב שם, יש להשיב עליהם מתוך שאר

הדברים שכתבתי בקונטרס זה).

דין בדברי קונטרס כל עוף למינהו

ובקונטרס כל עוף למינהו מנה תשעה נימוקים להיתר אכילת העופות, ואמנם כתב בראש הקונטרס שלא לסמוך על דבריו למעשה, אך מכל מקום אבוא להתבונן בטעמי ההיתר שהביא. ומאחר שהאריך בדבריו, ואהבת הקיצור עמדי, על כן הרוצה יראה דבריו בפנים, ואכתוב בקוצר מה שנראה לעיני דעתי. **הנימוק** הראשון הוא, 'דמעיקר הדין קיימא לן כשיטת רבי משה ברבי יוסף וסיעתו, שעוף שיש לו שלשה סימני הטהרה, הרי זה טהור בודאי'. אך כבר הזכרתי לעיל (אות כא) שרוב הראשונים חלוקים על רבי משה ברבי יוסף, הלא המה שני עמודי ההוראה הרמב"ם והרא"ש, ורש"י והראב"ד וריב"ם וסמ"ק והאגודה ור"י והאגור ורי"ז והרי"ד והמאירי והפרנס וריצב"א וריבב"ן ורבי מנדל קליונר ואיסור והיתר הארוך והדרכי משה בדעת המהר"ם מרוטנבורג, והשלחן ערוך פסק כדבריהם על פי דרכו שבמקום ששני עמודי ההוראה עומדים בשיטה אחת פוסק כדבריהם, ואם כן מעיקר הדין לא מהנו לן שלשה סימני טהרה. וגם נתבאר שם דאף אילו לא היה הדבר אלא חומרא בעלמא, כיון שנהגו ישראל כך נתפס עליהם הדבר כאילו קיבלוהו עליהם בנדר,

מסורת משנים קדמוניות, וגם לא ידוע מאיזו אמא נולד, נמצא שאין לו מסורת, וכמו שנתבאר לעיל (אות יט). ולענין הטעם הנוסף שכתב מהר"א דכיון שהחדשים דומים לשינים מלבד שינוי הגודל, בהא מודה האיסור והיתר דלא בעו מסורת, ועל כל פנים מהניא מסורת מיעוט בני העיר, הנה ודאי דלדעת מרן בכל עוף בעינן מסורת ולא מהני רוב (ובשינוי קטן בעינן מסורת חדשה כדלעיל אות ד), ועוד דלית לן אפילו מסורת מיעוט, שהרי הוא מין חדש ואין מי שידוע מאיזו אמא נולד. **וְמוֹה** שכתב עוד שם (אות כב) שכיון שהעופות יש להם כל סימני טהרה, צריך לדחוק ולומר שההרכבה שעושים הם רק בגנים, ואם היו מרכיבים בטמא קשה לומר שישארו כל השלשה סימני טהרה. הנה אף אחר דבריו כיון שהוא עוף חדש שבא מהכלאה, ולא ידוע לנו מי אמו, אם כן מסורת אין כאן, והרי הוא אסור לדעת השלחן ערוך. ועוד שהרי הנחתום מעיד על עיסתו שדבריו דוחק, וכיון דבעינן מסורת מחשש שהעוף דורס ואסור מן התורה, היאך נוכל להיתר העופות באכילה על סמך דוחק. ועוד שנתבאר לעיל (אות כא) דלדעת רש"י והרא"ש והרמב"ם רוב מוחלט של הראשונים, רוב העופות הטמאים יש להם שלשה סימני טהרה בגופן, וממילא מה שיש לעופות הפסם שלשה סימנים, אין מזה שום ראיה שלא באו מהרכבה של עוף טמא. **וְמוֹה** שכתב עוד (אות כז) שאין להחזיק ריעותא ממקום למקום. הנה אין אנו מחזיקים ממקום למקום, אלא בעינן מסורת על העופות הללו, וליכא. ועוד שהובאו למעלה (אות טו) דברי חברת קוב וחברת רוס על העופות הללו עצמם שמורכבים ממינים אסורים וממינים שאינם ידועים. **וְמוֹה** שהזכיר שם (אות לד ואות מט ואות צא) להקל מכח הא דנשחטה בחזקת היתר עומדת. הנה מה שאמרו בחולין (טז) נשחטה בחזקת היתר עומדת עד שיוודע לך במה נטרפה, פירש רש"י התם (י"ה דאע"ג) דטעמא משום 'דסתם בהמה אינה טריפה'. וכן פירש רש"י בבב"א (כה) 'דמשנשחטה כראוי הרי היא בחזקת היתר, דסתם בהמות אינן טריפות'. וכן מתבאר מדברי רבינו יונה והרשב"א שהביא הבית יוסף בסימן פ"א (בענין ס"ב) דטעמא משום 'דבהמה בחייה בחזקת שאינה טריפה, משום דרוב בהמות כשרות הן. וכיון דהא דנשחטה בחזקת היתר עומדת, היינו מטעמא דרוב בהמות אינן טריפות, ממילא לא שייכא האי חזקת היתר אלא לענין טריפות, וכדמסיים תלמודא 'עד שיוודע לך במה נטרפה', ואינו ענין להיתר עוף שאין בו מסורת מפני שכבר נשחט ונאין למר דהכא נמי רוב עופות טהורים, שהרי מבאר בריב"ש סימן קצ"ב דכיון שהתורה צותה לבדוק בסימנים שלא יהיה מעופות הטמאים, יש לחוש לכל אחר מהך, ואפילו הוא מיעוטא. ועוד שכתב בתוספות הרא"ש (חולין צג) בזה הלשון, 'אמרין לעיל דמאז עופות טמאין יש בבורת, וכולן מין איה הן, היכך איפשר דיש בטמאים מינין מרובין'. וגם המאירי (חולין צג) כתב שאין הטהורים מרובים אלא במיניהם, אבל פרט הטמאים מרובים הרבה. וכן כתבו הרשב"א (חולין צג) התרומה (סי כז) ואהל מועד (שער א"ה ד"א נ"ז), הגע עצמך, עוף חדש שאין לו מסורת שאסור מרן באכילה, וכי אם נשחט יהיה מותר משום דנשחטה בחזקת היתר עומדת, הא ודאי לאו הכי הוא, דלא איתמר הא אלא לענין טריפות. ועוד דהכא לא נשחטה, אלא אנו שוחטים לכתחילה כדי לאכול. ועוד דמדאמרין נשחטה "בחזקת היתר" עומדת, מתבאר דהיינו דוקא היכא דבשחיטה היתה בחזקת היתר, אבל כאן מקמי שחיטה כבר יש בה ריעותא שאין לה מסורת, ומעולם לא היתה בחזקת היתר. **וְמוֹה** שכתב עוד שם (אות לו) שהגויים אין להם נאמנות לחומרא, והביא מהחתם סופר (י"ד קיב) שהביא מהרמ"א (י"ד ק"ח) שהביא מהתרומת הדשן (סי' רב) שאינו נאמן לאסור. הנה על פי דין השלחן ערוך (י"ד טז ס"א) יש שני אופנים שהגוי נאמן לחומרא, כמו שהבאתי לעיל (אות ח), ולפי זה נתבאר לעיל (באות טו) דעל פי דין השלחן ערוך יש בנדון שלנו נאמנות לחומרא לדברי חברת רוס וחברת קוב. ועוד שבתשובת התרומת הדשן בפנים (סי' רב) מבואר דמודה הוא לדברי השלחן ערוך דבדבר שתחת ידו הגוי נאמן לחומרא, ואם כן אף לידיה דברי חברת קוב יש להם נאמנות. ועוד דאפשר שדברי התרומת הדשן מיידי בסתם גוי, אבל אם נאמן עליו אפשר דבהא נמי מודה לשלחן ערוך, וקצת משמע כן מריש מילתיה דהתרומת הדשן שטרך לבאר טעם דהגוי להנאתו אומר כן. ואם נאמר כן נמצא דאף לדברי התרומת

הערות והרחבות

הנה מלבד זה שלא מצאנו בשלחן ערוך היתר אלא על ידי מסורת, ולא על ידי קריאת הגבר, אף גם זאת דאשכחן בתלמודא שלשה מיני תרגומים טמאים (כדלעיל אות ב), ומסתברא דאף הם קוראים בתרגומים, ואפילו הכי טמאים הם. וגם התרגול קורניש אשר יש בו סימני טומאה (כדלעיל אות ד), כתב לי הרב אלעזר אהרון פרידמאן [אשר גידל בחצירו קורניש שחור] כי אף הוא קורא קריאת הגבר, אלא שיש שינויים בין קריאתו לקריאת התרגול הרגיל, ואם כן אין ראיה לטהר על פי קריאת הגבר. וכבר כתב בזה הרב מקמרנא בקונטרס כנפי נשרים (נרפס בחי' רבינו ישעיה שור עמ' עב) בזה הלשון, 'ראיתי באיה מתי שכתב בטביעות עינא דקלא מתיירין דבר חמור, מכל שכן להתייר לזה שקורא בתרגול, אחי היש מכאוב כזה להתייר בלתי מסורה מדברי הבל כזה, הרי גם שם בשינוי מועט ישנתה הכרה, מכל שכן זה הדוכיפת הטמא שקולו משונה וכל אבריו, וכי תרגולתא דאגמא שבימי חז"ל לא קרא בתרגול, ומאין היה הטעות לומר שהוא מין תרגול, וכי הדוכיפת הטמא תרגול ברא אינו קורא'. **הנימוק** הששי מחמת העיבור, והנימוק השביעי מחמת שוולדותיהם יולדים, כבר נתבאר באורך למעלה (אות ו) שאין לסמוך על העיבור לטהר עוף באכילה (ולענין פירות הולדות עיין שם בהערה טו). וקל וחומר לענין הפטם דכיון שהקורניש שיש בו סימני טומאה (כדלעיל אות ד) מעורב בהכלאות הפטם, אי נימא דטהור אינו מתעבר מטמא, או שאין הוולדות פוריים, כיון דהכא נתעברו זו מזה וגם הוולדות פוריים, מוכח מזה דכל המוכלאים בו נמי טמאים, וממילא הוולדות טמאים. (ומש"כ שם בעמ' עג, והרי מפורש ושלכל זה שאין ימי עיבורם וכו'. הנה בתוספתא לא נזכר הדטעם דאין טמא מתעבר מטוהר מצד ימי עיבורם, ואדרבה המימרא דימי עיבורם הובאה בלשון "אף על פי", ומשמע דהיינו לומר דהא דאדם אינו מתעבר מכול, היינו אף שימי העיבור בדומה טוהרה גסה כעיבור אדם, וכשהביאו המימרא הביאה בשלימותה אף מה ששייך לשאר בעלי חיים, ואדרבה בירשא אמרו בהריא אין "בהמה" טמאה יולדת מן הטוהר, ומהא משמע דדוקא בבהמה הוא. ומה שהביא בעמ' ע"ד דכל שאין עיבורם שיהא מתעברים זה מזה, אכתי אילו ידעו עוף טמא וטהור שעיבורם שזה יתעברו זה מזה. ומה שנראה מדבריו שם דהיינו טעמא דטמא וטהור אין מתעברים זה מזה, לא ידענא מנא ליה. ומה שכתב בעמ' ע"ח דעיקר כללו דריב"ל מיייר בכל בעיה, והוצא מן הכלל הוא רק בבמה חיה, אינו מבוחר למה ימנה היוצא דוקא בבמה חיה, וגם מפתש לשון התוספתא שכתבו דלא איירי אלא בבמה חיה, משמע דמעיקרא לא איירי אלא בהו). **הנימוק** השמיני דמין בתר מינו גריר. הנה לא ידעתי מנין נתברר לנו שכל סוגי התרגומים הולכים אצל טוהר אף שיש שם מסוגם, וכי בדקנו דבר זה בכל התרגומים המורכבים בפטם, וכל שכן השתא דלא נודע לנו אלו מינים הורכבו כאן, היאך יתכן לברר דבר זה. ועוד דבלאו הכי כבר הורה השלחן ערוך דאין לנו היתר לאכול עוף אלא על ידי מסורת והכא ליכא. ועוד דבנדון דידן אפשר דכיון דהתרגומים הטהורים והתרגומים הטמאים, כולם ממין התרגומים, אם כן מין אחד הם, ובכולהו איכא למימר בתר מינו גריר, אבל עדיין יש מהם טמאים. **הנימוק** התשיעי הוא ששוק עם הטהורים ונדמה להם. וכבר השבעתי על זה בראש הערה זו על דברי הרב שוורץ (ומה שכתב בעמ' פח שאין ראיה מהשטט הש"ע, כאן לא השמטה היא, אלא בהריא כתב שאין היתר אלא במסורת). ומה שנראה מדברי הרב כל עוף למינהו שיש היתר כללי לכל התרגומים מדין שוכן ונדמה, קשה יותר, שהרי בכל מין תרגול יש ספק אם הוא טמא, וממילא צריך ראיה על כל מין בפני עצמו שהוא טוהר. ועוד שאינו נכון לומר שלכל התרגומים שוכנים זה עם זה, כמו שהעיד בשו"ת לבושי מרדכי (קמא, י"ד מד) בענין תרגולי הקאכין הינר (נראה דקאכין היינו קוצ'ין), 'חקרתי ודרשתי היטב, ומצאתי שאף אם ישכנו שנה אחר שנה בחצר אחת עם התרגומים שלנו, המה מרוחקים זה מזה יתפרדו ולא יתלכדו'.

דיון בדברי בעל השיחת חולין

והרב אמתי בן דוד, בעל השיחת חולין, כתב בתשובה (אור ישראל, ניסן תשפ"ג), 'כפי הידוע בעולם עתה בימינו, לעולם אין מתעברים טמא וטהור, או מין ושאינו מינו זה מזה, באופן שימשיכו ולדות פוריים של קיימא, ואפילו הטווס והתרגול והפסיון אינם מתעברים זה מזה להעמיד ולדות פוריים, והוכח הדבר על ידי ניסיונות מפורסמים, וכל

וממילא מדינא אסור לאכול בלא מסורת. ועוד נתבאר שם (סוף אות כא) דסברת רבי משה ברבי יוסף לא שייך אלא במין מקורי, אבל במין שיצירתו על ידי הכלאה ולא נודע מאיזה מינים הוכלא, לא היתר רבי משה ברבי יוסף, וממילא אין בדבריו סמך להקל בעוף הפטם (ומה שכתב שם שכל מיני התרגומים המשונים שנודעו שהוכלאו יש להם שלשה סימנים, הלא לעולם לא נוכל לדעת מה הרכיבו כמה וכמה גוים בחצריהם ובסיתורם במשך עשרות שנים, וכבר מצאנו בתלמוד שלשה מיני תרגומים טמאים כמו שהבאתי לעיל (אות ב), ולא רחוק הדבר לומר שישנם עוד תרגומים טמאים שלא נזכרו בתלמוד, ועוד שהקורניש ידוע לנו שהוכלא בפטם יש בו סימני טומאה כמבואר לעיל אות יד). **הנימוק** השני הוא, 'דאף לשיטת רש"י דאין אנו בקיאים לבדוק סימן הדריסה, אין זה אלא חומרא ומנהג, שהרי לא הורו כן בתלמוד, ואפשר דבתרגולתא דאגמא לא בדקו כל הצורך, ובידינו לבדוק זמן רב אם אינו דורס, והרי הם מתגדלים אצלנו שנים רבות ולא נראו דורסים'. ראשית אף לדבריו שמפרש דרש"י החמיר כאן חומרא בעלמא, עדיין כך הורה השלחן ערוך שאין לאכול בלא במסורת, ולא נוכל לעבור על דבריו. ועוד דמלשון השלחן ערוך שכתב שיש לחוש שמא הוא דורס, נראה דאיכא ספיקא דאורייתא, ואף אם לא יהא הספק שקול, אכתי לא נפיק מספיקא דאורייתא, ואם כן לאו חומרא היא. וכן מבואר מלשון הרא"ש שכתב בתשובה (כלל כ סי' לג) דע כי אין לסמוך על שום חכם שיתיר עוף על ידי סימני טהרה, אלא דוקא על ידי מסורה שמקובלין מאבותיהם'. ומה שכתב שלא הורו כן בתלמוד, מכל מקום אחר שראינו שחכמי התלמוד עם גדולתם ורוב חכמתם לא עלה בידם לברר כהוגן אם הוא דורס, וממחמת כן נכשלו באכילת עוף דורס (עיי' שו"ת הרא"ש כ"כ ס"כ, מי יהיה לסמוך על עצמו לקבוע אם הוא עוף דורס, ומפני זה כתב רש"י שאין לאכול בלא במסורת, וממילא משמע דלאו חומרא בעלמא הוא, אלא חשש גמור לאיסור טוהר. ועוד דאף אילו היתה הוראת רש"י חומרא, כיון שנהגו כן נתפס עליהם הדבר מן הדין כאילו קיבלוהו בנדר, כמבואר. ומה שכתב שמתגדלים אצלנו ולא נראו דורסים, ראה למעלה (אות כב) מה שכתבתי בזה. (ומה שהביא מרש"י חולין סד, שכתב כל כמה דלא חזין ליה דדרס, שאני התם שבא בסימן אחד וליכא לספוקי אלא בפרס וענינה ואינה לא כחייה ביישוב. ושוחחתי עמו בזה והביא סייע לדברי מדברי הרשב"א (חולין סב). וגם מה שהביא מהיראים, הנה היראים שם לשיטתו דכל שיש בו שלשה סימנים דאין הוא דורס [וכענין שיטת רמב"ן], ומה שאסר בראיעוהו דורס, הלא פירש היראים שם שונשנתו עליו סימני בראשית. וגם בזה הסכים עמי המחבר הנ"ל). **הנימוק** השלישי 'שכל זני התרגומים דומים זה לזה בדמיון גדול, ויש מקום גדול להחשיב כולם כבני מין אחד, וממילא המסורת שיש לנו על התרגול הרגיל מועילה גם להם'. ובזה כבר הארכתי לעיל (אות ד) שאפילו בשינוי אחד קטן יוכל להתהפך מטוהר לטמא, וגם אפילו בבני מין אחד כגון הסנונית, ואפילו מבני תת מין אחד כגון הסנונית הלבנה, על ידי שינוי אחד ביניהם מתהפכים מטוהר לטמא. וממילא בכל שינוי שהוא בעין מסורת למין זה עצמו (וכל מה שהאריך להביא שם מדיני כלאים, אינו ענין לדיון טהרת עופות, ועיין לעיל בהערה ו), ועוד שיש לפנינו תרגומים שיש בהם סימני טומאה כגון המלאי והקורניש, אלמא לאו כולהו מין אחד. **הנימוק** הרביעי 'שכל הזנים נקראים אצל בני אדם בשם תרגול, ומצינו בכמה מקומות בחז"ל שסמכו על קריאת השמות בפי הבריות להכריע שהם שני מינים או מין אחד'. אמנם כבר נתבאר (באות ב) דתרגול ברא ותרגולא דאגמא ותרגולתא דאגמא טמאים הם, הרי שיש הנקראים תרגול והם טמאים. ואם נבוא לומר דשאני התם שיש להם שם לזוי, הנה אמרו בתלמוד (חולין סב) דסנונית לבנה אם כריסה לבנה טוהרה ואם כריסה שחורה ירוקה טמאה, וכן אמרו (חולין סג) לענין שקיטנא שיש בו מינים טהורים וטמאים, הרי שנקראו כולם בשם אחד בפי הבריות ויש בהם טמאים וטהורים. ועוד דאף התרגול קורניש נקרא בפי העולם תרגול ויש בו סימני טומאה כמבואר לעיל (אות יד). וגם מדברי השלחן ערוך שכתב דעוף הבא לפנינו לא שרין ליה אלא במסורת, ולא חילק בין אם נקרא תרגול אם לאו, מבואר דאף במין שנקרא בפי הבריות תרגול, אם בא לפנינו מחדש בעי מסורת. **הנימוק** החמישי 'שיש להם התכונה המובהקת של התרגול בקריאתו המיוחדת שבה מבחין בין יום ובין לילה'.

הערות והרחבות

מגדל רואה זאת ששוכנים זה עם זה ואין מעמידים ולדות [כן הראה לי חוקר מומחה להכלאת עופות, ספר בשם "מדריך הכלאות העוף בעולם", שהוא ספר מדעי שבו כתבו (באנגלית) את תוצאות המחקרים שנעשו אי פעם בעולם, בהכלאות מיני עופות זה בזה. למשל מובא שם שניסו בהזרעה מלאכותית להכליא תרנגולים רגילים עם שכווי היער, ובקעו רק פחות מאחוז אחד של הביצים]. וכיון שכל הדיון בעוף הפטם הוא על חשש הכלאות שעשו בימינו, ממילא יש לשפוט אותם על פי המציאות בימינו, שאין אפשרות לעוף שאינו תרנגול גמור להתעבר ולהוליד מתרנגול כשר' (וב"ש עוד שם מהרמב"ן וכו', ראה בהערה טז). **והנה** מה שכתב תחילה דכפי הידוע בעולם אין מתעברים טמא וטהור, אינו נהלם אצלי מכמה צדדים, האחד וכי בדקנו בכל העופות הטמאים עם כל העופות הטהורים, הלא אמרו בתלמוד (חולין סג) שיש במזרח מאה מיני איה, ובודאי כמו כן שאר כ"ג מיני העופות הטמאים יש מהם כמה וכמה מינים מרובים, האם בדקנו כל אחד ואחד מכל אותם מינים עם התרנגול. ואפילו היינו בודקים כל אותם מינים עם תרנגול אחד, ונתברר לנו שאינו מתעבר ממין טמא, עדיין צריכים לבדוק גם כן בשאר כל העופות הטהורים אם מתעברים מכל המינים הטמאים, כדי שנוכל לומר בכללות שבימינו לעולם אין מתעברים טמא וטהור. **ועוד** דהלא אין אנו בקיאים בכ"ד עופות הטמאים ומיניהם, וכל עוף שאין לו מסורת טהרה הרי הוא עומד בספק טומאה אצלנו, וכבר מצאנו כמה עופות שאין להם מסורת שמתעברים מהם עופות טהורים, [לעוף המלאי שאין לו מסורת, והרב עצמו כתב בתשובה שם שמתעברים ממנו התרנגולים], ואם כן היאך נוכל לקבוע שבימינו לעולם אין מתעברים טמא וטהור. **ועוד** דאפילו אם יתברר לנו שבזמנינו אין עוף טהור מתעבר מטמא, עדיין אין לנו היתר לאכול עוף אלא על ידי מסורת טהרה מאבותינו, כמו שפסק השלחן ערוך (ס"ב, עיין עוד לעיל באת 1), וכיון שלא ידוע לנו מי היא אמו של הפטם ומי היא אם אמו, לא שייך לומר שיש עליה מסורת, וממילא אין לאכול. **ומזה** שכתב עוד דמין בשאינו מינו אינם מתעברים, והביא דוגמא לדבר מהכלאת תרנגול עם שכווי היער, או עם טווס ופסיוני. ראשית, אם מצאנו כמה מינים שאין התרנגול מתעבר מהם, מנא לן דאינו מתעבר מכל שאר המינים. ועוד אם מין תרנגול זה אינו מתעבר מהם, שמא מין תרנגול אחר מתעבר. **ועוד** שהמינים שהזכיר, יש שינויים גדולים בינם ובין התרנגול, דהנה שכווי היער שהזכיר, נראה שכוונתו לשכווי היערות [כי אין בזמנינו עוף הנקרא שכווי היער], ושכווי היערות מראהו רחוק מאד מן התרנגול, [וכן כתב הרב באותה התשובה (בתשובות אה"כ) ששכווי היער אינו דומה לתרנגול], והוא דבר מבואר כי בהכלאה של שני מינים השונים זה מזה שינוי גדול, קרוב הדבר שלא יצאו מהם וולדות פוריים, וכן הטווס והפסיון יש כמה שינויים ביניהם לבין התרנגול, ואין מזה ראיה לשני מינים הקרובים זה לזה יותר. **ועוד** שבתרנגולים עצמם מצאנו כמה מינים שהם טמאים, כמבואר לעיל (את 3) וספיר יש לחוש שנתעברו מהם. וכל שכן השתא ידידע לן דהקורניש מעורב בהכלאת הפטם, והקורניש יש בו סימני טומאה כמבואר לעיל (את 1). ועוד אף אילו לא שמענו על מין תרנגול טמא, כיון שיש כמה תרנגולים שאין לנו עליהם מסורת טהרה, וכל עוף שאין לו מסורת יש לחוש שמא הוא דורס, כמבואר בשלחן ערוך סעיף ב', אם כן הם עומדים בספק טומאה (וראה עוד בסמוך).

ועתה אעבור על דבריו, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. **הנה** מה שכתב תחילה שהוכח שאי אפשר להרכיב עם התרנגול עוף טמא, כבר הערתי על זה לעיל (ד"ה והרב אמת), ומה שכתב דאילו היה נמצא כן היה מתפרסם, כבר אמרו בתלמוד (ובזה"ק קט) דאין לא ראינו ראיה. ועוד שחברות טיפוח העופות אשר עוסקים במלאכת הרכבת העופות בזמנינו, עושים כל מעשיהם בחשאי שלא ישיגו גבולם, ואפשר שמצאו ואינם חפצים לפרסם הדבר. **ובעיקר** מה שכתב מתחילה שבמציאות התרנגול אינו מתעבר בוולדות פוריים ממנים אחרים כגון טווס או פסיון, אלא רק ממינו, ואחר כך למד מזה שכל התרנגולים שמתעברים זה מזה ובכללם המלאי והקורניש כולם מין אחד, וממילא כולם טהורים. יש להעיר על דבריו שהעמיד אוקימתא מדנפשיה ומכאן הוציא דין חדש להחריג עופות באכילה, ואבאר דברי, דהלא שפיר דמי למימר דהמלאי והקורניש מין טמא הם, כפי מה שאנו רואים בהם סימני טומאה כמבואר לעיל, ואפילו הכי התרנגולות מתעברים מהם, מפני שהתרנגולות מתעברים גם ממין אחר ואפילו ממין טמא [הגם שיש גם כן מינים אחרים שאינם מתעברים מהם]. ואף שהקורניש והמלאי נקראים בפי העולם בשם תרנגול, היינו לפי שבעיני בני אדם יש בהם דמיון לתרנגול, אבל לפי אמת דין התורה הם מין אחר [וכן מצאנו בסוגיות לבנה מין טמא ומין טהור (חולין סב), וכן מצאנו בשקיעטא מין טמא ומין טהור (חולין סג), אלא אף דמיקרו בפומייהו דאינשי בשם אחד, מפני הדמיון שביניהם, מכל מקום על פי האמת שני מינים הם, זה טמא וזה טהור. וכן תרגולתא דאגמא ושאר, ונקרא בפי בני אדם בשם תרנגול מפני שיש בהם דמיון לתרנגול, וכן הזכירם בתלמוד בשם הידוע בפי העם, אבל לפי דין התורה הם מין אחר שהוא טמא, ואינם ממין התרנגול שהוא טהור]. ואם כן מה שתפס הרב מתחילה דכל העופות הנקראים בפי העולם כיום בשם תרנגול, הם כולם מין אחד, ועל

מגדל רואה זאת ששוכנים זה עם זה ואין מעמידים ולדות [כן הראה לי חוקר מומחה להכלאת עופות, ספר בשם "מדריך הכלאות העוף בעולם", שהוא ספר מדעי שבו כתבו (באנגלית) את תוצאות המחקרים שנעשו אי פעם בעולם, בהכלאות מיני עופות זה בזה. למשל מובא שם שניסו בהזרעה מלאכותית להכליא תרנגולים רגילים עם שכווי היער, ובקעו רק פחות מאחוז אחד של הביצים]. וכיון שכל הדיון בעוף הפטם הוא על חשש הכלאות שעשו בימינו, ממילא יש לשפוט אותם על פי המציאות בימינו, שאין אפשרות לעוף שאינו תרנגול גמור להתעבר ולהוליד מתרנגול כשר' (וב"ש עוד שם מהרמב"ן וכו', ראה בהערה טז). **והנה** מה שכתב תחילה דכפי הידוע בעולם אין מתעברים טמא וטהור, אינו נהלם אצלי מכמה צדדים, האחד וכי בדקנו בכל העופות הטמאים עם כל העופות הטהורים, הלא אמרו בתלמוד (חולין סג) שיש במזרח מאה מיני איה, ובודאי כמו כן שאר כ"ג מיני העופות הטמאים יש מהם כמה וכמה מינים מרובים, האם בדקנו כל אחד ואחד מכל אותם מינים עם התרנגול. ואפילו היינו בודקים כל אותם מינים עם תרנגול אחד, ונתברר לנו שאינו מתעבר ממין טמא, עדיין צריכים לבדוק גם כן בשאר כל העופות הטהורים אם מתעברים מכל המינים הטמאים, כדי שנוכל לומר בכללות שבימינו לעולם אין מתעברים טמא וטהור. **ועוד** דהלא אין אנו בקיאים בכ"ד עופות הטמאים ומיניהם, וכל עוף שאין לו מסורת טהרה הרי הוא עומד בספק טומאה אצלנו, וכבר מצאנו כמה עופות שאין להם מסורת שמתעברים מהם עופות טהורים, [לעוף המלאי שאין לו מסורת, והרב עצמו כתב בתשובה שם שמתעברים ממנו התרנגולים], ואם כן היאך נוכל לקבוע שבימינו לעולם אין מתעברים טמא וטהור. **ועוד** דאפילו אם יתברר לנו שבזמנינו אין עוף טהור מתעבר מטמא, עדיין אין לנו היתר לאכול עוף אלא על ידי מסורת טהרה מאבותינו, כמו שפסק השלחן ערוך (ס"ב, עיין עוד לעיל באת 1), וכיון שלא ידוע לנו מי היא אמו של הפטם ומי היא אם אמו, לא שייך לומר שיש עליה מסורת, וממילא אין לאכול. **ומזה** שכתב עוד דמין בשאינו מינו אינם מתעברים, והביא דוגמא לדבר מהכלאת תרנגול עם שכווי היער, או עם טווס ופסיוני. ראשית, אם מצאנו כמה מינים שאין התרנגול מתעבר מהם, מנא לן דאינו מתעבר מכל שאר המינים. ועוד אם מין תרנגול זה אינו מתעבר מהם, שמא מין תרנגול אחר מתעבר. **ועוד** שהמינים שהזכיר, יש שינויים גדולים בינם ובין התרנגול, דהנה שכווי היער שהזכיר, נראה שכוונתו לשכווי היערות [כי אין בזמנינו עוף הנקרא שכווי היער], ושכווי היערות מראהו רחוק מאד מן התרנגול, [וכן כתב הרב באותה התשובה (בתשובות אה"כ) ששכווי היער אינו דומה לתרנגול], והוא דבר מבואר כי בהכלאה של שני מינים השונים זה מזה שינוי גדול, קרוב הדבר שלא יצאו מהם וולדות פוריים, וכן הטווס והפסיון יש כמה שינויים ביניהם לבין התרנגול, ואין מזה ראיה לשני מינים הקרובים זה לזה יותר. **ועוד** שבתרנגולים עצמם מצאנו כמה מינים שהם טמאים, כמבואר לעיל (את 3) וספיר יש לחוש שנתעברו מהם. וכל שכן השתא ידידע לן דהקורניש מעורב בהכלאת הפטם, והקורניש יש בו סימני טומאה כמבואר לעיל (את 1). ועוד אף אילו לא שמענו על מין תרנגול טמא, כיון שיש כמה תרנגולים שאין לנו עליהם מסורת טהרה, וכל עוף שאין לו מסורת יש לחוש שמא הוא דורס, כמבואר בשלחן ערוך סעיף ב', אם כן הם עומדים בספק טומאה (וראה עוד בסמוך).

עוד כתב שם בהמשך דבריו (בתשובות אה"א) שיש לומר בעוף הפטם, דכיון שהוכח מציאותית שאי אפשר להרכיב עם התרנגול הטהור עוף טמא ממש, באופן שימשיכו צאצאיהם להוליד ולהעמיד וולדות כמבואר לעיל, ולא נמצא אי פעם מישהו שהצליח להרכיב עם התרנגול אפילו אחד מקרוביו כגון טווס או פסיון וכדומה, באופן פורה ורווחי, ואילו נמצא כן, דרך המדע לפרסם כל תגלית חשובה, והיה צריך להודיע בעולם. וכבר נחלקו הפוסקים בענין עופות שאינם דומים זה לזה, שאנו רואים שהם מזדווגים זה עם זה מעצמם, האם מוכיח הדבר שהם בני אותו מין [בשות ערוגות הבושם (ס"ט טז) וש"ת שאילת שלום (ס"ט מז) דייקו מדברי הגמרא (סנהדרין קח). שאחרי

הערות והרחבות

שהקורניש יש בו סימני טומאה, ולפי מה שכתב שהקורניש נזקק מעצמו למיני תרנגולים אחרים, אם נתפס כדבריו דאין מין נזקק אלא למינו, אדרבה מוכח מהא דשאר התרנגולים המזדווגים עמו, גם הם טמאים. **ועוד** שכבר הורה השלחן ערוך

שאין עוף נאכל אלא במסורת, וממילא לא מהני לן ענין הזיווג (ועיין עוד לעיל הערה טז).

ומה שכתב עוד, 'ונכתבו הפוסקים [כגון בשו"ת בית שערים י"ד קלז] שאם הם יולדים ולדות בני קיימא פוריים המסוגלים להמשיך להעמיד ולדות פוריים,

הרי זה הוכחה שהם בני מין אחד'. **הנה** כך הוא הלשון בשו"ת בית שערים שם,

'ואולי גם בבעלי חיים נקראו מין אחד מה שדרך הבעל חיים להוליד כמוהו וכו', או

אולי מיקרי מין אחד אלו שמדקדקים על לזה וכו', או אפשר דשני מינים היו אלא שאם

מרביעין זה על זה אין הולד היוצא מהם מוליד'. הנה מבואר מלשונם שלא נתברר אצלו

דבר ברור מה ההגדרה של מין אחד, והעלה שלושה השערות בזה, וכתבם בלשון

'אולי' ובלשון 'אפשר'. ומהשתא ודאי שבעוף שאין לו מסורת, שיש לנו ספק שמא

הוא דורס ואסור מן התורה, לא נוכל להתייז בהסתמך על אחד מההשערות של הבית

שערים, אשר הוא עצמו לא נתברר לו אחד מהם. וכל שכן שהבית שערים בתשובתו

שם לא נחית כלל לדינא, שאין זו תשובה העוסקת בשאלה למעשה, אלא נשאל שם

בקושיה אחת דרך פלפול, וכתב דבריו בדרך לימוד ולא נחית להלכתא כלל, ואיתא

בבבא בתרא (קל): תנו רבנן אין למדין הלכה לא מפי למוד, ולא מפי מעשה, עד שיאמרו

לו הלכה למעשה. ופירש רש"ם על הדף שם, 'אין למדין הלכה, כלומר אין למדין

לעשות. לא מפי גמרא, שאם לומד הרב דרך לימוד ואמר מסתבר טעמא דפלוני חכם

אין תלמידיו למדין משם הלכה דשמא אם יבא לידו מעשה ידקדק יותר ויראה טעם

אחר בדבר'. ועוד איתא התם, אמר ליה רב אסי לרבי יוחנן כי אמר לן מר הלכה הכי,

נעביד מעשה, אמר לא תעבידו עד דאמינא הלכה למעשה. ומאיך דבברי חכמים

מצאנו ארבע סימני טהרה בעופות, וגם נזכר בדבריהם ענין שכן ונזמה, ומדברי ה"ה

קיבלנו בקבלה הסימן דחרטום וכף רגל רחבים, ולא נזכר לא בתלמוד ולא דבברי

רבותינו הראשונים, להתייז עוף באכילה על ידי וולדות פוריים, אם כן היאך נוכל

להחשיב דבר זה כסימן טהרה, ולסמך על זה להתייז עוף שיש בו ספק אם הוא אסור

מן התורה. **ועוד** שהשלחן ערוך כבר סגר עליו השער שאין לאכול עוף אלא

במסורת, ואם כן לא מהני לן אלא מסורת על עוף זה שהוא טהור.

ובדבר מה שכתב שם (בתשובות א) ב' לענין הקורניש, 'שאין בו שינויים גדולים למי

שאינו רגיל בעופות', ראשית הענין מכחישתו (ומה שהביא משרית בית אב"י, המענין שם

יראה שדבריו אמורים על הקורניש דוק, הוא אלא הפסס), ועוד דבכל שינוי שהוא, אפילו אינו גדול,

בעי מסורת בפני עצמה, כמו שנתבאר לעיל (אות ד). **ומה** שהביא משרית בית אב"י

(ח"ה י"ד צב) שסימני ביציו כד וחד, והבין שכוונתו לביצי הקורניש, הנה כך הוא לשון

הרב בית אב"י שם, 'הזכר הובא מאנגליה מגילי קארנוויל, והשכינו אותו עם העופות

הטהורים שלנו זה כ"ה שנה, והתרנגולות הטילו ביצים, ומהביצים יצאו המין עוף הנ"ל,

ראיתי את הביצים והיה בסמינם כד וחד'. הרי שהוא מדבר לענין הביצים שיצאו

מהתרנגולות הטהורות אשר נתעברו מהזכר הקורניש, כלומר ביצי הפטמים, ולא דיבר

על ביצי הקורניש. והדבר מוכרח, שהרי כיון שאין שם אלא זכר קורניש, והנקבות הם

רוק, היאך יוכל לחזות בביצי הקורניש, וכי הזכר מטיל ביצים, אלא מוכח דבביצי

הפטמים מיירי. ולענין הקורניש עצמו, כבר נתבאר (אות יד) שכל ביציו כד וכד.

עוד כתב שם (בתשובות אות א) 'לכון שפסק השלחן ערוך הוא לקבל את שיטת רש"י, אך

כבר הבאנו מכמה מהנושאי כלים שהוא רק חשש לחומרא, ולא מעיקר הדין וכו',

ולא לחוש למי שסובר שהוא מעיקר הדין, כיון שיש בו רק ספק תערובת במין שהוא

ספק חסר מסורת'. **ועל** עיקר הדברים הללו כבר כתבתי באורך למעלה (אות כא),

אמנם מה שהוסיף כאן שיש ספק תערובת במין שהוא ספק חסר מסורת, הנה עיקר

מה שהורה השלחן ערוך שיעוף הוא לפנינו אין לאוכלו בלא מסורת, אף הוא עומד

בספק זה אם הוא מין טהור או מין טמא או מין שבא מתערובת, וכבר הורה השלחן

פי זה קבע שהתרנגול אינו מתעבר אלא ממינו, ומהו היוצא חידוש דין שכל מי

שמתעבר מתרנגול הוא ממין התרנגול והוא טהור, אין לו שום הכרח, דשפיר דמי

למימר דהקורניש והמלאי על פי התורה הם טמאים ואינם ממין התרנגול הטהור,

וממה שהתרנגול מתעבר מהם אדרבה מוכח שהוא מתעבר גם ממינים אחרים ואפילו

טמאים, וממילא אין שום ראייה שכל מי שהתרנגול מתעבר ממנו הוא טהור. ואמנם הוסיף

וכתב שם באות כ"ד, 'ודאי נכון שאין לסמוך על שמות בעלי חיים היום, כי יוכל להיות שהמחדשים כינו בשם

התרנגול לעוף שכלל אינו שייך לתרנגולים וכו', אבל מבחינה מעשית אי אפשר להכליל ולהעמיד ולדות פוריים בני

קיימא, אלא רק מין במינו, כלומר תרנגול מקורי עם בת מין התרנגול האמיתי, שאמנם יכול להיות אחד מהם

שונה בצורתו מחמת שינוי האקלים והטבעים, אבל הוא חייב להיות תרנגול גמור בטבעו בכדי שיוכל לעבר

ולהתעבר כראוי'. אך עיקר היסוד שהעמיד כאן שאי אפשר לתרנגול להעמיד ולדות פוריים אלא ממין התרנגול,

הוא על סמך מה שתופס שהקורניש והמלאי וכל השאר הם אכן תרנגול אמיתי, אין שום ראייה לזה, דשפיר

דמי למימר דהקורניש והמלאי על פי אמת דין התורה אינם תרנגולים, אלא עופות טמאים, אלא שהם נקראים

בפי בני אדם בשם תרנגול כיון שיש בהם קצת דמיון לתרנגול, ומה שיש להם ולדות פוריים מתרנגול, הוא משום

שגם מין בשאינו מינו יכולים להביא וולדות פוריים.

ומה שכתב עוד שנחלקו הפוסקים במזדווגים מעצמם אם הדבר מוכיח שהם בני אותו

מין, כיון שאחר המבול הפסיקו להזדווג לשאינו מינם. **הנה** כך הוא לשון

התלמוד בסנהדרין (קט) כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ, אמר רבי יוחנן מלמד

שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל. אמר רבי אבא

בר כהנא וכולם חזרו חוץ מתושלמי. ופירש רש"י 'יכולן חזרו, להזדווג עם מיניהם. חוץ

מתושלמי, עוף הוא שאחוז עדיין תרבות רעה שמזדווג עם הכל. תושלמי, עוף אחד,

ובמסכת חולין (סב) גבי שמונה ספיקות איתא והרנוגא תושלמי ומרדא, ודרכו של אותו

עוף להרביע כל הבריות'. הנה מבואר מלשון התלמוד דהא ההשחיתו דרכיהם להזדווג

לשאינו מינם, היינו לענין זה שנזדווגו חיה לבהמה או לאדם, ואהא קאמר תלמודא

וכולן חזרו, כלומר שידווגו דוקא חיה עם חיה ובהמה עם בהמה, אבל לא שמענו

שחזרו להזדווג דוקא עם מינם ממש (וכן רש"י בבבא ש"י ו' 1, מסתבר שכיוון לדברי התלמוד).

ועוד שאמרו בתלמוד חוץ מתושלמי, ופירש רש"י שהוא משמונה העופות דקיימי

בספיקא אם הם טהורים או טמאים, ומהשתא אפילו אם נפרש דחזרו להזדווג עם

מינם ממש, עדיין בכל עוף שמזדווג לעוף טהור אין ראייה שהוא ממינו ונטהרנו,

דדילמא תושלמי הוא דקאי בספיקא אם הוא טהור או טמא (ולא אולין בטר רובא, כמו שכתב

הריב"ש בסיומן קצ"ב, רדיון שהתורה צותה לבדוק בסימניו שלא יהיה מעופות הטמאין, יש לחוש לכל אחד מהן,

ואפילו אם מעוטא).

ועוד שבזמננו רואים בתבים שמגדלים חתולי בית וארנבים, שהם

נזקקים זה לזה, וכן הוא במיני הכלבים הקטנים והחתולים, ואפשר דהיינו משום

דהתלמוד מייירי דוקא בחיה ובהמה וכדומה, ולא במיני החיות עצמם, או אפשר שהוא

מפני שאף האדם השחית דרכו במשך הדורות, ומחמת כן השחית גם כל בשר את

דרכו, כפי שהיה קודם המבול, ומכל מקום חזינו דשני מינים נפרדים נזקקים זה לזה,

וממילא אין ראייה מזיווג העופות שהם מאותו מין. וכבר נתקשה הערוגות הבושם

עצמו שם (דף קטע ע"ב) מכמה מקומות שמצאנו דמזדווג מין לשאינו מינו, ותייך שיוכל

להזדמן כן במקרה, אבל לא בתמידות. ודבריו אינם מתיישבים עם פשט דברי התלמוד

שאומר שכולם חזרו, ופירש רש"י שחזרו להזדווג עם מיניהם, ומשמע שכבר אינם

משחיתים דרכם אלא ישרו אורחותיהם, ואם כן אף באקראי לא יעשו כן, ויותר קרוב

לומר דבדורות שאחר כך השחית האדם דרכו וממילא נתקלקלו גם מעשי בעלי חיים.

ומכל מקום כבר אין כאן ראייה ברורה לסמוך עליה להתייז בעופות באכילה. **ועוד**

שהערוגות הבושם והשאלית שלום דיברו בענין התרנגולים החדשים הגדולים (הקוצ'ין

או הבראמא), ונתברר להם שאותו המין נזקק למין הטהור, אבל בנדון דידן האם בדקנו

בכל העופות המורכבים בפטם, בכל אחד ואחד מהם דבר זה (ולדברי הערוגות הבושם

צריך גם כן שיתברר שעושים כן בתמידות), ובפרט שלא ידוע לנו מי הם כל המינים

שהורכבו בו, והיאך נוכל לברר דבר זה. **ועוד** שכבר נתבאר למעלה (אות יד)

בעיית הכשרות השניה מצד הדריסה

ישנם עדויות וצילומים שתרגולי פטם אוכלים מבשר חברים בעודם חיים

כה) ומלבד ענין המסורת, יש לאסור את עופות הפטם מצד הדריסה, מאחר והם אוכלים מבשר חברים בעודם חיים. **דהנה** ישנם שני צילומי וידאו שבהם מתועד דבר זה, כי בצילום אחד נראה תרגול פטם מנקר ואוכל מבשר תרגול אחר, דהיינו שהוא מנקר ואוכל מבשרו בגבו במשך זמן ארוך, וכן מנקר ואוכל מעט בכנפו [ובקטע קצר נראה תרגול נוסף אשר מנקר ואוכל גם כן ממנו], ותוך כדי כך ניכר שהתרגול הנאכל הוא חי ומניע ראשו לצדדים, ובשלב מסוים תוך כדי שהתרגול מנקר ואוכל מבשר חבירו, התרגול הנאכל מתרומם על רגליו ונדחק בין התרגולים האחרים כדי לפלס נתיב ללכת למקום אחר, ופסע מעט ונעצר, וחבירו הלך אחריו והמשיך לנקר ולאכול מכנפו וגם מגבו. ובצילום השני רואים מתחילה ארבעה תרגולים מנקרים ואוכלים מבשר תרגול אחד, שהוא יושב על הקרקע והם מנקרים ואוכלים מגבו, ואחר כך מצטרף אליהם תרגול חמישי לנקר, ותוך כדי שמנקרים בבשרו ניכר שהוא חי ומזיז את ראשו לצדדין, ואחר כך נבהלו התרגולים מאיזה ענין ונתפזרו, והתרגול הנאכל קם ללכת, ואחר פסיעה אחת קרב אליו תרגול אחד כדי לאכול מבשרו, ונתיישב התרגול הנאכל, ואז באו מצד אחר עוד שני תרגולים אחרים, והראשון אשר בא מתחילה, עלה ונעמד על גבי התרגול הנאכל, והתרגול הנאכל בצר לו קם ונפנף בכנפו אחת [כי הכנף השנית היתה קרוב למקום שממנו אכלו התרגולים, ומחמת הפציעה לא יכל להניעה] והלך לצד אחר, ובאו אחריו חביריו והמשיכו לנקר, ואחד מהם עלה שנית על גביו, וניקר מבשרו עוד (הרציה לצפות בצילומים יוכל לפנות אלי). **וכן** כתב אב בית הדין קרמניץ בקונטרס בירור הלכה (אות ז) בענין העופות פטם, "הוגד לי שיש עדות שראו באלו העופות מעשה דריסה, ושוב ראיתי בעצמי [על הקליפ] איך שלשה תרגולים אוכלים באכזריות תרגול אחד בחיים, ומעד ראייה שמעתי יותר". גם הרב משה זאב זרגר, מחבר שו"ת וישב משה, כתב (בהסכמתו לקונ' העוף בהלכה ובמציאות) "שהעידו לפניו אותם שראו שעוף זה דורס, ואוכלים מהם חתיכות חיים". גם הרב פנחס יואל בוכינגר, כתב בקונטרס העוף בהלכה ובמציאות (עמ' פו) "שאמרו לו שני אנשים אשר היו במקום הדריסה, שהתרגולים היו אוכלים העוף מחיים, ומעשה

הערות והרחבות

הדין, וכמו שנתבאר באורך לעיל (אות כא). **ומזה** שהביא מהחתם סופר דאין מתעברים טמא מטהור, הנה החתם סופר עצמו (ח"ב י"ד ע"ד) כתב לפקפק דילמא בעוף שפיר מתעבר, ומלבד זה כבר נתבאר למעלה (אות ח) שאין לסמוך על דבר זה להחיר עוף באכילה. ומה שהוסיף להביא בזה ממעשה הצדיקים, על זאת יתפלא כל חסיד, היאך יתכן להעמיד דברים הללו, שיוכלו המדענים לקבוע שאין עוף טמא מתעבר מעוף טהור, כאילו כבר נתברר להם מי הם כל העופות הטמאים, דהלא כבר לפני כאלף שנה בתקופתו של רש"י, מבואר מדבריו (תולין סב ד"ה חיורה) שלא היו בקיאין בכ"ד עופות הטמאים ומיניהם [ועיין בחולין סג: שמא מיני איה יש במזרח, ומסתבר שאף משאר העופות הטמאים יש מהם כמה וכמה מינים], ואם כן היאך יוכלו המדענים לדעת מי הם העופות הטמאים עד שיוכלו לקבוע שאינם מתעברים מטהורים, והלא כל עוף שאין עליו מסורת כתב השלחן ערוך (פכ ס"ב) שיש לחוש שמא הוא דורס, אם כן כל עוף שאין עליו מסורת אפשר שהוא עוף טמא, ומצאנו כמה עופות שאין להם מסורת שמתעברים מהם התרגולים [כגון עוף המלאי שאין עליו מסורת טהרה, ועוד שיש בו סימני טומאה כדלעיל (אות ט) והתרגולים הרגילים מתעברים ממנו]. הלכך ודאי שאין לסמוך על דברים תמוהים כגון אלו, ובדאי שבמקום חשש איסורי תורה, אין לנו לסמוך להחיר, אלא על הדברים היוצאים מן התלמוד ודברי הפוסקים והשלחן ערוך, וכבר הורה השלחן ערוך שאין לאכול עוף אלא על ידי מסורת לחוד. **ומזה** שכתב עוד (באות טו) שנראים הדברים להדיא דהנקה היא בחזקת טהורה. כבר נתבאר לעיל (אות טו) בין לענין חברת רוס ובין לענין חברת קוב שיש ריעותא גם בנקבה. **ומזה** שכתב עוד שהולדות המה בצורת תרגול טהור, כבר הבאתי לעיל (הערה צה) שרוב בנין הפטם דומה לקורניש. וכן ראיתי אני בתרגולי הפטם אשר גידלתי בחצרי, את הדמיון לקורניש. **ומזה** שכתב עוד (ב"ה ואמנם) לצדד להקל אפילו אם נחוש בנקבה שמא היא טמאה, כבר נתבאר לעיל (אות ה) דאף בעופות אמרינן היוצא מן הטמא טמא:

ערוך שאין לאוכלו בספק זה, עד שיהא בדינו מסורת שהוא עוף טהור, והוא הדין בעוף הפטם שלא ידוע לנו מי האמא של האמא, וממילא יש בדינו ספק אם היא ממין טהור או טמא או מין שבא מתערובת, ולכן אין לנו לאכול עד שיוודע לנו בבירור שהוא מין שיש עליו מסורת טהרה, כדין השלחן ערוך.

עוד כתב שם (בתשובות) אות ה) "כי המידע על הקורניש בצד האם, הוא מידע לא רשמי שנסמך מאיש מקצוע שפרש". **ונראה** שנתחלפו לו הדברים, כי דוקטור קולין בקסטר ג'ונס, נשיא חברת רוס, הוא אשר פרש כשהגיע לגיל פרישה, ואילו המידע על הקורניש בצד הנקבה הוא מדוקטור מארק קופר אשר לא פרש [לכל הפחות בזמן שכתב את מכתבו], כמובא בקונטרס פולמוס עופות הפטם (חלק ב). ומכל מקום נראה שלדברי שניהם יש נאמנות מן הדין כמו שנתבאר לעיל (אות טו). (ומה שכתב שם ועוד אני משער וכו', הדבר מבואר שלא נוכל להחיר עוף באכילה על ידי השערה). **ומכל** מקום בלאו הכי כל זמן שלא נתברר לנו מי היא האמא של הנקבה, ומי אם אמה, ממילא אין בדינו מסורת וליכא היתרא. **ועוד** כמה פרטים שכתב הרב שם, כבר הם נכללים בשאר הדברים שנתבאר בקונטרס זה, ואין צריך להאריך ולכפלם.

דין בדברי הרב א"ש שפירא

והרב אברהם ישעיהו שפירא, כתב במכתב להחיר התרגול פטם, ומפני אהבת הקיצור לא הארכתי להביא כל דבריו, אלא הרציה יראה דבריו שם, ואכתוב אני מה שנראה לעניות דעתי להשיב על דבריו. **מזה** שכתב "זוסיים הבית יוסף שם זה לשונו, ואף על פי שרש"י חלוק על זה, דברי האחרים עיקר ומתבררת סתירת פירוש רש"י בראיות ברורות מן המורגש כמו שהארכו בזה". אין זה לשון הבית יוסף, אלא לשון הרב המגיד שהביא הבית יוסף, וממילא אין מלשון זה ראיה מה היא דעת הבית יוסף לדינא. ומאידך מדברי הבית יוסף מבואר דדעת שני עמודי ההוראה דלא כרמב"י, וממילא מה שכתב בשלחן ערוך שאף שיש לו שלשה סימנים אין לאכול, הוא מעיקר

הדריסה הזאת היה משך שעה ומחצה, עד שלבסוף עוף הנדרס מת באותה מיתה. נמצא שמלבד צילומי הוידאו, ישנן כמה עדויות מעדי ראיה. גם בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' 1) כתב, 'ידוע שהתרנגולים שבימינו אוהבים לאכול בשר תרנגולים אחרים, ואם תרנגול אחד בלול פצוע ומדמם, הריהם מנקרים אותו במקורם ואוכלים בשרו אף בעודו חי'.

❧ **לשיטת רבינו תם עוף האוכל מחיים נחשב לעוף דורס, והסכימו הפוסקים לחוש לדבריו**

כו) והנה במסכת חולין (נט.) אמרו חכמים, כל עוף הדורס, טמא. וכתב הטור (יו"ד ר"ס פב), 'הטהור אינו דורס, פירוש אינו אוכל העוף מחיים'. והבית יוסף הביא שם 'שכן פירש רבינו תם דורס ואוכל מחיים ואינו ממתין לה עד שתמות, וכן הסכים הרשב"א בתורת הבית'. ולפי דבריהם נראה שמכיון שהעוף פטם אוכל עוף אחר מחיים, הרי הוא עוף דורס ואסור מהתורה. **והבית יוסף** שם הביא עוד דעות מדברי הראשונים מה היא דריסה, ובשלחן ערוך לא הכריע בפירוש כאחת הדעות, אלא כתב (פ"ב ס"ב) בסתמות 'כל עוף שהוא דורס ואוכל בידוע שהוא ממינים הטמאים', ולא ביאר בפירוש מה היא דריסה ^(קכז). **וכיון** שלא מצאנו הכרעה ברורה בשלחן ערוך כאחת השיטות, ולשיטת רבינו תם עוף האוכל מחיים הוא דורס ואסור מן התורה, אם כן יש לפנינו ספק דאורייתא שדינו להחמיר. וכל שכן אחר שרוב הראשונים עומדים בשיטת רבינו תם, הלא המה הטור (ר"ס פב) והרשב"א (ת"ה הארוך ב"ג ש"א, סד.) והיראים (ס"י סח) והסמ"ק (ס"י רז) ורבינו יהונתן מלוניל (חולין נט.) והנמוקי יוסף (חולין נט.) והעיטור (שער ב, הל' שחיטה, מג טור ג) והצדה לדרך (מאמר ב' כ"ב פ"ו) ואיסור והיתר הארוך (שער נג, יח). וכן נראה מדברי בעל המאור (חולין כא.). ובשלטי הגיבורים (חולין כ:) כתב על פירוש רבינו תם 'דלפירוש זה הסכימו רוב הפוסקים', וכן כתב בפרי תאר (סוף אות ג) ^(קכו). **ועוד** שבאהל מועד (שער א"ה ד"א ג"ג) כתב להחמיר ככל הפירושים בדריסה, וזה לשונו, 'ובפירוש דורס נחלקו המפרשים, רש"י אומר וכו', ורבינו תם אומר שהעוף האוכל עוף כשהוא חי הוא הנקרא דורס, ויש מפרשים וכו', והילכך חיישינן לכל הפירושים'. גם הפרי תאר (סוף אות ג) כתב 'ובכל כי האי, בריא לי מילתא דלא מטינן לאלומי חד פירושא מחבריה, וחיישינן לכל הפירושים'. וכן כתב הפרי מגדים (מש"ז סק"א) 'שיש להחמיר ככל הפירושים'. וכן כתב הכף החיים (אות ג, ואות יא) ^(קכז).

❧ **גם לשיטות שאר הראשונים אפשר שבאכילה מחיים הוא נחשב לעוף דורס**

כז) ועוד יש מקום לומר שאפילו לפי שיטות שאר הראשונים, אם אנו רואים שהוא אוכל מחיים, הוא עוף טמא. דהנה עמוד ההוראה הרמב"ם כתב (פיה"מ חולין פ"ג מ"ו) 'דורס, הוא שמניח ידו על הדבר שהוא אוכל ואוכלו, וכך עושה כל בעל חי

הערות והרחבות

אחינו. ויש לדקדק בדבריו למה הזכיר דוקא פירוש רש"י, הלא לפי הבנת בעל השיחת חולין דלכל אחד מהפירושים אין חוששים בתרגולת, היה לו לומר בזה הלשון, 'ידוע דהא דאמרין דנחוש לכל אחד מפירושים הללו, היינו חוץ מן התרגולת'. אמנם הדבר מבואר יפה למה הזכיר רק פירוש רש"י, דהנה כתב הרא"ש (חולין פ"ג נח) 'ודורס ואוכל פירש רש"י ז"ל שאחזו בציפורנים ומגביה מן הקרקע מה שאוכל, או דורס עליו שלא ימשך כולו לפיו. ולא נהירא לרבינו תם דאפילו תרגולין לפעמים עושים כן, ופירש רבינו תם שאוכל העוף מחיים'. ולפי מה שבהאי הרא"ש שהתרנגולים עושים דריסה דרש"י, אם כן אחר שהורה הפרי מגדים לחוש לכל הפירושים, ממילא יש לנו לאסור התרגולים באכילה, לכן כתב הוב"י צדק דלא חיישינן לפירוש רש"י לאסור התרגולים, אלא סומכים על הפירושים האחרים. אמנם לא כתב הוב"י צדק שאין חוששים בתרגולים לדריסה דרבינו תם, או לדריסה דהרמב"ן, וממילא אין בדבריו סמך להחמיר מין תרגול שאוכל מחיים. **ועוד** שבדברי הוב"י צדק לא מיירא אלא בתרגולים שהיו בזמניהם שהיתה עליהם מסורת כהלכה, שהרי דבריו מבוססים על התרגולים שהזכיר הרא"ש, ובזמנו של הרא"ש לא היו מצויים אפילו אצל הגוים אלא תרגולים טהורים, וכמו שכתב הרא"ש שם (חולין פ"ג סא) 'ומה שלוקחין האידנא ביצים מן הגוים, אף על פי שאין אומרים של עוף פלוגי טהור הוא, סומכין על זה שאין ביצי עוף טמא מצוי בינינו, וכיון שהיו תרגולים שלהם טהורים במסורת כהלכה, יכלו לדחות מכם זה פירוש דריסה דרש"י, אבל תרגולים שלנו שמיצרים על ידי הכלאת כמה מינים, ולא נבחרו לנו כל המינים, וממילא אין לנו מסורת טהרה בהם, כבהאי גוונא לא קאמר הוב"י צדק לדחות מחמתם אחד הפירושים בדריסה:

קכה) והש"ך (סק"א) כתב שדעת מרן כפירוש הרמב"ן והר"ן, וכן כתבו הפרי חדש (סק"ד) והשלחן גבוה (סק"ח). ומאידך הט"ז (סק"א) כתב שדעת מרן כרבינו תם, וכן כתב הכרתי (סק"ב) וכן נראה מדברי הפרי מגדים (מש"ז סק"א). **ולעניות** דעתי לא בא מרן להכריע בזה, כיון דנקיט הלכתא דלא שרינן האידנא על ידי בדיקה בסימנין אלא במסורת, הלכך לא הוצרך להכריע בפרטי דיני הסימנין. ותדע דהא גבי אצבע יתירה נמי מיייתי בבית יוסף פלוגתא מה היא אצבע יתירה, ואף בזה לא הכריע בשלחן ערוך. ומכל מקום אף מדברי האחרונים מתבאר שדעת השלחן ערוך אינה מבוררת:

קכו) וכן כתב הגר"ח (חולין סא) 'שהאוכל עופות כשהם חיים זהו סימן דריסה לדעת רבינו תם ובעל המאור ובעל העיטור והרשב"א והרא"ש והטור, וגם בספר האשכול הביא שיטה זו עם שיטת הרמב"ן ולא הכריע, ומאחר דלכל הנך רבוותא הוא בכלל מה ששינוי כל עוף הדורס טמא, אם כן הוא פשוט שאין לו היתר':

קכז) והנה בעל השיחת חולין כתב בתשובה (אור ישראל, ניסן תשפ"ו) בזה הלשון 'כתב הוב"י צדק (פ"ב אות ז) שמה שכתב הפרי מגדים (מש"ז סק"א) שאפילו כשיש מסורת, אם רואים שדרס אפילו רק לפי אחד מארבעת פירושי הראשונים לדריסה, יש להחמיר, היינו דוקא באחד מסתם העופות שיש להם מסורת, אבל בתרגולת יש לנו מסורת חזקה, ולכן בה אם רואים דריסה כאחד מהפירושים, אנו סומכים על הפירושים האחרים להיתירה'. **אך** לעניות דעתי דבריו אינם מדוקדקים, שהוב"י צדק (פ"ב אות ז) הביא תחילה שלשה פירושים מה היא דריסה, פירוש רש"י ופירוש רבינו תם ופירוש הרמב"ן, ואחר כך הביא דברי הפרי מגדים דחיישינן לכולהו, ואחר כך כתב, 'ודע דהא דאמרין דנחוש לפירוש רש"י, היינו חוץ מן התרגולת, משום דסמכין על פירוש

טורף. ודומה לזה כתב רש"י (חולין סב.). ונראה מדבריהם שאפילו אם הוא אוכל ירק ומניח רגלו על הירק ואוכלו, הרי הוא נחשב לעוף דורס. והדבר צריך טעם, איזו גריעות יש בזה שנותן רגלו על גבי הירק שמחמת כן אנו מטמאים אותו. והדבר מתבאר מתוך לשון הרמב"ם שכתב שכך עושה כל בעל חי טורף, כלומר שהעופות הדורסים שהם אוכלים [בקבע או לעיתים] מבעל חי בעודו חי, יש להם טבע זה להניח רגלם על הבעל חי שאוכלים ממנו כדי שלא יזוז או יברח, וממילא גם כשבאים לאכול עלה של ירק וכמתחילים לנקרו הירק כולו עולה עם המקור, הם משתמשים בטבע שיש בהם ונותנים רגלם על המאכל כדי שלא יעלה כולו בעת הניקור, אבל בעלי חיים שאינם דורסים, ואינם צריכים לאחוז הבעל חי שלא ינוד או יברח, אין להם טבע זה להניח רגלם על המאכל. ודומה לזה כתוב בפסקי הרי"ד (חולין ס.) בדעת האומרים שדריסה היינו נעיצת צפרניים במאכל, וזה לשונו, 'כל עוף שהוא דורס בציפורניו את המאכל, סימן מובהק הוא שדרכו לדרוס את העופות, וכדרך שהוא רגיל לדרוס את העופות, כך הוא רגיל לדרוס את המאכל'. ומעתה כיון שדריסת הרגל על גבי הירק, [או נעיצת הצפרניים בירק], אין בה פסול מצד עצמה, אלא שהיא מלמדת שעוף זה אוכל בעלי חיים בעודם חיים, ומחמת כן אנו מטמאים אותו, כל שכן כאשר אנו רואים ממש שהוא אוכל בעלי חיים בעודם חיים, שיש לנו לסמא. **וכן** מבואר מדברי הב"ח (אות ב) שכתב 'שבאוכל העוף מחיים ודאי הוא דורס אף לפירוש רש"י'.

אפילו עוף עם מסורת אם נמצא דורס אוסרים אותו

כח) ואפילו עוף שהיתה עליו מסורת טהרה מעלייתא, אם נמצא שדורס הוא נאסר בזה, וכמו שכתב רבינו תם בספר הישר (החידושים, ס"ה תנ) 'דהיכא דדורס לא מהני מסורת', וכן כתב הרמב"ן (חולין סב: ד"ה עוף), וכן כתב בארחות חיים (הל' איסורי מאכלות קז) 'דאי ידעינן ביה דדריס לא מהניא ביה מסורת', וכן כתב המאירי (חולין ס:) 'שכל עוף הדורס, הואיל וברור לנו שהוא דורס, טמא, ואין לו עוד בדיקה בשאר סימנים, שאין הטהור דורס לעולם, והילכך הרי זה טמא אפילו בא בשלשה סימני טהרה, ואפילו ראו כבר שנאכל במסורת, שאין אחר הדריסה כלום' (קכח), וכל שכן בעוף פטם שאין עליו מסורת כמבואר לעיל באורך, ודאי שיש לאוסרו כשנמצא שהוא דורס.

האם מחמת דריסה אחת יש לאסור כל העופות ממין זה

כט) ושמעתי אומרים בענין זה, וכי מפני שראינו תרנגול פטם אחד דורס, יש לנו לאסור רבבות רבבות תרנגולי פטם אשר לא ראינו מעולם שהם דורסים. **אך** הנה ראשית לא מדובר כאן בתרנגול אחד שאוכל מחיים, שהרי יש כאן שני צילומים משני מקומות שונים, ובכל אחד מהם יש יותר מתרנגול אחד שאוכל מחיים. וכן ישנם כמה עדויות ראייה על זה. וגם יש קול הנשמע שיש עוד בני אדם שגידלו תרנגולי פטם וראו שאוכלים מחיים. **ועוד** דאכן כך הוא עיקר הדין שאם אנו רואים עוף אחד שדורס פעם אחת, אנו אוסרים בזה את אותו המין כולו רוב רבי רבבות. שהרי בחולין (סב:) אמר רב פפא תרנגולתא דאגמא שריא. ובתור הכי קאמר תלמודא, דרש מרימר תרנגולתא דאגמא אסירא, חזיוה דדרסה ואכלה. ופירש רש"י 'חזיוה דדרסה ואכלה, ראוה חכמים שדורסת ואוכלת וכו'. ומתוך שאין אנו בקיאים בהם נראה לי דעוף הבא לפנינו יש לומר שמא ידרוס, דהא הך תרנגולתא דאגמא היו מחזיקין בטהורה ולאחר זמן ראוה שדורסת, ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת'. ומפשט הדברים משמע שלאחר זמן ראו פעם אחת שדורסת' (קכט), ואם כן נוכל לתמוה על זה למה לא העמידו חזקת טהרתה במקומה,

הערות והרחבות

מדברי רש"י שהם לא הרגישו בדריסתה כיון שבעוף זה הדריסה אינה מצויה אלא לעיתים רחוקות, ומחמת כן החמיר רש"י שלא נסמך על בדיקתנו בדריסה, שמא בעוף הבא לפנינו אין הדריסה מצויה אלא לעיתים רחוקות. וכן מתבאר מדברי כמה ראשונים שמתחילה לא הרגישו בתרנגולתא דאגמא שהיא דורסת מפני שהיתה הדריסה דבר רחוק בעוף זה, דהנה הרשב"א כתב במשמרת הבית (כ"ג ש"א, סד:) 'דאיכא דלא דריס מיד, אף על פי שהוא עוף הדורס, כתרגולתא דאגמא דנהגו בה היתר ולאחר זמן ראו אותה דורסת'. גם בפסקי הרי"ד (חולין ס.) כתב 'אף על גב דחזינו ליה דלא דריס ואכיל, וכל עוף טמא דורס ואוכל, אין זה סימן מובהק לסמוך עליו, דחיישין דילמא למחר וליומא אחרא יבוא לידרוס, כי ההיא תרנגולתא דאגמא שהיו מחזיקין בה בחזקת טהרה, ולבסוף חזיוה דדרסה ואכלה'. [ועיין עוד בשו"ת מהר"ם מרטנובורג

קכח) וכן כתב הש"ך (פ"ב סק"ז) וזה לשונו 'אי אשתכח דדריס, שא חולק את רגליו, אין לסמוך על המסורת וקבלה בטעות הוא'. וכן כתב הפרי מגדים (פ"ב מש"ו סק"א) 'אם נאכל במסורת, וראינו שדורס, קבלה בטעות הוא וכו', ונפקא מינה האידנא אם נאכל במסורת וראינו שדורס דקבלה בטעות הוא, יש להחמיר ככל הפירושים (כלומר, ככל הפירושים בדריסה)'. וכן כתב בכף החיים (פ"ב אות יא) בשם כמה אחרונים:

קכט) דאילו היתה הדריסה מצויה בתרנגולתא דאגמא, מפני מה מתחילה לא הרגישו בה שהיא דורסת. ואין לומר שלא בדקו כלל אם היא דורסת ולכן לא הרגישו בדבר, שאם כן למה החמיר רש"י שלא להתיר עוף אלא במסורת מכח מעשה זה של תרנגולתא דאגמא, הלא הלא לא בדקו אם היא דורסת, אבל אנו יכולים לבדוק אם העוף דורס [וכן לבדוק שיש לו שלשה סימנים בגופו] ולהתירו בלא מסורת, אלא מוכח

וכי מפני שראינו אחת מהם דורסת נאסור אלפי אלפים ממין זה שלא ראינו שהם דורסים, אלא משמע דאילו היה מין זה טהור, לא היה אפילו אחד מהם דורס לעולם, וכמו שכתב הר"ן (חולין סא). 'שלא נראה לעולם עוף טהור שהוא דורס', וכן כתב המאירי (חולין ס:). 'שאין הטהור דורס לעולם', וכתב עוד שם 'שאי אפשר לטהור בדריסה', וכן כתב הרשב"א (חולין נט:). 'שאין לך בכל הטהורין דורס לעולם', וכן כתב בפסקי הרי"ד (חולין ס. מהדור"ב). 'שלעולם עוף טהור אינו דורס', וממילא אילו היה המין תרנגולתא דאגמא מין טהור, לא יתכן שעוף ממין זה ידרוס לעולם, וכיון שראו תרנגולתא דאגמא שדורסת, נתברר מזה שהמין תרנגולתא דאגמא הוא מין טמא, ולכך אסרו כל העופות מאותו המין^(א). ומינה לנדון דידן, דאילו היה הפטם מין עוף טהור, לעולם לא היה דורס, וכיון שראינוהו פעם אחת דורס, נתברר מזה שהוא מין עוף טמא, ולכך יש לאסור כל רבבות העופות ממין זה^(ב). וכן נראה מדברי האהל מועד (שער א"ה ד"א נ"ג) שכתב 'נאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד, והוא שהוחזק אותו צייד שהוא בקי במיני העופות הטמאים ובשמותיהן. במה דברים אמורים בשלא ראינוהו דורס, אבל אם ראינוהו דורס, ודאי טעות הוא בידו שהרי שנינו כל עוף הדורס טמא'. ומפשט לשונו מבואר דכיון שראינוהו דורס נאסר, ולא צריך שנראה כמה וכמה ממין זה שהם דורסים כמה וכמה פעמים. וכן נראה ממה שכתב הרשב"א במשמרת הבית (ב"ג ש"א, סה). 'לענין עוף הבא לפנינו בסימן אחד, וזה לשונו 'אילו היה אחד מהן אינו דורס (כלומר, אם היה נכלל בסימנים אלו גם הסימן שאינו דורס), לא בא סימן טהרתו עמו להתירו מיד, עד שנשהה אותו זמן מרובה ונבדוק אחריו אם יהא דורס אם לא'. הרי מבואר בדבריו שהוא דבר שיתכן שיארע אחר זמן רב, ולכך צריך להשהותו זמן מרובה עד שנראה אם הוא דורס, ומפשט הדברים נראה דאם שהה זמן מרובה וראינו שדורס, נאסר בו, ואין צריך לראות שדורס כמה פעמים או שכמה עופות ממין דורסים^(ג).

הערות והרחבות

היכא שיש לו שלשה סימני טהרה שאינו דורס כלל וכלל, אם כן מוכרחין אנו לומר שמקרה הוא'. אך לא נוכל לסמוך על דבריו להקל בנדון דידן מכמה טעמים, האחד, שהרי מבואר מדבריו שמסתמך על שיטת הגאונים ור"ח (שהביא הבית יוסף בענין ס"ב) דאם יש לו קורקבן נקלף ועוד סימן טהרה ודאי הוא עוף טהור ואינו דורס (עי' בב"י שם בשם הגה"מ), וכן מסתמך על שיטת רבי משה ברבי יוסף (שהובא בבית יוסף שם) שעוף שיש לו שלשה סימני טהרה בגופו ודאי אינו דורס, ומחמת שתפס שהוא דבר מוחלט, לכך סמך לומר דעוף טהור הוא אלא שאירע בו שינוי ודרס. אך לפי דעת השלחן ערוך (ס"ב) שפסק כהרמב"ם והרא"ש וסיעתם 'דאפילו יש לו שלשה סימני טהרה בגופו, יש לחוש שמא הוא דורס', [וכן היא דעת רוב הראשונים כמבואר לעיל (אות כא)], אם כן ודאי שאם אנו רואים שדורס מטמאים מין זה. וכן כתב בכנסת הגדולה (הגב"י אות כו) 'דרש' לטעמיה אויל שפוסק דשלשה סימנים לבדן מהני לאכול עוף שאינו בקי בו אם טהור אם טמא, אבל לדידן דלא סגי בשלשה סימנים, אלא דבעינן גם כן סימן רביעי שלא יהיה דורס או מסורת, כל שאנו רואים אותו שדורס קבלה בטעות הוא'. גם הפרי מגדים (שפ"ד אות ח) כתב 'המענין בים של שלמה הולך לשיטתיה דסובר דעיקר כשיטת רבינו משה ברבי יוסף שאין לך בעופות טמאים אחד שיהיו לו שלשה סימני טהרה וכו', ואף דמסורת, כל שראינו דרס, אף שחך רגלו וחרטום רחב (שבוה יש גם קבלה מהגאונים שאין דורס, עיי' פ"ב ס"א) ושלשה סימנים, צריך עיון בזה, וראוי לאסור כמו שכתבתי באות הקדום'. וזה לשונו באות הקדומה (אות ו) 'אי חזינן דדרים פעם אחת, אף שיש לו שלשה סימנים וכך רגלו וחרטומו רחב, אין לסמוך עליו וקבלה בטעות היתה'. ויש סיוע לדבריהם ממה שכתב המאירי (חולין ס:) 'שכל עוף הדורס, הואיל וברור לנו שהוא דורס טמא, ואין לו עוד בדיקה בשאר סימנים, שאין הטהור דורס לעולם, והילכך הרי זה טמא אפילו בא בשלשה סימני טהרה, שאין אחר הדריסה כלום'. ועוד דאף המהרש"ל לא מיייר אלא במין עוף רגיל שלא בא מהכלאה, שהרי יסוד דבריו הוא מכח שיטת רבי משה ברבי יוסף ושיטת הגאונים, ומבואר בבית יוסף (בענין ס"ב) דיסוד שיטת רבי משה ברבי יוסף הוא מכח זה שבכ"ד עופות הטמאים שמנתה התורה, לפי שיטתו לא נמצא בהם אפילו אחד שיש לו שלשה סימני טהרה, וכן יסוד שיטת הגאונים ור"ח הוא מכח זה שלפי שיטתם בכל כ"ד עופות הטמאים שמנתה התורה, אין אחד שקורקבנו נקלף ויש לו עוד סימן טהרה, כמבואר בבית יוסף (בענין ס"ב), וממילא לדבריהם כל עוף שאב

(פראג, ס"י תרי"ד) שכתב 'נהי דלא דריס, דלמא לאחר זמן ידרוס, דעוף הדורס לא כל שעה הוא דורס'. וכן הוא במרדכי (חולין ס"י תרמו) והובא בבית יוסף (בענין ס"ב). וכיון שבתרנגולתא דאגמא לא היתה הדריסה מצויה, אלא דבר רחוק, מסתברא דאחר כך כשראו שהיא דורסת, לא ראו הרבה תרנגולות שדורסות פעמים רבות, אלא ראוה באקראי דורסת פעם אחת. וכן משמע מהלשון שאמרו בתלמוד דחזויה דדרסה ואכלה, ולא אמרו בלשון רבים דדרסי ואכלי. ובענין זה כתב הרב מגדל לובין (אור ישראל תשרי תש"ס, עמ' לח) וזה לשונו, 'ברש"י נדה (ג:) בתרנגולתא דאגמא דחזויה דדרסי, כתב רש"י, מקבלת ברגליה מה שאוכלת, ואני אומר שדורסת ברגליה על מאכלה לאחוז שלא יבוא כולו לפיו, ואין עוף טהור עושה כן. ורש"י חידש כאן חידוש גדול, דאפילו חזינן רק פעם אחת, או לפעמים, דדרסה, אסרינן לה, דליכא למימר דכל פעם עושה כן, דאם כן אמאי החזיקוהו לטהור?'

קל) ומהשתא אפילו אם נדחק לומר בתרנגולתא דאגמא דמתחילה לא ראו כלל שדורסת, ואחר כך ראו כמה וכמה פעמים שכמה וכמה עופות ממין זה דורסים, עדיין מבואר מדברי הראשונים שהבאתי למעלה שעוף טהור לעולם אינו דורס, ואם כן כשנראה עוף אחד דורס פעם אחת, מזה מתברר שהוא ממין טמא ונאסור מין כולו, שאילו היה מין זה טהור לעולם לא היה דורס:

קלא) וכן כתב בשו"ת שערי ציון (שטרנפלד, ס"י כא ענף א) וזה לשונו, 'אם דורסת וטורפת את העוף, זה סגי גם אם במקרה רחוקה תעשה כן, זה סימן טומאה, דהא עיקר הטעם שהיא אסורה מפני שהיא אכזרית וטורפת ובשרה מוליד טבע רע (כלומר ויליד טבע של רוע ואכזריות במי שיאכלנו), ואם כן אף אם פעם אחת במקרה תעשה כן סגי, וכמבואר בהדיא במרדכי סוף פרק אלו טריפות וזה לשונו, דנהי דאינו דורס, חיישינן דילמא מאחר מכאן ידרוס, דעוף הדורס לאו בכל שעה דורס':

קלב) אמנם הנה המהרש"ל כתב בים של שלמה (חולין פ"ג קטו) 'נראה אף על גב דעוף נאכל במסורת, אם שוב אנו רואין בו שדורס, או יש בו סימני דריסה, אם כן חוזר לסורו, ואיתגלי בהתייחו, שמסורת בטעות היתה. אבל לפי מה שהוכחתי בראיות חזקות היכא שיש לו שלשה סימני טהרה ששוב אינו דורס, אפילו אם ראינו שדורס, אמרינן שינוי הוא, כמו שמצינו שינוי בארי, שלפעמים אינו דורס, כך אמרינן נמי בהאי עופא, כדי שלא לסתור דברי התלמוד ודברי הגאונים, שברור כשמש לפי דבריהם

אם לדעת רבינו תם צריך גם הכאה בצפרניים

לה והנה בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' צא וצב) כתב 'שאף לשיטת רבינו תם דבעינן שיאכל מחיים, אין כוונתו לומר דסגי באכילה מחיים, אלא כוונתו שמלבד הנעיצה בצפרנים, בנוסף לכך מתנאי הדריסה שיאכל בעודו חי'. והאריך בזה ולבסוף כתב, 'וממילא נסתלק החשש לומר שהתרגולים יחשבו כדורסים משום שהם אוכלים בשר חברים בעודם חיים, שהרי אינם עושים כן בנקיבת צפרנים בבשר, אלא בהכאה בשיניים בלבד, ובכחאי גוונא לא נחשב כדריסה אף לדעת רבינו תם'. וכעין זה כתבו בעל השיחת חולין (צהר ח', עמ' שכו. אור ישראל ניסן תשפ"ג^{קלז}) וספר הוראה ברורה (ביה"ל הארון, דף רה). ויש לדבריהם סיוע מדברי הרש"ש (חולין סא). שכתב על דברי התוספות בזה הלשון 'ומפרש רבינו תם דורס ואוכל מחיים ואינו ממתין לה עד שתמות. וסיים הר"ן ואף על פי שתרגולות אוכלת שקצים ורמשים בעודן חיים אין זה קרויה דריסה. ונראה דרצונו לומר דדוקא דורס דהיינו שמכה את הבעל חיים בצפרניו קודם שיאכלנו, וכדמסיים בפסחים שם אף עם הארץ מכה ובוטל, מה שאין כן תרגולות דבולעתן חיים מבלי הכות אותן קודם'. אך מדברי כמה וכמה מרבתינו הראשונים מוכח דלרבינו תם לא בעינן נמי הכאה בצפרניים, אלא באכילה מחיים לחוד חשיב דורס, ודלא כפירוש הרש"ש. דהנה הטור (ר"ס פב) כתב 'אינו דורס, פירוש אינו אוכל העוף מחיים', הרי מבואר בדבריו דאכילה מחיים לחודא חשיבא דריסה, ולא בעינן נמי הכאה. וכן מבואר מלשון הרא"ש (חולין פ"ג נח) שכתב, 'ופירש רבינו תם שאוכל העוף מחיים ואין ממתין עד שימות'. הרי שלא הזכיר דבעינן הכאה, אלא באכילה מחיים לחוד הוי דורס. וכן כתב הרמב"ן (חולין נט). וזה לשונו 'ורבינו תם ז"ל פירש שהוא האוכל עוף כשהוא חי, ולא הזכיר כלל הכאה. גם הסמ"ק (סי' רח) כתב 'כל הדורס טמא, פירוש שאוכל העוף בעודו חי'. וגם המרדכי (חולין תרלח) כתב 'ורבינו תם מפרש כל עוף הדורס טמא, שאוכל עוף מחיים ואין ממתין לו עד שימות'. וכן כתבו רבינו עובדיה מברסנוורא (חולין פ"ג מ"ו) והגהות מיימוניות (מאכ"א פ"א ה"ט"ז) והאגור (סי' אלף רכב). וכן כתב בספר יראים (סי' סח) וזה לשונו, 'ודורס נקרא שאוכל דבר בעודו חי ואינו ממיתו קודם שיאכלנו'. וכן כתב רבינו יהונתן מלוניל (חולין נט.). גם הנמוקי יוסף (חולין נט.) כתב 'ואינו דורס, שאינו אוכל שום עוף בעודו חי'. וכן כתב באהל מועד (שער אר"ה ד"א נ"ג) 'ורבינו תם אומר שהעוף האוכל עוף

הערות והרחבות

לפניו ויש לו שלשה סימני טהרה בגופו לא יתכן שיהא מעשרים וארבעה עופות הטמאים שמנתה התורה, וכל זה שייך דוקא בעוף רגיל, אבל בעוף שבא מהכלאה אף לדבריהם אפשר שאביו עוף טהור ויש לו שלשה סימני טהרה, ואמו עוף דורס ואין לה שלשה סימני טהרה, וכיון שהרבה וולדות דומים במקצת לאביהם ובמקצת לאמהם, אפשר שהולד הזה קיבל שלשת הסימנים מאביו, וגם קיבל טבע הדריסה מאמו, וממילא בעוף פטם אשר בא מהכלאת כמה מינים, אף לדברי רבי משה רבי יוסף ולדברי הגאונים, אין ראייה משלשת הסימנים שאינו עוף דורס, וממילא אף למהרש"ל אי אישתכח דדריס יש לאסור. וכעין זה כתב הרב חזקיהו יוסף כהן (אור ישראל תמוז תשנ"ט עמ' לט).

ועוד יש לפקפק בעיקר מה שתופס המהרש"ל לדעת רבי משה רבי יוסף, או לדעת הגאונים, אפילו אם נראה שדורס הוא מותר, דהנה כתב בספר יראים (סי' סח) 'אי לא ידעינן אי דריס אי לא דריס, ומשכחין ליה שלשה סימני טהרה אצבע יתרה חופק וקורקבנו נקלי טהור, מחזקינן ליה בחזקת שאינו דורס, עד דחזינן ליה דדריס, דקים להו לרבנן כל מי שיש לו אלו סימני טהרה אינו דורס'. גם הכלבו (סי' קא) כתב בזה הלשון, 'ובעל העטור כתב דכל היכא דאית ליה שלשה סימני טהרה אף על גב דלא ידעינן אי דריס טהור, ואי ידעינן ביה דדריס אף על גב דאית ליה שלשה סימני טהרה אסור'. הרי שדעת היראים והכל בו בשם העיטור, דשלשת סימני טהרה הם ראייה שהוא טהור ואינו דורס, וכעין סברת רבי משה רבי יוסף וסייעתו, ואפילו הכי כתבו בהדיא דאם ראינו שדורס אסור אף שיש לו שלשה סימני טהרה בגופו. והרב ישראל שוורץ (פעמי יעקב ניסן תשס"ה, עמ' צח) כתב ללמוד מלשון היראים 'שהוא שינוי רק בעוף זה, ולא לאסור כל אותו המין'. אך אדרבה מלשון היראים שם (סי' סח) משמע שהוא ממין נשר רק שאין סימניו כנשר כיון שנשתנו עליו סימני בראשית, ואם כן כל בני מינו טמאים הם. ואם כי בדברי היראים שם, דמיייר בעוף אחד ויחיד שבא לפנינו, והוא דורס ויש לו שלשה סימני טהרה, בזה יש מקום לומר שהוא לבדו נשר שנשתנו סימניו, ולא ימצאו אחר כך עוד אחרים כמותו, אלא שאר בני מינו אף סימניהם כנשר, אבל בעוף הפטם שכל העופות מראיתם שווה וכולם באים מאותה הכלאה, לא שייך לומר שאחד הוא נשר שנשתנה מראהו להיות כעוף טהור, והשאר הם עופות טהורים, אלא האחד מוכיח שכל מינו טמא. ועוד העיר בזה לנכון הרב חזקיהו יוסף כהן (פעמי יעקב ניסן תשס"ו, עמ' נא) 'דבמקום שאנו יודעים שסימני הדריסה באו מחמת הרכבה עם מין טמא, בזה ליכא שום דעה בעולם שלא נחשוש מתוך כך גם לגבי כל המין':

קלג) ובתשובה זו באור ישראל הביא עוד סברות להקל בזה, וזה לשון 'לעניות דעתי ברור שאין זו דריסה כלל, כמו אותו תרגול שנסקל על שניקר קדקדו של תינוק (ברכות כז.), ולא אסרו חכמים מחמת זאת את כל מינו כדורסים, כי זו תופעה מצויה שאוכלים בשר חברים לאחר שנפצעו, וכן קרה גם אצלנו כשגידלנו תרגולי חצר בלאדיים ותרגול פיומי עם תרגולות לגהון מטילות וכולי'. והנה מה שהביא מהתרגול שנסקל בירושלים, לא ידעתי מנין לו שלא אסרו אותו מין, ואם מצד שלא ראינו שאסורם, כבר שנינו (נחמ"ס קב) אין לא ראינו ראייה. וגם אפשר שלא הוצרכו לאסור אותו המין, מפני שהיה ממין שידוע היה שהוא טמא, שהרי מצאנו בתלמוד כמה מיני תרגולים טמאים, כמו שהבאתי לעיל (אות כז), ואפשר שהיה מאחד מאותם מינים, או ממין אחר שהיה ידוע שהוא טמא, ולכן לא הוצרכו לאסורו. ומה שהביא ממעשה שאירע בחצירו, הנה כבר נודע כי בדורינו רבו ההכלאות והתערובות, גם עם מינים שאין עליהם מסורת [והוולדות דומים לפעמים לאב ולפעמים לאם ואין מזה ראייה], וממילא אין בתרגולות שלנו בירור גמור לטהרה, ולא נוכל להביא מהם ראייה לטהר תרגול שאנו רואים שהוא דורס, אלא יש לנו לנהוג על פי הדין, וכל תרגול שאנו רואים שהוא דורס יש לאסור [ואם ידוע לנו שכל בני מינו, או בני אותו תת מין, נוצרו באותה הכלאה יש לאסור כולם]:

לפניו ויש לו שלשה סימני טהרה בגופו לא יתכן שיהא מעשרים וארבעה עופות הטמאים שמנתה התורה, וכל זה שייך דוקא בעוף רגיל, אבל בעוף שבא מהכלאה אף לדבריהם אפשר שאביו עוף טהור ויש לו שלשה סימני טהרה, ואמו עוף דורס ואין לה שלשה סימני טהרה, וכיון שהרבה וולדות דומים במקצת לאביהם ובמקצת לאמהם, אפשר שהולד הזה קיבל שלשת הסימנים מאביו, וגם קיבל טבע הדריסה מאמו, וממילא בעוף פטם אשר בא מהכלאת כמה מינים, אף לדברי רבי משה רבי יוסף ולדברי הגאונים, אין ראייה משלשת הסימנים שאינו עוף דורס, וממילא אף למהרש"ל אי אישתכח דדריס יש לאסור. וכעין זה כתב הרב חזקיהו יוסף כהן (אור ישראל תמוז תשנ"ט עמ' לט).

ועוד יש לפקפק בעיקר מה שתופס המהרש"ל לדעת רבי משה רבי יוסף, או לדעת הגאונים, אפילו אם נראה שדורס הוא מותר, דהנה כתב בספר יראים (סי' סח) 'אי לא ידעינן אי דריס אי לא דריס, ומשכחין ליה שלשה סימני טהרה אצבע יתרה חופק וקורקבנו נקלי טהור, מחזקינן ליה בחזקת שאינו דורס, עד דחזינן ליה דדריס, דקים להו לרבנן כל מי שיש לו אלו סימני טהרה אינו דורס'. גם הכלבו (סי' קא) כתב בזה הלשון, 'ובעל העטור כתב דכל היכא דאית ליה שלשה סימני טהרה אף על גב דלא ידעינן אי דריס טהור, ואי ידעינן ביה דדריס אף על גב דאית ליה שלשה סימני טהרה אסור'. הרי שדעת היראים והכל בו בשם העיטור, דשלשת סימני טהרה הם ראייה שהוא טהור ואינו דורס, וכעין סברת רבי משה רבי יוסף וסייעתו, ואפילו הכי כתבו בהדיא דאם ראינו שדורס אסור אף שיש לו שלשה סימני טהרה בגופו. והרב ישראל שוורץ (פעמי יעקב ניסן תשס"ה, עמ' צח) כתב ללמוד מלשון היראים 'שהוא שינוי רק בעוף זה, ולא לאסור כל אותו המין'. אך אדרבה מלשון היראים שם (סי' סח) משמע שהוא ממין נשר רק שאין סימניו כנשר כיון שנשתנו עליו סימני בראשית, ואם כן כל בני מינו טמאים הם. ואם כי בדברי היראים שם, דמיייר בעוף אחד ויחיד שבא לפנינו,

כשהוא חי הוא הנקרא דורס'. וכן כתב הצדה לדרך (מאמר ב' כ"ב פ"ה) וזה לשונו, "חז"ל נתנו ארבעה סימנים, האחד שאינו אוכל העוף מחיים, וזה פירוש אינו דורס'. הרי מבואר מדברי כולם דבאכילה מחיים לחודא תליא מילתא^(קלד), ולא בעינן נמי הכאה כדברי הרש"ש^(קלד). **וכן** כתב בנשמת חיים (ברלין, י"ד סד) ^פדמה שכתב הרש"ש דדוקא שמכה את הבעל חי בצפרניו קודם שיאכלנו, תנאי זה אין מבואר בטור ובכל הראשונים שהביאו דברי רבינו תם^(קלד). **גם** בשו"ת תורת מרדכי (חיו"ד קיז) כתב

הערות והרהבות

רבוותא, אלא עיקרו של דבר האכילה מחיים, שהיא הדבר המורה על הרוע והאכזריות שאינו חושש לצערן של השני רק להנאת כריסו, ומפני זה ציוותה התורה שלא לאכול עוף דורס, וכמו שכתב הרמב"ן (ויקרא י"א יז) 'שעוף דורס התורה הרחיקתהו מפני שדמו מחומם לאכזריותו, ונותן אכזריות בלב'. **ובזה** מתבאר גם לשון הרב המגיד (מאכ"א פ"א ה"ט) שכתב 'ורבינו תם ז"ל [פירש] שהוא דורס את החי ואוכלו חי, וגם הרשב"א כתב בתורת הבית (הארוך כ"ג ש"א, סד). 'ופירוש דורס שדורס ואוכל חי, ולכאורה נראה מדבריהם דתרי מילי ניהו, אלא שאפשר לומר שבאו לפרש הלשון דריסה, שכדי לאוכלו נצרך לדורסו שלא ימלט, מפני שהוא אוכלו כשהוא חי, והכל דבר אחד, שהדריסה מגלה על האכילה מחיים, אמנם עיקר הקפידא היא משום האכילה מחיים, וכמשמעות דברי הטור וכל הראשונים הנוכרים למעלה (ופירוש היש אמורים שהביא הרא"ה (חולין נ"ט) לא אחי בשיטת רבינו תם, דמשמע תם דסמין אפירשא קמא דדורס בצפרניים ומטיל ארס, ורבינו תם בספר הישר (החידושים ס"ח תג) כתב בהדיא דדריסה דכא לא היינו דריסה דטריפות):

קלד ובזכרון יוסף (טארן, דף ל) כתב כעין דברי הרש"ש, והוסיף וכתב, 'ומה שהטור והרא"ש והפרי מגדים ועוד, כותבים לדעת רבינו תם רק אוכל מחיים טמא, דהיינו דורס, הוא מפני שאינם מזכירים רק מה שחידש רבינו תם בפירושו של חיבת "אוכל" המיותר, דהיינו שאוכל מחיים, ובה מראים שמסכימים לדעתו, שבזה ניכר שיטתו, אבל תיבת דורס כדאי קאי, וסומכין על המובן שבדאי צריך להיות דורס מקודם וכו', אבל מקודם מכה בצפרניו^(דומוס ליה כתב בקונטרס כל עוף למינהו עמ' צ"ג, ועמ' צד בהערה). **וקשה** לי בדבריו טובא, חדא דהטור לא בא רק להזכיר מה שפירש רבינו תם בתיבת "אוכל", אלא ספר הטור הוא ספר הלכות ודינים למעשה, וכשלימד לקורא בספרו שעוף דורס טמא, פירש שעוף דורס היינו שאוכל מחיים, ומשמע שהוא מה שמורה למעשה דבאכילה מחיים חשיב דורס, ולא בעי תו מיד^(וגם כמה מהראשונים שהזכירנו למעלה הם ספרי דינים למעשה). **ועוד** קשה לי מה שכתב שהטור בא רק לפרש תיבת ואוכל, שהרי הטור לא הזכיר תחילה כלל תיבת ואוכל, אלא רק תיבת דורס. **ועוד** קשה לי, דלפי דבריו איכא תרתי מילי, דפירוש דורס היינו מכה בצפרניו, ופירוש ואוכל היינו שאוכל מחיים, ואילו הטור כתב דפירוש דורס היינו שאוכל מחיים, ומשמע שהכל דבר אחד. **ועוד** קשה לי מה שכתב בביאור דעת הרא"ש שסומך על המובן מאיליו בדודאי צריך להיות דורס מקודם, ולפי פירושו היינו שמכה בצפרניו, היאך יתכן לומר לדברי הרא"ש דמובן מאיליו שצריך תחילה להכות בצפרניים, הלא כך הוא לשון הרא"ש שם (חולין נ"ח) 'ודורס ואוכל פירש רש"י ז"ל שאחוז בצפרנים ומגביה מן הקרקע מה שאוכל, או דורס עליו שלא ימשך כולו לפיו. ולא נהירא לרבינו תם דאפילו תרגולין לפעמים עושים כן. ופירש רבינו תם שאוכל העוף מחיים ואין ממתין עד שימות'. הנה אחר שהביא שני פירושי רש"י דדורס היינו אחוז בצפרנים ומגביה מה שאוכל, או דורס עליו שלא ימשך אצל פיו, ששני הפירושים הללו אינם הכאה בצפורן מתחילה, היאך יתכן לומר שסמך הרא"ש על המובן דדורס היינו שתחילה מכה בצפרניו, שזה לא נזכר כלל בדבריו שם, אלא אדרבה נזכרו פירושים אחרים, נמצא שאינו דבר המובן מאיליו, ומהשתא אילו היתה דעת הרא"ש כן היה לו לפרש הדבר בהדיא. **ועוד** קצת קשה לי בעיקר מה שתופס הרב דמובן מאיליו שצריך שמתחילה יכה בצפרניו, דהנה מלבד זה שאני הקטן לא נתבאר לי דבר זה מאיליו, אלא אני סבור דמלשון הטור והרא"ש ושאר הראשונים מבואר דלא בעינן נמי הכאה, אף בדברי רבי חיים ברלין בנשמת חיים, אנו רואים שלא נתבאר לו דבר זה מאיליו, ולא זו בלבד, אלא אף אחר שביארו לו כן בהדיא, דחה הדבר ולא קיבלו:

קלד ולענין מה שנתקשה בו הרש"ש, מפני מה אכילת זבובים ורמשים לא חשיבא דריסה, הנה מלשון רבינו תם בספר הישר (חלק החידושים, תג) נראה שהחילוק בזה מצד קטנותם של הזבובים, שכתב שם תחילה, 'דורס ואוכל דקתני, היינו שדורס ואוכל עוף חי כיצא בו או פחות ממנו או יותר ממנו', ובהמשך דבריו כתב 'אבל אכילת זבובים שקצים ורמשים חיים לא חשבין דורס ואוכל, ויש להתבונן בראש לשונו למה הוצרך לומר שאוכל עוף חי כיצא בו או פחות ממנו או יותר ממנו, היה די שיאמר שאוכל עוף חי, ומה צורך יש בשאר אריכות הלשון, אלא משמע דאתא למימר דדוקא באוכל עוף גדול כגודלו, או קרוב לגודלו מעט יותר או מעט פחות, בהא חשיב דורס, ולאפוקי זבובים ורמשים שהם קטנים מאד מהעוף דלא חשיבא דריסה, וכדמסיים בסיפא. **ומעם** החילוק אפשר שהוא מפני שאינו רואה אותו כבעל חי, כשהוא קטן הרבה למולו, ולכן אין באכילה זו מידת אכזריות. ושמא לזה נתכונן הערוך השלחן (פ"ה) שפירש טעם הדבר משום 'שתולעים אינם בכלל בעלי חיים'. **ובשו"ת** משיב שלום (ס"ק קכ) כתב 'דהא דעוף טהור אינו אוכל מחיים, היינו דבר חי שאינו יכול לבלוע משלם, רק לתלוש מעט ולאכול, וזה אינו עושה עוף טהור, רק ממתית תחילה ואחר כך תולש ואוכל. אבל לבלוע בעל חיים קטן כאחד מחיים, עין רואה שהתרגול בולע תולעים או שאר שקצים קטנים חיים'. ולפי דבריו אפשר לבאר הטעם דאם תולש מעט מעט ואוכל, כיון שבכל אכילה ואכילה הוא גורם צער לחי, זה הוא דרך אכזריות, מה שאין כן בבליעה, שבאחת בולעו והוא מת בפעם אחת, ודמי למכהו שימות ואוכלו לאחר מיתה [דלא חשיבא דריסה שהרי אין כאן אכילה מחיים], שמצטער פעם אחת ותו לא:

קלה וכשתבונן דברי התוספות דקאי עלייהו הרש"ש, נמצא שאף מדברי התוספות עצמם מוכח דלא בעינן הכאה, שהרי כך הוא לשון התוספות שם (חולין סא). 'הדורס. פירש בקונטרס שאחוז בצפרניו ומגביה מן הקרקע מה שאוכל. וקשה לרבינו תם דהא אפילו תרגולת עושה כן. ומפרש רבינו תם דורס ואוכל מחיים אינו ממתין לה עד שתמות'. ולולי שהביאו התוספות דברי רש"י, היה שייך לומר דפשיטא להו להתוספות דפירוש דורס היינו מכה בצפרניו, ולא הוצרכו לפרש דבר זה, רק הוסיפו דבעי נמי שיהא מחיים, אבל השתא דהביאו תחילה דרש"י פירש תיבת דורס באופן אחר, דהיינו שאחוז בצפרניו ומגביה, אילו היה רבינו תם מפרש דדורס היינו שמכה, ולולי ההכאה אינו חשוב עוף דורס, היה להם לפרש הדבר בהדיא דדורס היינו לומר שמכה, אלא ודאי דרבינו תם מפרש דעיקר הדבר אינו אלא שאוכל מחיים, ולכן הזכירו רק דבר זה בהדיא. [ועיין עוד בתוספות דבבא קמא (טו) שכתב 'דרס ואכל. פירוש שאוכל מחיים']. **והן** אמת דאף לפירוש רבינו תם בעינן לפרושי לשון דורס דהיינו שנותן רגלו על הטרף, שהרי רבינו תם בספר הישר (חידושים, ס"ח תג) אחר שהביא פירוש לענין דריסה, הוסיף וכתב 'שאינן נראה לי מה שפסק רבינו שלמה לספוקי בדריסה, וגם אין לשון דריסה כפירוש, כלומר דהא דפירש רש"י במשנה דדורס היינו שאחוז המאכל ומגביה, אינו מתיישב עם הלשון דריסה דמשמע דריסת הרגל. אלמא לפירוש רבינו תם לשון דריסה הוא כמשמעו דריסת הרגל. אמנם כיון דאשכחן לכל הנך רבוותא דנקטי בדעת רבינו תם דאכילה מחיים לחודא חשיבא דריסה, צריך לפרש דדרכו של דבר שבאכילת בעל חי בעודו חי צריך האוכל לדריסת הרגל, כדי שלא ינוד או יברח הנאכל, ואילו באכילת בעל חי מת אין צריך לדריסת הרגל, לכן האוכל החי נקרא בלשון חכמים דורס, והאוכל המת נקרא בלשון חכמים טורף, כמבואר בספר הישר שם, אך אין קפידא בדריסת הרגל גופא, דאם כן לא הוה שתקי מינה כל הנך

תחילה לבאר כדברי הרש"ש, ואחר כך כתב "אכן שוב העירני רבי יעקב השואל הנ"ל, דלפי הנראה לא בעינן לשיטת רבינו תם תנאי דדרסה כלל, רק שאוכל מחיים, ולשון דורס ואוכל דקתני, אין הכוונה דבעינן גם כן תנאי דרסה, רק דלשון זה מורה שאוכל תיכף מחיים ואינו ממתין עד שימות. והעתיק מכתב הגאב"ד קהילת בריסק שהסכים כן בפשיטות, ושכן משמע הדברי הפוסקים שלא הזכירו בפירוש דבעינן שידורס גם כן. ושוב התבוננתי וראיתי שכן משמע מלשון הרא"ש שכתב, ופירש רבינו תם שאוכל העוף מחיים ואינו ממתין עד שתמות, ולא הזכיר מזה שדורס. וכן כתב גם כן המרדכי. וגם הטור כתב אינו דורס פירוש אינו אוכל העוף מחיים, וכן כתבו הלבוש ורבינו עובדיה מברטנורא, ולא הזכירו מתנאי הדריסה. וכן מבואר מדברי הבעל המאור. וכן משמע מלשון העיטור (שער ב', הל' שחיטה, דף מג:): שכתב וזה לשונו, דורס הוא שאוכלו חיה ולא ממיתו. עד כאן לשונו. מבואר שהעיקר הוא מה שאוכלו חי ולא בעינן תנאי הדריסה. וכן משמע מלשון האיסור והיתר הארוך (ס' נה, יח) שכתב, דורס ואוכל פירש רבינו תם שאוכל עוף אחר בעוד שהוא חי לשון ארי דורס. עד כאן לשונו. וכן משמע מלשון היראים שכתב, ודורס נקרא שאוכל דבר בעודו חי ואינו ממיתו קודם שיאכלנו. וכן כתב בחידושי הרמב"ן בחולין שם, ורבינו תם ז"ל פירש שהוא אוכל העוף כשהוא חי וכו'. וכן כתב בסמ"ק (ל"ה רז) וסימני עוף טמא, כל הדורס טמא, פירוש שאוכל העוף בעודו חי. עד כאן לשונו. ולא הזכירו מתנאי הדריסה, משמע דזה לחוד שבוֹלַע כשהוא חי הוא סימן טומאה לפירוש רבינו תם.¹

ועוד דהנה כתבו התוספות בחולין (גכ.) בזה הלשון, "אשפרו"ר (פירוש, עוף ששמו אשפרויר בלע"ז) דריס בין לפירוש הקונטרס בין לפירוש רבינו תם, שלוכד העוף ואוכלו מחיים. ונראה כוונתם דבליכידה חשיב דורס גם לרש"י שפירש שאוחזו בצפרניו ומגביהו, או מכח מה שפירש שנותן רגלו עליו שלא ינוד. וגם הרא"ש כתב בתוספותיו (חולין סב:) "חזינן לאשפרויר דדורס בין לפירוש הקונטרס בין לפירוש רבינו תם, שלוכד העוף ואוכלו מחיים". הרי שאינו מכה אותו בצפרנים, אלא לוכדו ואוכלו, וקא חשיב דריסה גם לרבינו תם, ומהא מוכח דלא בעינן לרבינו תם הכאה בצפרנים כמו שרצה לומר הרש"ש².

הערות והרחבות

אבל דריסה דהכא דדורס ואוכל חי. תדע, דזאב אמרינן לעיל (חולין נב) דדריס להטיל ארס, ובבבא קמא אמרינן פרק כיצד הרגל דלא דריס ואכיל אלא טורף ואוכל. ותו אמרינן בבבא מציעא רועה שהניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ואיר דורס, כלומר טורף ואוכל. והנה אי נימא דדריסה דהכא היינו נמי נעיצת צפרניים כדריסה דטריפות, למה כתב רבינו תם דזאב אינו דורס ואוכל אלא טורף ואוכל, הלא דורס הוא, כמו שהביא לפני כן שהזאב בפועל דורס להטיל ארס, [ותו דאי נימא דבתיבת "אוכל" קא מפרש רבינו תם דהיינו אכילה מחיים, אם כן דוקא תיבת "אוכל" לא שייכא גבי זאב, שהרי אינו אוכל מחיים, ולמה כתב רבינו תם גבי זאב דטורף "אוכל", היה לו לומר איפכא דדורס ואינו אוכל עד שימות], אלא משמע שביאור תיבת דורס גופא, היינו לומר שמפני שהוא חי נותן רגלו עליו שלא ינוד או יברח כשיאכלנו, לאפוקי מטורף דהיינו שממיתו לאוכלו ואין צריך לתת רגלו עליו, ולפי זה שפיר אמרינן דזאב אינו דורס ואוכל, אלא טורף ואוכל. וזה הוא אשר כתב רבינו תם בהדיא דדריסה דדיני טריפות אינה כדריסה דהכא (ומה שהביאו התוספות (חולין סא) בפירוש רבינו תם מימרא דמה ארי דורס ואוכל אף עם הארץ מכה ובוֹעַל, דריסה זו לאו הכאה בצפרנים, אלא כיון שהוא חי דורס עליו שלא ינוד ואוכל, וממלא תאוותו מן האחר בעוד שהאחר מצטער מנשיכותיו, ואינו ממתין עד שימות ולא יצטער, כעם הארץ הממלא תאוותו בעוד אשתו מצטערת שלא פייסה תחילה מהאוחזיו). ומה שהוסיף וכתב שם 'שבִּלְשׁוֹן המִשְׁנָה לא נִזְכַּר עֵינִי הָאֵכִילָה', הנה לפי המבואר, דריסת הרגל גופא לאחוזו שלא ינוד, היא המלמדת שבא לאכול חי, ומה ששנה רבי במשנה בלשון קצרה, פירש רבן גמליאל בברייתא יותר דדורס ואוכל. **ובדבר** ראייתו השלישית, כבר נתבאר דהדריסה היא מנוף הענין, דמפני שאוכל מחיים דורס עליו שלא ינוד. ומאידך לא נוכל לומר דפירוש תיבת דורס היא נעיצה, ופירוש תיבת ואוכל היינו מחיים, כמו שביארתי בענין הראיה השני, וכמו שביארתי לעיל (הערה קלז), וכמו שהבאתי למעלה דמדברי כמה ראשונים, וגם מדברי התוספות עצמם במקום אחר, מבואר דלא בעינן נעיצת צפרניים. **ולענין** הראיה הרביעית, לעניות דעתי אין מזה ראיה מוכחת, שהרי על דרך הכלל עוף האוכל מחיים, נצרך הוא לדריסת הרגל לאחוזו הטרף שלא ינוד ושלא

קלז) ובקונטרס כל עוף למינהו שם (עמ' צא) כתב להביא ראיה דבעינן נמי לרבינו תם נעיצת צפרניים, 'שהרי שם דרוסה בהלכות טריפות אינו אלא בדריסה על ידי ציפורן שברגל, ולא בשן כמפורש בחולין (גכ.), ואם כן בודאי הוא הדין לענין שם דורס לגבי העופות הטמאים דמייירי שהם דורסים בצפרניהם ולא בפיהם'. **אך** הנה כן הוא לשון רבינו תם עצמו בספר הישר (והיחידשים, סי' תנ) 'דורס ואוכל דקתני, היינו שדורס ואוכל עוף חי וכו'. והא דאמרינן בפירקין (חולין גכ) דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס, אינה כדריסה דהכא, דריסה דהתם להטיל ארס, וכן כל עופות טמאין יש להן ארס וזיהרא, אבל דריסה דהכא דדורס ואוכל חי. הרי שרבינו תם מחלק בהדיא בין דריסה דהכא, לבין דריסה של דיני טריפות, שאין זו אותה דריסה. ועוד שכבר נתבאר למעלה דכמה וכמה מהראשונים כתבו גבי דריסה דהכא, דדריסה היינו אכילה מחיים, ולא הזכירו דבעינן נמי נעיצת צפרניים. ועוד נתבאר בדברי התוספות דבליכידה ואכילה איכא דריסה לרבינו תם אף דליכא נעיצת צפרניים, כמבואר למעלה. **ובהמשך** דבריו בקונטרס שם (עמ' צד) כתב להביא שבע ראיות דאף לרבינו תם בעינן נעיצת צפרניים תחילה. ומפני שיש בדבר אריכות גדולה להביא כל דבריו, ולהשיב עליהם, הלכך הרוצה יראה דבריו שם, ואכתוב אני רק מה שנראה לעניות דעתי להשיב על דבריו. לענין הראיה הראשונה, לעניות דעתי אין מזה הכרח, דכיון שבא ללמד דדריסה דהכא היינו אכילה מחיים, עדיפא ליה טפי להזכיר הלשון דורס ואוכל המוזכר בברייתא, שכבר מתבאר מלשון זה דבעינן אכילה, ואינו צריך להוסיף על זה אלא דהאכילה תהא מחיים (גם אפשר דכיון דבעי תהם לאיתווי ראה מההיא דארי דורס ואוכל, כדלהלן, הלכך עדיפא ליה טפי לישנא דברייתא דדורס ואוכל, דדמי טפי). **ולענין** הראיה השנית, הנה מבואר מלשונם שהבין דהא דארי דורס, היינו נועץ צפרניו, אמנם לא כן מתבאר מתוך דברי רבינו תם בספר הישר שם, שכתב שם בזה הלשון, 'נץ דקרא (כלומר נץ שהוזכר במקרא בין העופות הטמאים) לא דריס. והא דאמרינן בפירקין (חולין מב) דרוסת הנץ בעוף הדק (כלומר, אלאה הנץ דורס), אינה כדריסה דהכא, דריסה דהתם להטיל ארס (פירוש, הטלת הארס נעשית בנעיצת הצפרנים. רש"י בחולין מב), וכן כל עופות טמאין יש להן ארס וזיהרא,

אם נוכל להקל נוצד זה שתרנגולים אוכלים בשר

לא עוד כתב בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' צז) שאין כל חדש תחת השמש, שכן היה מנהג התרנגולים לעולמים, לאכול כל דבר ואפילו בשר [עין ב"ק עט: וברש"י שם]. אך איני רואה בזה טעם להקל, דאכילת בשר גופא, כגון אם אוכל בשר נבילה, לא שמענו דחשיבא דריסה, וממילא לית בה גריעותא, אלא דוקא אכילה מחיים חשיבא דריסה לרבינו תם, ומהשתא מה שהיו התרנגולים בזמן התלמוד מנקרים בשר באשפות, אין בדבר שום גריעותא, אבל תרנגולי פטם דידן שהם אוכלים מחיים, הא חשיבא דריסה לרבינו תם.

אם נוכל להקל נוצד זה שאינם דורסים בקביעות אלא לעוף פצוע

לב עוד כתב שם שאינם מנקרים חבריהם באופן קבוע, אלא דוקא לעוף גוסס או מדמם וכיוצא בזה ולא לבריאים. ובפרט שהם נתונים בצער ובכליאה ושאר תנאים רעים כנגד טבעם כידוע, ואין להביא ראיה מהם. ונבוא לברר דבריו לפרטיהם. מה שכתב דאינם מנקרים חבריהם באופן קבוע, הנה כבר הביא הבית יוסף (פב בענין ס"ב) שכתב המרדכי בשם מהר"ם, 'נהי דלא חזינן דדריס, דילמא לאחר מכן ידרוס, דעוף הדורס לאו כל שעה הוא דורס'. וגם הרשב"א כתב במשמרת הבית (ב"ג ש"א, סד:): 'דאיכא דלא דריס מיד, אף על פי שהוא עוף הדורס, כתרגולתא דאגמא דנהגו בה היתר ולאחר זמן ראו אותה דורסת'. גם בפסקי הרי"ד (חולין ס.) כתב 'אף על גב דחזינן ליה דלא דריס ואכיל, וכל עוף טמא דורס ואוכל, אין זה סימן מובהק לסמוך עליו, דחיישינן דילמא למחר וליומא אחרא יבוא לידרוס, כי ההיא תרגולתא דאגמא שהיו מוחזקין בה בחזקת טהרה, ולבסוף חזיה דדרסה ואכלה'. ומדברי כולם נלמד דאפילו עוף שאינו דורס בקביעות, אלא לעיתים רחוקות, חשיב עוף דורס וטמא הוא. וכן נראה מדברי הרמב"ן (חולין סב.) שכתב 'דאין אדם יכול לעמוד על העוף שלא יהא דורס אלא בבקאות גדולה בו ובכל מיניו, ואילו דוקא עוף הדורס בקביעות היה נאסר, אם כן למאי בעי בקאות גדולה, אלא משמע דאף כשידרוס לעיתים רחוקות הוא נאסר, ולהא בעי בקאות גדולה. גם ממה שהבאתי לעיל (אות כט) שכתבו הרשב"א והר"ן והמאירי והרי"ד, דעוף טהור לעולם אינו דורס, מתבאר דעוף הדורס לעיתים רחוקות נמי טמא הוא. ומה שכתב שהם מנקרים דוקא לעוף גוסס או מדמם, מאי מהני לן, הלא פירש רבינו תם דבאכילה מחיים הוא דורס, והרי גוסס או מדמם נמי חי הוא, ואיכא אכילה מחיים. ועוד שהרי כך הוא לשון הרא"ש (חולין פ"ג נח) 'ופירש רבינו תם שאוכל העוף מחיים ואין ממתין עד שימות', ומהלשון ואין ממתין עד שימות, משמע שהוא פצוע או גוסס ונוטה למות, ואפילו הכי כיון שאוכלו מחיים חשיב דורס. ועוד דכיון דאסרה התורה עוף דורס מפני הרוע והאכזריות שבו, אשר יתנו אותותיהם בנפש האדם שיאכלנו, להטביע בו טבע אכזריות, כמו שכתב הרמב"ן (ויקרא יא יג), אם כן אדרבה בעוף שהוא פצוע יותר היה ראוי לחמול עליו ויותר ניכר הרוע באכילתו מחיים, ואין צד להקל בו יותר. ועוד שמדברי הרשב"א ושאר הראשונים שכתבו שעוף טהור לעולם אינו דורס, מבואר דאינו דורס אפילו מי שהוא פצוע או גוסס. ומה שכתב שהם נתונים בצער ובכליאה ובתנאים רעים, הא נמי לא

הערות והרחבות

לעקור ענין הדריסה ממשמעותו, הנה רבינו תם עצמו פירש שם דבר זה בהדיא, דכיון דהנץ דורס לענין טריפות, ואינו דורס לענין סימני טומאת העופות, וכן הזאב דורס לענין טריפות, ואינו קרוי דורס ואוכל אלא טורף ואוכל, אלמא דריסה דידן לאו היינו דריסה דדיני טריפות. ומה שרצה לומר דכוונת רבינו תם דריסה דהכא כדריסה דדיני טריפות אלא דלא סגי בהא ובעי נמי אכילה מחיים, לא משמע כן מפשט הלשון שכתב רבינו תם שם 'אינה כדריסה דהכא'. ועוד שכבר נתבאר למעלה מדברי כמה ראשונים ומדברי התוספות עצמם במקום אחר דלא בעינן נעיצת צפרניים. ומה שכתב בראיה השביעית 'דאי אפשר לומר דבשקצים ורמשים לא חשיבא דריסה מפני קטנותם, שהרי יש שרצים גדולים מעופות קטנים', לעניות דעתי סמך רבינו תם אהא דפירש ברישא דבעינן שיהא קרוב לגדול, ובסיפא הזכיר זבובים בסמיכות לשקצים ורמשים, וממילא משמע דמיייר בשקצים ורמשים שהם קטנים הרבה ביחס לעוף

(ומדברי הלבוש שהביא שם אין ראיה דבעינן נעיצת צפרניים, ואף דברוב הפעמים באכילה מחיים בעי דריסת רגל,

אין סימן הטומאה תלוי בזה).

יברח [אלא אם כן הוא פצוע הרבה או חולה ונוטה למות], ומפני כך אכילה מחיים נקראת דריסה, ועופות הדורסים נתן להם הבורא כלי מלאכתם, והיינו רגל בעלת אצבעות שיוכלו לאחוז הטרף בחזקה, ואילו כך רגל כשל אוזו אינה ראויה לזה, וממילא מוכח מזה שאינו עוף דורס, אמנם אף שאכילה מחיים על דרך הכלל נצרכת לדריסת הרגל, ומשום הכי מיקריא דריסה, מכל מקום אין עיקר הקפיידא על דריסת הרגל גופא, אלא על האכילה מחיים, שהיא המורה על טבע הרוע והאכזריות שמחמתם עוף זה אסור באכילה. ובענין הראיה החמישית, לעניות דעתי הוקשה לרבינו תם דלשון דריסה משמע דריסת רגל, ובשלמא בדריסה דדיני טריפות אתי שפיר דנמיח רגלו על הטרף ונועץ בו צפרניו, וכיון שנעשה בדרך דריסת רגל מיקרי דריסה, אבל מה שפירש רש"י שאחוז בצפרניו ומגביה מה שאוכל, אם כן הוא אוזו המאכל באורי זה אינו דריסת רגל. ולפירוש רבינו תם דריסה היינו אכילה מחיים, ומיקריא דריסה כיון שבאכילה מחיים נצרך לדריסת רגל על הטרף שלא ינוד או יברח כיון שעדיין הוא חי. ובענין הראיה הששית, מה שתמה למה הרחיק רבינו תם

מהני, שהרי כתבו הרשב"א והר"ן והמאירי והרי"ד (הובאו לעיל אות כט) דעוף טהור לעולם אינו דורס, [והמאירי שם הוסיף שאי אפשר לטהור בדריסה], וממילא עוף שאנו רואים שהוא דורס כאשר הוא נתון בצער, מוכח דאינו עוף טהור.

אם יש צד להקל מחמת שהם רעבים מאוד

(לג) ובשו"ת מנחת דוד (ח"ו סי' עח) כתב לתת טעם להתיר הדבר [אמנם כתב בראש דבריו שאינו מורה כן למעשה], וזה לשונו, "שמעתי ממומחה אחד שהמזון שנותנים להם לאכול הרבה כדי שיגדלו מהר למוכרם, אותה המזון מביאם לידי שיעון של תאוות אכילה, ועל ידי זה עושין הרבה דברים שגועון כשהם רעבים". גם בעל השיחת חולין (אור ישראל, ניסן תשפ"ג) כתב להליץ בעדם "שהם רעבים מאוד ומחפשים מה להשביע את רעבונם". אך לעניות דעתי אין צד קולא בזה שהם רעבים הרבה, דהלא כל עוף הדורס, אינו דורס כשהוא שבע, אלא כשהוא רעב, ופעמים שזמן רב לא מצא טרף והוא רעב הרבה, ואם כן איזה צד קולא יש בדורס כשהוא רעב הרבה^{קל"ח}. ועוד שכבר הזכרתי לעיל (אות כט) שכתבו הרשב"א והר"ן והמאירי והרי"ד שעוף טהור לעולם אינו דורס, וממילא אם היה עוף זה טהור אפילו כשהוא רעב הרבה מאוד לא היה דורס^{קל"ט}.

הערות והרהבות

מספק. לא נתברר אצלי לאיזה ספק נתכוון, דהרי לפנינו אכילה מחיים דחשיבא דריסה לרבינו תם. ואם כוונתו לספק מחלוקת הראשונים מה היא דריסה, מלבד מה שהבאתי למעלה (אות כז) דאפשר דלכולי עלמא נאסר באכילה מחיים, בלא הכי כבר נתבאר לעיל (אות כז) שהסכימו הפוסקים להחמיר ככל פירושי הדריסה, ולא הקלו בדבר מחמת הספק. ולענין עיקר דבריו דבהמה שנשחטה בחזקת היתר עומדת, כבר הבאתי באריכות לעיל (הערה קכד) דהא דאמרין (חולין ט) נשחטה בחזקת היתר עומדת עד שיוודע לך במה נטרפה, היינו לענין טריפות, וכדמסיים "עד שיוודע לך במה נטרפה", ומשום דרוב בהמות אינן טריפות, אבל לא שרין כל ספק איסור תורה שיש לנו בבהמה שנשחטה. ועוד דהכא לא נשחטה, אלא אנו שוחטים כדי לאכול. ועוד דהכא בשחיטה גופא לא היתה בחזקת היתר, שהרי מקודם השחיטה אית בה ריעותא שהיא עוף דורס לפירוש רבינו תם, ומעולם לא היתה בחזקת היתר. עוד הביא בסוף התשובה שם שמחבר אחד כתב 'דמהות סימן הדריסה בעינן שיהיה בזו הפעולה כוונה להרוג לשם רציחה וכו', דבאותו שעה שהוא רעב למאכלו אין זה דרוס, ולפי מציאות לגבי עוף הנושך בבשר תרגול אחר בעודם חיים, דאין זה מעשה אכזריות, אלא רצון אכילה, ודוקא אם יש לו טבע אכזרי של הריגה זה מקרא דורס'. וכעין זה כתב בשו"ת אבני חן (ח"ב עמ' פא). אך אין נראה כן מדברי רבותני הראשונים, שהרי כתב הרא"ש (חולין פ"ג נח) 'ופירש רבינו תם שאוכל העוף מחיים ואין ממתין עד שימות'. וגם הרמב"ן (חולין נט) כתב 'ורבינו תם ז"ל פירש שהוא האוכל עוף כשהוא חי', גם הסמ"ק (סי' רז) כתב 'כל הדורס טמא, פירוש שאוכל העוף בעודו חי'. וכעין זה כתבו המרדכי (חולין תרלח) ורבינו עובדיה מברטנורא (חולין פ"ג מ"ו) והגהות מיימוניות (מאכ"א פ"א ה"ז) והאגור (סי' אלף רכב). גם בספר יראים (סי' סח) כתב 'דורס נקרא שאוכל דבר בעודו חי ואינו ממתין קודם שיאכלנו'. וכן כתב רבינו יהונתן מלוניל (חולין נט). וכעין זה כתבו הטור (רי"ס פכ) והנמוקי יוסף (חולין נט). גם באהל מועד (שער אוה"ר ד"א י"ג) כתב 'ורבינו תם אומר שהעוף האוכל עוף כשהוא חי הוא הנקרא דורס'. וכעין זה כתב בצדה לדרך (מאמר ב' כ"ב פ"ז). ומדברי כולם מובאר דאף שעושה כן לרצון אכילה, כיון שעושה כן מחיים, ולא אכפת לו מזה שבאכילתו הוא מצער את חבירו החי שכואב מכך שמנקר בבשרו, אלא רק תאוות אכילתו עומדת לנגד עיניו, זו היא אכזריות גמורה, ואדם האוכל מעוף זה יוטבע בליבו אכזריות זו שיחפץ למלאת תאוותו אפילו במקום שגורם על ידי כך צער לאחרים ולא יחוש עליהם, וכמו שכתב הרמב"ן (ויקרא יא יג) שעוף דורס נותן אכזריות בלב מי שיאכלנו.

והנה חכם אחד אשר יקרא בשם ינון מלאכי, פרסם גליון אחד וכתב בו, 'ואני ראתי את הסרטונים הללו, והם רק מוצצים דם של אחד מהם, ולכולי עלמא אינם דורסים, ועל טענות הללו נאמר חכמים הזהור בדבריהם'. אך דבריו אינם

קלח) ועוד שמדברי הראשונים שהבאתי לעיל (הערה קכט) גבי עובדא דתרגולאטא דאגמא, מובאר שלא היתה הדריסה מצויה בעוף זה תדיר, אלא לעיתים רחוקות, עיין שם. ומסתבר הדבר דאותם העיתים הם כאשר לא מצא מזון אחר, מזה זמן רב, עד שהגדיל רעבונו, ואז הוא דורס, וחזין התם דמחמת כן אסרו המין כולו, ולא אמרו דאותו שדרס הוא מקרה רחוק שעשה כן בגדל רעבונו ואין מזה ראייה לאסור: קל"ט) עוד כתב במנחת דוד שם, 'הנה הייתי כמה וכמה פעמים בחווה שגידל עופות לאלפים, שהביאו לשם בכל שבוע אלפי תרגולים קטנים, ונתנו להם מאכלים שעל ידי זה יגדלו מהר, ומוכרים אותם בעוד איזה שבועות, והיה שם כאמור אלפי תרגולים, ונתנו להם לאכול די והותר, ומעולם לא ראיתי שידרוס זה את זה'. וגם אני שאלתי לבעל עסק של לולי עופות פטם אם ראה פעם שאוכלים זה את זה, והשיב לי שלא ראה כדבר הזה. אמנם לא מהני לן הא, שהרי אפילו אם ראינו אלפי אלפים עופות ממין אחד ולא ראינו שדורסים, ואחר כך ראינו אחד ממין זה שדורס פעם אחת, יש לנו לאסור כל אותו המין, כמו שנתבאר לעיל (אות כט). ועוד דעופות הללו הנמצאים בלולי הפיטום מעיקרם אין להם צורך בדריסה כלל, שהרי מביאים לפניהם אוכל רב בשפע גדול שיאכלו ככל יכלתם כדי שיתרבה משקלם ויהא מהם רווח גדול, ולכן לעולם לא יאה להם בלולי הפיטום צורך לאכול חבריהם מחיים. וממילא אף מה שהביא עוד המנחת דוד שם 'שהרב קליין היה מגדל בחצירו תרגולים, ומעולם לא ראה שאכלו את בשר התרגול', והביא שם עוד 'שגם הרב ברגשטיין לא ראה שאכלו מתרגול, רק שנשכו אותו', הא נמי לא מהני אחר שיש כמה עדויות שהם אוכלים מחיים, ודי בזה לאסור כל אותו המין. ומה שכתב תוך לשונו שם 'שמעולם לא ראה שדורס ולוקח לפיו חתיכת בשר', נראה קצת מלשונו שטופס דבניקור כדרך אכילת התרגולים לא חשיב דריסה, אלא אם תולשים חתיכות גדולות של בשר. ואם זו היא כוונתו, אין דבריו נשמעים, דרבינו תם אכילה מחיים קאמר, ודרך אכילת התרגולים בניקור חתיכות קטנות, וממילא אכילה מחיים חשיבא. ומה שכתב עוד שם 'דאין מחזיקין איסור ממקום למקום, ואם כן אי אפשר לחשוש מה שנושך לסימן שהוא דורס'. הנה בצילומי הידיא הנזכרים נראה בבירור שמנקרים כדרך אכילת התרגולים תמיד, ואם כן הרי לפנינו אכילה מחיים, ואינו ענין להחזיק איסור ממקום למקום. גם בעל שו"ת וישב משה כתב (בהסכמתו לקונ' העוף בהלכה ובמצאיות) 'אחרים מכחישים זאת, שרק מנקרים זה בזה, והרואה התמונות בלי עין משוחדת, אומר שנוטה הרבה יותר שאוכלים בשר חי'. עוד כתב במנחת דוד, 'שאמר רב גדול אחד, שאינו רוצה לראות את התמונות, רק רוצה לשמוע מעדות מה שראו, ואי אפשר לדון על פי תורה שום הלכה על ידי תמונה'. אך כבר נתבאר למעלה (אות כט) שיש בפנינו כמה עדויות ראייה על זה. ומה שכתב עוד שם 'דבהמה שנשחטה בחזקת היתר עומדת, ולא תאסרנה

בעיית הכשרות השלישית מצד סימן הטומאה בביצים

הביצים הנמכרים בחנויות, אינם מתרנגול פטם, אלא מתרנגול לגהורן, וביצי הפטם אינם חשופים למראה עיני רוב הציבור

לד) ויש עוד טעם לאסור העופות מצד ביציהם. אמנם תחילה חשוב להדגיש כי הביצים הנמכרים בחנויות, אינם הביצים של העוף פטם אשר הוא נשחט ונמכר למאכל, אלא הביצים הם מתרנגול אחר, הנקרא לגהורן, אשר היתה לו מסורת טהרה משכבר הימים, וכל העיסוק בקונטרס זה אינו נוגע לעוף לגהורן אשר ממנו מופקים הביצים לאכילה. **וישנם** רבים הסבורים כי המציאות היום היא כפי שיהיה בעבר, שהיו מגדלים מין תרנגול אחד, מביציו היו אוכלים וממנו היו שוחטים, אך בזמנינו אין הדבר כן אלא משתמשים בתרנגול לגהורן להטלת ביצים, כיון שתרגול זה מרבה להטיל ביצים יותר משאר התרנגולות, אבל אינו טוב כל כך למאכל כיון שבשרו מועט, ואף אותו המעט קשה הוא, ולכך שוחטים למאכל את תרנגולי הפטם אשר הם מפוטמים בבשר רב והבשר רך ועוד כמה מעלות כפי אשר השיגה יד אומות העולם על ידי הרכבת כמה מינים. **וכן** כתב הרב אריאל בוקוולד בקונטרס "מן השורש" (ניסן תשס"ו) היוצא לאור על ידי בד"ץ שארית ישראל, כי העופות לאכילה הם מתרנגול פטם, ואילו הביצים לאכילה הם מתרנגול לגהורן. וכן כתב בשו"ת אבני חן (ח"ג, מילואי אבן עמ' לו). וכעין זה כתב בהוראה ברורה (ס' פב, דף ר"ע"א). והוא דבר ברור וידוע אצל העוסקים בתחום העופות, ויכול כל אדם לאמת הדבר, כגון אצל בעלי לולי המטילות. **ומזה** כתב כן הביצים של עופות הפטם הנאכלים, אינם חשופים למראה עיני הציבור, אלא הם נמצאים במדגרות אשר מזמינים את הביצים מחוצה לארץ, ומגדלים מהם שלשה דורות, ואפרוחי הדור השלישי נמכרים לבעלי לולי הפטמים, לגדלם עד לשחיטה.

בביצי הפטם ישנה שכיחות של ביצים כד וכד שלא ניכר לעין שום הפרש בין הצדדים

לה) והנה הרב משה שאול קליין כתב במכתב (נדפס בקונטרס דעת תורה ופסק הלכה בענין העוף פטם) "שלחתי כמה פעמים אנשים נאמנים,

הערות והרהבות

לכשר, וכן עוף טוֹךְ ענטבלש שנמצא בקרבו נחשים חיים והוחזקו בוורמיוזא לכשרים, וידוע שמעוזה הדת באשכנז היתה עיר וורמיוזא, ומוזה דאין הלכה כרבינו תם בגדר דורס'. **והנה** מה שכתב תחילה דלא חשיב דורס כיון שאין אחוזה הטרף בידים, אמנם לשיטת רש"י והרמב"ם דריסה היינו שנותן רגלו על מה שאוכל, אך לרבינו תם אכילה מחיים חשיבא דריסה, וכבר נתבאר לעיל (אות כו) שהיא דעת רוב הראשונים, וגם נתבאר שם דנקטינן לחומרא ככולהו פירושי, ועוד נתבאר (אות כז) דאפשר שאף הרמב"ם ורש"י מודו לרבינו תם. **ומה** שכתב עוד שאינם מנקרים לצורך אכילה אלא למריבה. הנה כאשר תרגולים מנקרים בדרך ריב ומלחמה, אכן לא חשיבא דריסה, אבל בצילומי הוידאו הנוכרים למעלה, ניכר בבירור שאין כאן שום מזה ומריבה, אלא התרגול הפצוע יושב לארץ וכמה תרגולים עומדים סביבו רגועים ושלווים ומנקרים בפצעה ברצף, וניכר שאין כאן כלל מריבה, אלא אכילה גמורה מחיים. **ומה** שכתב עוד שאף אם אוכלים הוא גדר מקרה, כבר נתבאר למעלה (אות כט) דעוף טהור אינו דורס לעולם, ואם אנו רואים עוף שדורס פעם אחת, אוסרים כל אותו המין, ולא אמרנו מקרה הוא. **ומה** שהביא דאכילת תולעים ואפרוחים לא חשיבא דריסה, ורצה ללמוד מזה דאין הלכה כרבינו תם, איני רואה בזה שום סתירה לדברי רבינו תם, שהרי פירש רבינו תם בספר הישר (ס"ה תת) 'ודורס ואוכל דקתני היינו שדורס ואוכל עוף חי כיצא בו, או פחות ממנו או יותר ממנו, וכו', אבל אכילת זבובים שקצים ורמשים חיים לא חשבתו דורס ואוכל, ונראה מדבריו דדוקא בדורס עוף אשר הוא קרוב לגודלו, פחות או יותר, חשיבא דריסה, אבל בעלי חיים שקטנים הרבה ממנו, לא חשיבא דריסה. וממילא תולעים, וכן אפרוחים שנבלעים כאחד, קטנים הם הרבה כנגד העוף, ולא שמענו דהוי דריסה לרבינו תם. ואף הנחשים שהזכיר שם, כיון דבולעים שלמים חיים, משמע שהנחש קטן הרבה כנגד העוף, וממילא אין כאן סתירה לדברי רבינו תם. ומכל מקום כבר נתבאר לעיל (אות כז) דהסכמת הפוסקים לחוש לכל פירושי הדריסה, וכל שכן לפירוש רבינו תם דרובא דקמאי קיימי בשיטתיה:

מתיישבים, שכל המכיר בתרגולים, יודע להבחין אצלם בין אכילה של דברים יבשים, לבין שתיית נוזלים, כי באכילה הם מנקרים ניקור אחר ניקור ברצף, בלא צורך להגביה הראש בין ניקור לניקור, ואילו בשתיית נוזלים בכל פעם שנותנים פיהם במשקים, מיד הם מגביהים ראשם כלפי מעלה כדי שירדו המשקים לגרונם. ואילו היה האמת כדבריו שהיו מוצצים דם, אם כן היו צריכים להגביה ראשם אחר כל פעם שמוצצים דם כדי שיוזב לגרונם, ואנו רואים בצילומי הוידאו הללו כי הם מנקרים ברצף ניקור אחר ניקור, וממילא מבואר שהם אוכלים ולא מוצצים דם. **ועוד** דעיקר מה שכתב שהם מוצצים דם אינו מתיישב, שהרי אמרו בחולין (סב. וע"ה) כל העופות פוסלין מי חטאת, חוץ מן היונה מפני שמוצצת. ופירש רש"י 'פוסלין מי חטאת, אם שתו מהן מפני שאין מוצצין אלא מגביהין פיהן לאחר שקולטות את המים והמים נופלים מפיהם והרי הן כמי שנעשית בהם מלאכה דקיימא לן במסכת גיטין שהמלאכה פוסלת. חוץ מן היונה מפני שמוצצת, ובאלו הנותרים לא נעשה מלאכה'. הרי מבואר בתלמוד שדוקא היונה מוצצת משקין, אבל שאר כל העופות אינם מוצצים, אלא מלקטים במקור ומגביהין פיהם שיוזבו המים לגרונם. ומהשתא ודאי לא שייך לומר שהתרגולים מוצצים דם, דלא שייכא בהו מציצה, וגם ליקוט דם ליכא הכא, דאם כן היו מגביהים פיהם אחר כל ליקוט, אלא אכילה איכא הכא, וכיון דהיא אכילה מחיים, היינו דריסה לפירוש רבינו תם וסיעתו.

והרב יחזקאל סלומון (אור ישראל ניסן תשס"ד, עמ' קמא) כתב לענין התרגולות העומדות להטלת ביצים, 'שתרגולות המנקרות בגוף החיים, עדיין אין זה גדר דורס, כיון שאינם אחוזה הטרף בידיהם כדרך הדורסים (וכמו שכתב רש"י חולין ב"ט ובפירוש המשניות להרמב"ם). ועוד שאין עיקר אכילתם באופן זה, ומה שמנקרים אין זה לצורך אכילה אלא שטבעם לריב ולנקר זה בזה, ואף אם יאכלו הוא גדר מקרה. ואפילו כשאוכלים ומנקרים תולעים חיים בפיהם עדיין אינם נעשים דורסים בשל כך, עיין בשו"ת מהרי"ב רוינא סימן קמ"ה וקמ"ו גבי עוף שוואץ האוכל אפרוחים חיים ומכל מקום נחשב

להביא לי ביצים מלולים של תרנגולים הנקראים פטם, והביצים נלקחו באופן טבעי בלי מיון, וראיתי שצורת הביצים אינם כצורת ביצים של תרנגולים שאנו רגילים בהם שראשם אחד חד (כלומר, יותר צר ומחודד) וראשם אחד כד (כלומר יותר עגול), אלא הם נוטים בצורתם להיות כד כד, ולפחות הרבה מהם הם כך, וגם מצוי מאד כאלו שהם ממש כד כד¹. והוסיף הרב שם בסוף המכתב, שהביצים הנמכרים בחניות כיום הם מעוף אחר הנקרא לגהורן, ודבריו הנזכרים אמורים דוקא על העוף פטם שנמכר לאכילה. גם הרב אריאל בוקוולד (מן השרש, תשס"ו) כתב "שבביצי הפטם קיימת שיחות של כד מכאן וכד מכאן, דבר שמפריע למדגרות". גם בקונטרס מסורת טהרת עופות (עמ' ס) כתב "בשעה שעורר בעל השבט הלוי על ענין מסורת העופות, בדקנו בביצים שמולידים את הפטמים הנאכלים, ונמצא הרבה ביצים שהם כד או חד חד, ואמרו אז הגנטיקאים שזה מפריע להם מאד בהדגרה, כי צריך לדעת איזה צד הוא הכד והחד כדי להדגיר בצורה נכונה, שאם לא, אזי אחוזי בקיעת האפרוחים יורדים. ויש שתי אחוז שאפילו העובדים המיומנים של המדגרה לא מצליחים להבחין בין שתי הצדדים, ובתי החרושת מנסים כל זמן להתגבר על בעיה זו". וכן השיח באזני הרב אמתי בן דוד, בעל השיחת חולין, שהביאו בפניו שני תבניות ביצים מהמדגרות של עופות הפטם, והיו בהם ביצים שבהסתכלות והתבוננות לא נראה לעין שום הבדל בין הצדדים (ובעין זה כתב הרב באור ישראל, ניסן תשפ"ג. ולענין שאר דבריו בזה ראה להלן אות מד)².

מבואר בתלמוד שביצה כד וכד ודאי באה מעוף טמא

(ל) והנה בחולין (סג:) איתא, תנו רבנן לוקחין ביצים מן הגוים בכל מקום. ודילמא דעוף טמא נינהו. אמר אבוה דשמואל באומר של עוף פלוני טהור (פירוש, ובדבר שאנו יכולין לבדוק ולהביא ביצי אותו עוף לראות אם דומים לאלו, אינו משקר). ולימא של עוף טהור (למה צריך שיאמר של עוף פלוני טהור, יהא די שיאמר של עוף טהור), אי הכי אית ליה לאישתמוטי (יוכל המוכר להשתמש ולומר, של עוף אחר אמרתי לך, שאי אתה מכיר, והוא טהור). ולבדוק בסימנין דתניא אלו הן סימני ביצים, ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה, שני ראשיה כדן, או שני ראשיה חדין, טמאין. אמר רבי זירא סימנין לאו דאורייתא (סימני ביצים הללו אינם הלכה למשה מסיני, ואין סומכים עליהם), דאי לא תימא הכי, הא דאמר רב אסי שמונה ספיקות הן (יש לנו שמונה עופות שאנו מספקים אם הם טהורים) ליבדוק בביצים ידיהו, אלא שמע מינה סימנין לאו דאורייתא. אלא למאי הלכתא קתני לה (למה נשנו בביריתא סימני ביצים), הכי קאמר, שני ראשיה כדן, או שני ראשיה חדין, ודאי טמאה, רישיה חד חד רישיה חד כד (ראשו אחד הוא חד, וראשו אחד הוא כד), ואמר לך של עוף פלוני וטהור הוא סמוך עליהם, בסתמא (שאמר בסתם שהוא מעוף טהור, ולא אמר מעוף פלוני) לא תסמוך עליהם, דאיכא דעורבא דדמי לדיונה (שביצי העורב דומין לשל יונה, וביצי העורב נמי כד וחד די טמא הוא). וממנה שאמרו במסקנא שני ראשיה כדן "ודאי" טמאה, מבואר דאף דביצה שהיא כד וחד אפשר שהיא מעוף טהור ואפשר שהיא מעוף טמא, מכל מקום ביצה שהיא כד וכד ודאי שהיא מעוף טמא.

מבואר ברמב"ם ובשלחן ערוך שביצה כד וכד בידוע שהיא מעוף טמא

(ז) והבית יוסף (פו בענין ס"א) הביא "שהרמב"ם והרי"ף והרא"ש לא גורסים בגמרא לוקחים ביצים מן הגוים בכל מקום, אלא לוקחים ביצים בכל מקום". כלומר שדברי התלמוד אמורים לענין הקונה ביצים מישאל. ובשלחן ערוך (פו ס"א) פסק כדברי הרמב"ם (מאכ"א פ"ג ה"ח) וזה לשונו, "סימני ביצים להכיר שהם מעוף טהור, אם שני ראשיה כדן או חדין, בידוע שהוא ביצת עוף טמא, ואפילו אם יאמר המוכר שהם מעוף טהור אין סומכים עליו. ואם ראשו אחד כד ועגול, וראשו השני חד ועגול, איפשר שהוא ביצת עוף טמא ואיפשר שהוא ביצת עוף טהור, לפיכך שואל לצידי ישראל המוכר, אם אמר ליה של עוף פלוני הוא, ואנו מכירים שאותו עוף טהור הוא, סומך עליו, ואם אמר של עוף טהור ולא אמר שמו אינו סומך עליו³". לפיכך אין לוקחים ביצים מן הגוים אלא אם כן היה מכיר אותם ויש לו בהם טביעות עין שהם ביצי עוף פלוני טהור". ומדברי הרמב"ם

הערות והרהבות

(אות ז), וגם מבואר מדברי הרב רוזנברג שם שמעיקרא לא ניתנה מהבד"ץ רשות לפרסם מכתב זה:

קמא מבואר בבית יוסף שם, שזהו דוקא בסתם ישראל, שאינו חשוד וגם אינו מוחזק בכשרות, אבל אם הוא מוחזק בכשרות, לוקחין ממנו בסתם, אפילו לא אמר של עוף פלוני הם:

קמ ובספר האשל ברמה (מסורת העוף, עמ' קפה וקצט וריז) הביא שביצי הפטם הם כד וחד, והוא פלא כי לפנינו כמה עדויות שיש בהם כד וכד בלא הפרש, ושנא יש חילוק בין החבורה, או שיש חילוק בין סוגי הפטמים אף באותה החברה. או שמא לא דקדק הרב בדבריו, כדחזינו שפירסם בספרו (עמ' כו) את מכתב הבד"ץ, עם חתימת הרב רוזנברג, ולא דקדק להזכיר כי הרב רוזנברג חזר בו וביטל את חתימתו כמבואר לעיל

והשלחן ערוך שכתבו "ש"אם שני ראשיה כדין או חדין, בידוע שהוא ביצת עוף טמא, ואם ראשו אחד כד ועגול, וראשו השני חד ועגול, איפשר שהוא ביצת עוף טמא ואיפשר שהוא ביצת עוף טהור", מבואר שביצה ששני ראשיה כדין, אי אפשר שהיא ביצת עוף טהור, אלא בידוע שהיא ביצת עוף טמא. **ומהשתא** כיון שבעוף הפטם מצויים ביצים כד וכד, הדבר מוכיח שהפטם הוא עוף טמא. (ואף שאין כל ביצי הפטם כך, הלא אפילו לענין ביצה אחת שהיא כד וכד קאמרי דידוע שהיא ביצת עוף טמא. ועיין עוד להלן אות מג).

דעת הר"ן והיראים שיתכן שיהיו ביצים כד כד מעוף טהור

לח) אמנם על מה שאמרו בגמרא, סימנין לאו דאורייתא, דאי לא תימא הכי הא דאמר רב אסי שמונה ספיקות הן, לבדוק בביצים דידהו, כתב בחידושי הר"ן שם (חולין סד). בזה הלשון, "ואם תאמר ודילמא איכא טהורים דדמו לטמאים ומשום הכי אי אפשר לעמוד על שמנה ספיקות בבדיקת ביציהן, אבל ליכא טמאים דדמו לטהורים, אבל אכתי אפשר דסימני טהרה דאורייתא^{קמב}". יש לי לומר דקסבר תלמודא דאם איתא דאיכא טהורים דדמו לטמאים, אלמא אין סימני ביצים מבדילין בין טומאה לטהרה, וכיון שכן אפשר נמי דאיכא טמאים שדומין בסימניהן לטהורים. והיינו נמי דאמרינן דאיכא עורבתא דדמייא לדיונה, ולא משום עורבתי לחודה הוא דאמרינן דסימנין לאו דאורייתא, דאם כן כל שהיא גדולה מעורבתי דליכא לספוקי בה תשתרי, אלא ודאי הכי קאמרינן כיון דאיכא עורבתי דדמייא לדיונה אלמא אין הסימנין מובהקין להבדיל בין טמא לטהור, וכיון שכן כי היכי דחזינן דאיכא עורבתי דדמייא ליונה הכי נמי איכא למיחש לאחריית. ודקאמרינן^{קמג} שני ראשים כדין שני ראשים חדין טמאה, לאו טמאה ודאי קאמר, אלא דכיון דרובא דטמאים הכי איתנהו, אפילו אמר של עוף פלוני וטהור הוא, לא סמכינן עליה. הרי מבואר מדברי הר"ן דאפשר שיצא מעוף טהור ביצה שהיא כד וכד.

לט) אך יש לעיין בדברי הר"ן, היכי מצי למימר דשני ראשין כדין לא טמאה ודאי קאמר, הלא אמרו בהדיא בתלמוד דשני ראשיה כדין ודאי טמאה^{קמד}. **ונראה** לפרש דעת הר"ן, דהא דקאמר הש"ס שני ראשיה כדין ודאי טמאה, לאו למימרא דטמאה בתורת ודאי, אלא כלפי מה שמסיים גבי כד וחד דאם אמר של עוף פלוני סמוך עליו, ואם לא, לא תסמוך עליו, דאלמא התם פעמים שהוא טמא ופעמים שהוא טהור כפי מה שיאמר המוכר, כלפי זה אמר גבי כד וכד ודאי טמאה, כלומר דאין הדין תלוי במה שיאמר המוכר אלא ודאי טמאה, אמנם הטומאה היא מכח רוב, ולא מכח ברור דודאי טמאה^{קמה}. **ובקונטרס** כל עוף למינהו (עמ' קיד) ביאר כוונת הר"ן "דהא דאמרו ודאי טמאה, היינו משום שהוא מיעוט רחוק ולכן אין לחוש". אך קצת קשה לפירושו דאפילו אם המיעוט רחוק ואין לחוש לו, מכל מקום כיון דאינו ודאי כמו שכתב הר"ן, לא היה לו לתלמוד להוסיף תיבת ודאי, אלא לומר רק טמאה, כלישנא דברייתא:

הערות והרחבות

ולא קאמר ודאי, הלכך השתא שפיר מפרש הר"ן דאיה טמאה ודאי, אמנם אין הכי נמי דבמסקנא מודה הר"ן דודאי טמאה, וליכא בטוהרין כלל ביצה ששני ראשיה כדין. **אך** אין נראה כן מדברי הר"ן, שהרי הוסיף לפרש לפי שיטתו אף את מה שאמרו במסקנא דאיכא עורבתא דדמייא לדיונה, ומהא משמע דלמסקנא נמי אמר הכי. וכן ממה שהזכיר דבשני ראשים כדין טמאה אפילו אמר של עוף פלוני וטהור הוא, משמע דקאי אמסקנא דתלמודא, דהא בברייתא לא נזכר כלל מה אומר המוכר, ורק במסקנא התלמוד שאמרו דבכד וכד ודאי טמאה ובכד וחד שואלים המוכר, מהא משמע דבכד וכד לא מהני מה שיאמר המוכר, ואם כן נראה דלמסקנא מפרש הר"ן דאיה ודאי טמאה:

קמז) וכעין זה כתב הצ"ח (חולין סג) וזה לשונו, 'כתב הר"ן דאם איתא דאיכא טהורים דדמו לטמאים, איכא נמי מסתמא טמאים דדמו לטהורים. והנה פשוט של דברי הגמרא עומדין נגד דברי הר"ן, דהרי משני דשני ראשין כדין וכו' ודאי טמאה, וראשה אחד כד לאו ודאי טהורה. ואם כן חזינן דהאי כללא דכילי הר"ן ליתא, דאף דאיכא טמאים דדמו לטהורים מכל מקום ליכא טהורים דדמו לטמאים. והר"ן באמת נדחק בזה ופירש דמה דאמר ודאי טמאה, לאו טומאה ודאית, אלא דאפילו אמר של עוף פלוני לא מהני כיון דרובא הכי איתנהו. אמנם דברי הגמרא דוחק לאוקמי דברי הר"ן, דלשון ודאי אינו סובל פירושו:

קמב) פירוש קושיית הר"ן, מנין לנו שהסימן טהרה של כד וחד אינו סימן מובהק מן הטהרה, הרי אפשר שסימן הטהרה של כד וחד הוא סימן מובהק מן הטהרה, שאין עוף טמא שביציו הם כד וחד, אבל מאידך יש עופות טהורים שביציהם כד וכד כמו הטמאים, ולכן אי אפשר לברר אותם שמונה ספיקות, כיון שביציהם כד וכד ואין ידוע לנו אם הם טמאים או טהורים:

קמג) כאן הוקשה להר"ן, לפי מה שתופס בתירוצו לעיל דכיון דאין הסימנין מובהקין להבדיל בין טמא לטהור, ממילא יכולים להצטא גם עופות טמאים שביציהם כד וחד, וגם עופות טהורים שביציהם כד וכד, אם כן למה אמרו דאם שני ראשיהם כדים טמאה, הלא אפשר שהיא מעוף טהור, על זה בא ליישב דהא דאמרינן שני ראשים כדין טמאה, לאו טמאה ודאי וכי:

קמד) ועלה בדעתי לומר דהר"ן לא גריס "ודאי טמאה", אלא "טמאה" לחוד. אך הנה הר"ן בפירושו להר"ף (חולין סא: מדפי הר"ף) גרס "ודאי טמאה", ואף דאפשר לומר דהתם אגריסת הר"ף קאי, ואיהו גופיה לא גריס ליה, מכל מקום אחר שהביא לשון הר"ף דגריס הכי, ולא הזכיר שיש גירסא אחרת, קשה לחדש בלא ראיה שהיה לפנינו נוסח אחר. **עוד** עלה במחשבה לפני לומר דהר"ן קאי השתא אהא דאמרינן גבי שמונה ספיקות לבדוק בביצים דידהו, מקמי דאסיק תלמודא דשני ראשין כדין ודאי טמאה, והשתא אכתי ליכא גבן אלא לישנא דברייתא דקתני שני ראשין כדין טמאה,

ג) וכדברי הר"ן נראה גם מדברי היראים (ס"ח) שכתב 'כל היכא דשני ראשיה כדין או חדין טמאה וכו'. וירא שמים יתן לב במקום ששני ראשיה כדין או חדין, ואין הפרש כלל, ואינו יודע אי מטהור או מטמא, לא יאכל, שסימן טומאה הוא'. וממה שהוסיף וכתב 'ואינו יודע אי מטהור או מטמא', משמע שאם יודע שבאה מעוף טהור יאכלנה, אלמא אפשר שטהורה תטיל ביצה ששני ראשיה כדין בלא הפרש.

מא) ולהלן (אות מג) יתבאר שדברי הר"ן והיראים שנויים במחלוקת. אמנם לפי דעת הר"ן והיראים, לכאורה נוכל לומר לענין עוף הפטם דאין ראייה מהביצים שהוא עוף טמא, שהרי אפילו עוף טהור אפשר שיהיו לו ביצים ששני ראשיהם כדים.

✽ גם להר"ן והיראים הפטם אסור מחמת ביציו

מב) אלא שאף לדעת הר"ן והיראים יש ראייה מביצי הפטם לאסור עוף הפטם, דאף דאשכחן בדברי הר"ן שיש ביצים כד וכד מעוף טהור, וממילא אם ראינו בעינינו שיצאו מעוף טהור שרינן להו לדעת הר"ן, היינו דווקא בכגון דא שיש לפנינו בירור גמור שיצאו מעוף טהור, אבל היכא דאין לפנינו בירור גמור, לא שרינן, שהרי הר"ן כתב גבי שני ראשים כדים, 'דכיון דרובא דטמאים הכי איתנהו, אפילו אמר של עוף פלוני וטהור הוא, לא סמכינן עליה', ויש להתבונן בדבריו דהלא בכד וחד אי אמר בסתמא דמעוף טהור הם אינו נאמן, ואפילו הכי כשאומר מעוף פלוני נאמן, אלמא כי אמר מעוף פלוני הדין מכריע להאמין דבריו, מפני שאפשר לבדוק דבריו וירא לשקר, ואפילו הכי חזינן בשני ראשים כדים דאף דאמר מעוף פלוני והיה ראוי להאמינו, מכל מקום הא דרובא דטמאים נינהו מפקיע הנאמנות ומכריע הדין לאסור [אמנם הוא נאסר מכח רוב ולא בתורת ודאי], נמצא דכל היכא דליכא קמן בירור מוחלט שהביצים יצאו מעוף טהור, אנו הולכים אחר הרוב דביצי כד וכד דטמאים נינהו. ומהשתא לענין העוף פטם, כיון שכבר נתבאר לעיל (אות טו) באורך שאין לו מסורת טהרה כדין, ואין לפנינו בירור שהוא עוף טהור, ממילא אף להר"ן אנו הולכים אחר הרוב, דכד וכד רובא דטמאים נינהו, ולכן הביצים כד וכד מכריעים דינו לאיסור, ואף שאינו אסור בתורת ודאי אלא מכח הרוב, מכל מקום על פי הדין הוא אסור. **וגם** היראים הלא כתב תוך לשונו, 'דבמקום ששני ראשיה כדין או חדין, ואינו יודע אי מטהור או מטמא, לא יאכל, שסימן טומאה הוא', וממילא בעוף פטם שכבר נתבאר למעלה שלא נתבררו לנו כל מיני העופות שמהם הוכלא, אם כן אין אנו יודעים אם מטהור או מטמא, ובזה כתב היראים שלא יאכל מפני שסימן טומאה הוא. **וכן** נראה מלשון הפרי תואר (פ"ק ס"ב) שכתב גבי כד וכד, 'אפילו יהיה ישראל מוחזק בכשרות ויאמר דעוף טהור נינהו, אמרינן דאחלפו ליה. אלא דבהיכא דאיכא לפנינו עוף טהור הנאכל במסורת ובסימניו, והטיל ביצה על זה הדרך, נראה דשרי, ולא סתרינן לקבלתנו בעוף זה דטהור הוא, אלא דבעינן דאותו מין עוף קבלתו חזקה ואין לחוש במיניו לשום תערובת עוף טמא, אבל אם יש לחוש לשמא נתערב מין עוף טמא, כיון דאיתיליד ריעותא דהטיל ביצה בסימן טומאה, מחזקינן ליה באיסור מכאן ואילך, ואסרינן עוף וביציו'. וממה שכתב דהיכא דאיכא לפנינו לפנינו עוף טהור הנאכל במסורת ובסימניו שהטיל ביצה כזו לא סתרינן קבלתנו, נראה שהולך בשיטת הר"ן דאפשר שתהא ביצה כד וכד מעוף טהור, ואפילו הכי כתב דהיינו דוקא בעוף שקבלתו חזקה ואין לחוש בו לשום תערובת עוף טמא, הא לאו הכי כשהטיל ביצה כד וכד אסרינן עוף וביציו, וממילא העוף פטם דלא שייך לומר שקבלתו חזקה ואין לחוש בו לשום תערובת עוף טמא, אף לשיטת הר"ן אסרינן העוף פטם¹.

הערות והרחבות

דקיימא לן לאסור עוף שאין בו מסורת, וכדמשמע מדברי מרן, ואפשר שגם הפרי תואר מודה לזה למעשה, מכל מקום אין ללמוד מדבריו לאסור עוף שיש חשש שנתערב בו מין המחוסר מסורת, דשאני עוף טמא דחמיר טפי². **אך** ראשית בנדון עוף הפטם, כיון שלא ידועים לנו כל המינים המעורבים בו, יש לחוש לתערובת תרגול הבר ותרגולא דאגמא ותרגולתא דאגמא שהם מינים טמאים מדינא דגמרא דמבואר לעיל (אות ב), וכל שכן אחר שידוע לנו שמעורב בפטם העוף קורניש שקרוב הדבר לומר שהוא ממיני תרגול הבר כמבואר לעיל (אות יד), ומה שכתב שביאר לעיל שאין בעופות שלנו חשש תערובת עוף טמא ממש, כבר הבאתי דבריו לעיל (סוף הערה קכב) והשבתי שם על דבריו. **ועוד** דאף כל עוף שאין לו מסורת, הוא עומד בספק שמא הוא עוף טמא גמור, שהרי כתב השלחן ערוך (פ"ק ס"ב) דאין לאכול עוף שאין לו מסורת שמא הוא

קמז) ובהוראה ברורה (ס"פ, דף ט"ז ע"ב) הביא דברי הפרי תואר, וכתב על דבריו 'ומזה יש ללמוד לכאורה להחמיר בנדון עוף הפטם, אך יש לדחות דלא מיירי הפרי תואר אלא בחשש תערובת מין טמא גמור, ולא בחשש תערובת מין שיש בו ארבעה סימני טהרה אלא שהוא מחוסר מסורת, דבהא איכא למימר דתיסי לן להחמיר לאוסרו בעצמו מחשש רחוק שמא הוא דורס ולא אדעתין, ולא לאסור גם מין שיש לו מסורת שיש חשש שמא נתערב בו, ותדע שהרי הפרי תואר עצמו כתב (פ"ק ס"א) דכל האחרונים לית מאן דחש להך דרש"י שכתב דלא סמכינן אבדיקת הדריסה, ולעולם סמכינן אבדיקת דריסה. עד כאן לשונו. ולפי דבריו עוף הבר לפנינו בשלשה סימנים ואנו רואים שאינו דורס, אינו צריך מסורת וטהור הוא, ואם כן לפי מה שנתבאר לעיל שאין בעופות שלנו חשש תערובת עוף טמא ממש, אין שום חשש איסור לדעתו. ונהי

✿ הרשב"א והרמב"ם וכמה ראשונים חולקים על הר"ן והיראים

מג) ועוד שדברי הר"ן והיראים אינם מוסכמים, דהנה כתב הרשב"א בתורת הבית (הארוך ב"ג ש"א, סח.) ^פשני ראשיה כדין שני ראשיה כדין ודאי טמאה, כלומר ואפילו אמר של עוף פלוגי וטהור הוא, לא סמכין עליהו, דשקורי משקר, דליכא בטהורים ששני ראשיה כדין או חדיף. וכן כתב הרשב"א בחידושו (חולין סד.) ^פדשני ראשיה כדין ודאי טמאה, דליכא טהורה דאית לה כהאי גוונא^פ. **וכן** כתב הרמב"ן (חולין סד.) ^פדהא ברייתא קתני שני ראשיה כדין וכו' טמאה, אלמא אין בשל טהורים דומין לטמאים^{קמז}. **גם** המאירי (חולין סג:) כתב ^פהדבר ידוע שכל הטהורים ראשן אחד חד וראשן אחד כד וכו', כל שאינו מוצאה בדרך הטהורים ודאי טמא^פ. וכתב עוד שם (סד.) ^פאחר שכל הטהורים אינם אלא כתכונה זו, אכל מביצה ששני ראשיה כדין או ששני ראשיה חדין, לוקה^פ. **גם** מדברי הרמב"ם נראה דלא כהר"ן, חדא, שהרי הר"ן תפס בתירוצו דכד וכד בטהורים וכד אחד בטמאים, הא בהא תליא, ואי איתא אחד איתא נמי לאידך, ואילו מלשון הרמב"ם נראה דלא תלו הא בהא, שהרי כתב (מאכ"א פ"ג ה"ח) ^פביצה ששני ראשיה כדין, בידוע שהוא ביצת עוף טמא, ראשה אחד כד וראשה אחד חד, אפשר שהיא ביצת עוף טמא ואפשר שהיא ביצת עוף טהור^פ. הרי שהרמב"ם מחלק ביניהם, דדוקא כד אחד ויכול להיות טמא או טהור, אבל כד וכד בידוע שהוא טמא^{קמח}. וכן מוכח ממה שכתב עוד הרמב"ם שם (ה"כ) ^פביצי דגים סימניהם כסימני ביצי העוף, אם היו שני ראשיה כדין או חדין טמאה, אחד כד ואחד חד שואל לישראל המוכר, אם אמר לו אני מלחתי והוצאתים מדג טהור אוכל על פיו, ואם אמר לו טהורין הם אינו נאמן אלא אם כן היה אדם שהוחזק בכשרות^פ. וממה שהזכיר דאדם המוחזק בכשרות נאמן דוקא לענין ביצים כד אחד, שהוא נאמן אפילו אמר בסתמא דטהורין, ולא הזכיר הרמב"ם שיהא אדם המוחזק בכשרות נאמן גם בשני ראשיה כדין, אלא כתב בה בסתם דטמאה, מבואר שבשני ראשיה כדין לעולם היא טמאה, אפילו יאמר אדם המוחזק בכשרות שראה שיצאה מן הטהור, וכבר השווה הרמב"ם ביצי דגים לביצי העוף, אלמא ליכא בעוף טהור ביצים כד וכד. **וכן** מבואר מדברי הרא"ה (חולין, דיני פרק ג', קטו) שכתב ^פסימני ביצים סימנים גמורים להכיר האסורין, לומר שכל שיש בו סימנין אלו בידוע שהוא של עוף טמא, אבל שאין בו סימנין אלו יש מהן טמאין ויש מהם טהורין. כיצד, כל ששני ראשיה שוין בידוע שהיא טמאה, היה ראשה אחד כד וראשה אחד חד, יש שהיא טהורה ויש שהיא טמאה^פ. הרי מבואר דהסימן דכד וכד הוא סימן גמור לטומאה. **גם** רבינו ירוחם (קלג טור א) כתב, ^פראשה אחד חד ואחד כד, חלבון שהוא הלובן מבחוץ וחלמון מבפנים, אלו הן סימני טהרה, אבל יש עופות טמאין שביציהן יש בהן סימנים הללו כמו כן, אבל חסר אחד מאלו הסימנים ודאי מעוף טמא ה^פ. **וכן** נראה מפשט לשון^{קמט} פסקי הרי"ד (חולין מהדו"ב סד.) שכתב ^פכל היכא דשני ראשיה חדין, או שני ראשיה כדין, בודאי טמאה, אי נמי חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים, בודאי טמאה. פירוש, שביצה טהורה

הערות והרחבות

דכד וכד ודאי טמא, וכד אחד איכא טהורים ואיכא טמאים. (ומש"כ בכל עוף למינוהו ועמי קיג) דכ"ש שלא עמדו על כל העופות, הנה הרמב"ן לא חידש דבריו מסבא, אלא לבאר דברי חכמים שחששו בכל כד אחד, וממילא קאי בדוכתיה מה שדקדק בתחילה מדברי חכמים עצמם דליכא בטהורין כד וכד, ועוד נתחזק במסקנא דאמרו "ודאי" טמאה. ומה שכתב דאין הדבר משולל וכו' ודלא כהר"ן, היינו בה"א, ולמסקנא דייק הרמב"ן מהא דטמאה דליכא, וכדקדוק הש"ך ימשו^פ:

קמז) ועוד דמהלשון "בידוע שהוא ביצת עוף טמא", משמע שהרמב"ם מפרש הלשון שאמרו בתלמוד "ודאי" טמאה, דהיינו שטמאה בתורת ודאי, ולא שטמאה בכל גוונא. אמנם ראייה זו עומדת דוקא לפי מה שפירשתי לעיל (אות לט) בדעת הר"ן, אבל לפי מה שהבאתי שם מקונטרס כל עוף למינוהו, אף הר"ן מפרש כן, וממילא אין זו ראייה:

קמט) ולפי מה שפירשתי לעיל (אות לט) לדעת הר"ן הא דאמרו בתלמוד ודאי טמאה, היינו לומר דבכל גוונא טמאה, אבל לא בתורת ודאי, אם כן יש ראייה מוכחת יותר מדברי הראשונים הנזכרים כאן (הרי"ד ורי"א ושאר א), שהרי מבואר מדבריהם דמפרשי להא דאמרינן "ודאי" טמאה, דהיינו לומר שטמאה בתורת ודאי. אבל לפי מה שהבאתי שם מקונטרס כל עוף למינוהו, אף הר"ן מפרש כן, וממילא אין כאן ראייה מוכחת, אך עם זאת מפשט דבריהם שכתבו דודאי טמאה, נראה דלא יתכן שיהיו ביצים טהורות כד וכד:

דורס, והרי עוף דורס הוא טמא גמור. וממילא כשיש חשש שנתערב בפטם עוף שאין לו מסורת, הרי יש חשש שנתערב בו עוף טמא גמור. [ואף אם יאמר ההוראה ברורה דהפרי תואר חולק על השלחן ערוך וסובר דעוף שאין לו מסורת מותר אם בדקנו סימניו, מכל מקום לדידן דאוליין בתריה דהשלחן ערוך וחיישין שהוא עוף טמא גמור, הדר דינו של הפרי תואר דמבקום שיש לחוש לתערובת עוף טמא, והטיל ביצים כד וכד, אסרינן עוף וביציו]. **ועוד** שיתבאר להלן (אות מג) דדעת הרשב"א והרמב"ם ורוב הראשונים דביצה כד וכד ודאי מעוף טמא באה, וכן דעת השלחן ערוך, וממילא לפי זה אין מקום לחלק בין חשש תערובת עוף טמא או חשש תערובת עוף שאין לו מסורת, ואפילו אם לא היה בו שום חשש תערובת, כאשר הוא מטיל פעם אחר פעם ביצים כד וכד, מתברר ודאי שהוא עוף טמא:

קמו) אמנם אחר כך הביא עוד טענה דליכא כלל טמאים וטהורים כהדדי רק בעורב ויונה, והדר ביה מהא דאפשר דאיכא עוד אחרים, אך נראה מלשונו דהיינו דוקא לחד גיסא, שהרי כתב 'שמא יש נמי מינין אחרים שאין ידועין דומין לטהורין', כלומר שמא יש מינים טמאים דומין לטהורים שהם כד אחד, וכתב עוד 'שאי אפשר לעמוד על כל הטמאים למיניהם', כלומר ואיכא למיחש שיש עוד מינים טמאים הדומים לטהורים שהם כד אחד, אבל לא הדר ביה מטענה קמייא דכיון דאמרו בברייתא טמאה אלמא אין בטהורים דדמי לטמאים. וכל שכן דכך הוא פשט מסקנת הסוגיא

יש לה שני סימנים, ראשה אחד כד וראשה אחד חד, וחלמון מבפנים וחלכון מבחוץ, ואם חסר אחד מהן בודאי דהיא דעוף טמא¹. גם בפסקי ריא"ז (ע"פ פ"ב ה"ו אות ז) כתב "אם היו שני ראשיה כדיון, או שני ראשיה חדיון, בידוע שהיא של עוף טמא². וכן כתב הכל בו (סי קא). וכן נראה מפשט דברי האהל מועד (שער אר"ה ד"א נ"ו)³. וכן היא דעת מרן להלכה, שהרי העתיק בשלחן

הערות והרחבות

בענין דעת רש"י והרא"ש

טומאה, והיינו שני ראשים כדים או חדים, וכן כתב הר"ן (שם) להדיא דהיו שני ראשים כדים, ומכל מקום אמר ליה דסימא הטהור⁴. ועיין שם מה שכתב לדחות ראה זו. וחזר ושנה ראה זו בקונטרסו פני נשר (בסוף הקונטרס), והוסיף וכתב 'ותמנה על תורת הבית שכתב (ב"ג ש"א) דאין לך מן הטהורים ששני ראשין חדיון או כדיון, דהא בירושלמי הנ"ל מבואר להדיא דלא כדבריו, והיא ראייתו בתורת הבית הארוך לסתור דברי רבינו תם'. כלומר דהרשב"א בתורת הבית הארוך (ב"ג ש"א, ס"ז) כתב שהרמב"ן הביא ראה מהירושלמי הזה לדחות דברי רבינו תם שסובר דסימני ביצים דאורייתא. **אמנם** דברי הרשב"א מתבארים מתוך דבריו, דאף אמנם שהביא שם שהרמב"ן למד מהירושלמי דסימני ביצים לאו דאורייתא, מכל מקום הרשב"א עצמו שם הביא קודם לזה דברי רבינו תם דסימני ביצים דאורייתא, וכתב על דבריו 'ולכאורה נראה לי כדבריו וכו', אלא ודאי הדעת מכרעת כדברי רבינו תם ז"ל'. וחזר וביאר עוד במשמרת הבית (ב"ג ש"א, ס"ז) בזה הלשון, 'ואף שבירושלמי נראה מדבריו שמואל דאף בדגים אין סימנין דאורייתא, אנו אנגרא דילן סמכין. ואי נמי, רבי נתן דירושלמי דאמר קומי שמואל ידענא לאפרושי וכו', ואמר שמואל לא ביש לי דאמרת על טהור טמא אלא שסופך לומר על טמא שהוא טהור, לאו למימרא דסבירא ליה לשמואל דסימנים דגים לאו דאורייתא, אלא לומר דבעי בקי בהם יפה יפה, וכי אמר ליה רבי נתן דאיהי בקי וידע לאפרושי ביניהן, בדקיה א בקי או לא, ואשכח דאיהו אינו בקי, אבל שמואל דלמא הוה בקי. הרי שמפרש בפירוש ראשון דהבבלי חלוק על הירושלמי, ובפירוש שני מפרש דאף להירושלמי סימני ביצי דגים דאורייתא, אלא דרבי נתן לא היה בקי להכיר הסימן. וכדבריו נגד חכם המאירי (חולין ס"ד) דרבי נתן טעה מפני שלא היה בקי בדבר. והן אמת מדברי הרא"ש והתוספות ושאר הראשונים שהביאו ראה מהירושלמי דסימנין לאו דאורייתא, נראה לכאורה דאיכא בטוהרים נמי כד וכו', מכל מקום מאידך להרשב"א והרמב"ם וסייעתם הדבר מיושב יפה, דהלכה כדברי הבבלי, או דרבי נתן לא היה בקי בסימנין, וכבר פסק מרן כדברי הרמב"ם והרשב"א וסייעתם, וממילא זהו העיקר למעשה. **ועוד** דאף הרא"ש וסייעתו (לכד מהר"ן) אין ראה מוכחת שתופסים דבטוהרים נמי איכא כד וכו', דכיון דבתלמודין איתמר בהדיא דשני ראשיתן כדיון "ודאי" טמאה, איכא למימר דאף דבירושלמי מוכח דסבירא ליה דאיכא בטוהרים כד וכו', והלכתא כתלמודין במקום שחולק על הירושלמי, ומה שהביאו הרא"ש וסייעתו ראה מהירושלמי, אינו אלא לענין אף דהסימנים לאו דאורייתא (ובא לדחות דברי רבינו תם שסמך אסימני ביצי דגים להחיות דג בורבטא. ע"ש), דכיון דמצוין למימר דאף לתלמודין סימני ביצי דגים לא דאורייתא, וסמכין דוקא אסימני טומאה אבל לא סמכין למישרי בסימני טהרה, כסימני ביצי עופות ממש דסמכין אסימני טומאה דידהו ולא אסימני טהרה כיון דלאו דאורייתא ניהו, הלכך לא משוינן פלוגתא בהא בין התלמודים, ובפרט שהוא דבר רחוק לומר שנחלקו הבבלי והירושלמי אם סימני ביצי דגים דאורייתא, דכיון שאינם דברים המפורשים בתורה, אלא מהלכה למשה מסיני, קשה לומר שנחלקו בהלכה למשה מסיני, שהם דברים המקובלים דור אחר דור (עיי' רש"י הקדמת הרמב"ם לפיה"ס). **ועוד** דאף אם נאמר דהרא"ש וסייעתו קיימי בשיטת הר"ן, עדיין יש לאסור את העוף פטם, וכמו שנתבאר לעיל (אות מב).

בענין ראיית הפלתי מפרה שילדה גמל

עוד כתב הפלתי שם (פג סק"ד) 'אין לך סימנים מבוארים ביותר בתורה מסימני בהמה מעלת גרה ומפריס פרסה, ואמרינן (בבבלי ה"א) פרה שילדה גמל, הרי יש במציאות מין טהור שילדו מין שיש לו סימני טומאה, ומכל מקום היא וגם ולדה טהור, עיין לעיל סימן ע"ט (סעיף ב'). ואם כן גם בעופות ודגים יתכן כן, שמולידים ביצים בסימני

(קג) והנה גבי הא דאסיק תלמודא שני ראשיה כדיון ודאי טמאה, פירש רש"י (חולין סד) 'ודאי טמאה, ואי אמר לך עובד כוכבים של עוף פלוני טהור הוא ודאי משקר'. גם הרא"ש (חולין פ"ג סא) כתב, 'הכי קאמר שני ראשיה כדיון שני ראשיה חדיון ודאי טמאה ואין סומכין על אמירת העובד כוכבים'. גם באור זרוע (ח"א הל' טריפות ס"י תלו) כתב, 'הכי קאמר כל היכא דשני ראשיה כדיון או שני ראשיה חדיון ודאי טמאה, ואי אמר לו עובד כוכבים של עוף פלוני טהור ודאי הוא משקר. ומלשונם נראה לכאורה דדוקא אם גוי אומר כן הרי הוא משקר, אבל אם ישראל המוחזק בכשרות אומר שביצה זו שהיא כד וכו' באה מעוף טהור, נאמן. ולפי זה נראה לכאורה שדעתם כדעת הר"ן דאפשר שעוף טהור יטיל ביצים ששני ראשיתן כדיון. וכן כתב בלב אריה (חולין סד) על דברי רש"י בזה הלשון, 'מודייק לכתוב ואם אומר לך גוי, משמע דוקא בגוי אמרינן שודאי משקר, אבל אם ישראל מוחזק בכשרות אומר שיוצא בודאי שהוא מעוף טהור נאמן, דאם לא כן הוה ליה לרש"י לכתוב רבותא טפי, ועל כל פנים לא הוה ליה לדייק לכתוב גוי, אלא אם אומר לך אדם, ועל כרחך דישאל כשר נאמן. וכן דקדק מלשון רש"י בבית יצחק (פג, ש"ך אות כז). **אלא** שקשה לפרש דבריהם כן, דאילו היה אפשר שיבואו ביצים כד וכו' מעוף טהור, למה כתבו רש"י והאור זרוע דהגוי ודאי משקר, תינה דאין הגוי נאמן ולא נסמך על דבריו להחיות הביצים אלא נאסרם, אבל היאך שייך לומר בהחלט דהגוי ודאי משקר, הלא אפשר שיבואו ביצים כאלו מעוף טהור, אלא משמע דאי אפשר שיבואו ביצים הללו מעוף טהור (ומכאן ראה להיפך שדעת רש"י וסייעתו דלא כהר"ן), שהרי ממה שכתבו דודאי משקר מוכח דלא יתכן שיהיו ביצים טהורות כד וכו'. ומה שהזכירו דוקא גוי, אפשר לומר דהיינו משום דדוקא גוי אפשר שיאמר שביצים הללו באו מעוף טהור, אבל ישראל נאמן לא יאמר כדבר הזה, שהרי לא יתכן שיבואו ביצים הללו מעוף טהור (או שהזכירו גוי לאשמעינן רבותא בסיפא, דבכד וכו' ואומר מעוף פלוני אפילו גוי נאמן, וכתב דהיתרא עדיף). **וכן** נראה מדברי המהרש"ל בים של שלמה (חולין פ"ג ס"י קיח) שהוא מפרש כן דברי רש"י וסייעתו, שכתב בזה הלשון, 'שני ראשיה כדיון או שני ראשיה חדיון ודאי טמא, ואין סומכין על הגוי, והוא הדיון אפילו ישראל העיד כן, שקר הוא ענה'. וכעין זה ביאר המנחת יעקב (כלל סו אות ג) בדעת התורת חטאת אשר כתב כדברי רש"י. **ומכל** מקום אף אילו היה מתברר לנו שרש"י והרא"ש והאור זרוע עומדים בשיטת הר"ן, כיון דהשלחן ערוך פסק כלשון הרמב"ם, כן העיקר לדינא, וכמו שיתבאר למעלה בסמוך. ועוד שכבר נתבאר לעיל (אות מב) דאפילו לדעת הר"ן יש לאסור בפטם.

בענין ראיית הפלתי מהירושלמי

אמנם הנה נחלקו הפוסקים בסימני ביצי דגים אם הם דאורייתא, אם לאו. וכתב הרא"ש (ע"פ פ"ב מג) 'מן הירושלמי משמע דסימני עוברי דגים לאו דאורייתא. דגרס בירושלמי דפירקין (ע"פ פ"ב ה"ט) נתן בר אבא אמר קומי שמואל ידע אנא מפרשא (כלומר, להפירש ולהבדיל) בין עוברי דגים טמאים לעוברי דגים טהורין, עוברי דגים טמאין עגולים, ועוברי דגים טהורין ארוכין. חמא ליה ההיא סלופתא (כלומר, הראה לו צלופח אחד) אמר ליה כזה מהו, אמר ליה טמא. אמר ליה לא ביש לי דאמרת על טהור טמא, אלא דסופך למימר על טמא טהור. ואם כן יש עובר דג טמא הדומה לטל טהור, ואמר בפרק אלו טריפות כיון דאיכא דעורבא דדמי לדיניה סימנים לאו דאורייתא. ודוחק לומר דליכא דדמי אלא שזה היה טועה'. וכן הביאו התוספות (ע"פ מ. וחולין סד) ראה מהירושלמי דסימני דגים לאו דאורייתא. וכן כתבו הרמב"ן (חולין סד) והר"ן (ע"פ יו. מדפי הר"ף) והמרדכי (חולין תרלט) והגהות סמ"ק (ריא, ב). **והפליתי** (פג סק"ד) הביא דברי קצתם, וכתב, 'הרי דאמר על טהור טמא, היינו לאו טועה היה, רק היה להם סימן

ערוך לשון הרמב"ם (וגם בסימן פ"ג סעיף ח' פסק כדברי הרמב"ם לענין ביצי דגים), וכבר נתבאר דמלשון הרמב"ם מוכח דסבירא ליה כהרשב"א קנא).

הערות והרהבות

טומאה, ואם אדם כשר מעיד שהם נולדים ממין טהור, הכל טהור, ופשוט. (ובענין זה כתב בגמ' יונה, פו ד"ה כתב). אך דבריו אין להם שייכות לענין עוף הפטם, דפרה שילדה גמל הוא דבר רחוק רחוק מצימצאנו, ובדאי שלא יארע שפרה תלד כמה וכמה גמלים, וכל שכן שלא יארע שיהא עדר שלם של פרות שתלד כל אחת כמה וכמה גמלים, ואם כן בעוף הפטם שבכל מין זה שכיח בביציו שיזוי חלקם כד וכו', לא יתכן לחלות דהוי כפרה שילדה גמל, אלא אף הפלתי יודה בכחאי גונא שדבר זה מוכיח שהפטם עוף טמא הוא. וכעין זה כתב בעל הבית מאיר (הובא בדרכי תשובה פ"ב ס"ו) וזה לשונו, 'אם נודע שמין זה, אף רק איהו מהן, הטילו ביצים בסימני טומאה, בלי ספק הם אסורים כחזיר. ואף שאפשר בפעם שטהור יוליד טמא, הוא במקרה, ולא בהווה, אלא ודאי טמא הוא ודורס, והם אסורים כחזיר'. וכן כתב בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' קא) 'דסברא זו לא מהניא לפטם שמוליד ביצים בסימני טומאה באופן קבוע'. ועוד דאף אילו לא הוזמן לנו לראות אלא עוף פטם אחד שהטיל ביצה אחת כד וכו', גם כן היה ראוי לטמאו, דהלא לענין פרה שילדה גמל כתב השלחן ערוך (פ"ב ס"ב) 'דהיינו דוקא שילדתו בפנינו, אבל אם הניחה מעוברת ואחר כך מצא מין טמא הולך אחריה, אף על פי שכוון אחריה ויונק אותה, אסור, כלומר דלא תלין בדבר רחוק כל כך שפרה תלד גמל, אלא דוקא היכא דחזינו ליה בעינינו בהדיא ולא נוכל לחלות בשום דבר אחר, אבל בעופות הפטם דאין לנו בירור שהם טהורים, ודאי לא תלין ליה בדבר רחוק כל כך דהוי כפרה שילדה גמל, אלא תלין דכגמל שילד גמל הוא. וכעין זה כתב במנחת יצחק (ח"ה ס"ו לא) 'דאף להפלתי דאין סימני ביצים גורמים איסור, מכל מקום מעויל להחמיר, להוציא מכלל ספק איסור לודאי איסור'.

קנא וכן פירש הש"ך (פ"ב ס"א) בדברי השלחן ערוך, שעל מה שכתב מרן שאם שני ראשיה כדין או חדין, בידוע שהיא ביצת עוף טמא, ואפילו אם יאמר המוכר שהם מעוף טהור, אין סומכין עליו, כתב על זה הש"ך, 'פירוש, אפילו אם יאמר המוכר אפילו ישראל שמוחזק בכשרות שהם מעוף פלוגי, ואנו מכירין שאותו עוף פלוגי הוא טהור, אין סומכין עליו, שהוא ודאי טמא, ואפילו אם יראה לנו העוף ויאמר זה העוף שהביצים באים ממנו אינו נאמן, דודאי משקר'. אלמא נקיט בדעת השלחן ערוך דלא יתכן שתהא ביצה טהורה כד וכו'. **וכן** כתב הפרי חדש (פ"ב ס"א) על דברי השלחן ערוך, 'דאף שהוא מוחזק בכשרות ויאמר זהו העוף ואלו ביציו, אינו נאמן, לפי שהוא מכחיש התורה'. **וכן** תפס השלחן גבוה (פ"ב ס"א) בדעת מרן, שעל מה שכתבו מרן והרמב"ם שאם שני ראשיה כדין אפילו אם יאמר המוכר שהם מעוף טהור אין סומכין עליו, פירש השלחן גבוה טעמא 'משום דכיון דאין להם סימני טהרה אלו, ודאי משקר. הרי שתופס בדעת מרן והרמב"ם דלא יתכן שיהיו ביצים כד וכו' מעוף טהור, אלא ודאי שקר הוא. **גם** בערוך השלחן (פ"ב ס"א) כתב, 'דבותינו ז"ל בדקו להפרש שבין ביצי עוף טהור לביצי עוף טמא, ומצאו שאם שני ראשיה כדין או חדין, בידוע שהוא ביצת עוף טמא, ואפילו אם יאמר המוכר שהם מעוף פלוגי ואנו מכירים אותו עוף שהוא טהור, אין סומכין עליו ואפילו הוא מוחזק בכשרות, לפי שמשקר, שאי אפשר להיות כן. ואפילו יבואו שני עדים וישבעו שהיא מעוף טהור, עדים שקרים הם, ורוצים להכשיל באיסור'. **גם** במנחת יעקב על התורת חטאת (כלל סו אות א) כתב 'מבואר בש"ס ופוסקים דהכי ששניהם כדים או חדים, אז ודאי הוא מעוף טמא, ואם כן אפילו ישראל כשר לא מהני, דודאי משקר ומכחיש הידוע'. **וכן** כתב בחכמת אדם (כלל ט אות א) וזה לשונו 'אם הני שני ראשיהן כדים, או שניהם חדין, בידוע שהוא ביצת עוף טמא, ואפילו העידו עליו מאה עדים שהוא טהור, לא יועיל, דבדאי משקרים'. **וכן** כתבו בבית יצחק (פ"ב ס"ג, בעמודי זהב) ובבחי צדק (פ"ב אות א) ובכף החיים (פ"ב ס"א), **גם** בעל הבית מאיר כתב (הובא בדרכי תשובה פ"ב ס"ב) 'אם נודע שמין זה, אף רק איהו מהן, הטילו ביצים בסימני טומאה, בלי ספק הם אסורים כחזיר, ואף דעל הסימן טהרה

מסיק תלמודא דלאו דאורייתא, משום דאיכא דעורבא דמיי לדיונה, אבל הסימן טומאה ברור, והם אסורים כחזיר'. **גם** בצמח צדק (הקדמון, ס"ו כט) כתב לענין בר אוז הבר, 'שאם יהיו בודקים בביצתו וימצאו שאין ראשם אחד חד ואחד כד, פשיטא שהן אסורין, דכל שלא נמצא להם כן ודאי דמן מין טמאים הם'. **וכן** כתב במנחת יצחק (ח"ה ס"ו לט, כט) וזה לשונו, 'על סימני ביצים, מבואר בגדולי הפוסקים דלפי המבואר בש"ס דסימנים דרבנן, אין לצרף להיתרא, אף כגון דיש כמה צדדים בלא זה, כמבואר בתשובת צמח צדק (פ"ב ס"ו), אבל נראה דלחומרא מהני הסימני ביצים, כמבואר בצמח צדק שם'. **אמנם** מדברי הבלוש (פ"ב ס"ח, ופ"ו סוף ס"א) נראה לכאורה דסבירא ליה כהר"ן, אך העיקר לדינא דעת מרן שפסק כהרמב"ם והרשב"א וסייעתם, וכדעת רוב האחרונים. ועוד דאף לדעת הר"ן, כבר נתבאר לעיל (אות מב) דלענין עוף הפטם מודה הוא שיש לאסורו מחמת ביציו.

ובהוראה ברורה (פ"ב ס"ב, פ"ב רט) כתב בזה הלשון, 'עוד כתבו (בקר מסורת טהרת עופות עמ' ס) שהיום מצויים בביצי הפטמים הרבה ביצים שהם כד וכו' או חד וחד, והביאו מספר דרכי תשובה (פ"ב ס"ב) הגה מהגאון בעל בית מאיר, שאם רק איהו מהם הטילו ביצים בסימני טומאה, בלי ספק הם אסורים כחזיר. עיין שם. ובאמת הרב בית מאיר מיייר באווחות הבר שאין עליהם מסורת כלל, שהפלתי התיירם על סמן הקבלה הנזכרת בשלחן ערוך (פ"ב ס"ב) שכל שיש לו חרטום רחב וכך רגל רחבה ושלשה סימנים הוא טהור, ודלא כהרמ"א שכתב שלא לסמוך על סימנים אלו. והבית מאיר נטה להסכים לעיקר דבריו, רק כתב שאם נמצא שהטילו ביצים שיש בהם סימני טומאה, יש לדחות הקבלה הנ"ל, מפני דברי חז"ל שכל ביצה שהיא כד וכו' היא מעוף טמא. ומעתה אין ראיה מדברי הרב בית מאיר להחמיר בעופות שיש עליהם מסורת שהטילו ביצים שהם כד כד, ואדרבה, על זה כתב הרב בית מאיר שם שאפשר בפעם שטהור יוליד טמא. ואם כן לדברי המעידים שעופות שלנו אין בהם תערובת של מינים אחרים, אין שום ריעותא או ראיה להחמיר מזה שיש בודדים מהם שהטילו ביצים כד כד. ואמנם לדברי המעוררים שיש חשש של תערובת מינים אחרים, יש מקום לומר שלדעת הבית מאיר הביצים שהם כד כד, היא סיבה לאסור. אבל גם זה אינו מוכרח, דיש לומר דדוקא בנידון סבר הבית מאיר דתיסיגין לן לנטות ממנהגה אשכנז והכרעת הרמ"א ולסמוך לקולא על החרטום וכך רחבה, באופן שאין שום ריעותא אחרת מצד הביצים, אבל בשאר ספיקות במסורת אפשר שהיה מיקל'. **אמנם** אפילו אי יחבין ליה חיליה לפרש כדבריו את דברי הבית מאיר, הנה כבר הבאתי למעלה שיטת הרמב"ם והרשב"א וכמה ראשונים [וכן דברי כמה וכמה אחרונים], שכל ביצה ששני ראשיה כדים ודאי באה מעוף טמא, וממילא כשאנו רואים ביצים כד וכו' מעוף הפטם, בידוע שהוא עוף טמא. **ועוד** שמה שכתב לבאר בדברי הבית מאיר אינו מתיישב, דהנה מה שכתב תחילה 'דאין ראיה מדברי הבית מאיר להחמיר בעופות שיש להם מסורת', הנה הבית מאיר נתן טעם לדבריו 'דאף דעל הסימן טהרה מסיק תלמודא דלאו דאורייתא, אבל הסימן טומאה ברור', הרי שהוא מפרש מה שאמרו בתלמוד 'דאי טמאה' דהיינו לומר שאין ספק שבאה מעוף טמא, וממילא אף אם היה לנו באותו העוף מסורת טהרה, אחר שנגלה לנו שהטיל ביצים כד וכו', כיון שאמרו בתלמוד שזוהי עוף ודאי טמא, הרי הוכחה המסורת. ומה שכתב שהבית מאיר עצמו כתב 'שאפשר בפעם שטהור יוליד טמא', הנה כן הוא לשון הבית מאיר שם (הובא בדרכי תשובה פ"ב ס"ב) 'ואף שאפשר בפעם שטהור יוליד טמא, הוא במקרה, ולא בהווה, אלא ודאי טמא הוא ודורס, והם אסורים כחזיר, הרי פירש בהדיא שיתכן שטהור יוליד טמא דוקא במקרה, אבל אם הוא בהווה פעם אחר פעם, ודאי טמא הוא ודורס ואסור כחזיר, ואם כן בעופות הפטם שהוא דבר שבהוה שנמצאים אצלם ביצים כד וכו' פעם אחר פעם, לדברי הבית מאיר ודאי הוא עוף טמא ודורס ואסור כחזיר. ומה שכתב

דעת ההלכות קטנות להקל בהפרש הניכר במדידה

מד והנה בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' לד) כתב, שאלה. ביצה ששני ראשיה כדין או חדין, שנמצאת כלול של תרנגולים מהו. תשובה. חשש גדול הוא זה, וכבר בא לידי איזה פעמים, אלא שהבחורים חפשו ומדדו ומצאו שהיה הצד האחד חד מן האחר כחוט השערה, אמרתי כל מדות חכמים כן הוא. והביאו דבריו כמה אחרונים. **והרב** אמתי בן דוד, בעל השיחת חולין, כתב בתשובה (אור ישראל, ניסן תשפ"ג) "כתב הפרי מגדים (יו"ד פו סק"ו) בשם הלכות קטנות (ח"א לד) שמספיק אפילו אם יש הבדל כחוט השערה. ועוד כתב בשו"ת טוב טעם ודעת (מהר"ק יו"ד קכד) שלא צריך שיראו צד אחד עגול ממש וצד שני חד ממש, אלא שבהשוואה זה לעומת זה, יהיה האחד חד יותר מעיגולו של השני, אמנם הצריך שיהיה זה במראית העין, ולא במדידה מצומצמת". ובהמשך דבריו הוסיף וכתב "הביאו לפנינו ביצי פטם מלולי הגידול של האמהות, שטענו עליהן וגם במבט ראשון היה נראה ששני ראשיהן כד וכד, אך מדדנו את כולן, ומצאנו שיש בהן הבדל כחוט השערה, כפרי מגדים, או הבדל בחדות בהשוואה יחסית, כטוב טעם ודעת". **ולפי** שהרב כתב כי במבט ראשון היה נראה ששני ראשיהן כד וכד, שאלתי אם במבט שני בהתבוננות מתונה בצורה מדוקדקת היה ניכר הפרש בין הצדדים, והשיב לי כי אף בהתבוננות שניה ושלישית ורביעית לא היה ניכר בהם הפרש קודם המדידה^(קכ).

דעת הגר"ש קלוגר שצריך דוקא הפרש הניכר לעין

מה והנה עיקר דברי ההלכות קטנות (ח"א סי' לד) שהקל במדידה שנמצא בה שינוי כחוט השערה, אינם דברים ברורים ומוסכמים לכולי עמלא. דהנה בכנפי יונה (פו ד"ה כתב) נסתפק בזה אם כוונת חז"ל היתה שיהיו שני הצדדים מדוקדקים. והגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (קמא סי' קכד) הביא שהרב נח משה לייזר, מורה צדק בקהילת פאטקלוי, נחלק על דברי ההלכות קטנות, וגם הגר"ש קלוגר עצמו בתשובתו שם נחלק על דברי ההלכות קטנות, וכתב דלאו במדידה תליא מילתא, אלא במראית העין, והביא ראיות לדבר.

מדברי השלחן ערוך נראה יותר כהגר"ש קלוגר

מו ומפשט דברי השלחן ערוך נראה יותר כדברי הגר"ש קלוגר שהדבר תלוי במראית העין. שהרי הרמב"ם והשלחן ערוך כתבו 'דביצה ששני ראשיה כדין, בידוע שהיא ביצת עוף טמא, ואפילו אם יאמר המוכר שהם מעוף טהור אין סומכין עליו.

הערות והרהבות

ישאין ראיה להחמיר מזה שיש בודדים מהם שהטילו ביצים כד, ראשית הא דאי שלא יאירע באיזה רפת שכמה פרות בודדות ילדו גמלים, ואם כן ודאי שכמה בודדים מעידים שמין טמא הוא, כמו שביארתי לעיל (סוף הערה קנ). ועוד דהכא לאו כמה בודדים הוא, שהרי החכם עצמו כתב בראש דבריו 'שהיום מצויים בביצי הפטמים הרבה ביצים שהם כד וכד או חד וחד', וגם הבאתי למעלה (אות לה) שהרב משה שאול קליין כתב ששלח כמה פעמים אנשים להביא לו מביצי הפטם, וראה שמצויים בהם מאד כאלו שהם ממש כד וכד. וגם הבאתי שם שהרב אריאל בוקוולד כתב שבביצי הפטם קיימת שכיחות של כד וכד, וגם בעל השיחת חולין מעיד על הדבר הזה, הרי שכך הוא דרכו הרגילה של עוף הפטם שחלק מביציו באופן קבוע הם כד וכד, וממילא גם לפי דברי הבית מאיר ודאי שהוא עוף טמא. **ועוד** שאף לדברי ההוראה ברורה שמחלק בין עופות שיש להם מסורת לבין עופות שאין להם, הלא נתבאר לעיל באורך שעופות הפטם אין להם מסורת, וממילא גם לדבריו הביצים מעידים שהוא עוף טמא. ומה שכתב 'שיאנו מוכרח, דיש לומר דדוקא בנידון סבר הבית מאיר דתיסיגין לן לנטות ממנהג אשכנז והכרת הרמ"א ולסמוך לקולא על החרטום וכך רחבה, באופן שאין שום ריעותא אחרת מצד הביצים, אבל בשאר ספיקות במסורת אפשר שהיה מיקל, כבר הזכרתי לעיל שהבית מאיר אתי עלה מכח המבואר בתלמוד דבביצים דוקא סימן הטהרה לאו דאורייתא, אבל סימן הטומאה ברור, וכיון שייסוד דבריו הוא ממה שמבואר בתלמוד שסימן הטומאה בביצים מוכיח בודאות שהוא עוף טמא, ממילא אין חילוק בין הנדון של הבית מאיר לבין שאר ספיקות במסורת, דלעולם סימן

הטומאה בביצים הוא ברור גמור, וכמו כן אפילו עוף שאין בו ספק, אלא יש לו מסורת גמורה, אם הטיל כמה פעמים ביצים כד וכד, הרי התלמוד מכחיש מסורת עוף זה. **ומה** שכתב עוד בהוראה ברורה שם (סי' פב דף רי ע"א) 'דלדעת הר"ן הא דאמרינן שני ראשיהם כדים טמאה, לאו טמאה ודאי, וכן משמע מדברי היראים'. כבר הבאתי דבריהם למעלה, והבאתי שם שדעת הרמב"ם והרשב"א וסייעתם שלא כדברי הר"ן, וכן דעת השלחן ערוך, וממילא לדינא כל ביצה שהיא כד וכד בידוע שהיא מעוף טמא. ועוד הבאתי לעיל (אות מו) דאפילו הר"ן והיראים מודים בעוף הפטם שיש לאוסרו מחמת ביציו. **ומה** שכתב עוד שם 'דאפשר שגם המחמירים לא החמירו אלא במין שכל ביציו כד וכד, שזה אי אפשר שיהיה במינים טהורים, אבל במין זה שהוזק שרוב ביציו כד וחד כהלכתו, אלא שמיעוטן כד וכד, אפשר דכולי עמלא מוודו דהוא טהור וביציו טהורים'. הנה דברי התלמוד וכל הראשונים הנוכחים למעלה, לא מיירו כלל מענין העוף, אלא מענין דין הביצה עצמה, וקאמרי דהיא ודאי טמאה, ואילו היה אפשר שעוף טהור יטיל מקצת ביצים כד וכד, אמאי היא ודאי טמאה, הלא אפשר שהיא מהמיעוט [וכל שכן כשאדם המוחזק בכשרות מעיד שבאה מעוף טהור], ואף אם נחוש לאסור מספק, מכל מקום ודאי לא הוי, אלא משמע מדבריהם דלא יתכן שעוף טהור יטיל ביצים כד וכד, וכמו שנתבאר למעלה באורך:

קנב אמנם הרב הוסיף כי אחר המדידה, יכל להבחין מה הוא הצד הכד ומה הוא הצד החד, אף בלא מדידה. אך לעניות דעתי הא לא חשיב הפרש הניכר לעין, שאם כן היה מבחין בו בכמה פעמים שהתבונן במתינות קודם המדידה, והרב טוב טעם

ואם ראשו אחד כד, וראשו השני חד, איפשר שהוא ביצת עוף טמא ואיפשר שהוא ביצת עוף טהור, לפיכך שואל לצידד ישראל המוכר, אם אמר ליה של עוף פלוני הוא, ואנו מכירים שאותו עוף טהור הוא, סומך עליו, הרי מבואר מדבריהם דבשני ראשיה כדן אפילו יאמר המוכר מִישראל של עוף פלוני היא, אין סומכין עליו. ולפי דברי ההלכות קטנות קשה, דכיון דבאומר של עוף פלוני היא, הוא ירא לשקר שלא יבדק הדבר ויתגלה שקרו, ומחמת כן יש לו נאמנות, אם כן אף בששני הראשין כדן נאמין לדבריו, ונאמר שיש ביניהם הפרש כחוט השערה ואינו ניכר לעין. אלא משמע מדברי הרמב"ם והשלחן ערוך דכל שנראה לעין ששני הצדדים שווים בלי הפרש ודאי מעוף טמא היא. וכן מוכח מדברי הש"ך (פו סק"א) והפרי חדש (פו סק"א) והמנחת יעקב (כלל ס אות ג) שכתבו 'דאפילו המוכר הוא ישראל שמוחזק בכשרות ויאמר שהם מעוף פלוני, ודאי משקר'. והערוך השלחן (פו ס"א) כתב, 'שאפילו יבואו שני עדים וישבעו שהיא מעוף טהור, עדים שקרים הם'. והחכמת אדם (כלל לט אות ב) כתב 'דאפילו העידו עליו מאה עדים שהוא טהור, ודאי משקרים'. ולפי דברי ההלכות קטנות למה נתלה שאדם נאמן משקר, טפי עדיף למימר שיש הפרש כחוט השערה שאינו ניכר לעין, אלא משמע דלא מהני הפרש כחוט השערה. ואם נבוא להוציא הדברים מפשט⁽²⁾ ולהעמיד דברי הרמב"ם והשלחן ערוך והאחרונים דוקא באופן שבדקנו בדקדוק עד כחוט השערה ומצאנו שאין ביניהם הפרש כלל, קשה לומר כן, דכיון שסתם בני אדם אינם יודעים לבדוק אלא לפי מראה העין⁽³⁾, אם איתא דדין השלחן ערוך היה עומד דוקא כשעשה בדיקה מיוחדת שיכולה לברר עד כחוט השערה, היה לו לפרש הדבר שצריך לבדוק באופן כזה וכזה, כדי שלא יטעה הלומד לאסור הביצה על פי ראיית העין, וכמו שכתב מרן בבית יוסף אורח חיים (ס"ס רי) 'שהפוסק יש לו לפרש דבריו', ומדלא פירש כאן שום דבר, משמע שבדקים כדרכו של עולם על פי מראה העין. ויש עוד ראיה לדבר שאין הדין תלוי במדידה מדוקדקת, אלא בראיית העין, דהנה כתב הטור בהלכות אתרוג (א"ח תרמ"ח בענין ס"א) 'עלתה בו חזוית וכו' אינו פוסל אלא ברובו. ואם הוא מחצה על מחצה, כתב אחי הרב רבי יחיאל ז"ל כיון שהוא בידי אדם אפשר לצמצם וכשר. אבל הראב"ד כתב כל הפסולים שפוסלין ברובן מחצה על מחצה נמי פסול, שאי אפשר לצמצם'. הרי לפנינו דלדעת רבינו יחיאל יוכל אדם למדוד בדקדוק ולברר שאכן החזוית היא מחצה בדקדוק, ואין בה רוב, והאתרוג כשר, ואילו לדעת הראב"ד אפילו אם יבדוק בדקדוק, אינו יכול לצמצם ולברר הדבר בדקדוק גמור, וחיישינן שמא יש בחזוית רוב ופסול. ודעת הרמב"ם (רוצח פ"ט ה"ח. טומאת מת פכ"ד ה"ד) כסברת הראב"ד 'שאי אפשר לצמצם בידי אדם'⁽⁴⁾. וכן פסק השלחן

הערות והרחבות

קיימא לן כמאן דאמר אי אפשר לצמצם, אלמא לא סבירא ליה כהחסידי דוד דבעלמא אפשר לצמצם מלבד מקום שיש לטעו בו. גם הבית יוסף באבן העזר (סי' קלט) הביא שהר"ן ביאר בדעת הרמב"ם דאי אפשר לצמצם אם מחיצות הגג שוות בגבהן למחיצות החצר, הרי שאפילו בבדיקה פשוטה של גובה המחיצות לדעת הרמב"ם אי אפשר לצמצם. ועוד שהחסידי דוד שם הביא שלדעת הראב"ד בכל דוכתא אי אפשר לצמצם, ואם כן דעת הראב"ד שהביא הטור בהלכות אתרוג (א"ח תרמ"ח בענין ס"א), היינו לשיטתו דבכל דוכתא אי אפשר לצמצם, וכיון שמרן פסק בשלחן ערוך שם (א"ח תרמ"ח ס"א) כדעת הראב"ד, נראה מפשט דבריו שתופס דבכל דוכתא אי אפשר לצמצם. ומה שהביא החסידי דוד ראייה מדין פרוץ כעומד, ומדין חצי קנה פגום, כבר יישב הגר"א (א"ח תרמ"ח ס"א) דינים הללו. וכן תירץ הגר"א מרגליות בשו"ת בית אפרים (א"ח כג). ומדבריהם מוכח גם כן דלא סבירא להו כהחסידי דוד. ודוק. גם מה שנתקשה החסידי דוד מדין טבלא, כבר יישב דין זה בתפארת ישראל (יבין, כלים פ"ב מ"ז) וכן ביאר בקרית ספר (הל' כלים ס"ז). ואף מדבריהם מבואר דלא סבירא להו כהחסידי דוד. אמנם לפי דברי הגר"א והבית אפרים דבשחיטה וטריפות השיעור מתחילה אינו בצמצום מדוקדק, ולא במראה העין, אלא במה שנראה במדידה, יד הדוחה נטויה להשיב על הראיה המבוארת למעלה, דשמה שיעור כד וכד גם כן אינו בצמצום ולא במראה העין אלא במדידה. אך מלבד שלא מצאנו לזה מקור בדברי חכמים [ואדרבה הזכירו לשון כד וחד, שזה הוא תיאור צורה, אשר קרוב יותר להקבע במראית העין], גם מדברי ההלכות קטנות אין נראה כן, שהרי כתב 'אמרינו כל מדות חכמים כן הוא', אלמא לא אתא למימר דדין ביצה שאני, ודמי לשחיטה וטריפות, אלא קא מדמי ליה

ודעת אשר כתב דבענין הפרש הגיכר לעין, לא נתנון להפרש הגיכר לעין אחרי מדידה, אלא שגיכר לעין בהתבוננות גרידא:

קנג כי פשט הלשון כד או חד, משמע שהצורה של צד זה מחודדת או רחבה, דהא הוה מצי תלמודא למימר אם ראשה האחד רחב מחבירו טהורה, שני ראשיה שווין טמאה, דהאי לישנא סביל טפי למימר דבהפרש כל שהוא סגי, ומדקאמר ראשה אחד כד וראשה אחד חד טהורה שני ראשיה כדן טמאה, נראה יותר שגיכר בצורת הביצה שצד אחד רחב יותר וצד אחד מחודד יותר:

קנד שאפילו אם ירצה אדם למדוד כחוט ההיקף בצד אחד וכן בצד השני, הרי לא יוכל לכוון למדוד בדיוק באותה הנקודה אשר כנגדה מדד בצד השני, וכל שכן דכשמותח החוט למדוד בצמצום ממילא החוט נמשך לבוא אל הקצה שהוא צר יותר, ואם כן מדידה זו היא דבר שאינו בר ביצוע לכל אדם, ואם כי חכמי דורינו מצאו דרכי מדידה, מכל מקום אילו היה הדין תלוי בבדיקה מיוחדת שאינה ידועה לכל אדם, היה להם למרן ולשאר הפוסקים לפרש דבריהם יפה, שיבדוק באופן כזה וכזה:

קנה אמנם הנה בחסדי דוד (כלים ב"ק פ"ד ה"ח) כתב דלדעת הרמב"ם 'הא דאי אפשר לצמצם אפילו בידי אדם, היינו דוקא היכא דאיכא למיטעי, כגון במדידת הערים (כלומר שמודרים איזו עיר קרובה אל החלל, ונמצאו שני ערים קרובות בשווה), דשמה כשמדדו עיר זו מתחו החבל משהו טפי מאידך, אבל היכא דהענין נראה לעין וליכא למיטעי, אפשר לצמצם'. **ומפני** אריכות הענין אשנה כאן בלשון קצרה. הנה מדברי הרמב"ם בהלכות טומאת מת (פכ"ד ה"ד) מבואר דאפילו במקום דליכא למיטעי אי אפשר לצמצם, ודלא כהחסידי דוד, וגם הכסף משנה שם כתב בדעת הרמב"ם 'דבעלמא

ערוך בהלכות אתרוג (א"ח תרמ"ח ס"א) כסברת הראב"ד. ומהשתא אם נאמר דכד וכד נמדד בצמצום מדוקדק, היאך כתבו הרמב"ם והשלחן ערוך דאם שני ראשיה כדין בידוע שהיא מעוף טמא, וגם למה אמרו בגמרא דודאי טמאה, הלא אפילו אם יבדוק במדידה מדוקדקת, כיון דאי אפשר לצמצם בבדיקה בידי אדם, אם כן אפשר שצד אחד רחב מחבירו משהו ולא הוי כד וכד בצמצום, ואף דמספק יש לאסור, מכל מקום לא היה להם לומר בידוע שהיא מעוף טמא, או דאי טמאה, אלא היה להם לומר דחיישינן שהיא מעוף טמא, אלא מוכח מהכא דדין שני ראשיה כדין אינו תלוי במדידה בצמצום, אלא כיון דלמראית העין בהתבוננות מתונה כדבעי, ניכר שאין שום הפרש, חשיב כד וכד ובודאי טמא, שאין לך ביצה טהורה שאין בה הפרש הניכר לעין. **אמנם** בספר היראים (ס' סח) כתב 'ששני ראשיה כדין או חדין, ואין הפרש כלל, סימן טומאה הוא', אלמא אם יש הפרש, אפילו הוא מועט, לאו סימן טומאה הוא, שפיר דמי לפרש דבריו בבדיקה רגילה בראיית העין, שאם רואים שיש הפרש, אפילו ההפרש מועט מאד לא חשיב סימן טומאה, אבל כשנראה לעין שאין ביניהם הפרש כלל הוי סימן טומאה.

✿ אפילו לדעת ההלכות קטנות אפשר שיש לאסור בעוף הפטם

מז) ועוד יש צד לומר שלא סמך ההלכות קטנות להקל בזה אלא בעופות שיש להם מסורת טהרה ברורה, דהנה בפחד יצחק (ערך ביצים ודיניהם, השני) כתב, 'ואני ראיתי ביצי תרנגולת, לקחם מן הגוי בשוק גיסי רבי אליקים מנורצי, ומצא ביניהם שנים כדוריים ועגולים ככדור, ושאל מן הגוי מה זה דאלו הביצים משונות מן האחרות, והוא השיב כי בלולו תרנגולת אחת המיוחדת המסתלת כל הביצים כן. ואף על גב דעיני ראו ולא זר השנוי המעט הנמצא כאשר כתב הל"ק"ט הנ"ל, שהיה מצד האחד חד מן האחר כחוט השערה, לא מלאני לבי להקל ולהתיר, דדילמא כי התיר הל"ק"ט הנ"ל דוקא כשנמצא הביצה כן בלול של תרנגולים של ישראל, אבל לא בנלקחת מן הגוי בשוק'. **וטעם** דבריו נראה דדוקא בלול של ישראל שידוע לנו שכל התרנגולים טהורים, בזה סמך ההלכות קטנות להקל בשינוי כחוט השערה, אבל בלול של גוי דאפשר שיש אצלו איזה עוף טמא, חיישינן דשני ראשיה כדין מפני שבאה מעוף טמא, ובהא לא סמכינן להקל מפני הפרש כחוט השערה. **ובקופת** הרוכלים (ערך ביצה, אות ג) הביא דברי הפחד יצחק, ואחר כך כתב 'ובשנת תרמ"ב בא לפנינו ביצה אחת כנדון הרב ז"ל, שנלקחה מן השוק ואסרנו אותה, קודם שנראה לפנינו דברי הרב פחד יצחק ז"ל, ותהלות לאל שנתכוונו לכך, והאיסור יורה דרכו'. **וכן** כתב בחדש לאלפים (פ"א אות א) 'דבשל גוי אין להאמינו ולסמוך על שינוי מועט'. **וכן** נראה מדברי הבית לחם יהודה (פ"א סק"א) שכתב 'אם נמצא בלול של תרנגולין ביצה ששני ראשיה כדין או חדין, אין לחוש, שאם יבואו לידי המדידה ימצא השינוי. הלכות קטנות'. גם הפרי מגדים (פ"א שפ"ד 1) כתב 'בדק בלול של תרנגולים ומצא ביצה ששני ראשיה כדין או חדין, כתב הלכות קטנות דשרי, דאם ימדוד יראה שראשה אחד כד ואחד חד'. ומלשונם מבואר דאף בלא שימדוד, הביצה מותרת, דבודאי אם ימדוד ימצא הפרש. ולכאורה קשה דההלכות קטנות לא כתב דמתחילה ידוע לנו שאם יבדוק ימצא שאחד כד ואחד חד, אלא דיבר באופן שכבר בדקו הביצה ומצאו הפרש בין הצדדים, ועל סמך זה התיר, אבל אם לא בדקו, אפשר ששני הצדדים שווים והיא ביצת עוף טמא ואסורה. וכבר הקשה כן במחזיק ברכה (פ"א סק"א). ומכאן נראה דמשמע ליה להבית לחם יהודה שכל מה שהתיר ההלכות קטנות היינו דוקא בתרנגולים של ישראל שידוע לנו בבירור שהם טהורים, הלכך מעיקרא פשיטא ליה להבית לחם יהודה דאם יבדוק ימצא הפרש ביניהם^(ט). והא אתי כסברת המפרשים דביצה של גוי לא הקל ההלכות קטנות. **אמנם** מאידך בעיקרי הד"ט (ח"י"ד ס' ח, ב) הביא דברי הפחד יצחק, וכתב על דבריו 'אחר הסליחה רבה הרי זה לעניות דעתי בבל יאמר, כי הנה ההלכות קטנות לא התיר רק מפני שכל מדות חכמים כן, בארבעים סאה הוא טובל ובחסר קורטוב אינו טובל. ועוד וכו'.

הערות והרחבות

לדונמן לו עוף טמא [או עוף שבא מתערבות של עוף טמא]. **ומה** שכתב בענין זה בשו"ת אהל משה (י"א ט) יש לעמוד על דבריו, ובפרט מה שהביא שם 'דהרש"ס כשאב שאלה זאת לפניו (כלומר ששני הראשין כדין), מנהגו לפתוח הביצה ויראה אם החלמון מבפנים כשרה ואם מבחוץ טריפה כמו שאמרו ביורה דעה סימן פ"ו (ס"א)', קשה להלמן, דהלא בשלחן ערוך שם כתב 'אם שני ראשיה כדין או חדין, או שהיה חלמון מבחוץ וחלבו מן מבפנים, בידוע שהוא ביצת עוף טמא', אלמא בשני ראשיה כדין אפילו חלמון מבפנים טמא:

לכל דיני רוב ומיעוט, וכן דיני שיעורין כגון שיעור מקוה, שהדין תלוי ברוב מצומצם כחוט השערה, או בשיעור מצומצם כחוט השערה, וזה מתיישב דוקא לחד גיסא, לומר שדי בחוט השערה לברר שיש הפרש בין הצדדים, אבל לענין מה שכתבו השלחן ערוך והפוסקים דבכד וכד בידוע שהוא טמא, אינו מתיישב, דדילמא בצמצום מדוקדק יש הפרש, וממילא על כרחין דלא דמי לשאר שיעורי תורה שמשערין בצמצום מדוקדק: **קנו**) ונראה דאף בכהאי גוונא שהם ביצים של ישראל פליג המחזיק ברכה וקאמר דלא התיר ההלכות קטנות אלא כשנבדק ומצא שיש הפרש, הא לאו הכי תלינן

אלא ודאי דאם נלקחה מהשוק כל שיש בין צד אחד לצד שני איזה שיעור, כד וחד קרינן להו ומותרת¹. הרי שתופס להקל אף בנלקחה מגוי בשוק, אך מדברי רוב האחרונים מבואר לחומרא. ולפי זה בעופות הפטם אשר באים מהגויס, וכל שכן אחר שידוע לנו שהגויס מערבים בהם כמה מיני עופות, ואין לנו כאן מסורת טהרה, אפשר דאף לדעת ההלכות קטנות אין להקל בשינוי כחוט השערה הניכר במדידה, אלא בהא חיישינן דשני ראשיה כדין מחמת טומאה, אף דאינו בצמצום מדוקדק.

הכרעה בענין סימן הטומאה בביצים

מה אישתכח קמן דמפשט דברי השלחן ערוך נראה דביצים שהם כד וכד בלא שום הפרש הניכר לעין, הדבר מוכיח שהם מעוף טמא, ואף לדעת ההלכות קטנות דמיקל בהפרש הניכר במדידה, אפשר שלא הקל אלא בביצים הבאים מעופות של ישראל. וממילא בעופות הפטם הניקחים מגויס, ומצויים בהם ביצים ששני ראשיהם כדים בלא שום הפרש הניכר לעין, נראה שדבר זה מוכיח שהעוף פטם הוא עוף טמא. ואף אם היה הדבר מוטל בספק, כיון שעוף טמא אסור מן התורה, הרי לפנינו ספק דאורייתא שדינו להחמיר^(קו).

הערות והרחבות

במפרסת ביתי והיו נראות כד כד ממש, וכן הראתי לאחד שידוע לי כבעל הבחנה חדה והסכים עמי. ואי אפשר להכחיש המוחש, ובדאי לא הוכלאו מעולם ואין שום ספק בטרתן. **וכאשר** ראיתי דבריו נשתוממתי על הדבר הזה, היאך יתכן שיהיו ביצי היונים כד וכד, הלא מבואר בתלמוד (חולין סד.) לענין היונה עצמה שביציה כד וכד. וחפשתי למצוא קן של היונים המצויות בארץ ישראל [אשר צבען שחור, או אפור ומעט שחור], עד אשר אינה ה' ליד קן של יונים, ועליתי אל הקן ובדקתי, ומצאתי שאף ששני הצדדים קרובים זה לזה, עדיין יש ביניהם הבדל מועט הניכר לעין. וכן שאלתי ליהודי ירא שמים אשר הוא בעל נסיון רב בגידול עופות, וכן בהדרגת ביצים במדגה קטנה אשר לו [ובזה הוא נצרך להבדיל בין הצדדים כדי להניח הביצה להדרגה כשהצד החד למטה והחד למעלה], ואמר לי כי אכן הכד וחד של היונים אינו יפה כל כך כמו אצל תרנגולי הודו וכדומה, אבל עדיין יש בהם הבדל הניכר לעין, והוא לרוב מימנותו מבחין בהבדל מיד. וגם נתן לי עצה מניסונו, כי אינו מתבונן רק בקצוות הביצה, אלא גם בצורת השיפוע מחצי הביצה והאלה, ובשיפוע הזה הוא מבחין יותר בנקל בהפרש שבין הצדדים. נמצא אם כן שבביצי היונים ישנו הפרש הניכר לעין בין הצדדים, וממילא אין מזה ראיה להקל בביצים שלא ניכר בהם הפרש למראית העין. **עוד** כתב בקונטרס על עוף למינהו בהמשך דבריו (עמ' קיז), 'דאפשר שדבר זה בא מחמת ההכלאות'. אך מסתבר דאילו נעשו ההכלאות משני מינים טהורים שביניהם כד וחד, אין בזה סיבה שיטילו ביצים כד וכד בסימן טומאה, אבל בהכלאה עם מין טמא שביציו כד וכד, מסתבר שהדבר יכול להביא להטלת ביצים כד וכד, והוא אכן סימן טומאה. ועיין עוד בזה להלן (ד"ה ולכאורה). **ומה** שהוסיף שם על שאר סימני חכמים בביצים שלא ידועה לנו מציאות כזו, ומכאן זה רוצה לפקפק שלא נסמוך בדורנו גם על הסימן דכד וכד, אף שכל הסימנים הללו נפקסו להלכה בשלחן ערוך. אנו אין לנו אלא אמונה תמימה בדברי חכמים, וכל שכן שלא נפקפק בדבריהם מכאן זה שלא מצאנו כן, שכבר אמרו (ובחים אב) אין לא ראיה ראיה. **ומה** שהביא מדברי היראים דאפשר שיהא נשר שישתנו עליו סימני בראשית (כלומר שיהיו בו סימני טהרה), ורוצה ללמוד מזה לאידך גיסא דאפשר שיהא עוף טהור שישתנה בצורת ביציו להיות כד וכד. אין דבריו נשמעים לבטל דברי התלמוד דביצה כד וכד ודאי טמאה, ודברי השלחן ערוך שכתב דבידוע שהיא טמאה. **וממה** שכתב לבסוף 'דכל עוף הבא לפנינו בשלשה סימנים ואינו דורס, וכל שכן שיש עליו מסורת טהרה ברורה, והטיל ביצים כד וכד, שפיר איכא למימר שנשתנו עליו סימני ביצי בראשית', מבואר דאיהו גופיה לא אתא לבטל בדורינו הסימן שנתנו לנו חכמים דכד וכד טמא, אלא דבאופן שיש בירור מוחלט שהוא עוף טהור, לא חייש לסימן זה, ולכן הצריך שיהא לו שלשה סימנים ושאינו דורס, ואזיל בזה לשיטתו שכתב שם (עמ' יד) 'דעמיקר הדין קיימא לן כשיטת רבי משה ברבי יוסף שכל שיש לו שלשה סימנים הרי זה טהור בודאי', אבל כבר הבאתי למעלה (אות כא)

קנו והנה בהוראה ברורה (ס"פ פב, דף ר' ע"א) כתב 'שיש מקום לתלות שאותו השינוי בביצים אינו נובע מתערובת המינים, אלא מכל יתר השינויים בגידול ובתזונה שנעשו בתרנגולים בדורנו. וכמדומה שגם בביצי המאכל שלנו מצויים היום לעתים ביצים ששני ראשיהם כדים, אף שידוע שזו הביצים המטילות יש עליו מסורת, ואין בהם ריעותא של תערובת זנים מחוסרי מסורת. ועל כרחק שסיבה אחרת גרמה, או שהוא מקרה המזדמן לעיתים, כמו טהורה שילדה כמין טמאה, או שבאמת יש שינוי כחוט השערה בין שני ראשי הביצים והם כד וחד, ודי בזה להכשירם כמו שכתב הרב הלכות קטנות (ס"ו ל"ד). **והנה** מה שרצה לתלות שנעשו הביצים כד וכד מחמת השינוי בתזונה, וכעין זה כתב בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' קיז), לעניות דעתי אחר שמבואר בתלמוד שביצה ששני ראשיה כדין ודאי טמאה, לא נוכל לתלות איהו דבר מדעתי ולהתיר בזה איסור תורה, וקל וחומר בזה שהוא דבר רחוק מן הדעת לומר ששינוי המזון יגרום שתהא צורת הביצה כד וכד כעופות טמאים. **ומה** שרצה לומר 'שהוא מקרה המזדמן לעיתים כמו טהורה שילדה כמין טמאה', ראה מה שכתבתי בזה לעיל (סוף הערה קט). **ומה** שהביא ראיה מביצי המאכל, שהם מעוף לגהון שיש לו מסורת טהרה, הנה ממה שנראה לגד עיני, גם אותן הביצים שקרובים להיות כד וכד, עדיין יש ביניהם הפרש הניכר לעין, ולא ראיתי בהם ביצים כד וכד לגמרי, אמנם בלאו הכי למרבה הצער אפילו אותן זני התרנגולים שהיתה עליהם מסורת כמו הלגהון, בדורנו זה אשר רבו ההכלאות הנעשות על ידי בעלי המקצוע, שוב אין מהם שום ראיה, דאפשר שנעשתה בהם איהו הרכבה עם מין טמא, כמו שהביא בשו"ת אבני חן (ח"א עמ' נט), 'שנקרה בדרכו ללול תרנגולים, שהיה שם תרנגול לבן מסוג לגהון, דומה בדיוק למטילות, ושינוי אחד היה בו שהיו לו נוצות על הרגלים, והיה חולק אצבעותיו (שהוא סימן טומאה, ע"פ ס"א)'. וכתב עוד באבני חן (עמ' קה), 'יצא לי לראות תרנגול זכר לבן מסוג לגהון, שהיה מעכב את מאכלו ברגלו בשעת האכילה, שלדעת רש"י יש בזה דין של דורס. בטוחני שאלו הן תוצאות מהכלאות, שכן זו הלגהון במקורו אינו נוהג כן'. ובספרו העופות במבחן המסורת (עמ' 6 אילוף) הביא לענין המטילות מסוג לגהון, 'שבמשק אחד במרכז הארץ, העמידו קי ייצור של אפרי תרנגולות מטילות ביצי אכילה, אשר היה להם סימן טומאה של חלוקת האצבעות באופן מובהק, ושיווקו משם רבבות ביצים למאכל במשך שנתיים ימים' [אפשר גם שמאותן הביצים ראו עיניו של ההוראה ברורה, שדר במרכז הארץ]. וממילא לא נוכל להביא ראיה להתיר מתרנגולים שלנו, אלא להורות דוקא על פי דין השלחן ערוך. **ומה** שכתב 'או שבאמת יש שינוי כחוט השערה', כבר נתבאר למעלה באורך (נחל מאות מד).

ובקונטרס כל עוף למינהו (עמוד קח) כתב לענין זה ששני ראשי הביצים כדין 'דעל כרחינו אין להתפעל משינוי זה, שהרי נתברר שאף ביצי היונים המצויות בארץ ישראל הן גם כן בצורת כד כד, וכן ראיתי בעצמי והתבוננתי בביצי יונה שהיו

סוף דבר

נמצא לפנינו שהעופות פטם אין לנו עליהם מסורת טהרה מאבותינו, כפי הנדרש על פי הדיון. ובנוסף עופות הללו אוכלים מבשר חברים בעורם חיים, ולדעת רבינו תם ורוב הראשונים דינם כעוף דורס שאסור מהתורה, והסכמת הפוסקים לתפוס לחומרא כסברת רבינו תם [ואפשר שאף שאר הראשונים מודים שהאוכל מחיים נחשב לדורס]. ומלבד זה יש בהם סימן טומאה בביצים, שהם כד וכד בלא הפרש הניכר לעין, ולפי פשט דברי השלחן ערוך הדבר מוכיח שהעוף טמא ואסור מדאורייתא, ואף להלכות קטנות שהקל בהפרש הניכר במדידה, אפשר שלא הקל בעוף שבא מגוי. וכיון שאפילו ספק דאורייתא דינו להחמיר, כל שכן כאן שיושר הדיון מכריע את הכף לאסור, הלכך העוף פטם אסור באכילה מן הדיון.

הערות והרחבות

נראה שהפריז על המידה בדבריו, שמעולם לא ראיתי בהם חד וחד, וגם כד וכד אינו מצוי כל כך, וגם אותם הנמצאים הם קרובים להיות כד וכד, אבל עדיין ניכר לעין הפרש מועט. ומכל מקום לגופו של ענין כבר כתבתי בזה לעיל (בראש הערה זו). גם מה שכתב שנעשו הביצים כד וכד בגלל הזריקות, הנה אחר שעל פי דין התלמוד, והוראת השלחן ערוך, ביצים הללו מוכיחות שהעוף טמא ואסור מן התורה, היאך נוכל לסמוך להחיותו על פי העשרה שהדבר נגרם כתוצאה מזריקות, וכל שכן בדבר רחוק כל כך לומר שעל ידי זריקות של חיסון ממחלות או זריקות אחרות נולדים בעוף טהור סימני טומאה. ומה שכתב שראה בצילומי ביצי יונים שיש שם חד וחד, הדבר מבואר שבצילום קשה להבחין בצורה ברורה אם יש הפרש מועט בין הצדדים, וראה במה שכתבתי בענין היונים לעיל (על דברי כל עוף למינהו). ומה שהביא מדברי הכף החיים בשם הפרי תואר, כבר הבאתי למעלה (אות מב) דהפרי תואר עצמו סיים וכתב 'אלא דבעינן דאותו מין עוף קבלתו חזקה ואין לחוש במיני לשום תערובת עוף טמא, אבל אם יש לחוש לשמא נתרבע מין עוף טמא, כיון דאיתיליד ריעותא דהטיל ביצה בסימן טומאה, מחזקין ליה באיסור מכאן ואילך, ואסרין עוף וביציו, וממילא בעוף הפטם שנוצר מתערובת עופות שלא נתברר לנו וממילא אין לו מסורת, קאמר הפרי תואר דאסרין ליה. ועוד נתבאר שם (ובאות מב), דמה שתופס הפרי תואר דאפשר שעוף טהור יטיל ביצה כד וכד, הא אתי בשיטת הר"ן, אבל לדעת הרמב"ם והשלחן ערוך, לא יתכן שתבוא ביצה כד וכד מעוף טהור, וממילא לפי דבריהם אפילו היתה לפטם מסורת מעלייתא, הנה לנו לאסורו על ידי סימני ביציו.

ולכאורה היה מקום להפך בזכותו של הפטם ולומר, דטבע זה של הטלת ביצים כד וכד אין לו מההרכבה עם הקורניש, שהקורניש כל ביציו כד וכד כמו שהבאתי לעיל (אות ד), ומפני זה אין כל ביצי הפטם כד וכד אלא חלקם, כדרך בני התערובת שקצתם דומים לאביהם וקצתם לאמם, ומעתה אם נאמר שהקורניש אינו מעורב בפטם אלא מצד האב, אם כן אינו אוסר, כמו שנתבאר לעיל (אות ט) דעוף שאמו טהורה ואביו טמא הרי הוא מותר באכילה. אך אין נראה לסמוך על זה, ודא דלא נתברר לנו שהקורניש מעורב בו רק מצד האב, ואפשר שהוא מעורב בו גם מצד האם, וגם אפשר שמעורבים בו עוד עופות טמאים אחרים מצד האם ומתחמך באו ביצים הללו. ועוד דאחר שקבעו חכמים כלל ברור דכל ביצה שהיא כד וכד ודאי באה מעוף טמא, ולפי זה הפטם טמא הוא ואסור מהתורה, מי גבר יערב אל ליבו לקחת על שכמו עול האחריות להחיותו בטענה זו ודיכא דהסימן טומאה בא מצד האב שרינן ליה, שהיא טענה שאין לה ראייה, ולא יחוש שגורם מכשול לאחינו בית ישראל שיעברו רבבות רבבות איסורי תורה מן החמורים אשר יש בהם כמה השפעות רעות על הנפש:

ולדעת שני עמודי ההוראה הרמב"ם והרא"ש ורוב הראשונים, אשר פסק השלחן ערוך כדבריהם, רוב העופות הטמאים יש להם שלשה סימנים, וממילא לא מהנו לן שלשה סימנים, וגם לענין סימן הדריסה מבואר בשלחן ערוך (ס"ו) דאין לנו יכולת לברר אם הוא דורס, ולהכי לא שרינן אלא במסורת, ועוף הפטם אין לו מסורת כמבואר לעיל בהרחבה, ועוד שהוא דורס לדעת רבינו תם, כמבואר לעיל בהרחבה, ואף לשיטת הרב כל עוף למינהו היכא דאין לנו ביור טהרה מוחלט ויש בביציו כד וכד אין להחיותו.

עוד כתב בקונטרס כל עוף למינהו (עמ' קט) 'אפשר שאין הכרח לסמוך על בדיקתו אף אם אין ההפרש ניכר לעינינו כלל, שיש לומר שנחלש כח הראיה בימינו, ובפרט שאין אנו רגילים בכך'. אך יש להעיר על דבריו דלא שייך להחיות איסור תורה בטענה ד"אפשר" שנחלש כח הראיה, ובפרט שאף אם נחלש כח הראיה אינו ענין לדבר שמתבונן בו מקרוב (ומה שהביא מצאה"כ, הנה לדעת מין והרמ"א (א"ח רסא ס"ב) ושבעים מרביתיו הגאונים והראשונים, צאה"כ הוא ע"ב דקות אחר שקיעה ראשונה, ואז המוכבים נראים יפה לעינינו). אמנם מה שהוסיף שאין אנו רגילים בכך, אכן כך הוא לפי מה ששמעתי מהעוסקים במלאכה, שהם קונים מיומנות לזהות מהרה הבדל מועט שבין הכד לחד, ומכל מקום עדיין ההבדל ניכר לעין אלא שהם מזהים הדבר מהרה, ואדם אחר יצטרך התבוננות מרובה. אמנם לא נוכל לסמוך על זה להקל בביצי הפטם, שהרי נתבאר למעלה (אות לה) דאפילו עובדי המדגרות המיומנים אינם מבדילים בין הצדדים, וגם נתבאר לעיל (אות מה) ששאר בני אדם אינם מבחינים בהבדל אפילו בהתבוננות מרובה.

וחכם אחד אשר נקרא שמו ינון מלאכי, פרסם גליון אחד וכתב בו, 'עוד טענו שהביצים שלהם הם כד וכד, וכבר אמרו בתלמוד שזהו סימן טומאה. והנה סימן זה אינו דין, אלא מציאות שכן ראו חכמים בזמנם. ובזמננו גם הביצים הנמכרים בשוק שהם מזון לגהון, כמעט בכל תבנית ביצים יש כמה ביצים שהם חד או כד וכד, וטוענים שזה בגלל הזריקות. ואברך ירא שמים צילם לי ביצים של יונים, ויש שם חד וחד, ואם כן צריך לומר שהשתנו הטבעים. וכבר פסק הכף החיים (פו אות א) בשם הפרי תואר וחבתי צדק, היכא דאיכא לפנינו עוף טהור הנאכל במסורת ובסימניו והטיל ביצה לפנינו על זה הדרך נראה דשרי. עד כאן. זאת אומרת שאם אנתנו רואים לפנינו עוף טהור שהטיל ביצה של כד וכד, שהיא מותרת'. ומה שכתב שסימן זה אינו דין אלא מציאות, הנה בתלמוד הורו שעל ידי ראיית מציאות זו אנו קובעים דין גמור לטמא הביצה. וכן מוכיח לשון התלמוד (חולין ד.ו) אלא למאי "הלכתא" קתני לה, הכי קאמר, שני ראשיה כדיון, או שני ראשיה חדיון, ודאי טמאה, הרי שהוא דין גמור. והוראת התלמוד היא לשעה ולדורות, וכן פסק השלחן ערוך אחר דורות רבים. ומה שכתב שבזמננו גם בביצי הלהגורן כמעט בכל תבנית יש כמה ביצים שהם חד וחד או כד וכד,

RABBI MOSHE SHOUL KLEIN

Dayan in Beth Din of Hagoan Harav Wozner Zatzal
and Rabbi of "Or Hachayim" area Bnei Brak

משה שאול קליין

דומ"צ בביר"צ דמורן הגר"ש ואזנר זצלה"ה
ורב שכונת "אור החיים" בני ברק

ב"ה, יום ג' בטבת תשפ"ה א"ק

אכ"ב

יחסי דייגות שלום אדוני ביהכ"ה רבה ובידיעות נאמנים
שמעתי שמעלת מרדסן בנושא הכתוב על הכתוב בא"י שניתן
באכ"ב דולף קטמ שהם העופות הנשמעים בל הכתובים אכ"ב
מהדורות ביותר אשר ידוע בודקות בא"י שום ספק שהעופות באים
אסורים באכ"ב ד"ר השני והראשון והפוסקים וכו' המליגות
בזמננו אין שום הכשר איננו אלא שמעתי דופנה ש"ן בהם ^{הכלוא}
ואפני כמעט ידעו אדוני תיקון כזה אטמא דופנה ש"ן דהם
הכלואים וא"כ כעני שמעלה בידיו מכמתנות פא"י משמעות שכתבו
אל פוסקים ובסיוע כמה רבנים שהטעם איתם במליגות הדברים,
יצא כי לא שמעתי ד"ר דעה ואדוני א"י נאמני הדיסני אכ"ב
הכלואים גזעם. ידוע שמעלה דופנה טמאים אטמאם א"כ ומה
וכי א"י האדמו"ר רבי אביש אינשנירסן א"כ ש"י ידוע ^{היתכן} להדיקה
א"י בבחינים בפנינו ולפי ש"י אכ"ב וכלי איסורים א"י וא"כ
א"י הדבר צ"ל ברבים א"י בו וא"כ א"י צ"ל: צ"ל

א"י ב"ה דעה
משה שאול קליין

RABBI MENACHEM MENDEL LUBIN
Rav of Ramat Aharon
Bnei Brak Izrael

הרב מנחם מנדל לובין
רב אב"ד רמת אהרן
בני ברק

בס"ד, נר ב' דחנוכה תש"פ

בענין עופות פטם המצויים

הנה לצערנו נתבררה מציאות עגומה למעלה מכל ספק וכפי ששמענו גם מהרה"ח ר' פנחס בינדר שליט"א ייצור העופות המשווק לכל העולם נעשה לפני עשרות שנים ע"י "קווים" שקנו מאנשים ומחברות שטיפחו וגידלו עופות כדי להגיע לתוצרת מעולה ואין שום אפשרות לברר אלו עופות הוכלאו בייצור זה.

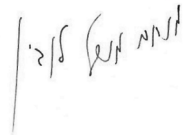
ויסוד השאלה מה דין התולדות בוודאי לא שייך לדון ע"ז מסורת על מה שאכלו מהם דהרי האוכלים לא ראו את הסודות והמגדלים מחביאים מעשיהם עד שייצא עוף הנראה כראוי וכידוע.

וכן ברור שאם נאמר לעכו"ם שיפתח זן עופות מרובה בבשר ומעט עצמות וגדל במהירות וכו' ונאמר לו שרשאי לעשות כן מכל המינים שבכל רחבי תבל ויביא לפנינו תוצרתו וכי יתכן לומר שמסתמא בחר רק עופות טהורים ואף אם התולדות נראים כטהורים - בוודאי שלא.

ומה שייך ליתן הכשר על הדבר ולהעיד שהדבר כשר למהדרין לכתחילה, והלא בכל המוצרים שבטלים באלף אין נותנים הכשר אלא א"כ ברורים כל המרכיבים וכאן בעיקר קדושת מאכלות והעיקר החמור של עופות טהורים נעלים עין ונאמר שמסתמא העכו"ם עשה כדון, הלא חרפה גדולה היא לנו. והלא ברור דאם היה עמנו צדיקי הדור הקודם היו הופכים הכל כדי להחזיר עטרה ליושנה, ובודאי חלילה להכשיל את אלו אשר יראת השם פועמת בליבם ופורשים מהעופות. ודבר גדול יעשו לתקן תיקון אמיתי.

וידוע לי שדעת מו"ח הגר"נ קרליץ זצ"ל שהתיקון הוא לחפש זן כשר וממנו לפתח בפיקוח, ואף פעל בענין זה.

בכל הכבוד הראוי

שריאל רוזנברג

ראב"ד בית דין צדק - בני ברק
רב שכונת רמת דוד (פרדס ברמן)
בני ברק

בס"ד, כ"א חשוון

בס"ד

בענין עופות הפטם המצויים היום בא"י ובעולם

הנה ודאי שעופות אלו אינם דומים לגמרי לעופות הישנים מקדמת דנא ואמנם שנויים אלו לכשעצמם אינם סיבה לומר כי עופות אלו הם מין אחר, אך מכיוון שלא מדובר בזן תרנגולים שנמצא במדינה אחרת שע"ז יש לדון אם הם דומים לעופות הנאכלים במסורת או לא, אלא מדובר בשנויים שנעשו ע"י הכלאות ממינים שונים של עופות, וכל העופות בשנים אלו הם ממפעלים שפיתחו עופות מהכלאות אלו שא"א לדעת מקורם ויש באמת חשש גדול שמעורבים בעופות מינים שבודאי אין להם מסורת ואולי אף עופות טמאים, ומ"מ מידי ספיקא לא נפיק ואיך נוכל להחליט שעופות דידן אין בהם תערובות של מינים בחשש.

ובודאי יש לפעול להשיג ולפתח זן עופות שאין בו שום חשש מהני"ל, וכן הייתה דעת מו"ח הגרי"נ קרליץ זצ"ל.

ודעת לנבון נקל כי ביקור היום במפעלים במדינת הים אינו יכול לברר כלום על העבר, ואי אפשר לטעון כי השאלה הני"ל נבדקה והתבררה.

א"ל כהנא
למח' חזון איש